శ్లో॥ జపాలక్ష్మీశోణో జనితపరమజ్ఞానలహరీ-
వికాసవ్యాసఙ్గో విఫలితజగజ్జాడ్యగరిమా।
మనఃపూర్వాద్రిర్మే తిలకయతు కామాక్షి! తరసా
తమస్కాణ్డద్రోహీ తవ చరణపాథోజరమణః॥ 17

శ్లో॥ నమస్కుర్మః ప్రేఙ్ఖన్మణికటకనీలోపలమహః-
పయోధౌ రిఙ్ఖద్భిర్నఖకిరణఫేనైర్ధవలితే।
స్ఫుటం కుర్వాణాయ ప్రబలచలదౌర్వానలశిఖా-
వితర్కం కామాక్ష్యాస్సతతమరుణిమ్నే చరణయోః॥ 18

శ్లో॥ శివే పాశాయేతామలఘుని తమఃకూపకుహరే
దినాధీశాయేతాం మమ హృదయపాథోజవిపినే।
నభోమాసాయేతాం సరసకవితారీతిసరితి
త్వదీయౌ కామాక్షి! ప్రసృతకిరణౌ దేవి! చరణౌ॥ 19

శ్లో॥ నిషక్తం శ్రుత్యన్తే నయనమివ సద్వృత్తరుచిరైః
సమైర్జుష్టం శుద్ధైరధరమివ రమ్యైర్ద్విజగణైః।
శివే వక్షోజన్మద్వితయమివ ముక్తాశ్రితముమే
త్వదీయం కామాక్షి! ప్రణతశరణం నౌమి చరణమ్॥ 20

శ్లో॥ నమస్యాసంసజ్జన్నముచిపరిపన్థిప్రణయినీ-
నిసర్గప్రేఙ్ఖోలత్కురలకులకాలాహిశబలే।
నఖచ్ఛాయాదుగ్ధోదధిపయసి తే వైద్రుమరుచామ్
ప్రచారం కామాక్షి! ప్రచురయతి పాదాబ్జసుషమా॥ 21

శ్లో॥ కదా దూరీకర్తుం కటుదురితకాకోలజనితం
మహాన్తం సన్తాపం మదనపరిపన్థిప్రియతమే।
క్షణాత్తే కామాక్షి! త్రిభువనపరితాపహరణే
పటీయాంసం లప్స్యే పదకమలసేవామృతరసమ్॥ 22

శ్రీః

మూకపఞ్చశతీ

పాదారవిన్దశతకమ్

సారోల్లాసినీ వ్యాఖ్యా

శ్లో॥ మహిమ్నః పన్థానం మదనపరిపన్థిప్రణయిని
ప్రభుః నిర్ణేతుం తే భవతి యతమానోఽపి కతమః।
తథాపి శ్రీకాఞ్చీవిహృతిరసికే కోఽపి మనసో
విపాకస్త్వత్పాదస్తుతివిధిషు జల్పాకయతి మామ్॥ 1

శ్లో॥ గలగ్రాహీ పౌరన్దరపురవనీపల్లవరుచాం
ధృతప్రాథమ్యానామరుణమహసామాదిమగురుః।
సమిన్ధే బన్ధూకస్తబకసహయుధ్వా దిశి దిశి
ప్రసర్పన్ కామాక్ష్యాశ్చరణకిరణానామరుణిమా॥ 2

శ్లో॥ మరాలీనాం యానాభ్యసనకలనామూలగురవే
దరిద్రాణాం త్రాణవ్యతికరసురోద్యానతరవే।
తమస్కాణ్డప్రౌఢిప్రకటనతిరస్కారపటవే
జనోఽయం కామాక్ష్యాశ్చరణనలినాయ స్పృహయతే॥ 3

శ్లో॥ వహన్తీ సైన్దూరీం సరణిమవనమ్రామరపురీ-
పురన్ధ్రీసీమన్తే కవికమలబాలార్కసుషమా।
త్రయీసీమన్తిన్యాః స్తనతటనిచోలారుణపటీ
విభాన్తీ కామాక్ష్యాః పదనలినకాన్తిర్విజయతే॥ 4

శ్లో॥ ప్రణమ్రీభూతస్య ప్రణయకలహత్రస్తమనసః
స్మరారాతేశ్చూడానియతిగృహమేధీ హిమకరః।
యయోస్సాన్ధ్యాం కాన్తిం వహతి సుషమాభిశ్చరణయో -
స్తయోర్మే కామాక్ష్యా హృదయమపతన్ద్రం విహరతామ్॥ 5

శ్లో॥ యయోః పీఠాయన్తే విబుధముకుటీనాం పటలికా
యయోస్సౌధాయన్తే స్వయముదయభాజో భణితయః।
యయోర్దాసాయన్తే సరసిజభవాద్యాశ్చరణయో-
స్తయోర్మే కామాక్ష్యా దినమను వరీవర్తు హృదయమ్॥ 6

శ్లో॥ నయన్తీ సఙ్కోచం సరసిజరుచం దిక్పరిసరే
సృజన్తీ లౌహిత్యం నఖకిరణచన్ద్రార్ధఖచితా।
కవీన్ద్రాణాం హృత్కైరవవికసనోద్యోగజననీ
స్ఫురన్తీ కామాక్ష్యాశ్చరణరుచిసన్ధ్యా విజయతే॥ 7

శ్లో॥ విరావైర్మాఞ్జీరైః కిమపి కథయన్తీవ మధురం
పురస్తాదానమ్రే పురవిజయిని స్మేరవదనే।
వయస్యేవ ప్రౌఢా శిథిలయతి యా ప్రేమకలహ-
ప్రరోహం కామాక్ష్యాశ్చరణయుగలీ సా విజయతే॥ 8

శ్లో॥ సుపర్వస్త్రీలోలాలకపరిచితం షట్పదకులైః
స్ఫురల్లాక్షారాగం తరుణతరణిజ్యోతిరరుణైః।
భృతం కాన్త్యమ్భోభిర్విసృమరమరన్దైస్సరసిజై-
ర్విధత్తే కామాక్ష్యాశ్చరణయుగలం బన్ధుపదవీమ్॥ 9

శ్లో॥ రజస్సంసర్గేఽపి స్థితమరజసామేవ హృదయే
వరం రక్తత్వేన స్థితమపి విరక్తైకశరణమ్।
అలభ్యం మన్దానాం దధదపి సదా మన్దగతితాం
విధత్తే కామాక్ష్యాశ్చరణయుగమాశ్చర్యలహరీమ్॥ 10

శ్లో॥ జటాలా మఞ్జీరస్ఫురదరుణరత్నాంశునికరై-
ర్నిషీదన్తీ మధ్యే నఖరుచిఝరీగాఙ్గపయసామ్।
జగత్త్రాణం కర్తుం మమ జనని కామాక్షి! నియతం
తపశ్చర్యాం ధత్తే తవ చరణపాథోజయుగలీ॥ 11

శ్లో॥ తులాకోటిద్వన్ద్వక్వణితఫణితాభీతివచసో-
ర్వినమ్రం కామాక్ష్యా విసృమరమహఃపాటలితయోః।
క్షణం విన్యాసేన క్షపితతమసోర్మే లలితయోః
పునీయాన్మూర్ధానం పురహరపురన్ధ్రీచరణయోః॥ 12

శ్లో॥ భవాని! ద్రుహ్యేతాం భవనిబిడితేభ్యో మమ ముహు-
స్తమోవ్యామోహేభ్యస్తవ జనని! కామాక్షి! చరణౌ।
యయోర్లాక్షాబిన్దుస్ఫురణధరణాద్ధూర్జటిజటా-
కుటీరా శోణాఙ్కం వహతి వపురేణాఙ్కకలికా॥ 13

శ్లో॥ పవిత్రీకుర్యుర్నః పదతలభువః పాటలరుచః
పరాగాస్తే పాపప్రశమనధురీణాః పరశివే!।
కణం లబ్ధుం యేషాం నిజశిరసి కామాక్షి! వివశా
వలన్తో హ్యాతన్వన్త్యహమహమికాం మాధవముఖాః॥ 14

శ్లో॥ బలాకామాలాభిర్నఖరుచిమయీభిః పరివృతే
వినమ్రస్వర్నారీవికచకచకాలామ్బుదకులే।
స్ఫురన్తః కామాక్షి! స్ఫుటదలితబన్ధూకసుహృద-
స్తటిల్లేఖాయన్తే తవ చరణపాథోజకిరణాః॥ 15

శ్లో॥ సరాగః సద్వేషః ప్రసృమరసరోజే ప్రతిదినం
నిసర్గాదాక్రామన్విబుధజనమూర్ధానమధికమ్।
కథఙ్కారం మాతః! కథయ పదపద్మస్తవ సతాం
నతానాం కామాక్షి! ప్రకటయతి కైవల్యసరణిమ్॥ 16

శ్లో॥ ప్రచణ్డార్తిక్షోభప్రథమసుహృదే ప్రాతిభసరి-
త్ప్రవాహప్రోద్దణ్డీకరణజలదాయ ప్రణమతామ్।
ప్రదీపాయ ప్రౌఢే భవతమసి కామాక్షి! చరణ-
ప్రసాదౌన్ముఖ్యాయ స్పృహయతి జనోఽయం జనని తే॥ **41**



శ్లో॥ మరుద్భిస్సంసేవ్యా సతతమపి చాఞ్చల్యరహితా
సదారుణ్యం యాన్తీ పరిణతిదరిద్రాణసుషమమ్।
గుణోత్కర్షాన్మాఞ్జీరకకలకలైస్తర్జనపటుః
ప్రవాలం కామాక్ష్యాః పరిహసతి పాదాబ్జయుగలీ॥ **42**



శ్లో॥ జగద్రక్షాదక్షా నలినరుచిశిక్షాపటుతరా
సురైర్నమ్యా రమ్యా సతతమభిగమ్యా బుధజనైః।
ద్వయీ లీలాలోలా శ్రుతిషు సురపాలాదిముకుటీ-
తటీసీమాధామా జయతి తవ కామాక్షి! పదయోః॥ **43**



శ్లో॥ గిరాం దూరౌ చోరౌ జడిమతిమిరాణాం కృతజగ-
త్పరిత్రాణౌ శోణౌ మునిహృదయలీలైకనిపుణౌ।
నఖైః స్మేరౌ సారౌ నిగమవచసాం ఖణ్డితభవ-
గ్రహోన్మాదౌ పాదౌ తవ మనసి కామాక్షి! కలయే ॥ **44**



శ్లో॥ అవిశ్రాన్తం పఙ్కం యదపి కలయన్యావకమయం
నిరస్యన్కామాక్షి! ప్రణమనజుషాం పఙ్కమఖిలమ్।
తులాకోటిద్వన్ద్వం దధదపి చ గచ్ఛన్నతులతాం
గిరాం మార్గం పాదో గిరివరసుతే! లఙ్ఘయతి తే ॥ **45**



శ్లో॥ ప్రవాళం సవ్రీడం విపినవివరే వేపయతి యా
స్ఫురల్లీలం బాలాతపమధికబాలం వదతి యా।
నవాం సన్ధ్యాం వన్ధ్యాం విరచయతి యా వర్ధయతు సా
శివమ్మే కామాక్ష్యాః పదనలినపాటల్యలహరీ ॥ **46**



శ్లో॥ యయోః సాన్ధ్యం రోచిః సతతమరుణిమ్నే స్పృహయతే
యయోశ్చాన్ద్రీ కాన్తిః పరితపతి దృష్ట్వా నఖరుచిమ్।
యయోః పాకోద్రేకం పిపఠిషతి భక్త్యా కిసలయం
మ్రదిమ్నః కామాక్ష్యా మనసి చరణౌ తౌ తనుమహే॥ **23**



శ్లో॥ జగన్నేదం నేదం పరమితి పరిత్యజ్య యతిభిః
కుశాగ్రీయస్వాన్తైః కుశలధిషణైః శాస్త్రసరణౌ।
గవేష్యం కామాక్షి! ధ్రువమకృతకానాం గిరిసుతే!
గిరామైదంపర్యం తవ చరణమాహాత్మ్యగరిమా॥ **24**



శ్లో॥ కృతస్నానం శాస్త్రామృతసరసి కామాక్షి! నితరాం
దధానం వైశద్యం కలితరసమానన్దసుధయా।
అలఙ్కారం భూమేర్మునిజనమనశ్చిన్మయమహా-
పయోధేరన్తస్స్థం తవ చరణరత్నం మృగయతే॥ **25**



శ్లో॥ మనోగేహే మోహోద్భవతిమిరపూర్ణే మమ ముహు-
ర్దరిద్రాణీకుర్వన్దినకరసహస్రాణి కిరణైః।
విధత్తాం కామాక్షి! ప్రసృమరతమోవఞ్చనచణః
క్షణార్ధం సాన్నిధ్యం చరణమణిదీపో జనని! తే॥ **26**



శ్లో॥ కవీనాం చేతోవన్న ఖరరుచిసమ్పర్కి విబుధ-
స్రవన్తీస్రోతోవత్పటుముఖరితం హంసకరవైః।
దినారమ్భశ్రీవన్నియతమరుణచ్ఛాయసుభగం
మదన్తః కామాక్ష్యాః స్ఫురతు పదపఙ్కేరుహయుగమ్॥ **27**



శ్లో॥ సదా కిం సమ్పర్కాత్ప్రకృతికఠినైర్నాకిముకుటై-
స్తటైర్నీహారాద్రేరధికమణునా యోగిమనసా।
విభిన్తే సమ్మోహం శిశిరయతి భక్తానపి దృశా-
మదృశ్యం కామాక్షి! ప్రకటయతి తే పాదయుగలమ్ ॥ **28**



శ్లో॥ పవిత్రాభ్యామమ్బ! ప్రకృతిమృదులాభ్యాం తవ శివే
పదాభ్యాం కామాక్షి! ప్రసభమభిభూతైః సచకితైః।
ప్రవాలైరమ్భోజైరపి చ వనవాసవ్రతదశాః
సదైవారభ్యన్తే పరిచరితనానాద్విజగణైః॥ 29

శ్లో॥ చిరాద్దృశ్యా హంసైః కథమపి సదా హంససులభం
నిరస్యన్తీ జాడ్యం నియతజడమధ్యైకశరణమ్।
అదోషవ్యాసఙ్గాత్ సతతమపి దోషాప్తిమలినం
పయోజం కామాక్ష్యాః పరిహసతి పాదాబ్జయుగలీ॥ 30

శ్లో॥ సురాణామానన్దప్రబలనతయా మణ్డనతయా
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిర్విసృమరతమఃఖణ్డనతయా।
పయోజశ్రీద్వేషవ్రతరతతయా త్వచ్చరణయో-
ర్విలాసః కామాక్షి! ప్రకటయతి నైశాకరదశామ్॥ 31

శ్లో॥ సితిమ్నా కాన్తీనాం నఖరజనుషామ్ పాదనలిన-
చ్ఛవీనాం శోణిమ్నా తవ జనని! కామాక్షి! నమనే।
లభన్తే మన్దారగ్రథితనవబన్ధూకకుసుమ-
ప్రభాసామీచీన్యం సురపురపురన్ధ్రీకచభరాః॥ 32

శ్లో॥ స్ఫురన్మధ్యే శుద్ధే నఖకిరణదుగ్ధాబ్ధిపయసాం
వహన్నబ్జం చక్రం దరమపి చ రేఖాత్మకతయా।
శ్రితో మాత్స్యం రూపం శ్రియమపి దధానో నిరుపమాం
త్రిధామా కామాక్ష్యాః పదనలిననామా విజయతే॥ 33

శ్లో॥ నఖశ్రీసన్నద్ధస్తబకనిచితః స్వైశ్చ కిరణైః
పిశఙ్గైః కామాక్షి! ప్రకటితలసత్పల్లవరుచిః।
సతాం గమ్యః శఙ్కే సకలఫలదాతా సురతరు-
స్త్వదీయః పాదోఽయం తుహినగిరిరాజన్యతనయే॥ 34

శ్లో॥ వషట్కుర్వన్మాఞ్జీరకకలకలైః కర్మలహరీ-
హవీంషి ప్రోద్దణ్డం జ్వలతి పరమజ్ఞానదహనే।
మహీయాన్కామక్షి! స్ఫుటమహసి జోహోతి సుధియాం
మనోవేద్యాం మాతస్తవ చరణయజ్వా విజయతే॥ 35

శ్లో॥ మహామన్త్రం కిఞ్చిన్మణికటకనాదైరివ జపన్
క్షిపన్దిక్షు స్వచ్ఛం నఖరుచిమయం భాస్మనరజః।
నతానాం కామాక్షి! ప్రకృతిపటురుచ్చాట్య మమతా-
పిశాచీం పాదోఽయం ప్రకటయతి తే మాన్త్రికదశామ్॥ 36

శ్లో॥ ఉదీతే బోధేన్దౌ తమసి నితరాం జగ్ముషి దశాం
దరిద్రాం కామాక్షి! ప్రకటమనురాగం విదధతీ।
సితేనాచ్ఛాద్యాఙ్గం నఖరుచిపటేనాఙ్ఘ్రియుగలీ-
పురన్ధ్రీ తే మాతః స్వయమభిసరత్యేవ హృదయమ్॥ 37

శ్లో॥ దినారమ్భస్సమ్పన్నలినవిపినానామభినవో
వికాసో వాసన్తః సుకవిపికలోకస్య నియతమ్।
ప్రదోషః కామాక్షి! ప్రకటపరమజ్ఞానశశిన-
శ్చకాస్తి త్వత్పాదస్మరణమహిమా శైలతనయే॥ 38

శ్లో॥ ధృతచ్ఛాయం నిత్యం సరసిరుహమైత్రీపరిచితం
నిధానం దీప్తీనాం నిఖిలజగతాం బోధజనకమ్।
ముముక్షూణాం మార్గప్రథనపటు కామాక్షి! పదవీం
పదం తే పాతఙ్గీం పరికలయతే పర్వతసుతే॥ 39

శ్లో॥ శనైస్తీర్త్వా మోహామ్బుధిమథ సమారోఢుమనసః
క్రమాత్కైవల్యాఖ్యాం సుకృతిసులభాం సౌధవలభీమ్।
లభన్తే నిఃశ్రేణీమివ ఝటితి కామాక్షి! చరణం
పురశ్చర్యాభిస్తే పురమథనసీమన్తిని! జనాః॥ 40

శ్లో॥ వివేకామ్భఃస్రోతఃస్నపనపరిపాటీశిశిరితే
సమీభూతే శాస్త్రస్మరణహలసఙ్కర్షణవశాత్।
సతాం చేతఃక్షేత్రే వపతి తవ కామాక్షి! చరణో
మహాసంవిత్సస్యప్రకరపరబీజం గిరిసుతే!॥ 65



శ్లో॥ దధానో మన్దారస్తబకపరిపాటీం నఖరుచా
వహన్దీప్తా శోణాఙ్గులిపటలచామ్పేయకలికాః।
అశోకోల్లాసం నః ప్రచురయతు కామాక్షి! చరణో
వికాసీ వాసన్తస్సమయ ఇవ తే శర్వదయితే!॥ 66



శ్లో॥ నఖాంశుప్రాచుర్యప్రసృమరమరాలాళిధవలః
స్ఫురన్మఞ్జీరోద్యన్మరకతమహఃశైవలయుతః।
భవత్యాః కామాక్షి స్ఫుటచరణపాటల్యకపటో
నదః శోణాభిఖ్యో నగపతితనూజే! విజయతే॥ 67



శ్లో॥ ధునానం పఙ్కౌఘం పరమసులభం కణ్టకకులై-
ర్వికాసవ్యాసఙ్గం విదధదపరాధీనమనిశమ్।
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిర్విశదరుచి కామాక్షి! నితరా-
మసామాన్యం మన్యే సరసిజమిదం తే పదయుగమ్॥ 68



శ్లో॥ కరీన్ద్రాయ ద్రుహ్యత్యలసగతిలీలాసు విమలైః
పయోజైర్మాత్సర్యం ప్రకటయతి కామం కలయతే।
పదామ్భోజద్వన్ద్వం తవ తదపి కామాక్షి! హృదయం
మునీనాం శాన్తానాం కథమనిశమస్మై స్పృహయతే॥ 69



శ్లో॥ నిరస్తా శోణిమ్నా చరణకిరణానాం తవ శివే!
సమిన్ధానా సన్ధ్యారుచిరచలరాజన్యతనయే!।
అసామర్థ్యాదేవం పరిభవితుమేతత్సమరుచాం
సరోజానాం జానే ముకులయతి శోభాం ప్రతిదినమ్॥ 70



శ్లో॥ కిరన్జ్యోత్స్నారీతిం నఖముఖరుచా హంసమనసాం
వితన్వానః ప్రీతిం వికసదమలామ్భోరుహరుచిః।
ప్రకాశః శ్రీపాదస్తవ జనని కామాక్షి! తనుతే
శరత్కాలప్రౌఢిం శశిశకలచూడప్రియతమే॥ 47



శ్లో॥ నఖాఙ్కూరస్మేరద్యుతివితతిగఙ్గామ్భసి సుఖం
కృతస్నానం జ్ఞానామృతమమలమాస్వాద్య నియతమ్।
ఉదఞ్చన్మఞ్జీరస్ఫురణమణిదీపే మమ మనో
మనోజ్ఞే కామాక్ష్యాశ్చరణమణిహర్మ్యే విహరతామ్॥ 48



శ్లో॥ భవామ్భోధౌ నౌకాం జడిమవిపినే పావకశిఖా
మమర్త్యేన్ద్రాదీనామధిముకుటముత్తంసకలికామ్।
జగత్తాపే జ్యోత్స్నామకృతకవచః పఞ్జరపుటే
శుకస్త్రీం కామాక్ష్యా మనసి కలయే పాదయుగలీమ్॥ 49



శ్లో॥ పరాత్మప్రాకాశ్యప్రతిఫలనచుఞ్చుః ప్రణమతాం
మనోజ్ఞస్త్వత్పాదో మణిముకురముద్రాం కలయతే।
యదీయాం కామాక్షి! ప్రకృతిమసృణాః శోధకదశాం
విధాతుం చేష్టన్తే వలరిపువధూటీకచభరాః॥ 50



శ్లో॥ అవిశ్రాన్తం తిష్ఠన్నకృతకవచః కన్దరపుటీ-
కుటీరాన్తః ప్రౌఢం నఖరుచిపటాలీమ్ప్రకటయన్।
ప్రచణ్డం ఖణ్డత్వం నయతు మమ కామాక్షి! తరసా
తమోవేతణ్డేన్ద్రం తవ చరణకణ్ఠీరవపతిః॥ 51



శ్లో॥ పురస్తాత్కామాక్షి! ప్రచురరసమాఖణ్డలపురీ-
పురన్ధ్రీణాం లాస్యం తవ లలితమాలోక్య శనకైః।
నఖశ్రీభిః స్మేరా బహు వితనుతే నూపురరవై-
శ్చమత్కృత్యా శఙ్కే చరణయుగలీ చాటురచనాః॥ 52



శ్లో॥ సరోజం నిన్దన్తీ నఖకిరణకర్పూరశిశిరా
నిషిక్తా మారారేర్ముకుటశశిరేఖాహిమజలైః।
స్ఫురన్తీ కామాక్షి! స్ఫుటరుచిమయే పల్లవచయే
తవాధత్తే మైత్రీం పథికసుదృశా పాదయుగలీ॥ 53



శ్లో॥ నతానాం సంపత్తేరనవరతమాకర్షణజపః
ప్రరోహత్సంసారప్రసరగరిమస్తమ్భనజపః।
త్వదీయః కామాక్షి! స్మరహరమనోమోహనజపః
పటీయాన్నః పాయాత్పదనలినమఞ్జీరనినదః॥ 54



శ్లో॥ వితన్వీథా నాథే! మమ శిరసి కామాక్షి! కృపయా
పదామ్భోజన్యాసం పశుపరివృఢప్రాణదయితే।
పిబన్తో యన్ముద్రాం ప్రకటముపకమ్పాపరిసరం
దృశా నానద్యన్తే నలినభవనారాయణముఖాః॥ 55



శ్లో॥ ప్రణామోద్యద్బృన్దారకముకుటమన్దారకలికా-
విలోలల్లోలమ్బప్రకరమయధూమప్రచురిమా।
ప్రదీప్తః పాదాబ్జద్యుతివితతిపాటల్యలహరీ-
కృశానుః కామాక్ష్యా మమ దహతు సంసారవిపినమ్॥ 56



శ్లో॥ వలక్షశ్రీరృక్షాధిపశిశుసదృక్షా తవ నఖై-
ర్జిఘృక్షుర్దక్షత్వం సరసిరుహభిక్షుత్వకరణే।
క్షణాన్మే కామాక్షి! క్షపితభవసంక్షోభగరిమా
వచోవైచక్షణ్యం చరణయుగలీ పక్ష్మలయతాత్॥ 57



శ్లో॥ సమన్తాత్కామాక్షి! క్షతతిమిరసన్తానసుభగా-
ననన్తాభిః భాభిర్దినమను దిగన్తాన్విరచయన్।
అహన్తాయా హన్తా మమ జడిమదన్తావలరిపు-
ర్విభిన్తాం సన్తాపం తవ చరణచిన్తామణిరసౌ॥ 58



శ్లో॥ దధానో భాస్వత్తామమృతనిలయో లోహితవపు-
ర్వినమ్రాణాం సౌమ్యో గురురపి కవిత్వం చ కలయన్।
గతౌ మన్దో గఙ్గాధరమహిషి కామాక్షి! భజతాం
తమఃకేతుర్మాతస్తవ చరణపద్మో విజయతే॥ 59



శ్లో॥ నయన్తీం దాసత్వం నలినభవముఖ్యానసులభ-
ప్రదానాద్దీనానామమరతరుదౌర్భాగ్యజననీమ్।
జగజ్జన్మక్షేమక్షయవిధిషు కామాక్షి! పదయో-
ర్ధురీణామీష్టే కస్తవ భణితుమాహోపురుషికామ్॥ 60



శ్లో॥ జనోఽయం సన్తప్తో జనని! భవచణ్డాంశుకిరణై-
రలబ్ధ్వైకం శీతం కణమపి పరజ్ఞానపయసః।
తమోమార్గే పాన్థస్తవ ఝటితి కామాక్షి! శిశిరాం
పదామ్భోజచ్ఛాయామ్పరమశివజాయే! మృగయతే॥ 61



శ్లో॥ జయత్యమ్బ! శ్రీమన్నఖకిరణచీనాంశుకమయం
వితానం బిభ్రాణే సురమకుటసఙ్ఘట్టమసృణే।
నిజారుణ్యక్షౌమాస్తరణవతి కామాక్షి! సులభా
బుధైః సంవిన్నారీ తవ చరణమాణిక్యభవనే॥ 62



శ్లో॥ ప్రతీమః కామాక్షి! స్ఫురితతరుణాదిత్యకిరణ-
శ్రియో మూలద్రవ్యం తవ చరణమద్రీన్ద్రతనయే!।
సురేన్ద్రాశామాపూరయతి యదసౌ ధ్వాన్తమఖిలం
ధునీతే దిగ్భాగానపి చ మహసా పాటలయతే॥ 63



శ్లో॥ మహాభాష్యవ్యాఖ్యాపటుశయనమారోపయతి వా
స్మరవ్యాపారేర్ష్యాపిశుననిటలం కారయతి వా।
ద్విరేఫాణామధ్యాసయతి సతతం వాధివసతిం
ప్రణమ్రాన్కామాక్ష్యాః పదనలినమాహాత్మ్యగరిమా॥ 64



శ్లో॥ యదత్యన్తం తామ్యత్యలసగతివార్తాస్వపి శివే!
తదేతత్కామాక్షి! ప్రకృతిమృదులం తే పదయుగమ్।
కిరీటైః సంఘట్టం కథమివ సురౌఘస్య సహతే
మునీన్ద్రాణామాస్తే మనసి చ కథం సూచినిశితే॥ 89

శ్లో॥ మనోరఙ్గే మత్కే విబుధజనసమ్మోదజననీ
పరాగవ్యాసఙ్గా సరసమృదుసఞ్చారసుభగా।
మనోజ్ఞా కామాక్షి! ప్రకటయతు లాస్యప్రకరణం
రణన్మఞ్జీరా తే చరణయుగలీనర్తకవధూః॥ 90

శ్లో॥ పరిష్కుర్వన్మాతః పశుపతికపర్దం చ విషయే
పరాచాం హృత్పద్మం పరమభణితీనాం చ మకుటమ్।
పరస్తే పాదోఽయం పరిహరతు కామాక్షి! మమతా-
పరాధీనత్వమ్మే పరిముషితపాథోజమహిమా॥ 91

శ్లో॥ ప్రసూనైః సమ్పర్కాదమరతరుణీకున్తలభవై-
రభీష్టానాం దానాదనిశమపి కామాక్షి! నమతామ్।
స్వసఙ్గాత్కఙ్కేలిప్రసవజనకత్వేన చ తవ
త్రిధా ధత్తే వార్తాం సురభిరితి పాదో గిరిసుతే॥ 92

శ్లో॥ మహామోహస్తేనవ్యతికరభయాత్పాలయతి యో
వినిక్షిప్తం స్వస్మిన్నిజజనమనోరత్నమనిశమ్।
స రాగస్యోద్రేకాత్సతతమపి కామాక్షి! తరసా
కిమేవం పాదోఽసౌ కిసలయరుచిం రోచయతి తే॥ 93

శ్లో॥ సదా స్వాదుంకారం విషయలహరీశాలికణికాం
సమాస్వాద్య శ్రాన్తం హృదయశుకపోతం జనని మే।
కృపాజాలే ఫాలేక్షణమహిషి! కామాక్షి! రభసా
గృహీత్వా రున్ధీథాశ్చరణయుగలీపఞ్జరపుటే॥ 94

శ్లో॥ ఉపాదిక్షద్దాక్ష్యం తవ చరణనామా గురురసౌ
మరాలానాం శఙ్కే మసృణగతిలాలిత్యసరణౌ।
అతస్తే నిస్తన్ద్రం నియతమమునా సఖ్యపదవీమ్
ప్రపన్నం పాథోజం ప్రతి దధతి కామాక్షి! కుతుకమ్॥ 71

శ్లో॥ దధానైస్సంసర్గం ప్రకృతిమలినైః షట్పదకులై-
ర్ద్విజాధీశశ్లాఘావిధిషు విదధద్భిర్ముకులతామ్।
రజోమిశ్రైః పద్మైర్నియతమపి కామాక్షి! పదయో-
ర్విరోధస్తే యుక్తో విషమశరవైరిప్రియతమే॥ 72

శ్లో॥ కవిత్వశ్రీమిశ్రీకరణనిపుణౌ రక్షణచణౌ
విపన్నానాం శ్రీమన్నలినమసృణౌ శోణకిరణౌ।
మునీన్ద్రాణామన్తఃకరణశరణౌ మన్దశరణౌ
మనోజ్ఞౌ కామాక్ష్యా దురితహరణౌ నౌమి చరణౌ॥ 73

శ్లో॥ పరస్మాత్సర్వస్మాదపి చ పరయోర్ముక్తికరయో-
ర్నఖశ్రీభిర్జ్యోత్స్నాకలితతులయోస్తామ్రతలయోః।
నిలీయే కామాక్ష్యా నిగమనుతయోర్నాకినతయో-
ర్నిరస్తప్రోన్మీలన్నలినమదయోరేవ పదయోః॥ 74

శ్లో॥ స్వభావాదన్యోన్యం కిసలయమపీదం తవ పదం
మ్రదిమ్నా శోణిమ్నా భగవతి దధాతే సదృశతామ్।
వనే పూర్వస్యేచ్ఛా సతతమవనే కిం తు జగతామ్
పరస్యేత్థం భేదః స్ఫురతి హృది కామాక్షి! సుధియామ్॥ 75

శ్లో॥ కథం వాచాలోఽపి ప్రకటమణిమఞ్జీరనినదైః
సదైవానన్దార్ద్రాన్విరచయతి వాచంయమజనాన్।
ప్రకృత్యా తే శోణచ్ఛవిరపి చ కామాక్షి! చరణో
మనీషానైర్మల్యం కథమివ నృణాం మాంసలయతే॥ 76

శ్లో॥ చలత్తృష్ణావీచీపరిచలనపర్యాకులతయా
ముహుర్భ్రాన్త్వా తాన్తః పరమశివవామాక్షి! పరవాన్।
తితీర్షుః కామాక్షి! ప్రచురతరకర్మామ్బుధిమముం
కదాహం లప్స్యే తే చరణమణిసేతుం గిరిసుతే!॥ 77



శ్లో॥ విశుష్యన్త్యాం ప్రజ్ఞాసరితి దురితగ్రీష్మసమయ-
ప్రభావేణ క్షీణే సతి మమ మనᳵకేకిని శుచా।
త్వదీయః కామాక్షి! స్ఫురితచరణామ్భోదమహిమా
నభోమాసాటోపం నగపతిసుతే కిం న కురుతే॥ 78



శ్లో॥ వినమ్రాణాం చేతోభవనవలభీసీమ్ని చరణ-
ప్రదీపే ప్రాకాశ్యం దధతి తవ నిర్ధూతతమసి।
అసీమా కామాక్షి! స్వయమలఘుదుష్కర్మలహరీ
విఘూర్ణన్తీ శాన్తిం శలభపరిపాటీవ భజతే॥ 79



శ్లో॥ విరాజన్తీ శుక్తిర్నఖకిరణముక్తామణితతే-
ర్విపత్పాథోరాశౌ తరిరపి నరాణామ్ ప్రణమతామ్।
త్వదీయః కామాక్షి! ధ్రువమలఘువహ్నిర్భవవనే
మునీనాం జ్ఞానాగ్నేరరణిరయమంఘ్రిర్విజయతే॥ 80



శ్లో॥ సమస్తైస్సంసేవ్యస్సతతమపి కామాక్షి! విబుధైః
స్తుతో గన్ధర్వస్త్రీసులలితవిపఞ్చీకలరవైః।
భవత్యా భిన్దానో భవగిరికులం జృమ్భితతమో-
బలద్రోహీ మాతశ్చరణపురుహూతో విజయతే॥ 81



శ్లో॥ వసన్తం భక్తానామపి మనసి నిత్యం పరిలస-
ద్ఘనచ్ఛాయాపూర్ణం శుచిమపి నృణాం తాపశమనమ్।
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిః శిశిరమపి పద్మోదయకరం
నమామః కామాక్ష్యాశ్చరణమధికాశ్చర్యకరణమ్॥ 82



శ్లో॥ కవీన్ద్రాణాం నానాభణితిగుణచిత్రీకృతవచᳶ-
ప్రపఞ్చవ్యాపారప్రకటనకలాకౌశలనిధిః।
అధᳵకుర్వన్నబ్జం సనకభృగుముఖ్యైర్మునిజనై-
ర్నమస్యః కామాక్ష్యాశ్చరణపరమేష్ఠీ విజయతే॥ 83



శ్లో॥ భవత్యాః కామాక్షి! స్ఫురితపదపఙ్కేరుహభువాం
పరాగాణాం పూరైః పరిహృతకలఙ్కవ్యతికరైః।
నతానామామృష్టే హృదయముకురే నిర్మలరుచి-
ప్రసన్నే నిశ్శేషం ప్రతిఫలతి విశ్వం గిరిసుతే॥ 84



శ్లో॥ తవ త్రస్తమ్ పాదాత్కిసలయమరణ్యాన్తరమగా-
త్పరం రేఖారూపం కమలమముమేవాశ్రితమభూత్।
జితానాం కామాక్షి! ద్వితయమపి యుక్తం పరిభవే
విదేశే వాసో వా శరణగమనం వా నిజరిపోః॥ 85



శ్లో॥ గృహీత్వా యాథార్థ్యం నిగమవచసాం దేశికకృపా-
కటాక్షార్కజ్యోతిశ్శమితమమతాబన్ధతమసః।
యతన్తే కామాక్షి! ప్రతిదివసమన్తర్ద్రఢయితుం
త్వదీయం పాదాబ్జం సుకృతపరిపాకేన సుజనాః॥ 86



శ్లో॥ జడానామప్యమ్బ! స్మరణసమయే త్వచ్చరణయో-
ర్భ్రమన్మన్థక్ష్మాభృద్ఘుమఘుమితసిన్ధుప్రతిభటాః।
ప్రసన్నాః కామాక్షి! ప్రసభమధరస్పన్దనకలా
విభాన్తి స్వచ్ఛన్దం ప్రకృతిపరిపక్వా భణితయః॥ 87



శ్లో॥ వహన్నప్యశ్రాన్తం మధురనినదం హంసకమసౌ
తమేవాధᳵకర్తుం కిమివ యతతే కేలిగమనే।
భవస్యైవానన్దం విదధదపి కామాక్షి! చరణో
భవత్యాస్తద్ద్రోహం భగవతి! కిమేవం వితనుతే॥ 88



శ్లో॥ ధునానం కామాక్షి! స్మరణలవమాత్రేణ జడిమ-
జ్వరప్రౌఢిం గూఢస్థితి నిగమనైకుఞ్జకుహరే।
అలభ్యం సర్వేషాం కతిచన లభన్తే సుకృతిన-
శ్చిరాదన్విష్యాన్తస్తవ చరణసిద్ధౌషధమిదమ్॥ 95



శ్లో॥ రణన్మఞ్జీరాభ్యాం లలితగమనాభ్యాం సుకృతినాం
మనోవాస్తవ్యాభ్యాం మథితతిమిరాభ్యాం నఖరుచా।
నిధేయాభ్యాం పత్యా నిజశిరసి కామాక్షి! సతతం
నమస్తే పాదాభ్యాం నలినమృదులాభ్యాం గిరిసుతే॥ 96



శ్లో॥ సరాగే రాకేన్దుప్రతినిధిముఖే! పర్వతసుతే!
చిరాల్లభ్యే భక్త్యా శమధనజనానాం పరిషదా।
మనోభృంగో మత్కః పదకమలయుగ్మే జనని! తే
ప్రకామం కామాక్షి! త్రిపురహరవామాక్షి! రమతామ్॥ 97



శ్లో॥ శివే! సంవిత్పాశైః శశిశకలచూడప్రియతమే!
శనైర్గత్యాగత్యా జితసురవరేభే! గిరిసుతే!।
యతన్తే సన్తస్తే చరణనలినాలానయుగలే
సదా బద్ధుం చిత్తప్రమదకరియూథం దృఢతరమ్॥ 98



శ్లో॥ యశస్సూతే మాతర్మధురకవితాం పక్ష్మలయతే
శ్రియం ధత్తే చిత్తే కమపి పరిపాకం ప్రథయతే।
సతాం పాశగ్రన్థిం శిథిలయతి కిం కిం న కురుతే
ప్రపన్నే కామాక్ష్యాః ప్రణతిపరిపాటీ చరణయోః॥ 99



శ్లో॥ మనీషాం మాహేన్ద్రీం కకుభమివ తే కామపి దశాం
ప్రధత్తే కామాక్ష్యాశ్చరణతరుణాదిత్యకిరణః।
యదీయే సమ్పర్కే ధృతరసమరన్దా కవయతాం
పరీపాకం ధత్తే పరిమలవతీ సూక్తినలినీ॥ 100



శ్లో॥ పురా మారారాతిః పురమజయదమ్బ! స్తవశతైః
ప్రసన్నాయాం సత్యాం త్వయి తుహినశైలేన్ద్రతనయే!।
అతస్తే కామాక్షి! స్ఫురతు తరసా కాలసమయే
సమాయాతే మాతర్మమ మనసి పాదాబ్జయుగలమ్॥ 101



శ్లో॥ పదద్వన్ద్వం మన్దం గతిషు నివసన్తం హృది సతాం
గిరామన్తే భ్రాన్తం కృతకరహితానాం పరివృఢే।
జనానామానన్దం జనని జనయన్తం ప్రణమతాం
త్వదీయం కామాక్షి! ప్రతిదినమహం నౌమి విమలమ్॥ 102



శ్లో॥ ఇదం యః కామాక్ష్యాశ్చరణనలినస్తోత్రశతకం
జపేన్నిత్యం భక్త్యా నిఖిలజగదాహ్లాదజనకమ్।
స విశ్వేషాం వన్ద్యస్సకలకవిలోకైకతిలక-
శ్చిరం భుక్త్వా భోగాన్పరిణమతి చిద్రూపకలయా॥ 103



రూపకాలంకారము వ్యంజితమగుచున్నది. **'ధృతప్రాథమ్యానామ్'** అను సమాసముచే ప్రాథమ్యము లేకున్నను దానిని చేజిక్కించు కొన్న సూర్యకిరణముల అనుచితమైన దానిని తొలగించి యథార్థమైన తన ఆదిమత్వము అమ్మవారి చరణకిరణారుణిమదే అని స్ఫురించుచున్నది. చరణకిరణారుణిమ యందలి ఆదిగురుత్వ మీశ్వరునకు తప్ప అన్యులకు చెల్లదు గదా! **పూర్వేషామపి గురుః కాలేనానవచ్ఛేదాత్** (26) అను పాతంజల యోగసూత్రము పై వాక్యమునకు సమర్థకము. **'బంధూకస్తబకసహయుధ్వా'** అను సమాసమున ఉపమాలంకారమున్నది. ప్రథమపాదమున ప్రతీపాలంకార మున్నది. పౌరందరపుర, అరుణ, కిరణ, అరుణిమ శబ్దములలో అనుప్రాస మను శబ్దాలంకార మున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదారుణిమకు అరుణ కిరణాది గురుత్వము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున దాని అంధకారతిరస్కారము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మరాలీనాం యానాభ్యసనకలనామూలగురవే
దరిద్రాణాం త్రాణవ్యతికరసురోద్యానతరవే।
తమస్కాణ్డప్రౌఢిప్రకటనతిరస్కారపటవే
జనోఽయం కామాక్ష్యాశ్చరణనలినాయ స్పృహయతే॥ 3

ప్రతిపదార్థము :–

మరాలీనామ్	= ఆడు హంసలయొక్క;
యానాభ్యసనకలనామూలగురవే	= నడక నేర్చుకొనుటకు తొలిగురువైన;
దరిద్రాణామ్	= దరిద్రులయొక్క;
త్రాణవ్యతికరసురోద్యానతరవే	= రక్షించు సంబంధమున కల్పవృక్షమైన;
తమస్కాండప్రౌఢిప్రకటన	= చీకట్ల సమూహముల ప్రౌఢతయొక్క
తిరస్కారపటవే	ప్రకటనమును తిరస్కరించుటయందు నేర్పరియైన;
కామాక్ష్యాః	= కామాక్షీదేవియొక్క;
చరణనలినాయ	= పాదకమలముకొఱకు;
అయమ్	= ఈ;
జనః	= జనుడు (మూకకవి);
స్పృహయతే	= కోరుచున్నాడు.

తాత్పర్యము :–

హంసలకు నడకనేర్పునట్టి దరిద్రులను దారిద్ర్యమునుండి వెలికితీసి రక్షించుటలో కల్పవృక్షమైన చీకట్లను చీల్చుటలో నేర్పరియైన కామాక్షీదేవి చరణ కమలము నీ జనుడు కోరుచున్నాడు.

శ్రీః

మూకపఞ్చశతీ

పాదారవిన్దశతకమ్

సారోల్లాసినీ వ్యాఖ్యా



అవ:– ఆర్యాశతకమును ముగించిన మూకమహాకవి ఆర్యయైన ఆమె కటాక్షించు అనుగ్రహమును గాని, మందస్మితానుగ్రహమును గాని పాదారవిందముల నాశ్రయింపనిదే చేయదని యెఱిగి ముందుగా పాదారవిన్దముల స్తుతించుటకు పూనుకొని ప్రప్రథమముగా ప్రథమ శ్లోకమున అనిర్వచనీయమైన వాని మహిమను స్తుతింపగల శక్తి యెవని కున్నదని ఆక్షేపరూపముగా ప్రశ్నించుచున్నాడు.

శ్లో॥ మహిమ్నః పన్థానం మదనపరిపన్థిప్రణయిని
ప్రభుః నిర్ణేతుం తే భవతి యతమానోఽపి కతమః।
తథాపి శ్రీకాఞ్చీవిహృతిరసికే కోఽపి మనసో
విపాకస్త్వత్పాదస్తుతివిధిషు జల్పాకయతి మామ్॥ 1

ప్రతిపదార్థము :–

శ్రీకాంచీవిహృతిరసికే	= శ్రీకాంచీ నగర విహారమునందు ఆసక్తి గలదానా!
మదనపరిపన్థిప్రణయిని	= మన్మథవిరోధి (శివుని) ప్రియురాలా!
తే	= నీ యొక్క
మహిమ్నః	= మహిమయొక్క;
పంథానమ్	= మార్గమును;
నిర్ణేతుమ్	= నిశ్చయించుటకు;
యతమానః	= ప్రయత్నించేవాడు;
కతమః	= ఎవడు;
ప్రభుః	= సమర్థుడు;
భవతి	= అగును;
తథా+అపి	= అయినను;
మనసః	= మనస్సుయొక్క;

కః+అపి	=	ఏదో ఒక;
విపాకః	=	పరిపాకము;
త్వత్పాదస్తుతివిధిషు	=	నీ పాదముల స్తుతించు విధులందు;
మామ్	=	నన్ను;
జల్పాకయతి	=	వాగించుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

శ్రీకాంచీనగరమున విహరించుటలో ఆసక్తిగల శివుని యిల్లాలా! నీ మహిమయొక్క మార్గమును నిర్ణయించు సామర్థ్యము ఈ ప్రపంచమున ఏ యొకనికినీ లేకున్నను నా మనస్సు చేసికొన్న ఏ పుణ్యమో పరిపాకమునకు వచ్చి నన్ను పలికించుచున్నది.

వివరణము :–

1) ***మహిమ్నః పారంతే, అతీతః పంథానమ్*** అని పుష్పదంతుడు శివుని మహిమ అనిర్వాచ్యము, అచింత్యము అని చెప్పినాడు. తత్స్మరణముతో మూకమహాకవి ***మహిమ్నః పంథానమ్*** అని ఆతని ఎత్తుగడతోనే ఆతడు ఆశ్రయించిన శిఖరిణీ వృత్తములోనే తన ఆర్యాపాదారవిన్దమహిమ అనిర్వాచ్య మనియే చెప్పినాడు. **శిఖరిణీ** వృత్తమున ***యమనసభ*** గణములు, వాని చివఱ వ గణము ఉండును. ఆఱు అక్షరముల తరువాత విశ్రామ ముండును. ఈ శ్లోక ప్రథమపాదమున 1–7 వర్ణములకు మైత్రి కూడ దాక్షిణాత్యసంప్రదాయముతో కూర్చబడినది. 'కేకో, పాక, జల్పాక' అని ఉత్తరార్ధమున అనుప్రాసమును శబ్దాలంకారము కూర్చబడినది. ఈ ప్రపంచమున ప్రయత్నపూర్వకముగా కొన్ని కర్మల నిర్వహణము చేయగలుగుచున్నాము. కొన్ని కర్మల నిర్వహింపలేక పోవుచున్నాము. కాలాంతరమున ఫలించు కర్మలు ఫలించునో లేదో ముందుగా చెప్పలేము కూడ. పరిస్థితి ఇట్లుండగా అమ్మవారి పాదముల స్తుతించు మహాకార్యము మహామునులకే సాధ్యము అని చెప్పలేము. ఇక సామాన్యుడనైన నావంటి వానికి అందును మూకుడను వానికి ఎట్లు సాధ్యమగును? ఒకప్పుడు మూకుడనైన నేను ఇప్పుడేదేదో వాగుటకు అలవాటు పడియున్నాను. కొత్తగా మాటలాడ నేర్చిన శిశువు ఆ వచ్చిన రెండు మూడు మాటలను అదే పనిగా చెప్పుచుండును. నా వాగుడు కూడ అటువంటిదే అని '***జల్పాకయతి***' అను క్రియాపదము ధ్వనింపజేయుచున్నది. **'క'** శబ్దమునకు బ్రహ్మయను నొక అర్థమున్నది. అనిర్వాచ్యుడగుటచేతను బ్రహ్మయైన ఈశ్వరునకును ఆ పేరు చెల్లును. అట్టి బ్రహ్మలలో ఈశ్వరులలో పరమేశ్వరుడు శ్రేష్ఠుడు కావున ఈ శ్లోకమునందలి కతమ శబ్ద మాతని వ్యంజింపజేయుచున్నది.

2) రసై రుద్రైశ్ఛిన్నా యమనసభలా గః శిఖరిణీ. ఇతి లక్షణమ్.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదస్తుతి యత్నించువానికిని సాధ్యము కాదని, అయినను నన్నేదో శక్తి వాగించుచున్నదని కవిచే చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ప్రథమముగా ధృతప్రాథమ్యములైన అమ్మవారి చరణకిరణముల **అరుణిమ** వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ గలగ్రాహీ పౌరన్దరపురవనీపల్లవరుచాం
ధృతప్రాథమ్యానామరుణమహసామాదిమగురుః।
సమిన్ధే బన్ధూకస్తబకసహయుధ్వా దిశి దిశి
ప్రసర్పన్ కామాక్ష్యాశ్చరణకిరణానామరుణిమా॥ 2

ప్రతిపదార్థము :–

పౌరందరపురవనీపల్లవరుచామ్	=	నందనవనమందలి చిగుళ్ళ కాంతులయొక్క;
గలగ్రాహీ	=	గొంతు పట్టుకొన్న;
ధృతప్రాథమ్యానామ్	=	పట్టుకొన్న మొదటితనము గల;
అరుణమహసామ్	=	సూర్యకాంతులకు;
ఆదిమగురుః	=	మొదటిగురువైన;
బంధూకస్తబకసహయుధ్వా	=	మంకెన పూగుత్తులతో పోరాడునదియైన;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
చరణకిరణానామ్	=	పాదకాంతులయొక్క;
అరుణిమా	=	ఎఱుపు;
దిశి దిశి	=	అన్ని దిక్కుల;
ప్రసర్పన్	=	ప్రసరించుచు;
సమిన్ధే	=	వెలుగుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

నందనవనమందలి చిగుళ్ళ కాంతుల గొంతు పట్టుకొనునట్టి మొదటివని చెప్పదగిన అరుణకాంతులకు ఆదిమగురువైనట్టి కామాక్షీదేవి చరణ కిరణారుణిమ అన్ని దిక్కులలో ప్రసరించి వెలుగుచున్నది.

వివరణము :–

అల్లరి పిల్లవాడు ఒకరి గొంతు పట్టుకొనుచు మరొకరితో పోరాడును. అమ్మవారి చరణకిరణారుణిమయందు ధూర్తబాలవ్యవహారము ఈ శ్లోకమున వ్యంగ్యమగుటచే ఈ శ్లోకమున సమాసోక్త్యలంకారస్ఫూర్తి కలదు. వెలుగు వానిలో అరుణ కిరణములదే ప్రాథమ్యము. వానికిని అమ్మవారి చరణముల అరుణిమ ఆదిగురువని చెప్పుటచే సూర్యకిరణములందు శిష్యత్వారోపము స్ఫురించుటచే ఈ శ్లోకమున

చంద్రునికి, కల్యాణహేతువు. కాని ఆతడు శివుని శిరసెక్కువాడు. కావున పాదములందు పతితుడైనాడు. అయినను అవి అమ్మవారి పాదములు కనుక తా నెట్టబడి శివుని సరాగత్వమును చాటినాడు. కనుక అమ్మవారి కరుణకును పాత్రుడై అమ్మవారి తలలో సైతము పూవైనాడు. గృహమేధుల కిట్టి ఉత్థాన పతనములు స్వస్వ కర్మానుగుణములు. ఈ అంశమును **గృహమేధి** శబ్దము వ్యంజింపజేయును. అమ్మవారి పాదరజము సంధ్యాకాంతి సదృశము. సంధ్యా కాంతిని ధరించినాడనగా ఆమె పాదరజమును ధరించినట్లే. ఏలననగా సాదృశ్యము భేదముతో పాటు అభేదము కూడ నుండును. పాదరజమును స్వీకరించుట భారతోత్తర దేశీయాచారము. శ్లోకమునందు ధ్వనించిన వస్తుధ్వని వివరింపబడినది.



అవ:- పై శ్లోకమున **యయోః తయోః** అను చరణముల యత్తచ్ఛబ్ద పరామర్శ మున్నది. ఈ శ్లోకమున సైతము ఆ పరామర్శయే స్వీకరింపబడి శ్లోకము నందలి ఉత్తరార్ధము నందలి ఎత్తుగడతోనే ఈ శ్లోకమారంభింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ యయోః పీఠాయన్తే విబుధముకుటీనాం పటలికా
యయోస్సౌధాయన్తే స్వయముదయభాజో భణితయః।
యయోర్దాసాయన్తే సరసిజభవాద్యాశ్చరణయో-
స్తయోర్మే కామాక్ష్యా దినమను వరీవర్తు హృదయమ్॥ 6

ప్రతిపదార్థము :-

యయోః	=	వేనికి;
విబుధముకుటీనామ్	=	దేవతల కిరీటముల యొక్క;
పటలికాః	=	సమూహములు;
పీఠాయన్తే	=	పీఠములగుచున్నవో;
యయోః	=	వేనికి;
స్వయమ్	=	స్వయముగా;
ఉదయభాజః	=	ఉదయము బొందు;
భణితయః	=	వాగ్రీతులు;
సౌధాయన్తే	=	మేడలగుచున్నవో;
యయోః	=	వేనికి;
సరసిజభవాద్యాః	=	బ్రహ్మాదులు;
దాసాయన్తే	=	దాసులగుచున్నారో;
తయోః	=	ఆ;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;

వివరణము :-

ఆడు హంసలని చెప్పుటచే అమ్మవారి అంతఃపురమున శివుడు తప్ప మిగిలిన పురుషుల కెవ్వరికిని చివరకు పశుపక్ష్యాది జంతువులకును ప్రవేశము లేదని ధ్వనించుచున్నది. దరిద్రులను రక్షించుట అనగా వారిని సంపన్నులను జేయుట అను కర్మలో కల్పవృక్షమనుటచే రూపకాలంకారమేర్పడుచున్నది. మూడవ పాదమున అమ్మవారి పాదకమలమునందలి అంధకారతిరస్కారమును అరుణత్వమును అనగా సూర్యత్వమును వ్యంజించుటచే రూపకాలంకారస్ఫూర్తి ఉన్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున చరణ నలినము వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున దానికాంతి వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ వహన్తీ సైన్దూరీం సరణిమవనమ్రామరపురీ-
పురంధ్రీసీమన్తే కవికమలబాలార్కసుషమా।
త్రయీసీమన్తిన్యాః స్తనతటనిచోలారుణపటీ
విభాన్తీ కామాక్ష్యాః పదనలినకాన్తిర్విజయతే॥ 4

ప్రతిపదార్థము :-

అవనమ్రామరపురీపురంధ్రీ సీమంతే	=	వంగిన దేవతానగరి యందలి ముత్తైదువుల పాపటయందు;
సైందూరీమ్	=	సింధూరమునకు సంబంధించిన;
సరణిమ్	=	మార్గమును;
వహన్తీ	=	మోయుచున్న;
కవికమలబాలార్కసుషమా	=	కవులనెడి కమలములకు లేత సూర్యుని కాంతియైన;
త్రయీసీమంతిన్యాః	=	వేదవిద్య యనెడి ముత్తైదువయొక్క;
స్తనతటనిచోలారుణపటీ	=	స్తన ప్రాంతమున కప్పు ఎర్రని రవికగుడ్డయైన
విభాన్తీ	=	ప్రకాశించుచున్న;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
పదనలినకాంతిః	=	పాదపద్మకాంతి;
విజయతే	=	సర్వోత్కృష్టముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

నమస్కరించిన దేవతా స్త్రీల పాపిటల యందు సిందూరముగా నున్న, కవులను కమలములందే లే యెండయైన, శ్రుతి యనెడి ముత్తైదువయొక్క స్తనములను కప్పు రవిక గుడ్డయైన ప్రకాశించు కామాక్షీదేవియొక్క పాదపద్మకాంతి సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :-

'కవికమలబాలార్కసుషమా' అను సమాసమున రూపకాలంకార మున్నది. అమ్మవారి పాదకాంతి యందు సిందూరమార్గవహనము సంభావింప బడుటచే శ్లోకము నందలి మొదటి పాదమునందలి అలంకారము ఉత్ప్రేక్ష, మూడవ పాదమున అమ్మవారి పాదకాంతి శ్రుతికాంతస్తనతటకము రవికగుడ్డయో యన్నట్లున్నదని స్ఫురించుటచే ఉత్ప్రేక్షాలంకారమున్నది. **'పురీపురంధ్రీ'** అను శబ్దములలో ఛేకానుప్రాసమున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున బాలార్క సుషమగా అమ్మవారి పాదకాంతి చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున బాలార్కుడు ప్రాతఃసాంధ్యకాలికుడగుటచే, సంధ్యాసాయంకాలికము నగుటచే ఆ సంధ్యాకాంతి అమ్మవారి చరణములదే అని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రణమ్రీభూతస్య ప్రణయకలహత్రస్తమనసః
స్మరారాతేశ్చూడానియతిగృహమేధీ హిమకరః।
యయోస్సాన్ధ్యాం కాన్తిం వహతి సుషమాభిశ్చరణయో-
స్తయోర్మే కామాక్ష్యా హృదయమపతన్ద్రం విహరతామ్॥ **5**

ప్రతిపదార్థము :-

ప్రణమ్రీభూతస్య	=	నమస్కరించిన;
ప్రణయకలహత్రస్తమనసః	=	ప్రణయ కలహము కలుగునను భయపడిన మనస్సుగల;
స్మరారాతేః	=	మన్మథవిరోధి (శివుని) యొక్క;
చూడానియతిగృహమేధీ	=	జటాజూటమునందు నియతముగా నుండు గృహస్థుడైన;
హిమకరః	=	చంద్రుడు;
యయోః	=	వేనియొక్క;
సాంధ్యామ్	=	సంధ్యాకాలికమైన;
కాంతిమ్	=	కాంతిని;
వహతి	=	ధరించునో;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షియొక్క;
తయోః	=	ఆ;
సుషమాభిః	=	శ్రేష్ఠమైన కాంతులీను;
చరణయోః	=	పాదముల యందు;
మే	=	నాయొక్క;
హృదయమ్	=	మనస్సు;
అపతంద్రమ్	=	సోమరితనము లేకుండ;
విహరతామ్	=	విహరించుగాక!

తాత్పర్యము :-

ప్రణయకలహము కలుగునని భయపడిన శివుడమ్మవారి పాదము లందు తన శిరము నుంచెను. అప్పుడమ్మవారి పాదములందలి సంధ్యారుణ కాంతిని శివుని జటాజూటమందున్న చంద్రుడు గ్రహించి యెఱ్ఱనయ్యెను. అంతటి ఎఱ్ఱని అమ్మవారి పాదములందు నా హృదయము సోమరితనము వీడి విహరించు గాక!

వివరణము :-

చంద్రుడు తెల్లనివాడు. అనగా సాత్వికుడు. తెలుపు సత్త్వగుణమునకు ప్రతీకమని పెద్దలు చెప్పెదరు. **'అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణామ్'** శ్వే. 4. 5 అని ఉపనిషత్తు నందు సత్త్వరజస్తమో గుణ ప్రకృతి లోహిత శుక్ల కృష్ణ అని రంగులతో గుణములను చెప్పినది. శివుడును తెల్లని రంగుగల వాడే. ఆతడును సాత్త్వికుడే. తొలత సాత్త్వికుడైన శివుడు అమ్మవారి యందు కాలాంతరమున, కారణాంతరమున లేక కాలకారణభేదము లేకుండ అమ్మవారి యందు రాగమును వహించినాడు. అప్పుడారాగముచే అమ్మవారి వియోగమును సహింపలేని వాడైనాడు. శివుడు నెత్తిమీద గంగను (మరొక స్త్రీని) ధరించి అపరాధమును చేసినాడు. అమ్మవారిని సమీపింపబోవుచు శిరమును తడిమికొన్నాడు. తన అపరాధమును స్మరించి ఆమె పాదములందు తన తలను మోపినాడు. అమ్మవారు కోపించి కలహించి తనకు దూరమగునేమో, ఆమె విరహము కలుగునేమో అని భయపడి అట్లొనర్చినాడు. శివచంద్రులిరువురు సోమనాములగుటచే శివుని కమ్మవారి యందు మనస్సులో రాగము కలిగిన వాడైనట్లు అమ్మవారి పాదములందు శివుడు తన తలను మోపుటచే ఆ తలయందలి చంద్రుడమ్మవారి పాదములందలి లాక్షారుణిమచే ఎఱ్ఱబారినాడు. శుద్ధస్ఫటికమూర్తి యగు శివుడును ఎఱ్ఱబారక యుండడు. ఉత్తమాంగమందలి చంద్రుడే ఎఱ్ఱబారగా శివుని ఇతరాంగము లెఱ్ఱబారినవని చెప్పనక్కరలేదు. చంద్రుడు మన్మథునకు మిత్రుడు. మన్మథుని పరివారములోనివాడు. ఆతనిని తలదాల్చి స్మరారాతియైన శివుడు స్మరునితో వైర మ్ముజ్జగించి కాళ్ళబేరమునకు వచ్చినాడు. ఈ అర్థమంతయు **'స్మరారాతేః, ప్రణమ్రీభూతస్య, ప్రణయకలహత్రస్తమనసః'** అను సమాసముల చేత స్ఫురించుచున్నది. చంద్రుడమ్మవారి ముఖములో సౌందర్యవిషయమున ఒకప్పుడు స్పర్ధించి యోడిపోయినాడు. ఇప్పుడు పాదములపై బడి ఆమె చరణ కాంతిని, చరణగతరజమును బోలె ధరించినాడు. ఈ అర్థము **'యయోః సాంధ్యామ్ కాన్తిమ్ వహతి'** అను పదముల వలన స్ఫురించుచున్నది. శివుని శిరసెక్కుటచే అనగా శివుని సహవాసముచే సోమత్వమును బొందుటచే ఆతనికమ్మవారి పాదములందు బడు సౌభాగ్యము ప్రయత్నమున చేకూరినది. ఇది సజ్జన సహవాస ఫలము. శివుని శిరసెక్కుట దోషము. శివుని వంటి మహానుభావుల పాదములందుండుట గృహస్థుడైన

సా	=	ఆ;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
చరణయుగలీ	=	పాదముల జంట;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

చిఱునవ్వు మోముతో శివుడు అమ్మవారి పాదముల బడగా మంజీర నాదములతో నేదో మాట్లాడుచున్నట్లున్న ప్రణయకలహమును సడలింపజేయు ప్రౌఢస్నేహితురాలివలె నొప్పు కామాక్షీదేవి చరణముల జంట సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :– మంజీరధ్వనితో మాట్లాడుచున్నట్లున్న అనుటచేత ***ప్రౌఢా వయస్యా ఇవ*** అనుటచేతను ఉత్ప్రేక్షాలంకారము ఏర్పడియున్నది. అమ్మవారు ప్రణయ కుపితయై శివునితో కలహించుటకు సిద్ధముగా ఉన్నది. ఆ సమయమున చరణయుగళి యను ఆమె చెలికత్తె మంజీరధ్వనితో మాట్లాడినది. ఆ మాటలతో అమ్మవారి కోపము కొంచెము తగ్గినది. శివుని ముఖమున చిఱునవ్వు విరిసినది. పై అలంకారము యొక్క బలమున ఈ అర్థము ధ్వనించుచున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున ***మంజీరనాదము*** ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున నినదించు తుమ్మెదలతో కూడిన కమలములతోడి ***బంధుత్వము*** చరణయుగళము నందు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సుపర్వస్త్రీలోలాలకపరిచితం షట్పదకులైః
స్ఫురల్లాక్షారాగం తరుణతరణిజ్యోతిరరుణైః।
భృతం కాన్త్యమ్భోభిర్విసృమరమరన్దైస్సరసిజై–
ర్విధత్తే కామాక్ష్యాశ్చరణయుగలం బన్ధుపదవీమ్॥ 9

ప్రతిపదార్థము :–

సుపర్వస్త్రీలోలాలకపరిచితమ్	=	దేవతా స్త్రీల చంచలమైన ముంగురుల తోడి పరిచయము గల;
స్ఫురల్లాక్షారాగమ్	=	ప్రకాశించు లత్తుక యెఱుపుగల;
కాంత్యంభోభిః	=	కాంతి జలములచేత;
భృతమ్	=	పోషింపబడిన;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
చరణయుగళమ్	=	పాదముల జంట;

చరణయోః	=	చరణములయందు;
మే	=	నాయొక్క;
హృదయమ్	=	మనస్సు;
దినమ్ అను	=	ప్రతిదినము;
వరీవర్తు	=	వర్తించుగాక!

తాత్పర్యము :–

దేవతా కిరీటములకు పీఠములు, కవితారీతులకు సౌధములునగుచున్న బ్రహ్మాది సేవ్యములునైన కామాక్షీదేవి చరణములందు నా హృదయమెప్పుడు వర్తించుగాక!

వివరణము :–

మొదటి మూడు పాదములలో లుప్తోపమాలంకారములున్నవి. పీఠము కలిగియుండుట, మేడలలో నివసించుట, దాసులు కలిగియుండుట అను మహారాజ్ఞీ ధర్మములు పేర్కొనబడి అమ్మవారి మహారాజ్ఞీత్వము నర్థ సిద్ధమొనర్చు చున్నవి. ఈ ధర్మములు అమ్మవారి అధోవయవములైన పాదములందే ఉండగా అమ్మవారి యందుండుటలో సందేహించనక్కఱ లేదను నర్థమును స్ఫురింపజేయు చున్నవి. అవయవధర్మముయొక్క అవయవిగతత్వము దాదాపు నియతము. వాస్తవమునకు శక్తిరూపిణియైన అమ్మవారియందు అవయవావయవిభావము కల్పితమే. అమ్మవారి పాదముతో సాదృశ్యము గల సరసిజమునుండి పుట్టిన బ్రహ్మ ఆ పాదమునకు దాసుడగుట వింత కాదు. ఆ బ్రహ్మమునకు జన్మస్థానమైన సరసిజమే తొలత ఆ దాస్యము చేసియే తత్సాదృశ్యమును పొందినది. కావున బ్రహ్మయొక్క దాసత్వము కులక్రమాగతమని **సరసిజ భవ** శబ్దము వ్యంజింపజేయుచున్నది. వ్యంగ్యమైన ఈ సరసిజ దాస్యము ప్రతీపాలంకారమును ధ్వనింపజేయుచున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున వ్యంగ్యమైన ఉపమాన సరసిజ తిరస్కారము ఈ శ్లోకమున వాచ్యము చేయబడుచున్నది.

శ్లో॥ నయన్తీ సఙ్కోచం సరసిజరుచం దిక్పరిసరే
సృజన్తీ లౌహిత్యం నఖకిరణచన్ద్రార్ధఖచితా।
కవీన్ద్రాణాం హృత్కైరవవికసనోద్యోగజననీ
స్ఫురన్తీ కామాక్ష్యాశ్చరణరుచిసన్ధ్యా విజయతే॥ 7

ప్రతిపదార్థము :–

సరసిజరుచమ్	=	కమలకాన్తిని;
దిక్పరిసరే	=	మూలవైపున;

సంకోచమ్	=	సంకోచమును;
నయన్తీ	=	పొందుచున్న;
నఖకిరణచంద్రార్ధఖచితా	=	గోటికాంతి యనెడి అర్ధచంద్రుడు; చెక్కియున్నదై;
లౌహిత్యమ్	=	ఎఱుపును;
సృజన్తీ	=	పుట్టించుచున్న;
కవీంద్రాణామ్	=	కవీశ్వరులయొక్క;
హృత్కైరవవికసనోద్యోగజననీ	=	హృదయములను కలువల వికసింపజేయుట అను ప్రయత్నమును కలిగించు;
స్ఫురన్తీ	=	ప్రకాశించుచున్న;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
చరణరుచిసంధ్యా	=	పాదకాంతి యనెడి సంధ్య;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

కమలకాంతి నొక మూలకు నెట్టుచు ఎఱ్ఱదనమును సృజించుచు గోటి కాంతి యను అర్ధచంద్రుడు చెక్కబడి ప్రకాశించుచున్న కవీంద్రుల హృదయముల వికసింపజేయు కామాక్షీదేవి చరణములందలి కాంతియనెడి సంధ్య సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :–

ప్రథమపాదమున ఉపమానమైన కమలముయొక్క కాంతిని సంకోచింప జేయుటకు ఉపమానమందు చరణములకున్న తిరస్కారభావము కారణము కావున ప్రతీపాలంకారమున్నది. ద్వితీయపాదమున నఖచంద్రార్ధముల అభేదము చెప్పబడినందున విషయ్యభేదము విషయమునందు అనగా చంద్రార్ధభేదము నఖములందు స్ఫురించుటచే రూపకాలంకారమేర్పడియున్నది. అట్లే తృతీయపాదమునను హృదయకైరవముల అభేదస్ఫూర్తి ఉండుటచే రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. అమ్మవారి గోటికాంతి వెన్నెలవలె నుండుటచే అది కవులహృదయకైరవముల వికసింపజేయుచున్నది. అమ్మవారి నఖము లర్ధచంద్ర సదృశములని స్ఫురింపజేయుటయే పైన వివరింపబడినది. 'నఖ చంద్ర' రూపకాలంకారము యొక్క తాత్పర్యము. చంద్రుడమ్మవారి ముఖ సాదృశ్యము నందలేక పది ముక్కలై కాలిగోళ్ళ రూపమున అమ్మవారి నాశ్రయించినాడు. అర్ధానుగ్రహము చేతనే కాలిగోటి సాదృశ్యమునందిన అష్టమినాటి వెన్నెలవంటి ఆ కాలిగోటి కాంతి కవులహృదయకుముదముల వికసింపజేయుచున్నది అని చంద్రార్ధ శబ్దము వ్యంజింపజేయుచున్నది. ఒక్క గోటి కాంతియే ఆ పని చేయుచున్నదనియు వ్యంగ్యమగుచున్నది. అది ఎడమకాలి గోటి కాంతి యనుకొన్నచో ఆమె అనుగ్రహ లేశమే కవి హృదయవికాసము నామె కాలిగోటితో అనగా విలాసముగా శ్రమ లేకుండా చేయుననుట స్పష్టమగును. చరణరుచియందు సంధ్యారోప ముండుటచే నాల్గవపాదమున రూపకాలంకార మున్నది. కైరవములు సాయంసంధ్యయందు వికసింప నారంభించునవి. కావున చరణరుచిసంధ్య సాయంసంధ్య యని స్ఫురించుచున్నది. చంద్రుడుకూడ రాత్రియందు ప్రకాశము కలవాడగుట చేతను పై స్ఫూర్తి ఔచిత్యము కలిగియే యున్నది. సరసిజరుచి సంకోచము కూడ సాయంసంధ్యయందే కలుగును. స్త్రీ దేవతకు రాత్రి పూజ అధిక సంతోషదాయకము కావున అమ్మవారి చరణరుచిసంధ్యయొక్క సాయంకాలార్చనీయత్వముచేతను ఔచిత్యము మరింత రమణీయతను పొందియున్నది. వెనుక **దిక్పరిసరే సరసిజరుచం, సంకోచం నయన్తీ** అని అన్వయము చేయబడినది. అట్లుగాక **దిక్పరిసరే లౌహిత్యమ్ సృజన్తీ** అని దిక్పరిసర శబ్దమును ద్వితీయ పాదగత పదములతో నన్వయించి దిక్కుల ప్రాంతము లందు ఎఱ్ఱదనమును సృజించుచున్న అని అర్థమును చెప్పవచ్చును. అప్పుడామె చరణ రుచిసంధ్యయొక్క దిగంతవ్యాప్తి చెప్పినట్లగును.



అవ:– ఒక పూర్వ శ్లోకమున శివుని ప్రణయ కలహము కలుగునేమో యను భయము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ప్రణయకలహముయొక్క ***శిథిలత*** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ విరావైర్మాఞ్జీరైః కిమపి కథయన్తీవ మధురం
పురస్తాదానమ్రే పురవిజయిని స్మేరవదనే।
వయస్యేవ ప్రౌఢా శిథిలయతి యా ప్రేమకలహ–
ప్రరోహం కామాక్ష్యాశ్చరణయుగలీ సా విజయతే॥ 8

ప్రతిపదార్థము :–

పురస్తాత్	=	ఎదుట;
ఆనమ్రే	=	వంగిన;
పురవిజయిని	=	శివుడు;
స్మేరవదనే	=	చిరునవ్వు మోముగలవాడు కాగా;
ప్రౌఢా	=	ప్రౌఢురాలైన;
వయస్యా+ఇవ	=	స్నేహితురాలివలె;
మాంజీరైః	=	కాలి అందెలకు సంబంధించిన;
విరావైః	=	ధ్వనులచేత;
కిమ్ అపి	=	ఏదో;
మధురమ్	=	మధురముగా;
కథయన్తీవ	=	చెప్పుచున్నట్లున్న;
యా	=	ఏది;
ప్రేమకలహప్రరోహమ్	=	ప్రేమ కలహారంభమున;
శిథిలయతి	=	తగ్గించునో;

జనని	=	తల్లీ!;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!;
మమ	=	నాయొక్క;
జగత్త్రాణమ్	=	జగత్ రక్షణమును;
కర్తుమ్	=	చేయుటకు;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణపాథోజయుగలీ	=	పాదకమలముల జంట;
తపశ్చర్యామ్	=	తపశ్చర్యను;
ధత్తే	=	ధరించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

మంజీరరత్నకాంతులు జడలుగా ధరించి గోళ్ళ కాంతియను గంగ యొక్క జలముల నడుమ కూర్చొని నీ పాదపద్మముల జంట జగద్రక్షణ కొఱకై తపశ్చర్య నొనర్చుచున్నది.

వివరణము :-

1) బ్రహ్మ ప్రలయకాలము ముగియు సమయమున విష్ణువుచే నాభి కమలమున సృజింపబడెను. ఆయన జగముయొక్క సృష్టి నెట్లు చేయవలెనో తెలియక దిక్కుతోచక యుండగా తపస్సుచేయుమను ఆకాశవాణి వినబడెను. ఆయన తపస్సు నొనరించి తనను సృజించిన విష్ణువుయొక్క గర్భములోనికి దిగి ఆ గర్భములోని లోకమును చూచివచ్చి జగమును సృజించెనను పురాణగాథ సృష్టి కొఱకైన బ్రహ్మ తపస్సును పేర్కొన్నది. మరి కొన్ని పురాణగాథలు విష్ణువు శివుని సహస్రకమలములతో నర్చించి జగద్రక్షణ సామర్థ్యమును, తత్సాధనమైన సుదర్శనచక్రమును పొందెనని చెప్పినవి. ఈ శ్లోకము అమ్మవారి పాదకమలముల జంట జగద్రక్షణము కొఱకు తపస్సు చేసినదని యుత్ప్రేక్షించు చున్నది. తపము చేయవలెనన్న ముందుగా జడలు ధరింపవలెను. నీటిలో నిలబడియో కూర్చొనియో ఉండవలెను. అమ్మవారి చరణకమలములు మంజీరములలోని రత్నముల కాంతులను జడలుగా కట్టుకొన్నవి. మంజీరములు పాదములకు కొంచెము పైగా నుండునవగుటచే శిరస్థానీయములై యున్నవి. వాని కాంతులు కేశస్థానీయములైయున్నవి. కావున కవి వానిని జడలుగా సంభావించుట ఉచితముగా ఉన్నది. కమలములకు జలములలో నుండుట స్వభావము, పాదములు కమలరూపమున జలములలో నున్నవి అని ***చరణ పాథోజ*** శబ్దములతో సూచించుచున్నాడు. అదిగాక శివుని శిరమున గంగయున్నది. ప్రణయ కుపితయైన అమ్మవారి కోపమును శమింపజేయుటకై పాదములపై తలనిడినప్పుడు గంగ పాదములపై పడినది. ఆ గంగా జలములో కూర్చొని ఆ పాదములు స్నానమాడినవి. కవి దానితో తృప్తిపడక ఆమె గోటికాంతియే గంగాజలమని ఆ జలములో అమ్మవారి పాదముల జంట కూర్చొని తపము చేయుచున్నదని కవి చెప్పుటచే ఈ శ్లోకమున

షట్పదకులైః	=	తుమ్మెదలతో కూడిన;
తరుణతరణిజ్యోతిరరుణైః	=	లేత సూర్యుని వెలుగువలె నెఱ్ఱనైన;
విసృమరమరన్దైః	=	ప్రసరించు మకరందము గల;
సరసిజైః	=	కమలములతో;
బన్ధుపదవీమ్	=	బంధుమార్గమును;
విధత్తే	=	ఏర్పరచుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

తుమ్మెదలతో కూడిన లేత సూర్యుని వెలుగువలె లేక వెలుగులో నెఱ్ఱనైన మకరందమును స్రవించు కమలములతో దేవతా స్త్రీల ముంగురులతో పరిచితమైన లత్తుకతో ప్రకాశించుచున్న కాంతి జలములతో పోషించబడిన అమ్మవారి చరణయుగళము బంధుత్వమును నెఱపుచున్నది.

వివరణము :-

కమలములు తుమ్మెదలతో కూడియున్నట్లు అమ్మవారి చరణములు దేవతా స్త్రీల ముంగురులతో కూడియున్నవి. కమలములు జలముతో పోషింపబడు నట్లు అమ్మవారి పాదములు కాంతులతో పోషింపబడుచున్నవి. కమలములలో మకరందమున్నట్లు అమ్మవారి చరణయుగలము బంధుత్వము నెఱపుచున్నది, అని సమానధర్మము క్రమముగా నిర్వహించుటచేత ఉపమాలంకార స్ఫూర్తి యున్నది. క్రమాలంకారము కూడ నున్నది. కమలములలో ఆర్ద్రత సహజముగా ఉండును. అమ్మవారి పాదములలో తత్సామ్యమును సాధించుటకు కాంతియందు జలరూపణము చేయబడుటచే ఉపమాలంకారము రూపకానుప్రాణితము. చరణసంబంధిదేవతావనితలకును, కమలసంబంధి షట్పదములకు బింబప్రతిబింబ భావమున్నది. అట్లే లాక్షా తరణి జ్యోతులకును బింబప్రతిబింబ భావమున్నది. మకరంద రసము వంటి కాంతి జలముచే అమ్మవారి చరణములకు కలిగిన ఆర్ద్రత లోకమునందఱి పట్ల ముఖ్యముగా భక్తుల పట్ల అమ్మవారికి గల దయార్ద్ర భావమును వ్యంజింపజేయుచున్నది. ***బంధు*** శబ్దము అమ్మవారి లోకబంధుత్వమును వ్యంజింపజేయును. సరసిజ శబ్దములోని సరసి అను పదము అమ్మవారి చరణముల కరుణారస నిలయత్వమును వ్యంజించుచున్నది. ***సుపర్వస్త్రీలోలాలకపరిచిత*** మను సమాసము అమ్మవారి దేవతా వంద్యత్వమును తెలుపుచుండగా బంధు శబ్ద మామె సర్వలోక బాంధవ్యమును తెలుపుచున్నది. ***'విసృమరమరంద'*** అను సమాసమున ఛేకానుప్రాసమున్నది. తరుణ తరణి అను సమాసమున వృత్త్యనుప్రాసాలంకార మున్నది. ఈ అనుప్రాసములు రెండు శబ్దాలంకారములు. పైన వివరింపబడిన ఉపమా రూపకాలంకారము అర్థాలంకారములని వేఱుగా చెప్పనక్కరలేదు.



అవ:- పై శ్లోకమున రజస్సుతో నిండియుండు కమలములు ప్రస్తావింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున జగత్సర్జక రజస్సంబంధ మమ్మవారి చరణములకున్నట్లు చెప్పబడు చున్నది.

శ్లో॥ రజస్సంసర్గేఽపి స్థితమరజసామేవ హృదయే
వరం రక్తత్వేన స్థితమపి విరక్తైకశరణమ్।
అలభ్యం మన్దానాం దధదపి సదా మన్దగతితాం
విధత్తే కామాక్ష్యాశ్చరణయుగమాశ్చర్యలహరీమ్॥ 10

ప్రతిపదార్థము :-

రజస్సంసర్గే+అపి	=	రజస్సుతోడి సంబంధమున్నను;
అరజసామ్	=	రజోగుణములేనివారియొక్క;
హృదయే ఏవ	=	హృదయము నందే;
స్థితమ్	=	ఉన్నట్టి;
రక్తత్వేన	=	లౌహిత్యముతో;
స్థితమ్ అపి	=	ఉన్నను;
విరక్తైకశరణమ్	=	విరక్తులకు ముఖ్యముగా ఆశ్రయణీయమైన;
సదా	=	ఎల్లప్పుడు;
మందగతితామ్	=	మెల్లని నడకను;
దధత్ అపి	=	ధరించుచున్నను;
మన్దానామ్	=	మందులకు;
అలభ్యమ్	=	లభింపని;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
వరమ్	=	శ్రేష్ఠమైన;
చరణయుగమ్	=	పాదముల జంట;
ఆశ్చర్యలహరీమ్	=	ఆశ్చర్య ప్రవాహమును;
విధత్తే	=	చేయుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

రజస్సుతోడి సంపర్కమున్నను అమ్మవారి పాదము రజస్సులేనివారి హృదయమందే ఉండును. రక్తమై ఉన్నను విరక్తులకే ముఖ్యముగా అది ఆశ్రయణీయము. మందగమనము కలిగియున్నను మందులకు లభ్యము కానిది. అట్టి అమ్మవారి పాదముల జంట నా మనమున ఆశ్చర్యప్రవాహమును కలిగించు చున్నది..

వివరణము :-

రజస్సనగా దుమ్ము లేక పుప్పొడి. రజస్సనగా రజో గుణము. పై రెండర్థములు ఏక శబ్ద బోధ్యములై శ్లేషను సమకూర్చుచున్నవి. అమ్మవారి పాదములలో దుమ్ము లేకున్నను జగత్సర్జకరజోగుణమున్నది. రజస్సు లేకుండుటచే రజస్సు (రాగద్వేష దుఃఖాది హేతువైన రజోగుణము) లేని వారియొక్క అనగా సాత్త్వికులయొక్క హృదయమునందే అమ్మవారి పాదముల జంట విరోధమేమి లేకున్నను రజస్సులేని వారి హృదయమున నుండుట విరోధము అభాసించుటచే ఇట విరోధాభాసాలంకార మున్నది. అది శ్లేషమూలకము కావున శ్లేషానుప్రాణితమని చెప్పబడినది. అట్లే రెండవపాదమున రక్త శబ్దమెఱ్ఱనైన అను అర్థమును బోధించును. విరక్త శబ్ద 'మెఱ్ఱనిది కాని' అర్థమును బోధించునప్పుడు రక్తచరణము రక్తహీనునికి శరణ్యమెట్లగునను విరోధము శ్లేష బలమున ఆభాసమగును. అట్లే మూడవపాదమున కూడ విరోధాభాస మున్నది. మందగతిగల అమ్మవారి చరణము మందులకు లభ్యము కాకుండుటెట్లను విరోధము మందశబ్దమునకు మందబుద్ధి అను అర్థము చెప్పి పరిహరించు కొనవచ్చును గదా! కావున ఈ శ్లోకమున మూడు విరోధాభాసాలంకారము లున్నవి. విరోధము కలవారొకచోట నుండుట ఆశ్చర్యకరము. ఆ అంశమునే నాలుగవ పాదము తెలుపును. ***ఆశ్చర్యవత్పశ్యతి కశ్చిదేనమ్..... కశ్చిత్*** (గీత 2.29) అని ఆశ్చర్యనిలయముగా ఆత్మను పేర్కొనుచున్నది. అట్టి ఆత్మయే స్వరూపమైన అమ్మవారి చరణయుగ మాశ్చర్యలహరిని భక్తుల హృదయములలో ప్రవహింపజేయుటలో వింత లేదు. అయినను ఆశ్చర్యప్రవాహముల సృజించు చున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణములకు జగత్సర్జకమైన రజస్సుయొక్క సంసర్గము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె చరణములయందు జగత్త్రాణ కరణమునకైన **తపశ్చర్యాకార్యము** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ జటాలా మఞ్జీరస్ఫురదరుణరత్నాంశునికరై-
ర్నిషీదన్తీ మధ్యేనఖరుచిఝరీగాఙ్గపయసామ్।
జగత్త్రాణం కర్తుం మమ జనని! కామాక్షి! నియతం
తపశ్చర్యాం ధత్తే తవ చరణపాథోజయుగలీ॥ 11

ప్రతిపదార్థము :-

మంజీరస్ఫురదరుణ రత్నాంశునికరైః	=	మంజీరములందు ప్రకాశించు నెఱ్ఱని రత్నముల కాంతుల గుంపులచే;
జటాలా	=	జడలు కలిగినదైన;
మధ్యేనఖరుచిఝరీగాంగపయసామ్	=	గోళ్ళ కాంతులను గంగకు సంబంధించిన జలములయొక్క నడుమ;
నిషీదన్తీ	=	కూర్చొనుచున్నదైన;

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారికి నమస్కరించిన శివుని జడల గుడిసెలో నివసించిన చంద్రకల ఈమె పాదముల లాక్షారాగముతో నెఱ్ఱవాఱినది. ఆ ఎఱ్ఱని పాదములు నా సాంసారిక తమోవ్యామోహముల నడంచుగాక!

వివరణము :–

ప్రణయకలహకుపితయైన అమ్మవారి కోపము తగ్గింపజేయుటకు గత్యంతరము లేక శివుడు ఆమె పాదములపై పడినాడు. అప్పుడాయన జడల గుడిసెలో నివసించు చంద్రకల పాదములందలి లత్తుక అంటి ఎఱ్ఱవాటి ఉషస్సంగతి గలిగినదనిపించు కాంతిని ధరించినది. పాదముల ఎఱుపు ఉషస్సు వలె ఉన్నది, అని **తమోవ్యామోహ** శబ్దములోని తమశ్శబ్దము వ్యంజించుచున్నది. తమస్సు రాత్రి సంబంధము. ఎఱ్ఱని ఉషస్సు ఉదయించుట రాత్రియొక్క తమస్సు నశించుట గదా! జ్ఞానసూర్యోదయమునకు ముందుదయించునది అమ్మవారి చరణములందలి భక్తి. అది అజ్ఞానరాత్రి గత తమస్సును తొలగించుటలో నుషస్సువలె తోడ్పడునను వస్తుధ్వని ఈ శ్లోకమున ఉన్నది. ప్రథమ, ద్వితీయ, పాదముల యతి స్థానముల దాక్షిణాత్యమైన వర్ణమైత్రి ఉన్నది. తృతీయపాదమున చతుర్థపాదాదిని గల **స్ఫురణధరణా, ధూర్జటిజటాకుటీరా** అను సమాసములలో, శోణాంక, ఏణాంక అను పదములు గల చతుర్థపాదమున వృత్త్యనుప్రాసమను శబ్దాలంకారమున్నది.



అవ:– పూర్వ శ్లోకములలో తమోపహరణద్వారమున కవియొక్క పవిత్రీకరణమే అర్థింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ పవిత్రీకరణమే పాపప్రశమన ద్వారమున అర్థింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ పవిత్రీకుర్యుర్నః పదతలభువః పాటలరుచః
పరాగాస్తే పాపప్రశమనధురీణాః పరశివే!।
కణం లబ్ధుం యేషాం నిజశిరసి కామాక్షి! వివశా
వలన్తో హ్యేతన్వన్త్యహమహమికాం మాధవముఖాః॥ 14

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి!	=	ఓ కామాక్షీదేవి!
పరశివే!	=	ఓ పరమ కల్యాణ రూపిణీ,
మాధవముఖాః	=	విష్ణ్వాదులు;
నిజశిరసి	=	తమ తలలందు;
యేషామ్	=	వేనియొక్క;
కణమ్	=	కణమును;

సంభావన పరమరమణీయముగా నున్నది. అందుచే ఈ శ్లోకమున ఉత్ప్రేక్షాలంకార మొప్పుచున్నది. తపశ్చర్యకొఱకు పాదములు గంగలో నుండక పోయినను అందుకొఱకే తపశ్చర్యయని చెప్పుట ఫలము కాని జగత్త్రాణమును ఫలముగా సంభావించుటచే నీ శ్లోకములోని **ఉత్ప్రేక్ష ఫలోత్ప్రేక్ష** అగుచున్నది. చతుర్థపాదమున దాక్షిణాత్యమైన వర్ణమైత్రి ఉన్నది.

2) మధ్యేనఖరుచిఝరీగాఙ్గపయసామ్ – అవ్యయీభావ సమాసం.



అవ:– పూర్వ శ్లోకము 8న మంజీరనాదమేమో చెప్పు శబ్దముగా ఉన్నది. ఈ శ్లోకమున తులాకోటిద్వంద్వనాదము అభయవచనరూపమే అని చెప్పబడు చున్నది.

శ్లో॥ తులాకోటిద్వన్ద్వక్వణితభణితాభీతివచసో–
ర్వినమ్రం కామాక్ష్యా విసృమరమహఃపాటలితయోః।
క్షణం విన్యాసేన క్షపితతమసోర్మే లలితయోః
పునీయాన్మూర్ధానం పురహరపురన్ధ్రీచరణయోః॥ 12

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
తులాకోటిద్వంద్వక్వణిత ఫణితాభీతివచసోః	=	అందెలజంటయొక్క ధ్వనిచే చెప్పబడిన అభయవచనము గల;
విసృమరమహఃపాటలితయోః	=	ప్రసరించు తేజముచేత నెఱ్ఱవాఱిన;
క్షపితతమసోః	=	తపస్సుగల;
లలితయోః	=	సుందరములైన;
పురహరపురంధ్రీచరణయోః	=	శివుని ఇల్లాలి పాదములయొక్క;
క్షణమ్	=	క్షణకాలము;
విన్యాసేన	=	ఉంచుట చేత;
వినమ్రమ్	=	వంచిన;
మే	=	నాయొక్క;
మూర్ధానమ్	=	తలను;
పునీయాత్	=	పవిత్రమొనరించుగాక!

తాత్పర్యము :–

అందెల రవళిచేత అభయవచనము చెప్పు ప్రవహించు కాంతితో నెఱ్ఱవారిన సుందరములైన అమ్మవారి పాదములజంట నా శిరమున క్షణకాలముంచి శ్రీ కామాక్షీదేవి నా తమస్సును పాఱద్రోలి, వంచిన నా తలను పవిత్ర మొనరించుగాక!

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదములకు రత్నాల కడియము లున్నవి. వానికి మణుల గజ్జెలున్నవి. అమ్మవారు పాదములదలించు నప్పుడు అవి మ్రోయును. మణుల మ్రోత క్వణితమని చెప్పబడును. ఆ ధ్వని అమ్మవారి పాదములందుండగా మీకు భయమేల? రండు, వాని నాశ్రయింపుడు అని చెప్పుచున్నట్లున్నది. ఇది యొక అందమైన సంభావనము. కావున ప్రథమ పాదమున ఉత్ప్రేక్షాలంకారమున్నది. అమ్మవారి పాదములున్నచోట చీకటి ఉండదు. ఏల? అవి వ్యాపించు నెఱ్ఱని కాంతిగలిగి యున్నవి. రాత్రియొక్క అంధకారమును చీల్చు ఉషస్సు వంటిదాకాంతి అని ***విసృమరమహః పాటలితయోః, క్షపితతమసోః*** అను విశేషణములు సూచించుచున్నవి. మూర్ధములోని వెంట్రుకలు నల్లనివి. అవి తమస్సుతో పోల్చబడుట కవి సమయము. తమశ్శబ్దము చీకటి, అజ్ఞానము, తమోగుణము అను అర్థముల నొసగును. మహశ్శబ్దము వెలుగు అను అర్థము నిచ్చినను జ్ఞానము అను అర్థమునకు ప్రతీకముగా నుండును. ఈ అర్థముల ననుసరించి విచారించెదము. భక్తుని యెదలోని తమోగుణమును అజ్ఞానమును అమ్మవారి పాదముల జంట తొలగించును. పాపము, అజ్ఞానము, తమోగుణము జీవుల హృదయము నపవిత్రమొనరించును లేదా అపవిత్రత అనునది తమోగుణాజ్ఞానపాపము లున్నచోట నుండును. ఈ శ్లోకమున కవి తన తల అపవిత్రముగా నున్నదని దానిమీద అమ్మవారి చరణయుగమును మోపుట ద్వారా పవిత్ర మొనరించుమని ప్రార్థించుచున్నాడు. సాధారణముగా యౌవనమున అజ్ఞానము, కామ, క్రోధోద్రేకములుండును. తలవెంద్రుకలు నల్లగా నుండును. సాధారణముగా పలితశిరము పండిన తల (నెఱసిన) జ్ఞానమునకు ప్రతీకముగా భావింపబడును. తన తల అజ్ఞాన కామ క్రోధాది దుర్గుణములకు నిలయమైన హృదయమునకు ఆవరణమై స్థూలశరీరమునకు చెందినది కావున అది కూడ అపవిత్రమైనది, అని కవి భావించుచున్నాడు. తలను పవిత్ర మొనరించుట యనగా తల ఉత్తమాంగముగా గలిగిన స్థూల శరీరములో నున్న సూక్ష్మశరీరములో ప్రధానమైన హృదయములోని అజ్ఞానాదుల తొలగించుటయే అని భావింపవలెను. అమ్మవారి శరీరమంతయు చిద్ఘనము, జ్ఞానరూపము కావున పవిత్రము. అట్టి శరీరములోని క్రింది అవయవములైన పాదముల జంటను తన ఉత్తమాంగ మందుంచమని కవి కోరుచున్నాడు. ***'నహి జ్ఞానేన సదృశమ్ పవిత్రమిహ విద్యతే'*** (4.38) అను గీతావచనము ననుసరించి జ్ఞానరూపచరణస్పర్శచే కారణసూక్ష్మశరీరముతో పాటు స్థూలశరీరమును పవిత్రమగును. అనగా జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానము కలుగును. దానిని చరణ స్పర్శద్వారా కలిగించమని కవి కోరుచున్నాడు. ఇహలోకమున ఆ స్పర్శ క్షణికమైనను శాశ్వతము. పవిత్రమైన బ్రహ్మపదము నందించును. బ్రహ్మ పదమనగా బ్రహ్మత్వమే. దానిని ప్రసాదించమని కోరుచున్నాడు. లేదా సాలోక్యాది చతుర్విధముక్తులు బ్రహ్మ పదములు. భక్తుని కవి లభించిన అమ్మవారి చరణస్పర్శ బహుకాలము లభించుచుండును. ఇహలోకము నందీ

స్పర్శ లభించినచో మరణానంతరము సాలోక్యాది ముక్తులు లభించునని భావము. లేదా భక్తుని తలయే సత్యలోకము. అది సహస్రార నిలయము. గురువు పాద స్పర్శతో (అమ్మవారి చరణస్పర్శ) కుండలిని సహస్రారము చేరుట తంత్రశాస్త్ర ప్రసిద్ధము. **పురహరపురంధ్రీ** అను సమాసమున యమకాలంకార మున్నది. ప్రథమపాదమున **క్వణితఫణిత** అను సమాసమున వృత్యనుప్రాసమున్నది. మూడు, నాలుగు పాదముల చివఱ అంత్యానుప్రాస మున్నది. ద్వితీయ, తృతీయ, చతుర్థపాదములలో దాక్షిణాత్యమైన వర్ణమైత్రి ఉన్నది. ఇవి అన్నియు శబ్దాలంకారములు.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణములు తమఃక్షయ పవిత్రీకరణములకై అర్థింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున భంగ్యంతరమున తమోవ్యామోహముల యెడ అమ్మవారి చరణములు ద్రోహమొనర్చుట అర్థింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ భవాని! ద్రుహ్యేతాం భవనిబిడితేభ్యో మమ ముహు-
స్తమోవ్యామోహేభ్యస్తవ జనని! కామాక్షి! చరణౌ।
యయోర్లాక్షాబిందుస్ఫురణధరణాద్ధూర్జటిజటా-
కుటీరా శోణాఙ్కం వహతి వపురేణాఙ్కకలికా॥ 13

ప్రతిపదార్థము :-

జనని!	=	తల్లీ,
భవాని	=	ఓ కామాక్షీ దేవీ!;
యయోః	=	వేనియొక్క;
లాక్షాబిన్దుస్ఫురణధరణాద్	=	లత్తుక బిందువు స్ఫూర్తిని ధరించు;
ధూర్జటిజటాకుటీరా	=	శివుని జడల గుడిసెగల;
ఏణాంకకలికా	=	చంద్రకల;
శోణాంకమ్	=	ఎఱుపు చిన్నెగల;
వపుః	=	శరీరమును;
వహతి	=	ధరించునో;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణౌ	=	పాదములు;
భవనిబిడితేభ్యః	=	సంసారముతో దట్టమైన;
మమ	=	నాయొక్క;
తమోవ్యామోహేభ్యః	=	తమోవ్యామోహములకొఱకు;
ముహుః	=	మాటి మాటికి;
ద్రుహ్యేతామ్	=	ద్రోహము నొనరించుగాక!

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి = ఓ కామాక్షీ దేవీ!
మాతః = అమ్మా!
ప్రతిదినమ్ = ప్రతిదినము;
సరాగః = ఎఱుపుగల;
ప్రసృమరసరోజే = వికసించిన పద్మములయెడ;
సద్వేషః = వైరము వహించి;
అధికమ్ = అధికముగా;
నిసర్గాత్ = స్వాభావికముగా;
విబుధజనమూర్ధానమ్ = విద్వజ్జన శిరస్సును;
ఆక్రామన్ = ఆక్రమించుచున్న;
తవ = నీయొక్క;
పదపద్మః = పాదపద్మము;
నతానామ్ = నమస్కరించిన;
సతామ్ = సత్పురుషులయొక్క;
కైవల్యసరణిమ్ = కైవల్యమార్గమును;
కథంకారమ్ = ఎట్లు;
ప్రకటయతి = తెలుపుచున్నదో!

తాత్పర్యము :-

జ్ఞానుల శిరస్సు నెక్కు నెఱ్ఱని నీ పాదపద్మము కమలముతో ద్వేషము కలిగియున్నది. అది నమస్కరించిన సత్పురుషులకు కైవల్యమార్గమునెట్లు తెలుపునో చెప్పుమమ్మా, ఓ కామాక్షీదేవీ!

వివరణము :-

తనకు సుఖమును కలిగించు వ్యక్తుల యందుండు ప్రేమ **రాగ** మనబడును. తనకు క్లేశమును కలిగించు వ్యక్తుల యందుండు విముఖత లేక ప్రాతికూల్యము ద్వేష మనబడును. సంసారులలో చాలామందికి రాగద్వేషము లుండును. మోక్షాపేక్షులైన సాధుజనులు రాగద్వేషములు వీడి యుందురు. అమ్మవారి పాదకమలము సహజముగానే ఎఱ్ఱనిది కావున ఒకరియందు ప్రత్యేకమైన ప్రేమ అనగా రాగము గలది కాదు. ద్వేషమసలే లేనిది. కాని సాదృశ్యనిమిత్తముగా కమలమందు ద్వేషము కలదని కవి చెప్పినాడు. ద్వేషమున్నచో రాగమున్నట్లే. కావున అమ్మవారి పాదకమలములందు లేని రాగద్వేషము లున్నట్లు చెప్పబడినది. రాగద్వేషములు, సుఖదుఃఖములు, మానావమానములు, ఈ మొదలగునవి ద్వంద్వములు. పాదకమలములు రెండు కావున వానియందు ద్వంద్వభావమున్నదని చెప్పుటలో విప్రతిపత్తి లేదు. ఈ ద్వంద్వము రాగద్వేష రూపమని

లబ్ధుమ్ = పొందుటకు గదా!;
వివశాః = వివశులై;
వలన్తః = చలించుచున్నవారై;
అహమహమికామ్ = నేను నేనను ముందుచొఱవను;
ఆతన్వన్తి = విస్తరించుకొనుచున్నారో;
తే = ఆ;
పాపప్రశమనధురీణాః = పాపములను బాగుగ శమింపజేయుటలో సమర్థములైన;
పదతలభువః = పాదతలములలో జనించిన;
పాటలరుచః = ఎఱ్ఱని కాంతులు గల;
పరాగాః = పరాగములు;
నః = మమ్ములను;
పవిత్రీకుర్యుః = పవిత్రీకరించుగాక!

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదపరాగములలోని ఒక కణికను శిరస్సున దాల్చుటకు కదా! మాధవాదులు అహమహమికను చూపెదరు. ఆ ఎఱ్ఱని కాంతిగల పాద తలములలో జనించిన పాపప్రశమనసమర్థములైన పాదపరాగములు మనలను పవిత్రీకరించుగాక!

వివరణము :-

పరాగము భూమియందు జనించి అంతరిక్షమున వ్యాపించు చుండును. అమ్మవారి పాదతలము అను భూమి యందు ఈ పాదపరాగము జనించినది. అమ్మవారి పాదతలమే ఈ భూమి లేదా అమ్మవారి పాదములు కమలములు, వానిలోని పుప్పొడి పాదపరాగము. ఆ పరాగ మెఱ్ఱని కాంతి గలది. ఆ పరాగములోని ఒక కణికను తమ తలలో ధరించుటకు విష్ణ్వాదులే పోటీ పడుతున్నారు. అనేక కోటి బ్రహ్మాండములలో మాధవాదులుందురు. వారందఱి తలలలో ధరించుటకు తలకొక పరాగకణమైన లభింపవలె కదా! ఇక పోటీ లేకుండుట ఎట్లు? అది లభింపనిదే జన్మసార్థకము కాదు గదా! మాధవాదులు పుణ్యమూర్తులే. ఎంత పుణ్యమూర్తులైనను ఏ కొంచెమైనను పాపముండక తప్పదు. సత్త్వరజస్తమోగుణములవలన నేర్పడు పుణ్యపాపములలో సత్త్వరజస్తమో గుణప్రకృతికి సంబంధించిన వారిలో నెవ్వరికైనను ఒకటి లేదనుట కుదరదు. అచ్చము సాత్త్వికులుగాని రాజసతామసులుగాని ఉండరు. ఒక గుణమెక్కువ గాని తక్కువ గాని ఉండవచ్చును. ఆ గుణములలో ఒకటి పూర్తిగా లేకుండుట జరగదు. ఆ అల్పమైన పాపమును పోగొట్టుకొనుటకొఱకే అనగా తమను పవిత్రీకరించుకొనుట కొఱకే మాధవాదులు తహతహ పడుచుండగా పాపాధిక్యము గల మానవుల లెక్కయేమి? మాధవాదులు పోటీపడుచుండ మానవులమైన మనము పోటీ పడగలమా? పోటీ పడలేము.

కాని అమ్మ పుణ్యులైన ఆ మాధవాదుల మీద కన్న మనయందే అధిక ప్రేమ కలదై మనవైపే నడచి వచ్చును. తప్పక ఆ పాదపరాగములలో ఒక కణమైనను మనకు లభించి పవిత్రతను తప్పక సమకూర్చుగలదు. ఈ అర్థమంతయు ***'యః నః, కణమ్, పాపప్రశమనధురీణః'*** అను పదముల అర్థములందలి వ్యంజనాశక్తి వలన లభించుచున్నది. పరాగములు భూరూపమైన పాదతలమున జనించునవి. కావున భూమియందు పుట్టిన మానవులమైన మనపైన పతించు(పడు) పక్షపాతము వహింపగలవు. ఈ అర్థము ***'పదతలభువః'*** అను సమాసమునందు భూ శబ్ద శక్తిచే ధ్వనించు చున్నది. మానవుల వైపు అనగా భూతలమునకు బయలుదేరు పాదముల గతిని గమనించిన మాధవాదులు శీఘ్రగతిని భూలోకమునకు వచ్చి కాంచీనగరపరిసరభూములలో పొరలాడుచున్నారు. ఈ యర్థం **ఆతన్వన్తి** అను క్రియ వ్యంజించుచున్నది. అమ్మవారు మందగమన కావున మనమే ముందు భూమికి చేరుకొనగలమను భావముతో వారట్లు పొరలాడుచున్నారు. సహజముగా భూలోకమున నివసించు మనపై ఆ పొరలాడు నవసరము లేకయే ముందున్న మనపై పడి మనలను ముందుగా పవిత్రులనొనరించుచున్న వా పాదపరాగములు. ఈ యర్థమును ***'వలన్తః'*** అను శబ్దము సూచించుచున్నది. మాధవాదులు మణిద్వీపమునకు బోయి అమ్మవారి చరణరజ మందుకొనగలరు. మన మా పని చేయలేము గదా. అందుకొఱకు మన మీద పక్షపాతము వహించి కాంచీభూమిపై కామాక్షి అవతరించినది. ఈ అర్థము ***పదతలభూ***శబ్ద శక్తిచేతనే లభించుచున్నది. అల్ప పాపుల నుద్ధరించుట యను కర్మ నలవోకగా చరణము లొనర్పగలవు. అధికపాపులమైన మనల నుద్ధరించుట యను కర్మ నలవోకగా చరణము లొనర్పగలవు. అధికపాపులమైన మనల నుద్ధరించుట నొక ఘన కార్యముగా స్వీకరించి కామాక్షీదేవి భూమిపై నవతరించి మనకు పాదపరాగముల ననుగ్రహించినది. ఈ అర్థము ***పాపప్రశమనధురీణ*** అను సమాసములోని ***ధురీణ*** శబ్దము వ్యంజించుచున్నది. ధురీణులు కాని వారల్ప కార్యములనే యొనరించెదరు గదా! ఒక కణము లభించుటకే మాధవాదులు పొరలాడవలసి వచ్చినది. మనకా అవసరము లేదు. కావున భూమిపై జనించిన చాలును. ఈ అర్థము పరాగ శబ్దములోని బహువచనమువలన స్ఫురించుచున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున మాధవాది పురుషదేవత లమ్మవారికి నమించుట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ***స్త్రీ దేవతల నమనము*** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ బలాకామాలాభిర్నఖరుచిమయీభిః పరివృతే
వినమ్రస్వర్నారీవికచకచకాలామ్బుదకులే।
స్ఫురన్తః కామాక్షి! స్ఫుటదలితబన్ధూకసుహృద-
స్తటిల్లేఖాయన్తే తవ చరణపాథోజకిరణాః॥ 15

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి!	= ఓ కామాక్షీ దేవీ!
నఖరుచిమయీభిః	= గోళ్ళ కాంతులు అనెడి;
బలాకామాలాభిః	= కొంగల గుంపులచేత;
పరివృతే	= చుట్టబడిన;
వినమ్రస్వర్నారీవికచకచ కాలామ్బుదకులే	= నమస్కరించినదేవతా స్త్రీల విరిసిన కురులనెడి మేఘముల సమూహమున;
స్ఫురన్తః	= ప్రకాశించుచున్న;
స్ఫుటదలితబన్ధూకసుహృదః	= బాగుగా వికసించిన మంకెన పూలకు మిత్రములైన;
తవ	= నీయొక్క;
చరణపాథోజకిరణాః	= పాదముల కాంతులు;
తటిల్లేఖాయన్తే	= మెఱపు తీగలగుచున్నవి.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి కాళ్ళగోళ్ళ కాంతులు కొంగలవలె తెల్లగా నున్నవి. అవి నమస్కరించిన దేవతా స్త్రీల విరిసిన కురులనెడి కాలమేఘముల చుట్టియున్నవి. బాగుగా వికసించిన మంకెనపూలకు మిత్రములైన అమ్మవారి పాదకమల కాంతులు ఆ మేఘములలో మెఱపులవలె నొప్పుచున్నవి.

వివరణము :-

మొదటి మూడు పాదములు అవయవ రూపకములు. నాలుగవ పాదమునందు లుప్తోపమకు సమానధర్మము చేకూర్చుచు ఉపమ ననుప్రాణించుటచే నీ శ్లోకమున రూపకానుప్రాణితలుప్తోపమాలంకార మొప్పు చున్నది. ద్వితీయ, తృతీయ, చతుర్థపాదములలో దాక్షిణాత్యమైన వర్ణమైత్రి యున్నది. ఇది శబ్దాలంకారము. ***వికచకచ*** అను పదములలో ఛేకానుప్రాసమనుశబ్దాలంకారమున్నది. ***'స్ఫుటదలితబన్ధూకసుహృదః'*** అను సమాసమున ఔపమ్యస్ఫూర్తి ఉన్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణకమలములందు బంధూకపుష్పముల రాగమున్నట్లు చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున రాగముతో పాటు ద్వేషమున్నట్లు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సరాగః సద్వేషః ప్రసృమరసరోజే ప్రతిదినం
నిసర్గాదాక్రామన్విబుధజనమూర్ధానమధికమ్।
కథఙ్కారం మాతః! కథయ పదపద్మస్తవ సతాం
నతానాం కామాక్షి! ప్రకటయతి కైవల్యసరణిమ్॥ 16

మహః పయోధౌ		మణులకాంతి సముద్రమునందు;
రింఖద్భిః	=	తిరుగుచున్న;
నఖకిరణఫేనైః	=	గోళ్ళ కాంతులనెడి నురుగులచేత;
ధవలితే	=	తెల్లబడిన;
స్ఫుటమ్	=	స్పష్టముగా;
ప్రబలచలదౌర్వానలశిఖా	=	ప్రబలమైన చలించు బడబాగ్నిజ్వాలయను
వితర్కమ్		ఊహను;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షిదేవియొక్క;
కుర్వాణాయ	=	చేయుచున్న;
చరణయోః	=	పాదములయొక్క;
అరుణిమ్నే	=	ఎఱుపుకొఱకు;
సతతమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
నమస్కుర్మః	=	నమస్కరించుచున్నాము.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి కాలి అందెలలో ఇంద్రనీలమణు లున్నవి. వాని కాంతి సముద్రమే. గోళ్ళకాంతి అను నురుగులతో ఆ సముద్రము తెల్లబడినది. ఆ సముద్రమున బడబాగ్నియా యనిపించు అమ్మవారి పాదముల ఎఱుపున్నది. దానికి నమస్కరించుచున్నాము.

వివరణము :-

అమ్మవారి కాలిఅందెలకాంతి యందు నీలసముద్రారోపము, నఖకాంతి యందు ఫేనారోపము చేయబడినది. అవి అమ్మవారి చరణారుణిమ యందు బడబాగ్నిశిఖావితర్కము (భావనము) కలుగుటకు తోడ్పడుచున్నందున ఈ శ్లోకమున రూపకానుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకార మొప్పుచున్నది. అగ్ని వైద్యుతాగ్ని, జఠరాగ్ని, బడబాగ్ని, మొదలైన ప్రకారములు కలిగియున్నది. సముద్రము నందుండు అగ్నికి ***బడబాగ్ని*** అని పేరు.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణారుణిమ తమోనివారకమైన అగ్నియొక్క ఒక ప్రకారమైన ***బడబాగ్నియొక్క జ్వాల***గా వితర్కింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె పాదములు తమఃకూపకుహరమున ***సూర్యరూపము***గా పోల్చబడినవి.

శ్లో।। శివే పాశాయేతామలఘుని తమఃకూపకుహరే
దినాధీశాయేతాం మమ హృదయపాథోజవిపినే।
నభోమాసాయేతాం సరసకవితారీతిసరితి
త్వదీయౌ కామాక్షి! ప్రసృతకిరణౌ దేవి! చరణౌ।। 19

కవి చెప్పుచున్నాడు. అందుకే ***సరాగ స్సద్వేషః*** అని పాదపద్మము విశేషింపజేయబడినది. రాగద్వేషాది ద్వంద్వములున్న వారికి కైవల్యము లభింపదు. వారికి కైవల్యమార్గము చూపగల శక్తి ఉండునేమో? అను ప్రశ్నమునకు గాని, సందేహమునకు గాని ఆస్కారమే లేదు. అయినచో పాదద్వంద్వమెట్లు, ద్వంద్వదూరమైన కైవల్యమార్గము నెట్లు ప్రకటించునో చెప్పుమని అమ్మవారిని కవి అడుగుచున్నాడు. ద్వంద్వభావములులేని వానికే కైవల్యమార్గము తెలియును. వాడే గురుస్థానముననుండి అర్హులైన శిష్యులకు మార్గము నుపదేశింపగలడు గదా! అదికాక కైవల్యమార్గము నభిలషించు సాధకుడే విద్వాంసుల పట్ల వినయము చూపవలసినవాడై యుండగా అమ్మవారి పాదపద్మములు విద్వజ్జనమూర్ధమున కెక్కినవి. ఇది విద్వజ్జనముల పట్ల అపచారము గదా, అట్టి పాదపద్మమున కెట్లు కైవల్యమార్గ ప్రవేశముండును. అట్లు ఉండుటయు విరోధమే. విరోధములు ధ్వనించుటచే ఈ శ్లోకమున విరోధాభాసాలంకారస్ఫూర్తి ఉన్నది. ఇచట విరోధము ఆభాసము మాత్రమే. వాస్తవము కాదు. అమ్మవారి పాదపద్మములు గురుపాద పద్మ రూపములు. వాని స్పర్శ కుండలినీ ప్రబోధ తత్ సహస్రార ప్రవేశ రూపకైవల్య మార్గమున సాధకునగ్రగామిగా చేయునట్టివే. అమ్మవారే గురువు అని భావనోపనిషత్తు తెలుపుచున్నది. సాధకుడు గురువునకు అమ్మవారికిని భేదము భావింపరాదు. దర్శింపరాదు. అట్లు చేయుట సాధకుని భ్రష్టతకు హేతువగును. విద్వజ్జనముల మూర్ధములందు (సహస్రారములందు) మాత్రమే గురు (అంబా) పాదపాదుకా ధారణాదులు సంభవించును. పాదపద్మమని కవి పాదద్వయము నేక వచనమున చెప్పుట అది ద్వంద్వరహితకైవల్య రూపమని చెప్పుటకే అని సూక్ష్మదృష్టితో గ్రహింపవలెను. విరోధము ప్రపంచలక్షణము. పరమాత్మ ప్రపంచము (విరోధము) యొక్క ఉపశమనమే లక్షణముగా గలదని ఈ విరోధాభాసాలంకారము వ్యంజించుచున్నది. అన్ని విరోధములు కైవల్యప్రాప్తిలో సమన్వయరూపమున ద్వంద్వభావమును వీడి లయించును. కైవల్యప్రాప్తియే బ్రహ్మత్వము. బ్రహ్మము సర్వ విరోధ (ప్రపంచ)ము యొక్క ఉపశమ రూపమని మాండూక్యోపనిషత్తు చెప్పినది. మూర్ధ (సహస్రార)ము నాక్రమించుట అమ్మవారి చరణములకు నిసర్గమే. అనగా స్వాభావికమే. స్వభావసిద్ధమే. ***నిసర్గ*** పదమీ యర్థమును స్ఫురింపజేయుచున్నది. అమ్మవారు అర్ధనారీశ్వరి, ఈశ్వరాభిన్న యగుటచే ఆమె ఎడమ పాదమే యెఱ్ఱనిది. కుడిపాదము తెల్లనిది. ఈ అర్థము ననుసరించి పాదపద్మమని ఏకవచనమున ప్రయోగించు టుచితముగానే యున్నది. ఏకవచనమున పాదపద్మమని ప్రయోగించిన అన్నిచోట్ల ఈ యర్థమును భావించుట సహృదయుల కుచితము. కథంకారమ్మాతః కథయ అను యతి స్థానమున వర్ణమైత్రి దాక్షిణాత్యసంప్రదాయము ననుసరించి కూర్చబడినది.



అవ:- మనుష్యునకు శిఖరము వంటి మూర్ధము నాక్రమించుట అమ్మవారి చరణ కర్మగా పూర్వ శ్లోకమున చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున మనస్సును పూర్వాద్రి యొక్క (శిఖర) ముఖమున (మూర్ధ భాగమున) అమ్మ పాదమను సూర్యుడు తిలకమగు కర్మము నాచరింప గోరబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ జపాలక్ష్మీశోణో జనితపరమజ్ఞానలహరీ–
వికాసవ్యాసఙ్గో విఫలితజగజ్జాడ్యగరిమా।
మనఃపూర్వాద్రిమ్మే తిలకయతు కామాక్షి! తరసా
తమస్కాణ్డద్రోహీ తవ చరణపాథోజరమణః॥ 17

ప్రతిపదార్థము :–

జపాలక్ష్మీశోణః	=	దాసాని పూవు కాంతివలె ఎఱ్ఱనైనన;
జనితపరమజ్ఞానలహరీ వికాసవ్యాసంగః	=	పుట్టిన గొప్ప జ్ఞానప్రవాహ వికాస సంబంధము గల;
విఫలితజగజ్జాడ్యగరిమా	=	విఫల మొనర్చిన జగము యొక్క జాడ్యము యొక్క గొప్పతనము గల;
తమస్కాండద్రోహీ	=	చీకట్ల సమూహమునకు ద్రోహమొనర్చు;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణపాథోజరమణః	=	పాదసూర్యుడు;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!;
మే	=	నాయొక్క;
మనఃపూర్వాద్రిమ్	=	మనస్సనెడు తూర్పుకొండకు;
తరసా	=	శీఘ్రముగా;
తిలకయతు	=	తిలకమగుగాక!

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారి పాదకమలము ఎఱ్ఱనిది. సూర్యుడెఱ్ఱనివాడు. ఆ ఎఱుపు దాసాని పూవు కాంతి వంటిది. అమ్మవారి పాదము గొప్ప జ్ఞానమును వికసింప జేయును. సూర్యుడు తామర తీగను వికసింపజేయును. కావున జ్ఞానమునకు నలినికి విషయ విషయి భావము తీర్చబడినది. జ్ఞానము కైవల్యరూపమున పుష్పించును. నలిని కమలమును పూయును. కావున జ్ఞానకమలినుల ఔపమ్యము మూలముగా పై విషయ విషయి భావము కూర్చబడినది. అమ్మవారి పాదమున జాడ్యమును అనగా అజ్ఞానమను సంసారఫలకము గాకుండ విఫలింపజేయును. సూర్యుడు సోమరితనమున కలుగవలసిన దోషములు పుట్టకుండ జేయును. అనగా సోమరితనమును విఫలింపజేయును. చివఱకు సూర్యుడెట్లు పూర్వాద్రికి తిలకమగునో అట్లే కవి మనస్సున అమ్మవారి పాదము తిలకమగు గాక అని కవి ప్రార్థించుచున్నాడు.

వివరణము :–

పూర్వాద్రి సూర్యునితో శోభించునట్లు నా మనస్సు అమ్మవారి పాదకమలముతో శోభించును. కావున కవి పూర్వాద్రి సూర్యుల రూపణమును స్వమనోజగదంబా పాదముల యందొనర్చి రూపకాలంకారముతో నీ శ్లోకము నలంకరించినాడు. ప్రథమ, ద్వితీయ

చతుర్థ పాదముల యతి స్థానములలో వర్ణమైత్రులును కూర్చబడినవి. తిలకము ముఖశోభను పెంచుట ద్వారా ధరించిన వ్యక్తిని శోభింపజేయును. అట్లే పూర్వాద్రి శిఖరమున నుదయించిన సూర్యుడు మొత్తము పూర్వాద్రిని శోభింపజేయును. అవయవాలంకారము అవయవముతో పాటు అవయవికిని శోభను కూర్చును. ఈ యర్థమును **తిలక** శబ్దము సూచించును. సూర్యుడు కమలములకు భర్త. తామరతీగను జెప్పు కమలినీ నలిన్యాది శబ్దములు స్త్రీ లింగములు కావున సూర్యునకు తద్భర్తృత్వమే సముచితము. కవులు నపుంసకలింగములైన కమలములందు సైతము స్త్రీత్వమును దర్శించి తద్భర్తృత్వమును సూర్యునందు వర్ణించెదరు. కమలము కమలినికిని అవయవము. కమలవికాసము ద్వారా అవయవియైన కమలినికిని వికాసమును కలిగించును. ఇచట అవయవము నందు సంక్రమింప జేయబడినది. మనస్సు తమోనిలయము. ఆ తమస్సును తొలగించునది అమ్మవారి పాదము. సాధారణ సూర్యుడు తమస్సును పోగొట్టును. కాని మనస్సులోని చీకట్లను పోగొట్టజాలడు. అందుకొఱకు అమ్మవారి పాదమే సూర్యకృత్యమును నిర్వహింపవలెను. సూర్యుడు ప్రాణుల సోమరితనమును తొలగించగలడే గాని జగములందలి జాడ్యమును అనగా అజ్ఞానమును తొలగింపజాలడు. దానికొఱకు అమ్మవారి పాదమే పూనుకొనవలెను. సూర్యుడు కమలినీ వికాసము నొనరింపగలడు. కాని జ్ఞానసుమమును వికసింపజేయ జాలడు. దానికొఱకు అమ్మవారి పాదమే పూనుకొనవలెను. అమ్మవారి పాదము, సూర్యుడు అను రెండు ప్రకాశముల యొక్క వైధర్మ్యము కూడ నీ శ్లోకమున వ్యంగ్యమగుచున్నది. జ్ఞాన కమలినుల రూపణమున లింగ భేద దోషమున్నది. అది అకించిత్కరమే సూర్యుడు స్వయంప్రకాశుడని చెప్పబడుచున్నను జ్ఞానరూపమగు అమ్మవారి పాదముయొక్క దృష్టిలో పర ప్రకాశ్యమే. జ్ఞానరూపమైన అమ్మవారి పాదము యథార్థముగా స్వయంప్రకాశము. సూర్యుని ప్రకాశము తొలగింపలేని తమస్సుండ వచ్చును. కాని అమ్మవారి పాదము తొలగింపలేని తమస్సు లేదు. కావున సంపూర్ణ తమస్కాండద్రోహిత్వము అమ్మవారి పాదముననే కుదురును.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదమున **సూర్యారోపము** చేయబడినది. ఈ శ్లోకమున దాని ఎఱుపునందు ***బడబాగ్ని జ్వాలావితర్కము*** చేయబడుచున్నది.

శ్లో॥ నమస్కుర్మః ప్రేఙ్ఖన్మణికటకనీలోపలమహః–
పయోధౌ రిఙ్ఖద్భిర్నఖకిరణఫేనైర్ధవలితే।
స్ఫుటం కుర్వాణాయ ప్రబలచలదౌర్వానలశిఖా–
వితర్కం కామాక్ష్యాస్సతతమరుణిమ్నే చరణయోః॥ 18

ప్రతిపదార్థము :–

ప్రేంఖన్మణికటకనీలోపల = ధ్వనించు రత్నాల కడియములలోని ఇంద్రనీల

వచ్చుట. అట్లు వచ్చిన రెండర్థములు ఏకరూపములై సమాన ధర్మభావమునందుట శ్లేషోపమాలంకారములోని విశిష్టత. అమ్మవారి చరణము ఉపమేయము. అది శ్రుత్యంత నిషక్తము. శ్రుతి అనగా వేదము. శ్రుత్యంత మనగా వేదాంతము. అనగా ఉపనిషత్తు. దాని యందాసక్తి గలది. అనగా వేదాంతవాక్యములతో స్తుతింపబడునది. వాని యందాసక్తి గలది. అమ్మవారి నయనము ఉపమానము. అది శ్రుత్యంత నిషక్తము. శ్రుతి అనగా చెవి. దాని చివఱ శ్రుత్యంతము. దాని చివఱను దాకి యుండునది కావున నయనము కూడ శ్రుత్యంత నిషక్తమే. శ్రుత్యంతనిషక్తత్వ ముభయ సాధారణ ధర్మము. అట్లే అమ్మవారి చరణము ద్విజగుణజుష్టము. ద్విజులనగా బ్రహ్మణులు. వారి గుంపులు ద్విజగణములు. ద్విజగణములతో కూడినదై ద్విజగుణ జుష్టమైనది. ఆ ద్విజగుణములు సద్వృత్తరుచిరములు అనగా మంచిశీలముతో నొప్పునవి. మరియు సమభావము కలిగినట్టివి. మరియు స్వచ్ఛములైనవి. అనగా దోషరహితములు మరియు రమ్యములైనవి. అమ్మవారి అధరము ద్విజగుణ జుష్టము. ద్విజములనగా దంతములు. వాని గణములు. దంతముల వరుసలు వానితో గూడినది. ఆ దంతముల వరుసలు (ద్విజగణములు) సద్వృత్త రుచిరములు. అనగా చక్కగా నున్నట్టివి. మరియు అవి సమములు. ఎగుడు దిగుడుగా లేక సమములుగా నున్నవి. అనగా సమానములుగా నున్నవి. మఱియు ఆ దంతములు స్వచ్ఛముగా రమ్యముగా నున్నవి. సద్వృత్త రుచిరత్వ సమత్వ శుద్ధత్వ రమ్యత్వములు బ్రాహ్మణగణములకు, దంతములవరుసలకు సమానముగా నున్న ధర్మములు. కావున అధరముతోడి ఔపమ్యము ఆ ధర్మములే సమానముగా గల చరణమున కేర్పడినది. అమ్మవారి చరణము ముక్తులచే ఆశ్రయింపబడినది. కావున ముక్తాశ్రితము. అట్లే అమ్మవారి వక్షోజన్మ ద్వయము ముక్తములచే అనగా ముత్తెములచే ఆశ్రితము. అనగా ముత్యాలహారముతో కూడినది. అమ్మవారి వక్షోజన్మద్వయము ముక్తాశ్రితత్వమను ధర్మము గలది. అట్టిది కావున అట్టి ధర్మమే కలిగిన చరణమునకు సమానమైనది. ముక్తాశ్రితత్వమను సమానధర్మముతో వక్షోజన్మ చరణముల కౌపమ్యము సిద్ధించినది. అమ్మవారి చరణముల కుపమానముగా గల శక్తి కమలములు మొదలగు వానికి లేదు. అవి అనిత్యములు, జడములు, చిద్ఘనములైన అమ్మవారి అవయవములైన చరణములకు చిద్ఘనములైన అమ్మవారి అవయవములైన నయనాధర స్తనద్వయములకే ఉపమానత్వమును కవి చెప్పినాడు. ఈ అలంకార కల్పనలో అర్థమిదియే. చిద్ఘనములైన అమ్మవారి చరణమే ప్రణత శరణము అనగా నమస్కరించిన వారికి దిక్కై కాపాడునది. కావున ఆ అమ్మవారి చరణము నమస్కరింపదగినది. శరణాగతి చేయదగినది. ఉపనిషద్వాక్యములచే స్తుతింపదగినది. ఉత్తమశీలము దోషరాహిత్యము గల బ్రాహ్మణుల కాపాదము చేరదగినది. చివఱకు జీవులకు ముక్తి లభించిన పిమ్మటను అవియే ఆశ్రయింపదగినవి. సాలోక్యాది ముక్తుల నొందిన వారి కమ్మవారి చరణము ఆశ్రయముగానే ఉండును. ఆ చరణము నాశ్రయించిన వారి కమ్మవారు కైవల్య ముక్తిని అనగా జీవబ్రహ్మైకత్వమును ప్రసాదించును.

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి! దేవి!	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
ప్రసృతకిరణౌ	=	ప్రసరింపబడిన కిరణములు గల;
త్వదీయౌ	=	నీకు సంబంధించిన;
చరణౌ	=	పాదములు;
శివే	=	శివునియందు;
పాశాయేతామ్	=	పాశములగుగాక;
అలఘుని	=	గొప్పదైన;
తమఃకూపకుహరే	=	చీకటి బావి బొందయందు;
హృదయపాథోజవిపినే	=	హృదయమనెడి కమల వనమునందు;
దినాధీశాయేతామ్	=	సూర్యత్వమునందు గాక;
సరసకవితారీతిసరితి	=	సరస కవితారీతి యనెడి నదియందు;
నభోమాసాయేతామ్	=	శ్రావణమాసమగుగాక!

తాత్పర్యము :-

అమ్మా కామాక్షీదేవీ! నీ పాదములు నాలోని శివుని కట్టివేయు పాశము లగుగాక! చీకటి బావిబొందలో నా హృదయమనెడి కమలవనమున సూర్య రూపములై వికసింపజేసి వెలుగుల నింపుగాక! నా కవితారీతియనెడి నదికి శ్రావణమాసరూపములై వరదలను తెచ్చుగాక!

వివరణము :-

1) వల్లకాడులలో తిరుగు శివుడొక చోట నుండడు. ఆతనిని కట్టి పడవైచి ఒకచోట నిలుపుటకు సాధనములే లేవు. నేటికి అమ్మవారి పాదములు లభించినవి. అవి నాలో శివుని కట్టివేయుటకు పాశములగు గాక! నా యజ్ఞానము చాలా పెద్ద చీకటి బావిలోని లోతైన గుహ. దానిలో నా హృదయ కమల వనము ముడుచుకొనియున్నది. ఆ గుహలోని చీకట్లు తొలగించి ఆ కమల వనమును వికసింపజేయుటకు అమ్మవారి పాదములు సూర్యరూపములగు గాక! నాలో కవితారీతి అను నది ప్రవహించుచున్నది. అది దాదాపు ఎండిపోయి యున్నది. అమ్మవారి పాదములు దానికి వరదలు తెచ్చు శ్రావణ మాసములగు గాక! అను నీ అర్థ మీ శ్లోకమున స్ఫురించుచున్నది. ***పాశాయేతామ్, దినాధీశాయేతామ్, నభోమాసాయేతామ్*** అను ఆచారార్థక ప్రత్యయాంత క్రియల ప్రయోగించుటచే నీ శ్లోకమున మూడు ఉపమాలంకారము లొప్పుచున్నవి. కావున ఈ శ్లోకమున మాలోపమాలంకారమున్నది.

2) నా కజ్ఞానమున్నది. అది యొక పెద్ద తమస్సు. అది బావివలె లోతైనది.

అందు నీరు లేదు. కావున అది యొక లోతైన గుహగా నేర్పడినది. నాకజ్ఞాన మున్నదనియే నేనంగీకరింపను. కారణమేమనగా ఆ చీకటిబావిలో హృదయమను కమలవనమును చూచుచున్నాను. నిద్రించినప్పుడు అది చూడలేకపోవుచున్నాను. కలగనినట్లు దానిని చూచుచున్నానేమో. ఆ కమలవనము సత్యమో అసత్యమో ఎఱుగను. దాని నట్లు చూచు హృదయ మెక్కడ నుండి వచ్చెనో నేనెఱుగను. అది యెట్లు ఏల ఆ వనమును కల్పించుకొనెనో ఎఱుగను. అప్పుడప్పుడు ఆ వనము కన్పించు స్వప్నావస్థకు, వనము కన్పించని నిద్రావస్థకు, నేను జాగ్రదావస్థలో నున్నప్పుడు వానికి సాక్షినై యున్నాననుకొను చుందును. కాని ఆ సాక్షి శివుడని ఎఱుగను. నీ చరణములు కనిపించి కనిపించక తప్పించుకొని పాఱిపోవు ఆ శివుడే ఆ నిద్రావస్థను, ఆ స్వప్నావస్థను, జాగ్రదావస్థలో జ్ఞప్తికి తెచ్చుచున్నాడు. వానిలోని కొంతభాగమును మఱపింపజేయు చున్నాడు. కాని వాడు ఆ అవస్థల కవతలనున్నాడు. వానిని తీసికొని వచ్చి నీ చరణములో నా జీవభావము నందు కట్టి పడివేయవలెనని కోరుచున్నాను. ఈ వస్తువంతయు వ్యంగ్యమగుటచే నీ శ్లోకమున **వస్తుధ్వని** ఉన్నది. పైన జెప్పిన విధముగ స్వప్నావస్థ వంటి కాల్పనిక జగమొకటి యున్నది. అచట స్వప్నావస్థయందు వలె మనస్సొకటే పనిచేయును. మిగిలిన చక్షురింద్రియములు పనిచేయవు కావున ఆ కాల్పనిక జగద్దర్శనము స్వప్నదర్శనమే. శ్లేష్మాగారమైన స్త్రీ ముఖము కమల మనిపించుట, ఆమె మాంసపిండములైన స్తనములు, కనకకమలము లనిపించుట ఈ కాల్పనా జగద్దర్శనములు. ఇది నన్ను సరస కవితారీతిలో ఇతరులకును ఆ దర్శనము కలిగింపజేయు మహాకవినను కీర్తి నాకు కలిగించుచున్నది. నా కా కీర్తియం దధికమైన వాంఛ కలదు. ఇంకను ఆ కీర్తి పెఱుగవలెనన్న ఈ ప్రకృతి మొత్తమును దేవీ రూపముగా దర్శింపజేయు వెల్లువ యొకటి వచ్చి ప్రాకృతికకాంతావర్ణాదు లందు వైముఖ్యము కలిగించి అనగా కూకటివేళ్ళతో సామాన్యకాంతగా దర్శింపజేయు కాల్పనిక జగద్దర్శన కంటక వృక్షములను పెళ్ళగించి కాల్పనిక మైనను స్వచ్ఛమైన దేవీ దర్శనమను వఱద నన్ను ముంచెత్తున ట్లొనరింపుము అని కవితారీతిలో గల 'సరస' అను విశేషణము వ్యంజించుచున్నది. కాంతాముఖ కమలభావనారూపకవిత నిస్సారమని, ప్రకృతిభాగములందు దేవ్యవయభావనారూప కవిత సరస మని గమనింపవలెను. ***'శివే'*** అను పదమును సంబోధనముగనే భావించి తమఃకూపము నుండి జీవుల నుద్ధరించు పాశముల వంటివి అమ్మవారి పాదము లను నర్థమును కూడ చెప్పవచ్చును.



అవ : – పై శ్లోకమున శివుని ***పాశబంధము*** ప్రార్థింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ***పాశబంధమునుండి*** విడువబడిన ముక్తుల కమ్మవారి చరణ మాశ్రయమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నిషక్తం శ్రుత్యన్తే నయనమివ సద్వృత్తరుచిరైః
సమైర్జుష్టం శుద్ధైరధరమివ రమ్యైర్ద్విజగణైః।
శివే వక్షోజన్మద్వితయమివ ముక్తాశ్రితముమే
త్వదీయం కామాక్షి! ప్రణతశరణం నౌమి చరణమ్॥ 20

ప్రతిపదార్థము :–

శ్రుత్యంతే	=	శ్రుతియొక్క అంతమున;
నయనమ్ ఇవ	=	కంటివలె;
నిషక్తమ్	=	ఆసక్తమైన;
సద్వృత్తరుచిరైః	=	మంచి వృత్తముతో మెఱసిన;
సమైః	=	సమానములైన;
శుద్ధైః	=	స్వచ్ఛములైన;
రమ్యైః	=	అందములైన;
ద్విజగణైః	=	ద్విజ సమూహములచేత;
అధరమ్ ఇవ	=	పెదవివలె;
జుష్టమ్	=	కూడినది;
వక్షోజన్మద్వితయమ్ ఇవ	=	స్తనద్వయమువలె;
ముక్తాశ్రితమ్	=	ముక్తాశ్రయమైనది;
శివే	=	ఓ మంగళ స్వరూపురాలా!;
ఉమే	=	ఓంకార స్వరూపురాలా;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
ప్రణతశరణమ్	=	నమస్కరించిన వారికి దిక్కైన;
త్వదీయమ్	=	నీయొక్క;
చరణమ్	=	పాదమును గూర్చి;
నౌమి	=	నమస్కరించుచున్నాను.

తాత్పర్యము :–

నీ కన్నువలె నీ పాదము శ్రుత్యంతమున ఆసక్తమైనది. సద్వృత్తముతో ప్రకాశించు సమత్వము గల శుద్ధములైన ద్విజగణములతో నీ పెదవివలెనే నీ పాదము కూడియున్నది. నీ పాదము నీ స్తనద్వయమువలెనే ముక్తాశ్రయమై యున్నది. నమస్కరించు వారికి శరణమైన నీ చరణమునకు మ్రొక్కుచున్నాను.

వివరణము :–

ఈ శ్లోకమున శ్లేషబలమున నయనాధరవక్షోజన్మ ద్వితయముతో అమ్మవారి చరణమున ఔపమ్యము సాధింపబడినది. శ్లేషమనగా ఒక శబ్దము నుండి రెండర్థములు

కిసలయమ్	=	చిగురుటాకు;
భక్త్యా	=	భక్తితో;
పిపఠిషతి	=	నేర్చుకొనగోరుచున్నదో;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
తౌ	=	ఆ;
చరణౌ	=	పాదములను;
మనసి	=	మనస్సునందు;
తనుమహే	=	గొప్పజేయుచున్నాము.

తాత్పర్యము :–

ఏ పాదముల ఎఱుపును సంధ్యాకాలకాంతి కోరుచున్నదో, ఏ పాదముల గోళ్ళకాంతినిచూచి వెన్నెల పరితపించుచున్నదో, ఏ పాదముల మృదుత్వముయొక్క పరిపాకోద్రేకమును చిగురుటాకు పొందగోరుచున్నదో, ఆ కామాక్షీదేవి పాదములను స్తుతించుచున్నాము.

వివరణము :–

సంధ్యాకాంతికి లేని పాదారుణిమ, స్పృహ; వెన్నెలకు లేని పరితాపమును, కిసలయమునకు లేని పాదమార్దవ పరిపాకప్రాప్తి వాంఛ ఉన్నట్లు చెప్పబడుటచే అతిశయోక్త్యలంకార మొప్పుచున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదములకు సంధ్యాజ్యోత్స్నా కిసలయాతి శాయిత్వము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ పాదముల **సర్వోపరిపరత్వము** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ జగన్నేదం నేదమ్ పరమితి పరిత్యజ్య యతిభిః
కుశాగ్రీయస్వాన్తైః కుశలధిషణైః శాస్త్రసరణౌ।
గవేష్యం కామాక్షి! ధ్రువమకృతకానాం గిరిసుతే!
గిరామైదంపర్యం తవ చరణమాహాత్మ్యగరిమా॥ 24

ప్రతిపదార్థము :–

గిరిసుతే	=	పార్వతివైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
ఇదమ్	=	ఈ జగము;
పరమ్	=	ఉత్కృష్టము;
న	=	కాదు;
ఇతి	=	అని;

అనగా జీవులకు స్వస్వరూప బ్రహ్మత్వమునే ఇచ్చును. ఈ యర్థమీ యలంకారము చేత వ్యంగ్యమగును.



అవ:– పై శ్లోకమున చరణము ప్రణతశరణ మగుటచే నమస్కరింపదగినదని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున శచీదేవి యొక్క నమస్కరించుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నమస్యాసంసజ్జన్నముచిపరిపన్థిప్రణయినీ–
నిసర్గప్రేఙ్ఖోలత్కురలకులకాలాహిశబలే।
నఖచ్ఛాయాదుగ్ధోదధిపయసి తే వైద్రుమరుచాం
ప్రచారం కామాక్షి! ప్రచురయతి పాదాబ్జసుషమా॥ 21

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
నమస్యాసంసజ్జన్నముచి పరిపంథిప్రణయినీనిసర్గ ప్రేంఖోలత్కురలకుల కాలాహి శబలే	=	నమస్కరించుటకు సిద్ధపడుచున్న శచీదేవి యొక్క సహజముగా కదలుచున్న ముంగురుల గుంపనెడి నల్లత్రాచుతో కొంత నలుపెక్కిన;
నఖచ్ఛాయాదుగ్ధోదధిపయసి	=	గోళ్ళకాంతి అనెడి పాలసముద్రముయొక్క పయస్సునందు;
తే	=	నీయొక్క;
పాదాబ్జసుషమా	=	పాద కమల కాంతి;
వైద్రుమరుచామ్	=	పగడముల కాంతులయొక్క;
ప్రచారమ్	=	ప్రచారమును;
ప్రచురయతి	=	పెంపొందించుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

ఇంద్రుని భార్యయగు శచీదేవి నమస్కరించు ప్రయత్నమున ఆమె నల్లని ముంగురులకాంతి నల్లత్రాచు నిగనిగలను గోళ్ళకాంతియను పాల సముద్రమున కలిగించగా నీ చరణకమలకాంతి పగడముల కాంతుల ప్రచారము నధిక మొనర్చుచున్నది.

వివరణము :–

అమ్మవారి గోళ్ళకాంతి పాలసముద్రము వలె తెల్లనిది. నమస్కరించు శచీదేవియొక్క ముంగురుల నల్లనిత్రాచు నిగనిగలందు మెదలుచుండగా అమ్మవారి పాదకమలకాంతి పగడముల ఎఱుపును పెంపొందించుచున్నది. సముద్రము నందు నల్లత్రాచులుండుట, పగడపు తీగలుండుట ప్రసిద్ధము. ప్రకృతిలో **'లోహితశుక్లకృష్ణామ్'**

(శ్వే. 4. 5) అని ఉపనిషత్తు పేర్కొనును. అమ్మవారు ప్రకృతి స్వరూపిణి. ఆమె చరణములలో గోళ్ళ తెలుపు ముంగురుల వల్ల త్రాచు నలుపు, పాదపద్మకాంతి పగడముల ఎఱుపు ఉండునట్లు వర్ణించుట సముచితముగా ఉన్నది. ప్రథమ చతుర్థ పాదములలో దాక్షిణాత్యమైన వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున ***దుగ్ధోదధి*** ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున దాని నుండి పుట్టిన కాకోలము ప్రస్తావింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ కదా దూరీకర్తుం కటుదురితకాకోలజనితం
మహాన్తం సన్తాపం మదనపరిపన్థిప్రియతమే।
క్షణాత్తే కామాక్షి! త్రిభువనపరితాపహరణే
పటీయాంసం లప్స్యే పదకమలసేవామృతరసమ్॥ 22

ప్రతిపదార్థము :–

మదనపరిపంథిప్రియతమే	=	శివునకు మిక్కిలి ప్రియమైన;
కామాక్షి!	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
కటుదురితకాకోలజనితమ్	=	చేదైన పాపమను విషము నుండి పుట్టిన;
మహాన్తమ్	=	గొప్పదైన;
సన్తాపమ్	=	దుఃఖమును;
దూరీకర్తుమ్	=	దూరము చేయుటకు;
క్షణాత్	=	క్షణకాలమున;
త్రిభువనపరితాపహరణే	=	మూడు లోకముల పరితాపమును హరించుట యందు;
పటీయాంసమ్	=	మిక్కిలి సమర్థములైన;
తే	=	నీయొక్క;
పదకమలసేవామృతరసమ్	=	పాదపద్మసేవ యనెడి అమృతరసమును;
కదా	=	ఎప్పుడు;
లప్స్యే	=	పొందగలను.

తాత్పర్యము :–

పాపము చేసి సంపాదించుకొన్న నా దుఃఖమును దూరము చేయుటకు త్రిభువనపరితాపముల హరించు సామర్థ్యముగల నీ పాదసేవామృతరసము నాకెప్పుడు లభింపగలదో గదా!

వివరణము :–

ఈ శ్లోకము నందలి నాలుగు పాదములలో వర్ణమైత్రి యొప్పుచున్నది.

అమ్మవారి పాదసేవ ఆమెకు సంబంధించిన నవవిధ భక్తులలో నొకటి. అమ్మవారి విగ్రహమునందలి పాదముల నొత్తవచ్చును. కాని బ్రహ్మాండశరీరయగు అమ్మవారి పాదసేవ అనగా ఏమి? **'పాదోస్య విశ్వా భూతాని'** అను శ్రుతి ననుసరించి సర్వభూతములు భూమియందున్న వన్నియు భూమితో సహా ఆమె పాదమే. సర్వప్రాణులకు సేవచేయుట అమ్మవారి పాదసేవ. మరియు ఆహారోత్పాదనము నైన దానిని దున్నుట అమ్మవారి పాదము నొత్తుట. ఇటువంటి అమ్మవారి పాదసేవ అమృతరసము వంటిది. అమృతము త్రావిన వారికి ప్రళయపర్యంతము సంభవించు తాత్కాలిక మృత్యువు తొలగును. కాని వాడు మృత్యువును తప్పించుకొనలేదు. అమ్మవారి పాదసేవామృతరసము త్రావిన వాని కజ్ఞాన మృత్యువు నశించి శాశ్వతబ్రహ్మము జీవబ్రహ్మైక్యము ద్వారా లభించును.



అవ:– పూర్వ శ్లోకమున నఖకాంతి దుగ్ధోదధి పయస్సుగా రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున దాని యందు పుట్టిన చంద్రుని కాంతియగు వెన్నెల నతిశయించు నని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ యయోః సాన్ధ్యం రోచిః సతతమరుణిమ్నే స్పృహయతే
యయోశ్చాన్ద్రీ కాన్తిః పరితపతి దృష్ట్వా నఖరుచిమ్।
యయోః పాకోద్రేకమ్ పిపఠిషతి భక్త్యా కిసలయం
మ్రదిమ్నః కామాక్ష్యా మనసి చరణౌ తౌ తనుమహే॥ 23

ప్రతిపదార్థము :–

సాంధ్యమ్	=	సంధ్యాకాలమునకు సంబంధించిన;
రోచిః	=	కాంతి;
సతతమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
యయోః	=	వేనియొక్క;
అరుణిమ్నే	=	ఎఱుపు కొఱకు;
స్పృహయతే	=	కోరుచున్నదో;
యయోః	=	వేనియొక్క;
నఖరుచిమ్	=	గోళ్ళకాంతిని;
చాంద్రీ	=	చంద్రునికి చెందిన;
కాంతిః	=	కాంతి;
దృష్ట్వా	=	చూచి;
పరితపతి	=	పరితపించుచున్నదో;
యయోః	=	వేనియొక్క;
మ్రదిమ్నః	=	మృదుత్వముయొక్క;
పాకోద్రేకమ్	=	పాకోద్రేకమును;

తే = నీయొక్క;
చరణమణిదీపః = పాదమను మణిదీపము;
క్షణార్ధమ్ = అరక్షణము;
సాన్నిధ్యమ్ = సమీపస్థితిని;
విధత్తామ్ = చేయునుగాక!

తాత్పర్యము :–

తల్లీ! కామాక్షీదేవీ! మోహజనితాంధకారపూర్ణమైన నా మనస్సనెడి గృహమునందు, మాటిమాటికి వేలకొలది సూర్యులను తన కిరణములతో దరిద్రుల నొనరించుచున్న, వ్యాపించు చీకట్లను మోసగించుటలో సమర్థమైన నీ చరణమణిదీపము అరక్షణము దగ్గఱకు చేరుగాక!

వివరణము :–

చరణమునందు మణిదీపారోపణముండుటచే నిట రూపకాలంకార మొప్పుచున్నది. మణిదీపము సాధారణమైన చీకట్లను బోగొట్టును. కాని మనోగుహలోని చీకట్లను పోగొట్టజాలదు. అమ్మవారి చరణమణిదీప మాపని చేయగలదు. ఎందుచేత? ఆ మణిదీపము మాటిమాటికి వేలకొలది సూర్యుల కాంతి వెలవెల బోవునట్లు చేయును. సాధారణముగా వేలకొలది దీపములు సూర్యకాంతిలో వెలవెలబోవును. కాని ఈ దీపముయొక్క కాంతి వేలకొలది సూర్యుల వెలవెల బోవునట్లు చేయును. వెలుగు చేరుచున్న కొలది చీకట్లు పాఱిపోవుచుండును. పాఱిపోయి ఆ వెలుగులు చేరనిచోట దాగియుండును. అమ్మవారి చరణమణిదీపము అట్లు పాఱిపోవుచు దూరతీరములకు వ్యాపించు చీకట్లను గూడ మోసగించుటలో సమర్థమైనది. పాపమాచీకట్లంత దూరము ఆ దీపము రాదులే అని ఏ మూలనో నక్కును. అమ్మవారి చరణమణిదీపము దాని నక్కడ కూడ నిలువనీయక పూర్తిగా నిర్మూలమొనర్చును. ఆకాశమున సూర్యుడున్నాడు. ఆ సూర్యునకన్న కోట్లరెట్లెక్కువ కాంతిగల నక్షత్ర కోట్లున్నవి. కాని చీకటి మాసిపోలేదు. అవి యంత సంఖ్యలో నున్నను అంత ప్రకాశవంతము లైనను బాహ్యాంధకారమునే రూపుమాపలేకున్నవి. ఇక అంతరతమస్సును అనగా మనస్సులోని అజ్ఞానమును పోగొట్టగలదను ఊహకే తావు లేదు. అమ్మవారి చరణ మణిదీపమువలె ఆ బాహ్యనక్షత్రము లేవియు నిత్యములు కాక పోవుటచే అవి నశింపగానే మరల చీకట్లు సామ్రాజ్యమును స్థాపించును. అమ్మవారి చరణ మణిదీపము నిత్యమగుటచే మరల తమోగుణముకాని, అజ్ఞానముకాని, మోహము గాని, కలుగు నవకాశము లేదు. కావున చరణ మణిదీపముతో సాటి మరొక తేజమేదియు లేదు అను **అనన్వయాలంకారధ్వని** ఈ శ్లోకమున నున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున సూర్యుని మించిన మణిదీపముగా అమ్మవారి చరణము

పరిత్యజ్య = విడచి;
కుశాగ్రీయస్వాన్తైః = దర్భముల్లువలె సూక్ష్మమైన మనస్సుగల;
కుశలధిషణైః = నిపుణమైనబుద్ధిగల;
యతిభిః = సన్యాసులచేత;
శాస్త్రసరణౌ = శాస్త్రమార్గమునందు;
గవేష్యమ్ = వెదుకదగిన;
ధ్రువమ్ = శాశ్వతమైన;
అకృతకానామ్ = చేయబడని;
గిరామ్ = వాక్కులకు;
ఐదంపర్యమ్ = ఇదియే ఉత్కృష్టమని చెప్పదగినది.

తాత్పర్యము :–

అమ్మా కామాక్షీదేవీ! నీ చరణ ప్రభావ గరిమ వేదముల తాత్పర్యము. ఇది పరము కాదు ఇది పరము కాదు అని జగమునంతను విడచి, కుశాగ్ర మనస్కులు కుశలబుద్ధులునైన సన్యాసులచేత శాస్త్రమార్గమున వెదుకదగిన శాశ్వత వస్తువు.

వివరణము :–

ఈ జగమునం దే వస్తువైన ఉత్కృష్టము కాదు. ఎందుచేత? నశ్వర మగుట చేత. నశ్వరము కాని దమ్మవారి పాద మహిమ యొక్కటే అని ఎరుగుట సామాన్య సంసారులకు సాధ్యము కాదు. సర్వసంగ పరిత్యాగులైన సన్యాసులు తమ కుశాగ్రబుద్ధితో ఈ జగమునం దే వస్తువు ఉత్కృష్టమైనది కాదు, అది అంతయు మిథ్యాభూతము, నశ్వరము అని తెలిసికొని శాస్త్రమార్గమున వెదుకగా వెదుకగా అమ్మవారి పాదము లభించినది. అది మిథ్యాభూతము కాదు. సత్య వస్తువు. దుఃఖరూపము కాదు. ఆనందరూపము. జడరూపము కాదు, చిన్మయము అని గుర్తించి దానినే ఆశ్రయించి ఈ జగమునంతను విడచివైచినారు. వేదములం దీ చరణగరిమయే పరమైనదని నిశ్చయించుటయే వాని తాత్పర్యము. అందులో చెప్పిన మిగిలిన విషయములన్నియు లోకవ్యవహారానువాదములే. కావున వానియందు వేదములకు తాత్పర్యము లేదు. అవి అపూర్వములు కావు. వాని నెఱిగిన ప్రయోజనము లేదు. అవి యన్నియు మిథ్యాభూతములు. కావున వాని నెఱుగుట వ్యర్థము. ఇవి ఇంద్రియములచే తెలియబడును. కావున అపూర్వములు కావు. వానియందు తాత్పర్యము లేదు. వేదముల ప్రామాణ్య మమ్మవారి చరణమహిమనిరూపణము నందే. ఇంద్రియవేద్యములైన కొన్ని విషయములు వేదములందు చెప్పబడును. అవి అనువాదముగా చెప్పబడినవే. అందుచే ఆ విషయములకు ప్రామాణ్యము కాని సత్యత్వముకాని లేదని గమనింపవలెను.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణము యతులచే శాస్త్ర మార్గమున వెదుకదగినదని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున మునిజన మనస్సు ఆ చరణమును వెదుకుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కృతస్నానం శాస్త్రామృతసరసి కామాక్షి! నితరాం
దధానం వైశద్యం కలితరసమానన్దసుధయా।
అలఙ్కారం భూమేర్మునిజనమనశ్చిన్మయ మహా–
పయోధేరన్తస్స్థం తవ చరణరత్నం మృగయతే॥ 25

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
శాస్త్రామృతసరసి	=	శాస్త్రమనెడి అమృతసరస్సున;
కృతస్నానమ్	=	చేయబడిన స్నానముగలదై;
నితరామ్	=	మిక్కిలి;
వైశద్యమ్	=	స్వచ్ఛతను;
దధానమ్	=	ధరించుచున్నదై;
భూమేః	=	భూమికి;
అలంకారమ్	=	సొమ్మైన;
మునిజనమనః	=	మునిజనమనస్సున;
ఆనందసుధయా	=	ఆనందామృతముచేత;
కలితరసమ్	=	పొందిన రసము గల;
చిన్మయమహాపయోధేః	=	జ్ఞానమయమైన మహాసముద్రముయొక్క;
అంతఃస్థమ్	=	లోపలనున్న;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణరత్నమ్	=	పాదమను రత్నమును;
మృగయతే	=	వెదకుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

శాస్త్రామృతసరస్సున స్నానమొనర్చి స్వచ్ఛతను సంపాదించుకొని భూమి కలంకారమైన మునిజనమనస్సు అధికస్వచ్ఛతగల ఆనందామృతముచే రసము గలిగిన జ్ఞానము అనెడి మహాసముద్రముయొక్క లోననున్న అమ్మవారి పాదమను రత్నమును వెదుకుచున్నది.

వివరణము :–

అత్యంతము స్వచ్ఛమైనది అమ్మవారి చరణరత్నము. దానిని వెదుకుటకు తగిన అర్హత సంపాదించుకొనుటకు మునిజనమనస్సు శాస్త్రామృత సరస్సునందు స్నానమొనర్చి స్వచ్ఛతను సంపాదించుకొన్నది. ఆనందసుధచే అమ్మవారి చరణరత్నము రసవంతమైనది. అట్టి రత్నమును వెదుకుటకు తగిన అర్హతను సంపాదించుటకు మునిజనమనస్సు మామూలు సరస్సున గాక అమృత సరస్సున స్నానము చేయుట జరిగినది. మునిజనమనస్సు భూమికి అలంకారము. దానిలో రత్నము లేదు. దేనిని రత్నముగా పొందవలెనని పరిశీలింపగా అమ్మవారి చరణమే అందుకు తగినదిగా శాస్త్ర పరిశీలన వలన తెలిసినది. కాని అది ఎచట నున్నది? చిన్మయ మహాసముద్రము లోపలనున్నట్లు తెలిసినది. కాని సముద్రము పెద్దది గదా! దానిని పొందుటకై మునిజన మనస్సు అను భూమ్యాలంకారము వెదకుచుండును. అది దొరికినచో మునులు జ్ఞానులగుదురు. ప్రస్తుతము దానిని వెదకుచున్నారు. అనగా గురువులను విచారించు చున్నారు. వేదాంతశాస్త్ర చర్చల నొనరించుచున్నారు. ఉపనిషత్తులలో చెప్పబడిన అనేక విధములైన బ్రహ్మోపాసనములను **'ఉద్గథీర్బ్రహ్మ',** ఆదిత్య బ్రహ్మోపసనాద్యుపాసనముల **అక్షిపురుషమధువిద్య, సంవర్గవిద్య, ఉరకోసల విద్య** అను పేర్లుగల ఉపాసనలను ఇంకను అనేక విధములైన బ్రహ్మోపాసనము లను ఒనరించుచున్నారు. లేక అమ్మవారి చరణరత్నమే చిన్మయమహా సముద్రము నందున్నదే భూమి కలంకారము అని మరియొక విధముగా నీ శ్లోకమును సమన్వయించుకొనవచ్చును.



అవ:– పై శ్లోకమున మునిజనమనస్సు అలంకారముగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున మనస్సు గేహముగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మనోగేహే మోహోద్భవతిమిరపూర్ణే మమ ముహు–
ర్దరిద్రాణీకుర్వన్దినకరసహస్రాణి కిరణైః।
విధత్తాం కామాక్షి! ప్రసృమరతమోవఞ్చనచణః
క్షణార్ధం సాన్నిధ్యం చరణమణిదీపో జనని! తే॥ 26

ప్రతిపదార్థము :–

మోహోద్భవతిమిరపూర్ణే	=	మోహము నుండి పుట్టిన చీకటితో నిండిన;
మమ	=	నాయొక్క;
మనోగేహే	=	మనస్సను గృహము నందు;
దినకరసహస్రాణి	=	వేలకొలది సూర్యులను;
కిరణైః	=	కిరణములతో;
ముహుః	=	మాటిమాటికి;
దరిద్రాణీకుర్వన్	=	దరిద్రులను చేయుచు;
జనని! కామాక్షి!	=	తల్లీ! కామాక్షీదేవీ!
ప్రసృమరతమోవంచనచణః	=	వ్యాపించు చీకట్లను వంచించుటలో సమర్థములైన;

కల్గినదేమో? అందుచేతనే సమ్మోహమును భేదించుచున్నవి. అట్లు కానిచో కఠినత్వములేని చరణములు సమ్మోహము నెట్లు భేదించగలవు? భేదించుటకు కఠినత్వ మావశ్యకము కదా! సమశీతోష్ణములైన అమ్మవారి పాదములు హిమాలయ పర్వతతటసంచార సంపర్కమువలన చల్లదనము పొందినవై భక్తుల తాపమును పోగొట్టి వారి హృదయమును చల్లబఱచుచున్నవేమో! మనస్సు అణుస్వరూప మనగా కనబడనంత చిన్నదని తర్క శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పెదరు. అట్టి మనస్సుతో కంటికి కనబడని ఇతరులు మనస్సుతో కూడ నెఱుగజాలని ఎన్నో వస్తువులను యోగులు తెలిసికొందురు. అట్టి యోగులు అదృశ్యమైన తమ మనస్సులో అమ్మవారి పాదములనే ఎప్పుడు ధ్యానించుచుందురు. కావున అదృశ్యములైన అమ్మవారి పాదములజంటను వారు దర్శించుచుందురు. అట్టి అదృశ్యమును ప్రకటింపగల స్వయముగా అదృశ్యమైన శివస్వరూపమును ప్రకటించుచున్నవని గ్రహింపవలసియున్నది. అమ్మవారి అదృశ్యములైన పాదముల ధ్యానించు సమ్పర్కమువలన యోగుల మనస్సు అదృశ్యముల జూడగలుగుచున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున ప్రకృతి కఠినములైనవి దేవతా కిరీటములని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ప్రకృతి మృదులములమ్మవారి చరణములని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ పవిత్రాభ్యామమ్బ! ప్రకృతిమృదులాభ్యాం తవ శివే
పదాభ్యాం కామాక్షి ప్రసభమభిభూతైః సచకితైః।
ప్రవాలైరమ్భోజైరపి చ వనవాసవ్రతదశాః
సదైవారభ్యన్తే పరిచరితనానాద్విజగణైః ॥29

ప్రతిపదార్థము :-

అంబ!	=	అమ్మా!
శివే!	=	మంగళ స్వరూపురాలా!
కామాక్షి!	=	కామాక్షీదేవీ!
పవిత్రాభ్యామ్	=	పవిత్రములైన;
ప్రకృతిమృదులాభ్యామ్	=	స్వభావమృదువులైన;
ప్రసభమ్	=	బలవంతముగా;
అభిభూతైః	=	తిరస్కరింపబడిన;
సచకితైః	=	భయముతో కూడిన;
ప్రవాలైః	=	చిగుళ్ళచేత, పగడములచేత;
అమ్భోజైః అపి	=	కమలములచేతను;
పరిచరితనానాద్విజగణైః ఏవ	=	సేవింపబడిన పక్షుల (బ్రాహ్మణుల) సమూహములు గలవాని చేతనే;

రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ సూర్యుడమ్మవారి చరణ సన్నిధికి చేరనేలేదని అందువలన ఆ చరణమునకు సూర్య సంపర్కమే లేదని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కవీనాం చేతోవన్న ఖరరుచిసమ్పర్కి విబుధ-
స్రవన్తీస్రోతోవత్పటుముఖరితం హంసకరవైః।
దినారమ్భశ్రీవన్నియతమరుణచ్ఛాయసుభగం
మదన్తః కామాక్ష్యాః స్ఫురతు పదపఙ్కేరుహయుగమ్॥27

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవి యొక్క;
పదపంకేరుహయుగమ్	=	పాదపద్మములజంట;
కవీనామ్	=	కవులయొక్క;
చేతోవత్	=	మనస్సువలె;
న ఖరరుచిసంపర్కి	=	సూర్య సంపర్కరము కలది కాదు (గోళ్ళకాంతి సంపర్కము కలది);
విబుధస్రవన్తీస్రోతోవత్	=	గంగానదీ ప్రవాహమువలె;
హంసకరవైః	=	అందెల చప్పుడు చేత (హంసల ధ్వనిచేత);
పటుముఖరితమ్	=	మిక్కిలి ధ్వనించునది;
దినారంభశ్రీవత్	=	ప్రాతఃకాంతివలె;
నియతమ్	=	తప్పని;
అరుణచ్ఛాయసుభగమ్	=	ఎఱ్ఱని కాంతిగలది మరియు అందమైనది;
మదన్తః	=	నాలో;
స్ఫురతు	=	ప్రకాశించుగాక!

తాత్పర్యము :-

కవుల మనస్సువలె అమ్మవారి చరణ పద్మయుగము సూర్యసంపర్కము లేనిదే కాని గోళ్ళకాంతుల సంపర్కము గలది. ఆకాశగంగానదీ ప్రవాహము వలె హంసకరములతో మిక్కిలి ధ్వనించునది. ప్రాతఃకాంతివలె నిశ్చితముగా అనూరుని అరుణ కాంతి ప్రసరించనిది కాని ఎఱ్ఱగానే ఉన్నది. ఆ పాదపద్మ యుగము నాలో స్ఫురించుగాక!

వివరణము :-

1) ఇంతకు పూర్వమే వివరించినట్లు సూర్యుడు మనస్సులోని తమస్సును చీల్చజాలడు. అసలు మనస్సులో ప్రవేశింపనేలేడు. ఇక కవుల మనస్సులో కెట్లు పోగలడు. కవుల మనస్సు సూర్యకాంతి లేకున్నను అన్నిటిని దర్శింపగలదు. రవి కానని చోటును కవి మనస్సు కాంచగలదు. కవుల మనస్సు సుకుమారము. ఖర రుచిని అనగా

తీక్షణమైన కాంతిగల సూర్యునెట్లు సహింపగలదు. కావుననే న ఖరరుచి సంపర్క అమ్మవారి పాదపద్మము సూర్యునిచే ప్రకాశించునది కాదు. అది స్వయంప్రకాశ జ్ఞాన రూపము. చిన్మయము. కావున అదియే సూర్యుని ప్రకాశింపజేయగలిగి ఉన్నది. ఆ చరణముల అనుగ్రహము లేనిదే సూర్యుడే ప్రకాశింపలేడు. మరొకదానిని ప్రకాశింపజేయుట ఎట్లు? సాధారణముగా సూర్యుడు కమలమును ప్రకాశింపజేయును. ఇచట తద్విపరీతముగా పాదపద్మము సూర్యుని ప్రకాశింపజేయవలె. ఆతడు ప్రకాశింపవలె. లోకమును ప్రకాశింపజేయవలె. అమ్మవారి పాదముల తోడనే కాదు, తద్భాగమైన గోటికాంతితో సరితూగజాలడు. అమ్మవారి పాదపద్మయుగము ఖరరుచి సహింపజాలదు. అది మిక్కిలి సుకుమారము కాని మృదు రుచియైన ఆ సూర్యుని సారథియైన అనూరుని కాంతిని సహించగలుగను కాబోలు. అందుచేతనే అమ్మవారి పాదయుగ్మము అరుణచ్ఛాయ సుభగము అని చెప్పబడినది. కావున ప్రభాతశ్రీ వంటిదని ప్రభాతశ్రీతో ఉపమింపబడినది.

2) విబుధ స్రవన్తి అనగా దేవనది. దాని ప్రవాహము హంసల ధ్వనితో ధ్వనించుచుండును. అమ్మవారి పాదముల కడకును నడక నేర్చుకొనుటకై ఆ హంసలు వచ్చి యుండవచ్చును. వాని ధ్వనులతో అమ్మవారి పాద పంకేరుహయుగ్మము ధ్వనించుచనే ఉండును. భక్తజనులను తుమ్మెదల తోడను ధ్వనించుచుండును. పైగా ఆమె తన చరణముల హంసకములను (అందెలను) ధరించియున్నది. వాని ధ్వని కూడా హంసల ధ్వనితో సమానము కావున వానికి హంసకములను పేరు వచ్చినది. నమస్కరించిన దేవతల కిరీట మణులొక దానితొనొకటి సమ్మర్దముతో తాకి ఆ చరణ పంకేరుహయుగము ధ్వనించును. ఇన్ని ధ్వనులు కలది కావున అది పటు ముఖరితము. ఆకాశగంగా ప్రవాహమున హంసల ధ్వని యొక్కటే కావున దానిలో పాటవము తక్కువ. నాలుగవ చరణమున ఆది మధ్యలలో వర్ణమైత్రికి బదులు ప్రాసమను శబ్దాలంకారమున్నది. ఇది ప్రధానముగా దాక్షిణాత్యము.



అవ:– ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి చరణములకు దేవతాకిరీటసంపర్కము ప్రస్తావింపబడు చున్నది.

శ్లో॥ సదా కిం సమ్పర్కాత్ప్రకృతికఠినైర్నాకిముకుటై–
స్తటైర్నీహారాద్రేరధికమణునా యోగిమనసా।
విభిన్తే సమ్మోహం శిశిరయతి భక్తానపి దృశా–
మదృశ్యం కామాక్షి! ప్రకటయతి తే పాదయుగలమ్ ॥28

ప్రతిపదార్థము :–

ప్రకృతికఠినైః = స్వభావకఠినమైన;

నాకిముకుటైః = దేవతా కిరీటములతో;
సదా = ఎల్లప్పుడు;
నీహారాద్రేః = హిమవత్పర్వతముయొక్క;
తటైః = తటములతో;
అధికమ్ = మిక్కిలి;
అణునా = చిన్నదైన;
యోగిమనసా = యోగి మనస్సుతో;
సమ్పర్కాత్ కిమ్ = సమ్పర్కమువలననో;
దృశామ్ = దృక్కులయొక్క;
సమ్మోహమ్ = సమ్మోహమును;
విభిన్తే = భేదించుచున్నది.
కామాక్షి = ఓ కామాక్షిదేవీ!
తే = నీయొక్క;
పాదయుగలమ్ = పాదముల జంట;
సమ్మోహమ్ = సమ్మోహమును;
విభిన్తే = భేదించుచున్నది.
దృశామ్ = చూపుతో;
భక్తాన్ = భక్తులను;
శిశిరయతి = చల్లబఱచుచున్నది.
అదృశ్యమ్ = చూడబడని దానిని;
ప్రకటయతి = వెల్లడించుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారి పాదయుగళి ఎల్లప్పుడు స్వభావకఠినములైన దేవతా కిరీటముల వలన సమ్మోహనమును భేదించుచున్నది. హిమవత్పర్వతముయొక్క చఱియలతోడి సమ్పర్కము వలన భక్తులను చల్లబఱచుచున్నది. కానరాని దానిని స్పష్టముగా తెలుపుచున్నది.

వివరణము :–

సమ్పర్కముగల వస్తువుల నొకవరుసలో చెప్పి భేదించుట, చల్లబఱచుట, అదృశ్యప్రకటనము అను పాదయుగళిక్రియలను వరుసగా చెప్పుటచే నీ శ్లోకమున క్రమాలంకార మొప్పుచున్నది. ***'సమ్పర్కతో దోషగుణా భవన్తి'*** అనునది పెద్దల సూక్తి. కలసి ఉండుటచే వారి గుణములు వీరికి, వీరి గుణములు వారికి కలుగును అని దాని అర్థము. అమ్మవారి పాదములకు దేవతలెప్పుడును నమస్కరించుచుందురు. చరణములు మృదువైనను దేవతా కిరీటములు కఠినములు కావున వాని కఠినత్వము పాదములకు

పయోజశ్రీద్వేషవ్రతరతతయా	=	కమల కాంతితో ద్వేషము వ్రతముగా కలిగి యుండుటచే;
కామాక్షి!	=	ఓ కామాక్షీదేవి!
త్వచ్చరణయోః	=	నీ పాదములయొక్క;
విలాసః	=	విలాసము;
నైశాకరదశామ్	=	చంద్రత్వమును;
ప్రకటయతి	=	ప్రకటించుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

దేవతల ఆనందమును పెంచుటచేత, వారికి శిరోలంకారమగుటచేత, గోళ్ళకాంతులనెడి వెన్నెలచేత, చీకట్ల చీల్చుటచేత, కమలముల ద్వేషించు వ్రతము నెప్పుదు నాచరించుటచేత, అమ్మవారి చరణముల విలాసము చంద్రత్వ స్థితిని ప్రకటించుచున్నది.

వివరణము :–

చంద్రుదు సుధాకరుదు. ఆతనిలోని సుధ దేవతల కమృతాహారము. దానిని దర్శించినంతనే వారికి నోరూరును. ఇక దానిని ఆస్వాదించిన ఆనందము కలుగునని చెప్పనక్కరలేదు. వారా అమృతమును త్రాగి తలకు బోసికొందురు. ఆ చంద్రుని నెత్తికెక్కించుకొందురు. శివుడమ్మవారి పాదముల నెత్తికెక్కించు కొనును. ఆయన దేవతలలో చేరిన మహాదేవుడు చంద్రశేఖరుడు గదా! అందుచేతనే పాదములకు చంద్రునికి సర్వదేవతాశిరోమండనత్వము సంభవించినది. పాదములకు, చంద్రునికి సర్వదేవతా శ్రేష్ఠత్వమును కూడ ***మండన*** శబ్దము తెలుపును. సాదృశ్యము నిమిత్తముగా కమలకాంతి ద్వేషము పాదములకు చంద్రునకు సమానమే. తమస్సును అనగా బాహ్యాంధకారమును చంద్రకాంతి హరించును. అమ్మవారి నఖచంద్రకాంతులు తమస్సును అనగా హృదయగతాజ్ఞానాంధకారమును హరించును. ఇట్లు అమ్మవారి చరణములకు చంద్రత్వము చంద్రస్థితి ఏర్పడుచున్నది. దీనివలన పాదములందు చంద్రత్వోత్ప్రేక్ష శబ్దశక్తి మూలమున వ్యంగ్యమగుచున్నది. ప్రథమ ద్వితీయ పాదాంతానుప్రాస శబ్దాలంకారమున్నది. వ్రతరతతయా అనుచోటను వృత్త్యనుప్రాస శబ్దాలంకార మున్నది. సురల నానందింపజేయుట, మహాదేవ శిరోభూషణమగుట, పయోజ శ్రీని ద్వేషించుట, తమః ఖండనము అను ధర్మము లా ఉత్ప్రేక్షావ్యక్తికి దోహద మొనర్చుచున్నవి. దేవత లమ్మవారికి నమస్కరించినప్పుడు అమ్మవారి పాద కమలములు వారి సిగలలో అలంకారములైనవి. అమ్మవారి పాదాబ్జములు వాని అర్ధచంద్రము వంటి గోళ్ళకాంతులు నమస్కరించిన శివుని శిరమున వెన్నెల కాయించినవి. అబ్జ శబ్దమునకు కమలము, చంద్రుడును అర్థము లుండుటచే అమ్మవారి పాదకమలములు చంద్రునితో కూడి నమస్కరించిన శివుని శిరమున పరస్పరము శత్రువులై యుండియు మైత్రీభావముతో నొకచోట గూడియున్నవను నంశము

వనవాసవ్రతదశాః	=	వనము నందుండు నియమముల దశలు;
సదా	=	ఎల్లప్పుడు;
ఆరభ్యంతే	=	ఆరంభింపబడుచున్నవి.

తాత్పర్యము :–

పవిత్రములు, సహజముగా మృదువులునైన అమ్మవారి పాదముల చేత తిరస్కరింపబడి భయము నొందిన చిగుళ్ళు కమలములు, ద్విజగణ పరిచరణాది వనవాసవ్రతనిష్ఠల నారంభించుచున్నవి.

వివరణము :–

అమ్మవారి పాదముల కున్నంత పవిత్రతగాని, మృదుత్వము గాని లేని చిగుళ్ళు కమలములు ఆ పవిత్రతా మృదుత్వముల సంపాదింపగోరి వనవాసవ్రత దీక్షతో ద్విజసేవాది తద్వ్రతనియమానుష్ఠానము నారంభించు చున్నవి. పక్షులకు చిగుళ్ళు, కమలములున్న చోటనుండుట సహజము. వానికి పక్షుల పరిచరణముతో సంబంధము సహజముగానే ఉన్నది. పక్ష్యర్థకమైన ద్విజ శబ్ద ముపయోగించుట చేత పరిచరణ శబ్దము సేవార్థమును బోధించును. చిగుళ్ళు కమలములు అడవులలో నుండును. సహజమైన ఆ వనవాసమిట అమ్మవారి పాదముల మృదుత్వ పవిత్రత్వ ముండుటకు చేయబడుచున్నదని కవి సంభావించుటచే నిట ఉత్ప్రేక్షాలంకార మొప్పుచున్నది. నాలుగు పాదములలోను దాక్షిణాత్య వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున కమలకృత వనవాసవ్రతనియమ బ్రాహ్మణ సేవ చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున బ్రాహ్మణ సేవాయుక్త వనవాసవ్రతానుష్ఠాన మొనర్చినను సహజ జడ సంపర్కాది దోషయుక్తమైన కమలము అమ్మవారి చరణముచే చేయబడిన పరిహాసమునకు భాజనమగుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ చిరాద్దృశ్యా హంసైః కథమపి సదా హంససులభం
నిరస్యన్తీ జాడ్యం నియతజడమధ్యైకశరణమ్।
అదోషవ్యాసఙ్గాత్ సతతమపి దోషాప్తిమలినం
పయోజం కామాక్ష్యాః పరిహసతి పాదాబ్జయుగలీ॥ 30

ప్రతిపదార్థము :–

హంసైః	=	హంసలచేత;
కథమ్ అపి	=	ఎట్లో;
చిరాత్	=	ఎంతో కాలమునకు;
దృశ్యా	=	కనబదు;

జాడ్యమ్	=	జడత్వమును;
నిరస్యన్తీ	=	తొలగించుచున్న;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
పాదాబ్జయుగలీ	=	పాదపద్మద్వయము;
సదా	=	ఎల్లప్పుడు;
హంససులభమ్	=	హంసలకు అక్లేశముగా లభించు;
నియతజడమధ్యైకశరణమ్	=	నియతముగ జడ మధ్యమే ; ముఖగృహముగా గల;
దోషాప్తిమలినమ్	=	దోషముయొక్క ప్రాప్తిచే వికాసమును వీడిన;
పయోజమ్	=	కమలమును;
అదోషవ్యాసంగాత్	=	దోషసంపర్కము లేకపోవుటవలన;
సతతమ్ అపి	=	ఎల్లప్పుడును;
పరిహసతి	=	పరిహసించుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

కమలము చుట్టు హంసలెప్పుడు తిరుగుచుండుటచే నది హంస సులభము. అమ్మవారి పాదయుగలి ఎంతో కాలమునకు ఎట్లో కనబడును. కమలమునకు జ(డ)ల మధ్యస్థితి నియతము. పాదయుగలి జాడ్యమును నిరసించును. కమలము దోషము అనగా చీకటి వచ్చినపుడు ముడుచుకొనును. అమ్మవారి పాదములకు దోషమే లేదు కావున కమలము నమ్మవారి పాదయుగలి పరిహసించుచున్నది.

వివరణము :–

ఈ శ్లోకమున ఉపమేయమైన అమ్మవారి చరణము ఉపమానమైన కమలమును పరిహసించుచున్నదని చెప్పుటచే నిందు ప్రతీపాలంకార మొప్పుచున్నది. ద్వితీయ, చతుర్థ పాదములలో వర్ణమైత్రి ఒప్పుచున్నది. నాలుగు ఆశ్రమములలో చివరిది సన్యాసము. దానిని స్వీకరించిన సంన్యాసులలో నాలుగు విధములు కలరు.

1) **కుటీచకులు**–వీరు గుడిసెలలో నివసించెదరు.

2) **బహూదకులు**–గ్రామైకరాత్రముగా తిన్నచోట నిద్రించక, నిద్రించినచోట భుజింపక దినముకొక ఊర భిక్షాటనము చేయుచు అనేకములైన గ్రామములలో అనేకములైన వివిధములైన పెక్కు జలములు త్రావుచుందురు.

3) **హంసలు**– నీరమును పరిత్యజించి క్షీరమును గ్రోలు హంసలవలె మిథ్యాసంసారమును పరిత్యజించి సత్యబ్రహ్మనిష్ఠ కలిగియుండువారు.

4) **పరమహంసలు**–జ్ఞాన భూమికలలోని చివరి భూమికయైన తుర్యగా అను భూమికలో నుండి బ్రహ్మానందానుభవము నొందువారు.

పరమహంసలు కూడ హంసలు అనబడుదురు. అటువంటి హంసలచే అమ్మవారి పాదయుగము సేవింపబడుట విశేషము. వారును బహుకాల ముపాసించిన పిమ్మటను అది వారికి కనబడును. 'లడయో రభేదః' అను నియమము ననుసరించి శ్లోకమున జలము జడముగా ప్రయోగింపబడినది. కావున జడుల మధ్యమున ఇల్లు గలదను అర్థము కమలమున వర్తించుటకు వీలైనది. జల మధ్యమున నుండుట జడ మధ్యమున నున్నట్లు భావించుటకు వీలగునట్లు ప్రయోగింపబడినది. దోష శబ్దమునకు చీకటి అను అర్థమొకటి, తప్పు అను మరొక అర్థమునున్నవి. దోషశబ్దమునకు రాత్రి అను అర్థమున్నది. ***దోషాప్తిమలిన*** మను చోట దోషముల ప్రాప్తి, రాత్రియొక్క రాక అను రెండర్థము లేర్పడుటచే దోషముల ప్రాప్తియే అనగా రాత్రియొక్క రాకచే కమలము మలినమైనది అను నర్థము కలుగుటచే దోష వ్యాసంగము లేని చరణము దోషమును పరిహరించునని చెప్పబడినది. అమ్మవారి పాదమబ్జముగా చెప్పబడినను చిన్మయము అనుటచే జాడ్య సంబంధ రహితము. అందుచే అది పయోజమును పరిహసించుచున్నది. జంట అని చెప్పుటకు నపుంసకమైన 'యుగలమ్' అను శబ్దమును ప్రయోగించక ***'యుగలీ'*** అను స్త్రీ లింగశబ్దమును ప్రయోగించుటచే చరణముల జంటయందు స్త్రీత్వము వ్యంగ్య మగును. అణకువగల వారిని కరుణించుట, అణకువ లేనివారిని పరిహసించుట అను అర్థములు ఆ స్త్రీత్వమును పురస్కరించుకొని వ్యంగ్యములగును. ఆ స్త్రీత్వము చేత దర్శన దౌర్లభ్యమేర్పడును. కావుననే హంసలకు సైతము ఎంతోకాలము వేచియున్న పిదపనే లభించినదిగాని సుఖముగా అనాయాసముగా వారికి లభించ లేదని వ్యంగ్యమగును.



అవ:– కమల శత్రువైన చంద్రుని దశ అమ్మవారి పాదము లందున్నట్లు ఈ శ్లోకమున చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సురాణామానన్దప్రబలనతయా మణ్డనతయా
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిర్విసృమరతమఃఖణ్డనతయా।
పయోజశ్రీద్వేషవ్రతరతతయా త్వచ్చరణయో–
ర్విలాసః కామాక్షి! ప్రకటయతి నైశాకరదశామ్॥ 31

ప్రతిపదార్థము :–

సురాణామ్	=	దేవతలయొక్క;
ఆనన్దప్రబలనతయా	=	ఆనందమును పెంచుటచేత;
మండనతయా	=	అలంకారమగుటచేత;
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిః	=	గోళ్ళకాంతి యను వెన్నెలలచేత;
విసృమరతమఃఖండనతయా	=	వ్యాపించు చీకట్ల చీల్చుటచేత;

సతాం గమ్యః శఙ్కే సకలఫలదాతా సురతరు-
స్త్వదీయః పాదోఽయం తుహినగిరిరాజన్యతనయే॥ 34

ప్రతిపదార్థము :-

తుహినగిరిరాజన్యతనయే	=	హిమవత్పర్వతరాజపుత్రీ!
కామాక్షి	=	కామాక్షీదేవీ!
నఖశ్రీసన్నద్ధస్తబకనిచితః	=	గోళ్ళకాంతిచే సిద్ధమైన గుత్తులతో కూడిన;
స్వైః	=	తనవైన;
పిశఙ్గైః	=	ఎఱ్ఱని;
కిరణైః	=	కిరణములచేత;
ప్రకటితలసత్పల్లవరుచిః	=	ప్రకటింపబడిన ప్రకాశించు చిగుళ్ళ కాంతిగల;
సతామ్	=	సత్పురుషులకు;
గమ్యః	=	చేరదగిన;
సకలఫలదాతా	=	అన్ని ఫలముల నొసగు;
సురతరుః	=	దేవతా వృక్షమైన;
త్వదీయః	=	నీ;
అయమ్	=	ఈ;
పాదః	=	పాదము (ఇతి);
శంకే	=	ఊహించుచున్నాను.

తాత్పర్యము :-

పర్వతరాజపుత్రివైన ఓ కామాక్షీ! గోళ్ళ కాంతులనెడి పూలగుత్తులతో కూడిన ఎఱ్ఱని కిరణముల చిగుళ్ళుగల సద్గమ్యమైన సకల ఫలముల నొసగు నీ పాదము దేవతావృక్షమని యూహించుచున్నాను.

వివరణము :-

ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి పాదము **కల్పవృక్షము**గా సంభావింపబడినది. కావున ఉత్ప్రేక్షాలంకార మున్నది. పాలసముద్రమున దేవతా వృక్షములు పుట్టిన వనుట పౌరాణిక సమ్మతము. ***మందార సంతాన పారిజాత హరిచందనములు*** దేవతా వృక్షములు. స్వర్గోద్యానమైన నందనవనమున నుండును. కదంబ వృక్షమునకు **సురవృక్ష**మని వ్యవహారమున్నది. వటాశ్వత్థదేవదార్వాది మహావృక్షముల దేవతారూపమున పూజించుట భారతీయాచారము. దేవతా వృక్షములు కోరికల నొసగును. అందువలన అవి కామితఫలదములు. దేవతా వృక్షములును దేవతలతో పాటు మహాప్రళయమున నశించు నట్టివే. కావున అవి శాశ్వతమైన మోక్షమును ఫలమునీయజాలవు. అమ్మవారి పాదము శాశ్వతము. కావున మోక్షఫలమును కూడ నొసగును. కావున అది సకల ఫలదము

అమ్మవారి పాదసన్నిధిలో శత్రుత్వమున కాస్కారము లేదను నంశమును వ్యంగ్యమగుచున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదకమలములు సురల శిరమున కలంకార మగుట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున సురపురంధ్రీ శిరోలంకారములు అమ్మవారి పాద కమల, ధవలిమాశోణిమలు అని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సితిమ్నా కాన్తీనాం నఖరజనుషాం పాదనలిన-
చ్ఛవీనాం శోణిమ్నా తవ జనని! కామాక్షి! నమనే।
లభన్తే మన్దారగ్రథితనవబన్ధూకకుసుమ-
ప్రభాసామీచీన్యం సురపురపురన్ధ్రీకచభరాః॥ 32

ప్రతిపదార్థము :-

నఖరజనుషామ్	=	గోళ్ళయందు జన్మగల
కాన్తీనామ్	=	కాంతులయొక్క
సితిమ్నా	=	తెలుపుచేత
పాదనలినచ్ఛవీనామ్	=	పాదపద్మ కాంతులయొక్క
శోణిమ్నా	=	ఎఱుపుచేత
జనని	=	తల్లీ!
కామాక్షి	=	కామాక్షీ!
నమనే	=	నమస్కరించినప్పుడు
సురపురపురంధ్రీకచభరాః	=	అమరావతీ స్త్రీల కొప్పులు
మందారగ్రథితనవబంధూక	=	మందారములతో కూర్పబడిన కొత్త
కుసుమప్రభాసామీచీన్యమ్		మంకెనపూల కాంతియొక్క మంచితనమును
లభన్తే	=	పొందుచున్నవి.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి కాళ్ళగోళ్ళ కాంతుల ఎఱుపు తెలుపులు నమస్కరించిన దేవతా స్త్రీల కొప్పులు మందారపూలతో కూర్పబడిన కొత్త మంకెనపూలు తురిమి నట్లు కనబడుచున్నవి.

వివరణము :-

మన్దార పుష్పములు తెల్లనివి. బంధూకపుష్పములు ఎఱ్ఱనివి. అమ్మవారి గోళ్ళకాంతులు తెల్లనివి. పాదకమలకాంతులు ఎఱ్ఱనివి. ఇవి నమస్కరించిన దేవతా స్త్రీలు కొప్పులలో ఎరుపు తెలుపు కాంతులు గల మంకెన పూలు, మన్దారములు కలిపి

గ్రుచ్చేనదండ ధరించినట్లు కనబడుచున్నారు. అమ్మవారి పాదకమలములకు కొత్త మంకెనపూలతో, గోళ్ళకు మన్దార పుష్పములతో పోలిక వ్యంగ్యమగుటచే ఔపమ్య ధ్వని ఈ శ్లోకమున నున్నది.

అవ:– పై శ్లోకములలో దేవతల నమస్కారము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున విష్ణువుయొక్క **నమస్కారము** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ స్ఫురన్మధ్యే శుద్ధే నఖకిరణదుగ్ధాబ్ధిపయసాం
వహన్నబ్జం చక్రం దరమపి చ రేఖాత్మకతయా।
శ్రితో మాత్స్యం రూపం శ్రియమపి దధానో నిరుపమాం
త్రిధామా కామాక్ష్యాః పదనలిననామా విజయతే॥ 33

ప్రతిపదార్థము :–

నఖకిరణదుగ్ధాబ్ధిపయసామ్	= గోళ్ళకాంతి యనెడి పాలసముద్రము యొక్క జలములలో;
శుద్ధే	= స్వచ్ఛమైన;
మధ్యే	= నడుమ;
స్ఫురన్	= ప్రకాశించుచు;
రేఖాత్మకతయా	= రేఖారూపమున;
అబ్జమ్	= కమలమును;
చక్రమ్	= చక్రమును;
దరమ్	= శంఖమును;
వహన్	= ధరించుచు;
అపి	= మరియు;
మాత్స్యమ్	= చేపకు సంబంధించిన;
రూపమ్	= రూపమును;
శ్రితః	= ఆశ్రయించిన;
నిరుపమామ్	= సాటిలేని;
శ్రియమ్	= లక్ష్మిని;
దధానః	= ధరించుచు;
కామాక్ష్యాః	= కామాక్షీదేవియొక్క;
పదనలిననామా	= పాదపద్మమను పేరుగల;
త్రిధామా	= విష్ణువు;
విజయతే	= సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నాడు.

తాత్పర్యము :–

స్వచ్ఛమైన పాలసముద్రము నడుమ స్ఫురించుచు, శంఖ చక్ర కమలముల రేఖారూపముగా ధరించుచు, సాటిలేని లక్ష్మిని ధరించుచు, మత్స్య రూపమును ఆశ్రయించిన విష్ణువు పాదకమలనామమున సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నాడు.

వివరణము :–

అమ్మవారి గోళ్ళకాంతి పాలసముద్రము. దాని నడుమ మత్స్యరూప ధారియైన విష్ణువున్నాడు. ఆయన శంఖచక్రకమలముల ధరించియున్నాడు. ఎట్లనగా అమ్మవారి పాదములకు శంఖరేఖ, చక్రరేఖ, కమలరేఖ ఉన్నవి. మత్స్య రేఖయున్నది. ఇట్టి రేఖలు పాదము లందు ధరించియుండుట **ఉత్తమ స్త్రీ** (సాముద్రిక) లక్షణము. అమ్మవారి పాదము లందెనలేని కాంతి యున్నది. ఆ కాంతియే ఇట లక్ష్మిగా చెప్పబడినది. ఇంకేమీ లక్ష్మిని వక్షమున, చేతులలో శంఖచక్ర కమలముల ధరించిన విష్ణు వమ్మవారి పాదములలో ప్రకాశించినాడు. విష్ణువున కిచట అమ్మవారి ***శరీరభాగత్వప్రాప్తి, రూపసాయుజ్యముక్తి*** కలిగినట్లైనది. ఉపాసనా లభ్యములగు సాలోక్య సామీప్య సారూప్య సాయుజ్య రూప ముక్తులు ఇష్ట దేవతా భేదరూపములు కావు. కావున శరీర భాగావయవ స్థితియే సాయుజ్యమను నంశమును శ్రీ శంకరులు తమ శివానందలహరిలో ***'చరాచరాత్మకతనుధ్యానే భవానీపతే సాయుజ్యమ్మమ సిద్ధమ్'*** (28) అని స్పష్టపరచినారు. (మిథ్యా చరాచరాత్మక తనువు యొక్క ధ్యానమునందు చరతనువైన తనకు సాయుజ్య మీ విశ్వమున నుండుట చేతనే బ్రతికియుండగనే సశరీరముగానే ప్రాప్తించుచుండుటచే లోకాంతరలభ్యసాయుజ్యమేల యని శంకరులు చెప్పినారు.) స్వర్గమర్త్యపాతాళములలో నుండుటచే విష్ణువునకు ధామములు మూడైనవి. అందుచే నాతడు త్రిధాముడని చెప్పబడినాడు. ***'అంగాన్యన్యా దేవతాః'*** తై. 1. 5. 1. అను శ్రుతియు పరమేశ్వరున కితర దేవతలంగములని చెప్పుచున్నది. ఈ శ్రుతి ననుసరించి విష్ణురూపమైన అమ్మవారి చరణమున విష్ణు చిహ్నములైన శంఖ చక్ర కమలములు, ఆయన ధరించిన మత్స్య రూపము, ఆయన నాశ్రయించు లక్ష్మి ఉండుట అనురూపముగా సముచితముగా వర్ణింపబడినది.

అవ:– పై శ్లోకమున పాలసముద్రమున పవ్వళించు విష్ణువు అమ్మవారి పాదమని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున పాలసముద్రమున బుట్టిన దేవతావృక్ష మమ్మవారి పాదమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నఖశ్రీసన్నద్ధస్తబకనిచితః స్వైశ్చ కిరణైః
పిశఙ్గైః కామాక్షి ప్రకటితలసత్పల్లవరుచిః।

మహామంత్ర శబ్దము వ్యంజించుచున్నది. ఇవ శబ్దముచే ఈ శ్లోకమున రూపానుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకార మొప్పుచున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున మమతా (అజ్ఞాన) పిశాచమును తొలగించు జ్ఞానము కలిగించు ***మహామంత్రజపము*** ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున జ్ఞానమను చంద్రుని ఉదయము ప్రస్తావింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఉదీతే బోధేన్దౌ తమసి నితరాం జగ్ముషి దశాం
దరిద్రాం కామాక్షి! ప్రకటమనురాగం విదధతీ।
సితేనాచ్ఛాద్యాఙ్గం నఖరుచిపటేనాఙ్ఘ్రియుగలీ–
పురన్ధ్రీ తే మాతః స్వయమభిసరత్యేవ హృదయమ్॥ 37

ప్రతిపదార్థము :–

బోధేందౌ	=	జ్ఞానచంద్రుడు;
ఉదీతే	=	ఉదయించుచుండగా;
తమసి	=	అజ్ఞానాంధకారము;
నితరామ్	=	మిక్కిలి;
దరిద్రామ్	=	దరిద్రమైన;
దశామ్	=	స్థితిని;
జగ్ముషి	=	పొందుచుండగా;
ప్రకటమ్	=	స్పష్టమైన;
అనురాగమ్	=	అనురాగమును;
విదధతీ	=	పూనుచు;
సితేన	=	తెల్లని;
నఖరుచిపటేన	=	గోళ్ళకాంతి యనెడి వస్త్రముతో;
అంగమ్	=	శరీరమును;
ఆచ్ఛాద్య	=	కప్పుకొని;
తే	=	నీయొక్క;
అంఘ్రియుగలీపురంధ్రీ	=	పాదద్వయి అను స్త్రీ;
మాతః	=	అమ్మా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
స్వయమ్	=	స్వయంగా;
హృదయమ్	=	హృదయమును;
అభిసరతి+ఏవ	=	అభిసరించుచునే యున్నది.

అని చెప్పబడినది. గోళ్ళకాంతులు పూగుత్తులుగా రూపింపబడినవి. అమ్మవారి పాదమునందలి ఎఱ్ఱని కాంతులు చిగుళ్ళుగా రూపింపబడినవి. ఇవి అవయవములు. వీనికి రూపణమున్నది. పాదసురతరువులు సావయవములు కావున రూపకానుప్రాణిత మిందలి ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణమున ఫలదానము ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున తచ్చరణగత సఫల యజ్ఞకర్తృత్వము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ వషట్కుర్వన్మాఞ్జీరకకలకలైః కర్మలహరీ–
హవీంషి ప్రోద్దణ్డం జ్వలతి పరమజ్ఞానదహనే।
మహీయాన్కామాక్షి! స్ఫుటమహసి జోహోతి సుధియాం
మనోవేద్యాం మాతస్తవ చరణయజ్వా విజయతే॥ 35

ప్రతిపదార్థము :–

మాతః	=	అమ్మా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీ దేవీ!
మాంజీరకకలకలైః	=	మంజీర సంబంధి కలకల ధ్వనులచేత;
వషట్కుర్వన్	=	వషట్కార మొనర్చుచు;
కర్మలహరీహవీంషి	=	కర్మప్రవాహములనెడి హవిస్సులను;
ప్రోద్దండమ్	=	మిక్కిలి యుజ్జ్వలముగా;
జ్వలతి	=	మండుచుండగా;
స్ఫుటమహసి	=	స్పష్టమైన వెలుగుగల;
పరమజ్ఞానదహనే	=	గొప్ప జ్ఞానమనెడి అగ్నిగల;
సుధియామ్	=	ఉత్తమబుద్ధిగల విద్వాంసుల;
మనోవేద్యామ్	=	మనస్సను వేదికయందు;
జోహోతి	=	హుతముల నొనర్చుచుండగా;
మహీయాన్	=	పూజనీయమగుచు;
తవ	=	నీయొక్క
చరణయజ్వా	=	పాదమను యజమానుడు;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నాడు.

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారి పాదము నందలి మంజీరముల కలకల ధ్వనియే వషట్కార ధ్వని. కర్మ ప్రవాహములే హవిస్సులు. పరమజ్ఞానమే అగ్ని. అది స్పష్టముగా జ్వలించుచుండగా

జ్ఞానుల మనస్సనెడి వేదిక యందు హవిస్సుల హోమ మొనర్చుచున్న ఆ పాద మనెడి యజమానుడు సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నాడు.

వివరణము :-

వషట్కార పూర్వకముగా యజ్ఞమున హోమము చేయబడును. వషట్కారముతో పాటు **యజామహే** వంటి నాలుగైదు అక్షరములు గల, **స్వాహా** వంటి రెండక్షరములు గల శబ్దములతో గూడ హోమము చేయబడును. హోమము చేయునపుడు చేయబడు మంత్రోచ్చారణ ధ్వనులలో **వషట్** అనునదొకటి. అమ్మవారి మంజీర నాదమే ఇట వషట్కారమైనది. ***'జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా'*** (4.37) అను గీతావచనము ననుసరించి జ్ఞానాగ్ని కర్మ ప్రవాహముల కాల్చును. ఆ జ్ఞానాగ్ని సాధకమనస్సు అను వేదిక యందు ప్రతిష్ఠింపబడును. సాధకులు అనాదిగా నాచరించుచున్న కర్మ ప్రవాహములనెడి హవిస్సుల నమ్మవారి పాదమను యజ్ఞకర్త వ్రేల్చును. హవిస్సులు హుతములగు కొలది జ్ఞానాగ్ని ప్రోద్దండముగా నుండును. వెలుగు ప్రస్ఫుటమగు చుండును. యజమానుడు వెలిగిపోవుచుండును. ఆ దృశ్యము చూచి తీరవలసినదే. కనీసము భావించి తీరవలసినదే. యజ్ఞకర్తయందు మనకు పూజ్యభావము కలుగుచుండును. ఇందు సావయవరూపకాలంకార మొప్పుచున్నది. తైత్తిరీయోపనిషత్తునందలి అంతర్యాగము నందు ***'ఆత్మా యజమానః'*** అని చెప్పబడినది. తదనుగుణముగా అమ్మవారి పాద మాత్మరూపమైనదని ఈ శ్లోకమునందలి అంతర్యాగరూపణమున స్ఫురించుచున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున మంజీర నాదమున వషట్కారము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున దానియందు మహామంత్ర (వాచికోచ్చారణ) జపము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మహామన్త్రం కిఞ్చిన్మణికటకనాదైరివ జపన్
క్షిపన్దిక్షు స్వచ్ఛం నఖరుచిమయం భాస్మనరజః।
నతానాం కామాక్షి! ప్రకృతిపటురుచ్చాట్య మమతా-
పిశాచీం పాదోఽయం ప్రకటయతి తే మాన్త్రికదశామ్॥ 36

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీ దేవీ!
మణికటకనాదైః	=	మణిమంజీరనాదముల చేత;
కించిత్	=	ఏదో యొక;
మహామంత్రమ్	=	మహామంత్రమును;
జపన్ ఇవ	=	జపించుచున్నట్లున్న;
నఖరుచిమయమ్	=	గోళ్ళకాంతియనెడి;
స్వచ్ఛమ్	=	నిర్మలమైన;
భాస్మనరజః	=	భస్మమునకు సంబంధించిన పరాగమును;
దిక్షు	=	దిక్కులయందు;
క్షిపన్	=	వెదజల్లుచు;
ప్రకృతిపటుః	=	స్వాభావికముగా సమర్థమైన;
తే	=	నీయొక్క;
అయమ్	=	ఈ;
పాదః	=	పాదము;
నతానామ్	=	నమస్కరించినవారియొక్క;
మమతాపిశాచీమ్	=	మమకారమనెడి పిశాచమును;
ఉచ్చాట్య	=	ఉచ్చాటన మొనరించి;
మాంత్రికదశామ్	=	మాంత్రిక స్థితిని;
ప్రకటయతి	=	ప్రకటించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

అందెల చప్పుడుతో ఏదో ఒక మహామంత్రమును జపించుచు దిక్కుల యందు స్వచ్ఛమైన నఖముల కాంతి యనెడి బూడిదను వెదజల్లుచు స్వభావసిద్ధమైన పటుత్వము గల అమ్మవారి పాదము నమస్కరించు వారి మమకారమను పిశాచముయొక్క ఉచ్చాటన మొనరించుచు మాంత్రికస్థితిని ప్రకటించుచున్నది.

వివరణము :-

శబ్ద పునః పునరావృత్తిరూపమైనది **జపము.** దేనిని జపించిన కోరిన ఫలములు సిద్ధించునో అది **మంత్రము.** అట్టి మంత్రములలో శ్రేష్ఠములైనవి మహామంత్రములు. ప్రణవము, శివపంచాక్షరి, శివషడక్షరి, సౌరసప్తాక్షరి, నారాయణాష్టాక్షరి, వాసుదేవ ద్వాదశాక్షరి, దేవీనవావర్ణము, గాయత్రి, దాని గుప్తరూపమైన పంచదశి, షోడశి మొదలగునవి మహామంత్రములు. ఉచ్చాట నాదుల నొనరించు మాంత్రికులు మంత్రజపము నింత సంఖ్యలో నొనరించి కొన్ని తంత్రానుసార క్రియల నొనరించెదరు. వానిలో బూడిద చల్లుట యొకటి. భూతపిశాచములు ఉచ్చాటనార్హములు. అవి ఉన్నచోట జపము చేయు మాంత్రికునికి మనోవైకల్యాది విఘ్నము లేర్పడును. అందుచేత కొన్ని మంత్రముల జపించుచు బూడిద చల్లినచో అవి ఆ చోటనుండి వెడలిపోవును. అట్లు వెడలి పోవునట్లు చేయుటయే **ఉచ్చాటనము.** అమ్మవారి పాదపద్మము నమస్కరించు వారి మమకారమును తొలగించును. మమకారమునందు పిశాచత్వ మారోపింప బడినది. గోళ్ళకాంతియందు భస్మరజస్త్వ మారోపింపబడినది. అట్లే అమ్మవారి పాదమునందు మాంత్రికత్వ ముత్ప్రేక్షింపబడినది. మమకారమును తొలగించుట, పిశాచముల నుచ్చాటన మొనర్చుట కన్న క్లిష్టతరమైన కార్యము. కావున సాధారణమంత్రము లిందు పనికిరావని

ధర్మములు ఔపమ్యస్ఫూర్తికి హేతువులు. సంసారాంధకారమున దిక్కుతోచక పరిభ్రమించుచు ఆ అంధకారమునుండి విడివడగోరువారికి (ముముక్షువులకు) అమ్మవారి చరణమే మార్గము చూపవలెను. సూర్యుడందుకు పనికిరాడు. అమ్మవారి పాదమే అందుకు సమర్థము అని సూర్యుని కన్న అమ్మవారి పాదమున విశేషము మూడవ పాదమున స్ఫురించుటచే నీ శ్లోకమున వ్యతిరేకాలంకార స్ఫూర్తి ఉన్నది. ద్వితీయ చతుర్థ పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదము ముముక్షువులకు మార్గము చూపునని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అది కైవల్యసౌధమునకు **నిచ్చెన** అని చెప్పబడు చున్నది.

శ్లో॥ శనైస్తీర్త్వా మోహామ్బుధిమథ సమారోఢుమనసః
క్రమాత్కైవల్యాఖ్యాం సుకృతిసులభాం సౌధవలభీమ్।
లభన్తే నిఃశ్రేణీమివ ఝుటితి కామాక్షి! చరణం
పురశ్చర్యాభిస్తే పురమథనసీమన్తిని! జనాః॥ 40

ప్రతిపదార్థము :-

పురమథనసీమన్తిని	=	శివుని ఇల్లాలా!
కామాక్షి!	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
శనైః	=	మెల్లగా;
మోహాంబుధిమ్	=	మోహమను సముద్రమును;
తీర్త్వా	=	దాటి;
అథ	=	పిమ్మట;
క్రమాత్	=	క్రమముగా;
కైవల్యాఖ్యామ్	=	కైవల్యమను పేరుగల;
సుకృతిసులభామ్	=	పుణ్యాత్ములకు సుఖముగా లభించు;
సౌధవలభీమ్	=	మేడపై పిట్టగోడను;
ఝుటితి	=	శీఘ్రముగా;
సమారోఢుమనసః	=	ఎక్కగోరు మనస్సుగల;
జనాః	=	జనులు;
పురశ్చర్యాభిః	=	పురశ్చర్యల చేత;
తే	=	నీయొక్క;
చరణమ్	=	పాదమును;
నిశ్రేణీమ్ ఇవ	=	నిచ్చెనవలె;
లభన్తే	=	పొందెదరు.

తాత్పర్యము :-

జ్ఞానచంద్రుడుదయించుచుండగా అజ్ఞానమను చీకటి చెదరిపోవు చుండగా, అనురాగమును స్పష్టీకరించుచు గోళ్ళకాంతి యనెడి తెల్లని దుప్పటితో శరీరమును కప్పుకొని అమ్మవారి పాదయుగళి యను స్త్రీ హృదయమును అభిసరించుచునే యున్నది.

వివరణము :-

మూకమహాకవి హృదయము శివ స్వరూపము. దాని కడకు అమ్మవారి పాదయుగళి అను స్త్రీ జ్యోత్స్నాభిసారికా రూపమును ధరించి చేరుచున్నది. తమోభిసారికలు చీకటిరాత్రిలో నల్లని ముసుగు ధరించి ప్రియుని కడకు పోయెదరు. శివ స్వరూపమైన మూక మహాకవి హృదయమను ప్రియుని కడకు అమ్మవారి పాదయుగళి అను స్త్రీ, జ్యోత్స్నాభిసారికయై అభిసరించుచున్నదని పాదయుగళి యందు జ్యోత్స్నాభిసారికాత్వారోపము స్పష్టముగ నుండుటచే నీ శ్లోకమున రూపకాలంకార మున్నది. హృదయ మమ్మవారి పాదయుగళము నభిసరింపవలసియుండగా అమ్మవారి పాదయుగళమే భక్తుని హృదయము నభిసరించుచున్నదని చెప్పుటచేత ఆతనియందు గల భక్త్యున్నతత్వము స్పష్టమగు చున్నది. జ్ఞానమునందు చంద్రత్వము, అజ్ఞానము నందు తమస్త్వారోపము, నఖకాంతియందు సితపటత్వారోపము, పాదయుగళియందలి పురంధ్రీత్వారోపము నకు అవయవములుగా నున్నందున ఇట రూపకాలంకార మొప్పుచున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున **ఇందూదయము** ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున సూర్యుడుదయించు **దినారంభము** ప్రస్తావింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ దినారమ్భస్సమ్పన్నలినవిపినానామభినవో
వికాసో వాసన్తః సుకవిపికలోకస్య నియతమ్।
ప్రదోషః కామాక్షి! ప్రకటపరమజ్ఞానశశిన-
శ్చకాస్తి త్వత్పాదస్మరణమహిమా శైలతనయే॥ 38

ప్రతిపదార్థము :-

శైలతనయే	=	పర్వతపుత్రివైన
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
సంపన్నలినవిపినానామ్	=	సంపదలనెడి కమలముల అడవులకు;
అభినవః	=	అతినూతనమైన;
దినారంభః	=	ప్రభాతము;
సుకవిపికలోకస్య	=	సుకవులనెడి కోకిలల గుంపునకు;
వాసన్తః	=	వసన్తఋతువునకు సంబంధించిన;

వికాసః	=	వికాసము;
ప్రకటపరమజ్ఞానశశినః	=	స్పష్టమైన గొప్పజ్ఞానమనెడి చంద్రునకు;
ప్రదోషః	=	రాత్ర్యారంభమునయిన;
త్వత్పాదస్మరణమహిమా	=	నీ పాదముల స్మృతియొక్క మహిమ;
నియతమ్	=	ఎల్లప్పుడును;
చకాస్తి	=	ప్రకాశించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

పర్వతపుత్రివైన యో కామాక్షీ! సంపదలనెడి కమలములకు నూతన ప్రభాతము, సత్కవికోకిలలకు వసన్త వికాసము, పరమజ్ఞానచంద్రునకు రాత్ర్యారమ్భము నయిన నీ పాదస్మరణమహిమ ప్రకాశించుచున్నది.

వివరణము :-

పాదస్మరణమహిమయందు ప్రభాత, వసన్త, వికాస, ప్రదోషముల ఆరోపము చేయబడుటచే మాలా రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. ఈ శ్లోకమున మూడు ఆరంభములున్నవి.

1) *దినారమ్భము*

2) *సంవత్సరారంభరూపమైన వసన్తఋతువుయొక్క వికాసము*

3) *రాత్రియొక్క ఆరంభరూపమైన ప్రదోషము.*

ఈ మూడు కాలఖండముల ఆరంభములగుటచే అమ్మవారి పాదస్మరణ మహిమ సార్వకాలికమని తెలియుచున్నది. పాదస్మరణ మొనర్చిన వారి పుణ్య ప్రభావము సార్వకాలికమైన అమ్మవారి చరణసాన్నిధ్యమును కలిగించుననియు వ్యంగ్య మగుచున్నది. తృతీయ చతుర్థ పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:- ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి యందు **సూర్యస్థితి** ఆరోపింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ ధృతచ్ఛాయం నిత్యం సరసిరుహమైత్రీపరిచితం
నిధానం దీప్తీనాం నిఖిలజగతాం బోధజనకమ్।
ముముక్షూణాం మార్గప్రథనపటు కామాక్షి! పదవీమ్
పదం తే పాతఙ్గీమ్ పరికలయతే పర్వతసుతే!॥ 39

ప్రతిపదార్థము :-

నిత్యమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
పర్వతసుతే!	=	పర్వతపుత్రివైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!;

ధృతచ్ఛాయమ్	=	ధరింపబడిన ఛాయ (సూర్యుని భార్య) గలది;
సరసిరుహమైత్రీపరిచితమ్	=	కమలముల మైత్రితో కూడినది;
దీప్తీనామ్	=	కాంతులకు;
నిధానమ్	=	నిధి;
నిఖిలజగతామ్	=	అన్ని లోకములకు;
బోధజనకమ్	=	జ్ఞానమును కలిగించునది;
ముముక్షూణామ్	=	మోక్షమును కోరువారికి;
మార్గప్రథనపటు	=	మార్గమును చూపుటలో సమర్థమునయిన;
తే	=	నీయొక్క;
పదమ్	=	పాదము;
పాతంగీమ్	=	సూర్య సంబంధమైన;
పదవీమ్	=	స్థితిని;
పరికలయతే	=	తెలుపుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

ఓ పర్వతపుత్రివైన కామాక్షీ! ఎల్లప్పుడు ఛాయను (ఛాయాదేవి) లేక కాంతిని ధరించుచు, కమలములతో మైత్రిగల కాంతుల గనియైన సమస్త లోకములకు జాగృతిని లేక జ్ఞానమును కలిగించు మరియు ముముక్షువులకు మార్గమును చూపు నీ పాదము సూర్యత్వమును కలిగియున్నది.

వివరణము :-

1) అమ్మవారి పాదమునకు కాంతి యున్నది. సూర్యునకు ఛాయాదేవి అను భార్య ఉన్నది. కావున ఉభయమును ధృతచ్ఛాయమే. సూర్యునకు కమల బంధువను పేరున్నది. ఆతని ఉదయమునకు కమలములు వికసించును. మిత్రుడైన సూర్యుని ఉదయమును చూచి ఆనందించునవి. కావున అవి సూర్యుని మిత్రములు. అమ్మవారి పాదము కమల సదృశము. సాదృశ్యము నిమిత్తముగ అదియు కమలములకు మిత్రమే. సూర్యోదయముతో చీకటి తొలగును. అది బాహ్యము. ప్రాణుల హృదయములోని అజ్ఞానము కూడ తొలగును. అనగా నిద్ర వీడును. జ్ఞానము కలుగును. లోకము నిద్రావస్థను వీడి జాగ్రదవస్థను స్వీకరించును. అమ్మవారి పాదము కూడ ఆత్మజ్ఞానహేతువగుటచే బోధ జనకము. ఇట్లు సూర్యత్వము నమ్మవారి పాదము కలిగియున్నదని చెప్పబడుటచే నీ శ్లోకమున దేవీ పాద సూర్యుల ఔపమ్యము స్ఫురించుచున్నది.

2) మొదటి రెండు పాదములలో చెప్పబడిన ఛాయను ధరించుట, కమలములతో మైత్రి, కాంతులు గలిగియుండుట బోధ జనకత్వము మున్నగు సమాన

యాన్తీ	=	పొందుచున్న;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
పాదాబ్జయుగళీ	=	పాదకమలముల జంట;
గుణోత్కర్షాత్	=	గుణముల అతిశయమువలన;
మాంజీరకకలకలైః	=	అందెల గలగలలతో;
తర్జనపటుః	=	బెదిరించుటయందు సమర్థమై;
పరిణతిదరిద్రాణసుషమమ్	=	పరిణామమున తగ్గిన కాంతిగల;
ప్రవాలమ్	=	చిగురుటాకును;
పరిహసతి	=	వెక్కిరించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదమును దేవతలు సేవించెదరు. దాని కెప్పుడు చంచలత లేదు. ఎప్పుడును ఎఱుపు గలిగియే యుండును. అధికగుణములు గలిగి యున్నందువలన అది కొంత కాలము తరువాత వన్నె తగ్గు చిగురుటాకును తన అందెల గలగలలతో బెదిరించుచు పరిహసించుచున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదము ఉపమేయము. చిగురుటాకు ఉపమానము. ఉపమానమైన చిగురుటాకు నమ్మవారి పాదము పరిహసించుట ఉపమాన తిరస్కారము. ఆ కారణము చేత ఈ శ్లోకమున ప్రతీపాలంకార మొప్పుచున్నదని గ్రహింపవలెను. అందెల గలగలలకు బెదిరించుటతో సంబంధము లేకున్నను సంబంధ మున్నట్లు చెప్పబడినందున అతిశయోక్త్యలంకారము కూడ ఉన్నది. **మరుద్భిస్సంసేవ్యా** అను సమాసము శబ్దశ్లేష గలదై గాలుల లేక దేవతలచేత సంసేవింపదగినదను రెండు అర్థములను చెప్పునదగుటచే శ్లేషబలమున మరుత్సంసేవ్యత అను సమానధర్మమును చెప్పినందున ప్రవాల పాదముల ఔపమ్యము స్ఫురించినను ఇది ఉపమాలంకారము కాదు. అది కేవలము వాని కుపమానోపమేయ భావమును మాత్రమే చెప్పును. చిగురుటాకు పరిణామమున అనగా పండిన కొలది, ఎండిన కొలది వన్నె గోల్పోవును. అమ్మవారి పాదము నందెప్పుడు వన్నె యొప్పు చుండును. ఈ విధముగా అమ్మవారి పాదములు చిగురుటాకు కన్న అధిక గుణములు కలవి. ఈ గుణోత్కర్ష ఆ పాదము లందలి అనంత కల్యాణ గుణముల వ్యంజించును.



అవ॥:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదములందు ***గుణోత్కర్ష*** చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున కొన్ని గుణములు చెప్పబడుచున్నవి.

తాత్పర్యము :-

జనులు మొదట మోహసముద్రమును దాటి, ఆ పిమ్మట కైవల్యమను మేడ పై భాగమున కెక్కగోరువారై శీఘ్రముగా నీ పాదమును నిచ్చెనగా పొంద గలుగుదురు.

వివరణము :-

జీవులు మోహసముద్రమున కొట్టుకొని పోవుచుందురు. తరంగములు వచ్చిపడినప్పుడు కొట్టుకొనిపోవుట, మునిగిపోవుట, పైకి లేచుట, మరల మునుగుట, మరల లేచుట జరుగుచునే యుండును. మోహ మనగా మంచి చెడులు గుర్తింపలేని అవివేకము. కొంత కాలమునకు సుకృతఫలముగ వివేకము లభించి మోహాంబుధి వంటి సంసారమునుండి విడివడి కైవల్యమను మేడనెక్కు కోరిక కలుగను. ఈ కోరిక ముముక్ష లేక **ముముక్షుత్వము** అనబడును. కైవల్యమను పేరుగల మేడ కనిపించును. అమ్మో దానినెక్కుట యెట్లు అను నిర్వేదము కలుగును. సంచితపూర్వపుణ్యబలమువలన లేక అమ్మవారి నిర్వ్యాజకృపావిశేషమున అమ్మవారి చరణము లభించును. ఇంకేమున్నది వారికి నిచ్చెన లభించినట్లైనది అను అర్థము లభించుట చేత ఈ శ్లోకమున ఉత్ప్రేక్షాలంకార మేర్పడినది. పురశ్చర్యలతో అమ్మవారి చరణము లభించునని చెప్పబడినది. పురశ్చర్యా శబ్దము సామాన్యముగా అమ్మవారి మంత్రజప మంత్రార్థ ధ్యానములను బోధించును. కాని శ్రీ భాస్కరరాయలు తమ లలితాసహస్రనామ భాష్యమున గురువునుండి మంత్రోపదేశము నొందిన తరువాత శిష్యుడు మంత్రదీక్ష నారంభించుటకు ముందు చేయబడు గురుసేవాదిరూపచర్యయే పురశ్చర్య అని నిర్వచించినారు. గురువునకు అమ్మవారికిని అభేదము భావింపదగి యుండుటచే అమ్మవారి సేవ మంత్రజప మంత్రార్థ ధ్యానములును పురశ్చర్యలే అని గ్రహింపనగును. అటువంటి పురశ్చర్యలచేత అమ్మవారు సాక్షాత్కరించును. అనగా అమ్మవారి చరణము లభించినది. ఈ సాక్షాత్కారము కాంచ్యాది పవిత్ర క్షేత్రములందలి విగ్రహ సాక్షాత్కారమైనను చాలును. వాస్తవమునకు చరణ శబ్దమునకు కుండలిని అను అర్థము కలదు. ఇట్టి బాహ్యవిగ్రహసాక్షాత్కార పుణ్యఫలముగా లోపలి ***కుండలిని*** సాక్షాత్కరించును. అప్పుడు మూలాధారాది సహస్రారాంతమువఱకుగల కమలసప్తకము అను సోపానసప్తకముగల నిచ్చెన లభించును. చరణమును నిచ్చెనగా నుత్ప్రేక్షించుటలోని పరమార్థమిదియే. చరణశబ్దమును కుండలిన్యర్థకముగా స్వీకరించినప్పుడు చరణమునందు నిశ్రేణిత్వము సముచితముగా నుండును. సహస్రారము క్రిందగా నున్న ఆఱు కమలములలో క్రింది రెండు కమలములు మూలాధార స్వాధిష్ఠానములు ***అగ్ని కుండల*** మని; మధ్యనున్న మణిపూరానాహత కమలములు ***సూర్యకుండల*** మని, పైనున్న విశుద్ధాజ్ఞా కమలములు ***చంద్రకుండల*** మని పిలువబడుట తంత్రములలో కానగును. కుండలత్రయముగల జీవరూపిణియైన కుండలిని సహస్రారమున శివైక్యము నొంది దేహావసానమున కైవల్యము నందును.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణ లాభము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున దానికి హేతువైన చరణ ప్రసాదము నందలి **ఉన్ముఖత** వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రచణ్డార్తిక్షోభప్రథమసుహృదే ప్రాతిభసరి–
త్ప్రవాహప్రోద్దణ్డీకరణజలదాయ ప్రణమతామ్।
ప్రదీపాయ ప్రౌఢే భవతమసి కామాక్షి! చరణ–
ప్రసాదౌన్ముఖ్యాయ స్పృహయతి జనోఽయం జనని తే॥41

ప్రతిపదార్థము :–

జనని!	=	తల్లీ!
కామాక్షి!	=	ఓ కామాక్షీ దేవీ!
ప్రణమతామ్	=	నమస్కరించినవారియొక్క;
ప్రచండార్తిక్షోభప్రథమసుహృదే	=	తీవ్రమైన దుఃఖముల నశింపజేయుట యందు మొదటి మిత్రమైన;
ప్రాతిభసరిత్ప్రవాహప్రోద్దండీ కరణజలదాయ	=	ప్రతిభకు సంబంధించిన నదియొక్క ప్రవాహమును పెంచు మేఘమైన;
ప్రౌఢే	=	తీవ్రమైన;
భవతమసి	=	సంసారాంధకారమునందు;
ప్రదీపాయ	=	గొప్పదీపమైన;
తే	=	నీయొక్క;
చరణప్రసాదౌన్ముఖ్యాయ	=	పాదదయ కెదురుపడుట కొఱకు;
అయమ్	=	ఈ;
జనః	=	జనుడు;
స్పృహయతి	=	ఎదురు చూచుచున్నాడు.

తాత్పర్యము :–

నమస్కరించువారి తీవ్రదుఃఖముల నశింపజేయు మొదటి మిత్రమైన జ్ఞాననదీప్రవాహమును పెంచు మేఘమైన, గాఢమైన సంసారాంధకారమున ప్రదీపమైన అమ్మవారి చరణానుగ్రహ మెప్పుడెదురు వచ్చునో యని ఎదురు చూచుచున్నాను.

వివరణము :–

అమ్మవారి చరణానుగ్రహోన్ముఖ్యమునందు ప్రథమ మిత్రత్వ, జలదత్వ, ప్రదీపత్వము లారోపింపబడుటచే మాలారూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. భక్తుడమ్మ వారి పాదముల కనుగ్రహము కలుగుట కెదురు చూచుట చరణ ప్రసాదౌన్ముఖ్య శబ్దార్థము.

భక్తుని ఎదురు చూపు అమ్మవారి అనుగ్రహమువలన కలుగు మోక్షాది ఫలప్రాప్తికొఱకు. అమ్మవారి ఎదురుచూపు దుఃఖతప్తుడైన జీవుని దుఃఖములు తొలగించుట కొఱకు, అజ్ఞానముచే శోషించిన జీవుని పునరుజ్జీవనము కొఱకు, సంసారాంధకారమున దిక్కుతోచని జీవుని సత్య మార్గము కనబడు వెలుగును కలిగించుట కొఱకు. ఏ ప్రయోజనము నాశింపక ప్రేమించకుండ నుండలేని ప్రేమ, మంచి హృదయము గల తల్లి ప్రేమను పొందిన జీవునకు మాత్రమే అనుభవనీయము. అజ్ఞానముచే జడత్వమునంది నీరసించిన వానిలో ప్రతిభ ప్రవహించు నట్లొనర్చు ప్రేమ చల్లని హృదయముగల తల్లికి మాత్రమే ఉండును. సంసారాంధకారమున దారిగానక తొట్రుపడుచు పడుచు లేచుచు మరల పడుచున్న జీవునకు తానే కన్నై చేయిపట్టి నడిపించు నేర్పు ఓర్పు తల్లియందే ఉండును. అందుకే ఆ అనుగ్రహమున కొకవైపు తల్లి మరొకవైపు జీవుడు ఉందురు. అమ్మవారి కభిముఖమయ్యీ ఆ యిద్దఱ నేకమొనర్చువఱకు స్పందించుచు అట్టి అనుగ్రహముకొఱకు మనమును ఎదురు చూచుచుందుము గాక! ప్రసాదౌన్ముఖ్య శబ్దముయొక్క ప్రసాదముయొక్క ఔన్ముఖ్యము, ప్రసాదము కొఱకు ఔన్ముఖ్యము అను రెండు విధముల విగ్రహముల ననుసరించి పైన కొంత వివరింపబడినది. అమ్మవారికిని ఆమె పాదమునకు అభేదము లేక తాదాత్మ్యమే యని వేఱుగా చెప్పనక్కఱలేదు. నవనవోన్మేషశాలిని యైన ప్రజ్ఞకు ప్రతిభ అని పేరు. కొత్త విషయములను ఆవిష్కరించు మనోవాక్ప్రవృత్తి ప్రతిభ, పాత విషయములను క్రొత్తగా ఒనరింపగల ప్రజ్ఞ ప్రతిభ. నాల్గవ పాదమున వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున జలద సరిత్ప్రవాహములు ప్రస్తావింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున వానిచే నుజ్జీవింపజేయబడు ప్రవాలము ప్రస్తావింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ మరుద్భిస్సంసేవ్యా సతతమపి చాఞ్చల్యరహితా
సదారుణ్యం యాన్తీ పరిణతిదరిద్రాణసుషమమ్।
గుణోత్కర్షాన్మాఞ్జీరకకలకలైస్తర్జనపటుః
ప్రవాలం కామాక్ష్యాః పరిహసతి పాదాబ్జయుగలీ॥ 42

ప్రతిపదార్థము :–

మరుద్భిః	=	వాయువులచేత;
సంసేవ్యా	=	సేవింపదగినది;
సతతమ్ అపి	=	ఎల్లప్పుడును;
చాంచల్యరహితా	=	చంచలత లేని;
సదా	=	ఎల్లప్పుడు;
ఆరుణ్యమ్	=	ఎఱుపును;

ప్రతిపదార్థము :-

అవిశ్రాంతమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
యావకమయమ్	=	లత్తుకయను;
పంకమ్	=	బురదను;
కలయన్ యదపి	=	ధరించుచున్నను;
ప్రణమనజుషామ్	=	నమస్సుతో కూడిన వారియొక్క;
అఖిలమ్	=	మొత్తము;
పంకమ్	=	బురదను;
నిరస్యన్	=	నిరసించుచు;
తులాకోటిద్వంద్వమ్	=	అందెల జతను;
దధత్ అపి	=	ధరించుచున్నను;
అతులతామ్	=	సాటిలేని తనమును;
గచ్ఛన్	=	పొందుచు;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
గిరివరసుతే	=	ఓ పర్వతరాజపుత్రీ!
తే	=	నీయొక్క;
పాదః	=	పాదము;
గిరామ్	=	వాక్కులయొక్క;
మార్గమ్	=	మార్గమును;
లంఘయతి	=	దాటుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

పర్వతరాజపుత్రివైన ఓ కామాక్షీ! లత్తుక యను బురదను (పంకమును) ధరించియు, నమస్కరించువారి పంకమును (పాపమును) తొలగించుచు, తులాకోటి ద్వంద్వము (అందెల జతను) ధరించియు అతులత్వమును పొందుచు నీ పాదము వాక్కుల మార్గము దాటుచున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారు లత్తుకయను పంకమును ధరించియు నమస్కారమొనర్చు వారి పంకము నెట్లు పోగొట్టును. శుద్ధజలమే పంకమును పోగొట్టగలదు. బురద గలది ఇతరులకు బురద నంటించునే కాని తొలగించుట యెట్లు సంభవము అను విరోధమును నమస్కరించు వారి పంకమును అనగా పాపమును అది పంక శబ్దమునకు పాపము అను అర్థమును చెప్పి విరోధమును పరిహరింపవచ్చును. తులాకోటిద్వంద్వమనగా అందెల జత. అది ధరించిన పాదము అతుల ఎట్లగును? అను విరోధము అందెను బోధించు శబ్దమున తులా శబ్దముండుటయే విరోధము. కాని అందు సామ్యము అను

శ్లో॥ జగద్రక్షాదక్షా నలినరుచిశిక్షాపటుతరా
సురైర్నమ్యా రమ్యా సతతమభిగమ్యా బుధజనైః।
ద్వయీ లీలాలోలా శ్రుతిషు సురపాలాదిముకుటీ-
తటీసీమాధామా జయతి తవ కామాక్షి! పదయోః॥ 43

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
జగద్రక్షాదక్షా	=	లోకముల కాపాడుటయందు దక్షతగల;
నలినరుచిశిక్షా పటుతరా	=	కమలముల కాంతియొక్క శిక్షయందు మిక్కిలి సమర్థమైన;
సురైః	=	దేవతలచేత;
నమ్యా	=	నమస్కరింపదగిన;
రమ్యా	=	అందమైన;
బుధజనైః	=	విద్వజ్జనులచేత;
సతతమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
అభిగమ్యా	=	చేరదగిన;
శ్రుతిషు	=	వేదములయందు;
లీలాలోలా	=	విహరించు ఆటయందు ఆసక్తిగల;
సురపాలాదిముకుటీతటీసీమాధామా	=	ఇంద్రాదుల కిరీట తటముల అంచులకు చోటైన;
పదయోః	=	పాదములయొక్క;
ద్వయీ	=	జంట;
జయతి	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

లోకముల కాపాడు దక్షతగల, కమలముల కాంతిని శిక్షించుట యందు మిక్కిలి సమర్థమైన దేవతలచేత, చేరదగిన వేదములయందు విహరించుట యందాసక్తమైన ఇంద్రాది దేవతా కిరీటముల అంచున నొఱయు అమ్మవారి పాదముల జంట సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :-

జగద్రక్షణ సామర్థ్యము సర్వదేవత నమ్యత, రమ్యత, విద్వజ్జనాభిగమ్యత శ్రుతి విహరణ లీలత్వము మొదలగు ఉత్కృష్టకల్యాణగుణములున్నట్లు చెప్పబడుట చే నీ శ్లోకమున ఉదాత్తాలంకారమున్నది. సుర నమ్యత ఇంద్రాదులైన కొందఱు దిక్పాలకులకున్న సామాన్యగుణము. అది ఇంద్రాది కిరీట తటసీమాధామము అను విశేషము చేత నమ్యతయే

అని నాలుగవ పాదము సురనమ్యతను వివరించి తెలుపుచున్నది. సతతమ్ శబ్దమును అన్ని విశేషములకును అన్వయించినచో ఆ గుణములు నిత్యములని స్పష్టమగును. సదృశత్యభిమానముకల కమలములను మాత్రమే శిక్షించు చరణములతో తదితర సర్వజీవరక్షణమును జగద్రక్షా శబ్దము వ్యంజించును. దీనివలన శిక్షించగలనని చెప్పుటచే ఒకటిద్దటిని శిక్షించినను అందటిని రక్షింపగల రక్షణ గుణాధిక్యము తున్మూలమైన కారుణ్యమును తెలుపును. అదిగాక శిక్షించుట పాప నిర్మూలన మొనర్చుటయే. కావున అది కూడా ఆమె కారుణ్యమును వ్యంజింపజేయును. విద్వజ్జనులును ఆమె చరణముల సేవించెదరని చెప్పుట జ్ఞానులకు భక్తి అపహరణీయమని వ్యంజించుచున్నది. ఈ అంశము మధుసూదనసరస్వత్యాదికృత భక్తిరసాయనాది గ్రంథములలో స్పష్టము చేయబడినది. రెండు పాదములు అను ద్వివచనమున చెప్పక ద్వయీ అని ఏకవచనమున చెప్పుటచేత ఈ చరణద్వయ మద్వైతముక్తిని, ద్వైతాభావ భంజనము ద్వారా ప్రసాదించునని వ్యంగ్యమగుచున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున చరణముల కొన్ని గుణములు చెప్పబడినవి. ఈ శ్లోకమున దాదాపు అట్టి గుణములే భంగ్యంతరమున చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ గిరాం దూరౌ చోరౌ జడిమతిమిరాణాం కృతజగ–
త్పరిత్రాణౌ శోణౌ మునిహృదయలీలైకనిపుణౌ।
నఖైః స్మేరౌ సారౌ నిగమవచసాం ఖణ్డితభవ–
గ్రహోన్మాదౌ పాదౌ తవ మనసి కామాక్షి! కలయే ॥ 44

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ!
గిరామ్	= వాక్కులకు;
దూరౌ	= దూరములైన;
జడిమతిమిరాణామ్	= జాడ్యములను చీకట్లయొక్క;
చోరౌ	= దొంగలైన;
కృతజగత్పరిత్రాణౌ	= చేయబడిన జగద్రక్షణముగల;
శోణౌ	= ఎఱ్ఱనైన;
మునిహృదయలీలైకనిపుణౌ	= మునులయొక్క హృదయములందలి విహారమునందు ముఖ్యమైన నైపుణ్యముగల;
నఖైః	= గోళ్ళతో;
స్మేరౌ	= కొంచెము నవ్వుచున్న;
నిగమవచసామ్	= దేవతా వాక్కులయొక్క;

సారౌ	= సారములైన;
ఖండితభవగ్రహోన్మాదౌ	= ఖండింపబడిన సంసారమను దయ్యము వలన పిచ్చిగల;
తవ	= నీయొక్క;
పాదౌ	= పాదములను;
మనసి	= మనస్సున;
కలయే	= ధ్యానించుచున్నాను.

తాత్పర్యము :–

వాక్కుల కందనట్టి జాడ్యాంధకారముల హరించునట్టి, జగత్తులను రక్షించునట్టి, ఎఱ్ఱనివైనట్టి, ముని హృదయములలో విహరించుటలో సామర్థ్యము గలిగినట్టి, గోళ్ళతో నవ్వునట్టి, వేదవాక్కుల సారమైనట్టి సంసారగ్రహమువలన కలుగు పిచ్చిని తొలగించునట్టి నీ పాదముల నమ్మా, కామాక్షీ! మనస్సున ధ్యానించెదను.

వివరణము :–

పై శ్లోకమున జగద్రక్షాదక్షా అను సమాసముచే చెప్పబడిన జగద్రక్షణమే ఈ శ్లోకమున **కృతజగత్పరిత్రాణౌ** అను సమాసముచే చెప్పబడినది. అట్లే పై శ్లోకమున ***శ్రుతిషు లీలాలోలా*** అను పదములచే చెప్పబడిన శ్రుతివేద్యత ఈ శ్లోకమున ***నిగమ వచసాం సారౌ*** అను పదములచే చెప్పబడినది. అట్లే పై శ్లోకమున శిక్ష శబ్దముచే చెప్పబడిన ఒక హ్రాసనక్రియ ఈ శ్లోకమున ఖండిత చోర శబ్దములచే చెప్పబడినది. పై శ్లోకమున చెప్పబడిన ***లీలాలోలత,*** ఈ శ్లోకమున ***లీలైక నిపుణ*** శబ్దమున చెప్పబడినది. పై శ్లోకమున చెప్పబడని ఒకటి రెండు గుణములను అనగా అమ్మవారి పాదముల వాగగోచరత్వము సంసారనాశకరణ సామర్థ్యము ఈ శ్లోకమున చెప్పబడినవి. పూర్వార్ధమున రెండు పాదముల ఆది ప్రాసమున్నది. ప్రతి పాదమున ***దూరౌ చోరౌ, త్రాణౌ శోణౌ, స్మేరౌ సారౌ, మాదౌ పాదౌ*** అను పదముల జంటలలో వృత్త్యనుప్రాసములున్నవి. అమ్మవారి పాదములు గిరాం దూరౌ అని చెప్పుటచే నిగమవచసాం సారౌ అని చెప్పుట విరోధాభాసము. వాక్కుల కవి వాచ్యములు కావు. తాత్పర్యము లగును. అని చెప్పిన విరోధము పరిహృత మగును.



అవ:– పై శ్లోకమున నొక విరోధాభాసము చెప్పబడినది. ఈ క్రింది శ్లోకమున మరికొన్ని విరోధాభాసములు చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ అవిశ్రాన్తం పఙ్కం యదపి కలయన్యావకమయం
నిరస్యన్కామాక్షి! ప్రణమనజుషాం పఙ్కమఖిలమ్।
తులాకోటిద్వన్ద్వం దధదపి చ గచ్ఛన్నతులతాం
గిరాం మార్గం పాదో గిరివరసుతే! లఙ్ఘయతి తే ॥ 45

సాధారణముగా కమల మెఱ్ఱనిదే. అయినను నఖముఖరుచి తెల్లనిది. కావున ఇచట స్వచ్ఛమైన కమలము అనగా తెల్లని కమలమునే గ్రహింపవలెను. సాధారణముగా హంసలను మాత్రమే ఆనందింప జేయగల శరత్కాలము పరమహంసల నానందింప జేయలేదు. ఈ అర్థమంతయు శ్లోకములోని శబ్దార్థశ్లేషలవలన వ్యంగ్యమగుచున్నది. ద్వితీయ చతుర్థ పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది. ప్రథమ ద్వితీయ పాదముల మధ్య ప్రాసమున్నది. నఖముఖ శశిశకల పదములలో వృత్త్యనుప్రాసమున్నది. ఈ శ్లోకమున పాదకమలముల పాదశరత్తుల ఔపమ్యస్ఫూర్తితో పాటు పాదముయొక్క ఆధిక్యమును స్ఫురించుటచే వ్యతిరేకాలంకార స్ఫూర్తి కూడ ఉన్నది. అమ్మవారి ప్రకాశపాదము తెల్లనిది. విమర్శపాదము ఎఱ్ఱనిది. ప్రకాశము శివుడని, విమర్శము శక్తియని తాంత్రిక వ్యవహారము. శ్రీపాదము ప్రకాశము అని చెప్పుట ప్రకాశ విమర్శ సామరస్య బోధకము. ప్రకాశమునుండి విమర్శనము వెలువడి జగత్సర్గాదుల నొనరించి చివఱకు ప్రకాశమునందు లీనమై పోవును. సామరస్యమునందు ప్రకాశవిమర్శభేదము కనిపించదు. అమ్మవారి ఒక పాదము విమర్శ రూపమయ్యు ప్రకాశముగానే మిగిలిపోవును. అని *'ప్రకాశః శ్రీపాదః'* పదములు తెలుపుచున్నవి. శ్రీ శబ్దము అమ్మవారినే గాక పూజ్యులెవరినైన చెప్పుటకు వారి నామమునకు ముందు శ్రీ శబ్దము చేర్చబడును. అపుడు శ్రీ పాదః అను శబ్దము పూజ్యమైన పాదము అను అర్థము నిచ్చును. ***వికచ కరుణాంభోరుహరుచిః*** అను పాఠము పాదము నందలి కరుణను సూచించినను శరత్కాలప్రౌఢిని కలుగజేయుటకు సాయపడదు. కావున ఆ పాఠము సముచితముగా లేదు.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి కాలిగోటికాంతి ***వెన్నెల*** అని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అది ***గంగాజలము***గా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నఖాఙ్కూరస్మేరద్యుతివితతిగఙ్గామ్భసి సుఖం
కృతస్నానం జ్ఞానామృతమమలమాస్వాద్య నియతమ్।
ఉదఞ్చన్మఞ్జీరస్ఫురణమణిదీపే మమ మనో
మనోజ్ఞే కామాక్ష్యాశ్చరణమణిహర్మ్యే విహరతామ్॥ 48

ప్రతిపదార్థము :–

నఖాంకూరస్మేరద్యుతివితతి	=	చిఱుగోళ్ళ నవ్వుకాంతుల సమూహ
గంగాంభసి		మను గంగా జలము నందు;
సుఖమ్	=	సుఖముగా;
కృతస్నానమ్	=	చేసిన స్నానముగల;
అమలమ్	=	స్వచ్ఛమైన;
జ్ఞానామృతమ్	=	జ్ఞానమను అమృతమును;

అర్థము లేనే లేదు. కావున అర్థము గ్రహించిన వెంటనే విరోధస్ఫూర్తి తొలగును. ఇంతకు అమ్మవారి పాదము పంకజము కాదు. కావున పంక స్పర్శ లేదు. పంకమున చరించు నవసరము లేదు. అమ్మవారి పాదమును చూచి పంకజమేమో అను భ్రాంతి తుమ్మెదలకు కలుగవచ్చును. కీటకమునకు భ్రాంతి గలుగక పోయిన నేమి? అమ్మవారి పాదము యావకమును ధరించియున్నది. అందువలన దానికి పంక స్పర్శ ఉన్నది. అది నమస్కరించు వారి పాపపంకమును తొలగించుటలో విరోధము లేదు. కాని పంకమును (లత్తుక) ధరించి పంకమును తొలగించుట అను వ్యవహారమున విరోధము స్ఫురించుచున్నది. అట్లే తులాకోటిద్వంద్వమును అనగా రెండు కోట్ల సామ్యములను ధరించు పాదము అతులతను పొందుట అను విరోధము వ్యావహారకము మాత్రమే. అది భాషాగతమే, అర్థగతము కాదు. అర్థము గ్రహించిన వెంటనే విరోధస్ఫూర్తి తొలగును. ఇట్లు వాగ్వ్యవహార విరోధి కావున అమ్మవారి పాదము వాక్కుయొక్క మార్గమును లంఘించుచున్నది. మాటకందని మహిమ గలదగుటచేత అసలు గుణములే లేని నిర్గుణ మగుట చేతను అమ్మవారి పాదము మాటల మార్గమును దాటును. ***'యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ'*** తై. 2. 4. 1 అను శ్రుత్యర్థ మీ శ్లోకమున చెప్పబడినది.



అవ:– పై శ్లోకమున విరోధము ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున విరోధిని వడకించుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రవాళం సవ్రీడం విపినవివరే వేపయతి యా
స్ఫురల్లీలం బాలాతపమధికబాలం వదతి యా।
నవాం సన్ధ్యాం వన్ధ్యాం విరచయతి యా వర్ధయతు సా
శివమ్మే కామాక్ష్యాః పదనలినపాటల్యలహరీ ॥ 46

ప్రతిపదార్థము :–

యా	=	ఏది;
విపినవివరే	=	అడవిగుహలో;
సవ్రీడమ్	=	సిగ్గుతో కూడిన;
ప్రవాలమ్	=	చిగురుటాకును;
వేపయతి	=	వడికించునో;
యా	=	ఏది;
స్ఫురల్లీలమ్	=	ప్రకాశించు క్రీడగల;
బాలాతపమ్	=	లేతయెండను;
అధికబాలమ్	=	శిశువుగా;
వదతి	=	చెప్పునో;

యా	=	ఏది;
నవామ్	=	నూతనమైన;
సన్ధ్యామ్	=	సన్ధ్యను;
వన్ధ్యామ్	=	వ్యర్థమైన దానినిగా;
విరచయతి	=	చేయునో;
సా	=	ఆ;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
పదనలినపాటల్యలహరీ	=	పాద పద్మముల ఎఱుపు ప్రవాహము;
శివమ్	=	శుభమును;
మే	=	నాకు;
వర్ధయతు	=	పెంచునుగాక!

తాత్పర్యము :-

అడవిలో సిగ్గుపడుచున్న చిగురుటాకును వడకించుచు, క్రీడించు లేత యెండను శిశువని చెప్పుచు, నూతనమైన సంధ్యను వ్యర్థ మొనరించుచు అమ్మవారి పాద పద్మారుణ కాంతి ప్రవాహము నాకు శుభమును పెంచుగాక!

వివరణము :-

ఉపమానములైన ప్రవాల బాలాతప సన్ధ్యలను తిరస్కరించుట అమ్మవారి పాదము నందున్నట్లు స్ఫురించుటచే ప్రతీపాలంకార మొప్పుచున్నది. మూడు పాదములందు మూడు ప్రతీపాలంకారము లుండుటచే మాలా ప్రతీపాలంకార మని చెప్పనొప్పును. ప్రవాలమునకు సిగ్గుతో సంబంధము లేకున్నను ఉన్నట్లు చెప్పుటచేత ప్రథమపాదమున అతిశయోక్త్యలంకారము కూడ నున్నది. సహజమైన కదలికను వడకుటగా సంభావించుటవలన ఉత్ప్రేక్షాలంకార మొప్పుచున్నది. బాలాతపము బాలుడని చెప్పుట సముచితముగా ఉన్నది. నాలుగవ పాదమున 'సంధ్యామ్', 'వంధ్యామ్' అను వృత్త్యనుప్రాసమను శబ్దాలంకార మున్నది. రెండవపాదము తప్ప మిగిలిన మూడుపాదములలో పాదాది ప్రాసమున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి ***పాదములందలి ఎఱుపు*** వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ ***పాదముల గోళ్ళ తెలుపు*** వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ కిరన్జ్యోత్స్నారీతిం నఖముఖరుచా హంసమనసాం
వితన్వానః ప్రీతిం వికసదమలామ్భోరుహరుచిః।
ప్రకాశః శ్రీపాదస్తవ జనని కామాక్షి! తనుతే
శరత్కాలప్రౌఢిం శశిశకలచూడప్రియతమే!॥ 47

ప్రతిపదార్థము :-

శశిశకలచూడప్రియతమే	=	శివుని యిల్లాలా!
జనని!	=	తల్లీ!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
నఖముఖరుచా	=	గోటి చివరి కాంతిచేత;
జ్యోత్స్నారీతిమ్	=	వెన్నెలయొక్క రీతిని;
కిరన్	=	వెదజల్లుచు;
హంసమనసామ్	=	హంసల మనస్సులకు;
ప్రీతిమ్	=	సంతోషమును;
వితన్వానః	=	పెంచుచు;
వికసదమలాంభోరుహరుచిః	=	వికసించుచున్న స్వచ్ఛమైన కమలకాంతిగల;
ప్రకాశః	=	ప్రకాశమైన;
తవ	=	నీయొక్క;
శ్రీపాదః	=	పూజ్యపాదము;
శరత్కాలప్రౌఢిమ్	=	శరత్కాలముయొక్క ప్రౌఢిత్వమును;
తనుతే	=	విస్తరింపజేయుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

గోళ్ళ చివరల కాంతిచేత హంసల మనస్సులకు వెన్నెలలో విహరించిన ప్రీతిని కలిగించుచు వికసించు స్వచ్ఛమైన కమలముల కాంతిగలదైన అమ్మవారి పాదము శరత్కాలమును వెలయింపజేయుచున్నది.

వివరణము :-

హంసలు కమలముల ప్రేమించునట్లు హంసలు (సన్యాసులు) నీ పాదముల ప్రేమించుచున్నారు. కమలములు హంసల కానందము కలిగించునట్లు, అమ్మవారి పాదకమలము హంసలకు (సన్యాసులకు) ఆనందము కలిగించుచున్నవి. శరత్కాలమున కమలముల స్వచ్ఛత పెఱుగును. వెన్నెలలు గూడ స్వచ్ఛముగా విరియును. మేఘములు తొలగుట ఆ రెండింటి (కమలముల, వెన్నెలల) స్వచ్ఛతకు కారణము. పాదముకూడ నఖముఖహంస రుచిలో మనస్సులలో వెన్నెల (సంతోషము) చిలకరించుచున్నది. శరత్కాలము హంసల మనస్సులో స్వచ్ఛమైన వెన్నెల విరజిమ్ముటలో సందేహమే లేదు. కావున పాదము శరత్కాలప్రౌఢిమను కలుగజేయుచున్నది. కాగా శరత్కాలమే కమలమును స్వచ్ఛముగా ప్రకాశించునట్లు చేయుచున్నది. వర్షాకాలములలో హంసల కంత ఆనంద ముండదు. ఇతర కాలములలో దాని ప్రకాశమంత స్వచ్ఛము కాదు. కావున కమలము కంటే పాదమే గొప్పది. అది సృష్టించిన వెన్నెలలో హంసలు (సన్యాసులు) ఆనందించెదరు.

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
ప్రణమతామ్	=	నమస్కరించువారికి;
పరాత్మప్రాకాశ్యప్రతిఫలనచుంచుః	=	ప్రకాశింప జేయదగిన పరమాత్మ యొక్క ప్రతిబింబము నందు సమర్థమైన పరమాత్మ యొక్క జీవాత్మయొక్క యు ప్రకాశమును ప్రతిఫలించుట యందు;
మనోజ్ఞః	=	మనోహరమైన;
త్వత్పాదః	=	నీయొక్క పాదము;
మణిముకురముద్రామ్	=	మణి దర్పణ స్థితిని;
కలయతే	=	పొందుచున్నది,;
యదీయామ్	=	దానికి సంబంధించిన;
శోధకదశామ్	=	బాగు చేసుకొను స్థితిని లేక బాగు చేయు స్థితిని;
విధాతుమ్	=	చేయుటకు;
ప్రకృతిమసృణాః	=	సహజస్నిగ్ధములైన;
వలరిపువధూటీకచభరాః	=	ఇంద్రపత్నియొక్క కేశభారములు;
చేష్టంతే	=	వ్యాపారించుచున్నవి.

తాత్పర్యము :-

నమస్కరించు శచీదేవి ఏ పాదములను అద్దములందు తమ కేశముల వంకలను తీర్చుకొనునో లేక అమ్మవారి పాదములను శుభ్రపరచునో అమ్మవారి ఆ పాదమణి దర్పణములు పరమాత్మను పరమాత్మ జీవాత్మలను స్వస్వరూపముగా చూపుటకు సమర్థములై యున్నవి.

వివరణము :-

౧ అమ్మవారి పాదమణి దర్పణము లందు శోభకత్వము, శచీ కేశము లందు శోధ్యత, ౨ శచీదేవి కచభరములందు శోభకత్వము, అమ్మవారి పాదమణి దర్పణములందు శోధ్యతయును పర్యాయముగా చెప్పవచ్చును. ౧(అ) అమ్మవారికి శచీదేవి నమస్కరించినది. ఆమె పాదముపై తన తలను మోపినది. ఆమె కచభారమంతయు ఆమె స్వచ్ఛమైన పాదమునందుపడి వాని మసృణత ప్రతిఫలించినది. (ఆ) ఆమె ఎత్తైన పాద పీఠమునకు సమాంతరముగా ఈ శచీదేవి ముఖమున్నది. దానియందామె కేశములు పడియున్నవని ఆమె తెలిసికొని ఆమె వానిని సవరించుకొన్నది. ఇది అంతయు నేల జరిగినది. ఆమె పాదము దర్పణమా? కావచ్చును. లేనిచో ఈ ప్రతిఫలించుట యేమి? అమ్మవారి పాదమణి దర్పణము శచీదేవి తన వెంట్రుకలను శోధించుకొనునట్లు చేసినది. ఈ అంశము ఆమె

ఆస్వాద్య	=	ఆస్వాదించి;
నియతమ్	=	నియమము గలదై;
మమ	=	నాయొక్క;
మనః	=	మనస్సు;
ఉదంచన్మంజీరస్ఫురణమణిదీపే	=	ప్రకాశించుచున్న అందెల యందు ప్రకాశించు మణిదీపములుగల;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
మనోజ్ఞే	=	అందమైన;
చరణమణిహర్మ్యే	=	పాదమను మణిసౌధమునందు;
విహరతామ్	=	విహరించుగాక!

తాత్పర్యము :-

గోళ్ళకాంతుల సమూహమనెడి గంగానదియందు స్నానమొనరించి జ్ఞానామృతము నాస్వాదించి నియమము గలిగిన నా మనస్సు అందెలలోని మణులు దీపములుగా గల అమ్మవారి చరణమను మేడయందు విహరించుగాక!

వివరణము :-

అమ్మవారు చింతామణి గృహమున నివసించును. ఆ చింతామణి గృహము శ్రీ చక్రమే. అమ్మవారు ఆత్మరూపిణి కావున ఆత్మకు నివాసమైన సాధకుని శరీరము కూడ శ్రీచక్రమే. అమ్మవారి గృహము చింతామణి గృహమైనప్పుడు అమ్మవారి చరణమునకును అదే గృహము. ***చరణ*** శబ్దమునకు కుండలిని అని అర్థము కూడ ఉన్నందున కుండలినీ నివాసములైన పిండాండ బ్రహ్మాండములు అనగా జీవ పరమాత్మల వ్యష్టి సమష్టి శరీరములు రెండును చరణమణిగృహములే. మణిగృహమున అనగా శ్రీచక్రమున సాధకుడు స్నానమొనరించి ప్రవేశింపవలెను. కావున సాధకుని మనస్సు అమ్మవారి కాలిగోటి కాంతుల సమూహమను గంగానదిలో స్నాన మొనరించినది. సాధకుడు నియమము కలిగియుండి పవిత్రమైన ఆహారమును స్వీకరింపవలెను. కావున సాధకుడు స్వచ్ఛమైన జ్ఞానమనే అమృతమునే ఆహారముగా స్వీకరించినాడు. ***'అవిదిత్వా న ప్రవిశేత్'*** తెలిసికొనక అనగా జ్ఞానమును పొందక ప్రవేశింపరాదు అను నిషేధము ననుసరించి సాధకుడచట జ్ఞానమును ఆహారముగా స్వీకరించినాడు. చరణము అను మణి భవనము అనియే కవి ఉద్దేశించిన అర్థము. ఆయన కా రూపణమందే తాత్పర్య మున్నట్లున్నది. అయినను పై యర్థము గ్రహించుట కవి తాత్పర్యమునకు విరుద్ధము కాదు. మణిగృహమున మణిదీపము లుండును. మణిమంజీరములలోని మణులు కాంతివంతములు కావున అవి మణిదీపములు అని నిరూపింపబడినవి. నఖాంకూరస్మేరద్యుతివితతి గంగాజలముగా, జ్ఞానము అమృతముగా రూపింపబడినది. కావున ఈ శ్లోకమున రూపకాలంకార మొప్పుచున్నది. సమయాచారము ననుసరించి

మణిపూరకమలమునందే అమ్మవారి పూజ నారంభింపవలెను. కావున చరణమణిహర్మ్యశబ్దమా మణిపూరచక్రమును వ్యంజింపజేయును. మణిపూరమున పాద్యాది భూషణాంతోపచార సమర్పణ మాచరించుట సమయాచారమని శ్రీభాస్కరులు తమ లలితాసహస్రనామ భాష్యమున చెప్పినారు. భూషణములలో పాదభూషణములు మంజీరములు. వానిలోని మణులతో ప్రకాశించునది కావున మణిపూర చక్ర నామము సార్థకము. అమ్మవారు మూలాధారస్వాధిష్ఠానములను తమోమయచక్రముల దాటి సాధకులకు దర్శనమిచ్చుటకు మణిపూరమున వచ్చి చేరినది. అట్లు వచ్చిన అమ్మవారికి పాద్యాది భూషణాంతోపచారము లొనర్పరాదని గౌడపాదులు సుభగోదయస్తుతిలో నిషేధించినారు. అట్లు పూజించు కౌళులను నిందించినారు కూడ. మూలాధారముక్రింద విషు అని ఒక చక్రము, దానిక్రింద అధ స్సహస్రారము కలవు. అధస్సహస్రారమును ఆ అమ్మవారి చరణముగా స్వీకరించినపుడు ఊర్ధ్వ సహస్రార మావె శిరముగా గ్రహింపవచ్చును. శ్రీచక్రము నందలి మొదటి భూపుర మప్పుడధస్సహస్రార స్థానీయమగును. (అమ్మవారి చరణము ఎఱ్ఱనిది) శ్రీ చక్రముయొక్క చివరి చక్రము బిందువు. అది అమ్మవారి శిరస్థానీయ మగును. ఇట్లు శ్రీ చక్రములోని తొమ్మిది చక్రములకు శరీరములోని తొమ్మిది (అధస్సహస్రార విషువులను రెండింటిని, మూలాధారాది ఆజ్ఞాంత చక్రములాఱింటిని, ఊర్ధ్వ సహస్రారము తొమ్మిదవది) చక్రములలో సామరస్యము సుకరముగా నుండును. ఇది శ్రీ భాస్కర రాయల కంగీకారము. మనో మనోజ్ఞే అనుచోట ఛేకానుప్రాసమున్నది. 'కూరస్మేర' 'స్నానం జ్ఞానా', 'స్ఫురణమణి', 'చరణమణి' అను శబ్దముల జంటలలో వృత్త్యనుప్రాసాలంకార మున్నది. పైరెండు శబ్దాలంకారములు.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదముల భూషణములైన మంజీరములందలి మణులు ప్రస్తావింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున ఆ పాదములే ***దేవతాశిరోభూషణము*** లని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ భవామ్భోధౌ నౌకాం జడిమవిపినే పావకశిఖా–
మమర్త్యేన్ద్రాదీనామధిముకుటముత్తంసకలికామ్।
జగత్తాపే జ్యోత్స్నామకృతకవచఃపఞ్జరపుటే
శుకస్త్రీం కామాక్ష్యా మనసి కలయే పాదయుగలీమ్॥ 49

ప్రతిపదార్థము :–

భవామ్భోధౌ	=	సంసారసముద్రమునందు;
నౌకామ్	=	నావయైన;
జడిమవిపినే	=	జాడ్యమను అడవియందు;

పావకశిఖామ్	=	అగ్నిజ్వాలయైన ;
అమర్త్యేంద్రాదీనామ్	=	దేవేంద్రాదులయొక్క;
అధిముకుటమ్	=	కిరీటములందు;
ఉత్తంసకలికామ్	=	శిరోభూషణ కలికయైన;
జగత్తాపే	=	జగముయొక్క తాపమునందు;
జ్యోత్స్నామ్	=	వెన్నెలయైన;
అకృతకవచఃపంజరపుటే	=	వేద వాక్కుల పంజరమునందు;
శుకస్త్రీమ్	=	ఆడు చిలుకయైన;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
పాదయుగలీమ్	=	పాదముల జంటను;
మనసి	=	మనస్సునందు;
కలయే	=	ధ్యానించెదను.

తాత్పర్యము :–

సంసార సముద్రమును దాటిన నావయైన, జాడ్యమను అడవిని కాల్చు అగ్నిశిఖయైన, ఇంద్రాదుల శిరముల నలంకరింపు పూమొగ్గయైన, జగముల తాపమును బాపు వెన్నెలయైన, వేద వాక్పంజరమందు వెలయు చిలుకయైన అమ్మవారి పాదయుగళిని మనమున ధ్యానించెదను.

వివరణము :–

అమ్మవారి పాదము నందు నౌకా, అగ్నిశిఖా, ఉత్తంసకలికా, జ్యోత్స్నా శుక స్త్రీ రూపణము లుండుటచే నీ శ్లోకమున మాలా రూపకాలంకార మున్నది. భవమునం దంభోధిరూపణము, జాడ్యమునందు విపినత్వారూపణము, వేదవాక్కు లందు పంజరపుటత్వ రూపణములున్నవి. **కలయే** అను శబ్దమునకు సంభావించెదను అని అర్థమును చెప్పినప్పుడు రూపకానుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకార మని చెప్పవలెను.



అవ:– పై శ్లోకమున ఇంద్రాదుల సిగలలోని పూమొగ్గగా అమ్మవారి పాదయుగలి చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి పాదము ఇంద్రపత్నుల శిరము లలంకరించుకొనుటకు సాయపడు అద్దముగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ పరాత్మప్రాకాశ్యప్రతిఫలనచుఞ్చుః ప్రణమతాం
మనోజ్ఞస్త్వత్పాదో మణిముకురముద్రాం కలయతే।
యదీయాం కామాక్షి! ప్రకృతిమసృణాః శోధకదశాం
విధాతుం చేష్టన్తే వలరిపువధూటీకచభరాః॥ 50

సింహము గుహలో నుండునట్లే చరణ సింహ ప్రభువు వేదవాక్కందరమున నివసించును. వేదవాక్కులు అకృతకములు. అనగా సహజములు. గుహలు కూడ సహజముగ నేర్పడునవి. కావున అవియు అకృతకములే. అకృతకత్వము వేదగుహల సమానధర్మము. ఈ సమానధర్మములవలన చరణకంఠీరవముల ఔపమ్యము బాగుగా స్ఫురించును. అమ్మవారి చరణకంఠీరవపతి కొక ప్రణయసఖి ఉన్నది. ఆమె మిక్కిలి ప్రౌఢ. ఎవరామె? నఖరుచియే. ఆ ప్రియసఖి ఈ యర్థమును ***ప్రౌఢా, ఆలీ, ప్రకటయన్*** శబ్దములు స్ఫురింపజేయుచున్నవి. కావున ఇందు సమాసోక్త్య లంకార స్ఫూర్తి ఉన్నది. సింహము యొక్క రంగు ఎఱ్ఱనిది. అది గాక ఎంతమంది భక్తుల మనస్సులనెడి అడవులలో నివసించు తమోగజములను చంపలేదు. వాని రక్తముతో ఎఱ్ఱబడిన తన దేహకాంతిని శౌర్యచిహ్నముగా ప్రియురాలి సంతోషము కొఱకు చూపించుచున్నదను అర్థమున్నది. మహారాజు తన శౌర్యచిహ్నముగా సంపాదించిన ప్రణయసఖిని సగర్వముగా ప్రకటించునట్లు సింహప్రభువు నఖరుచి యను తన ప్రణయసఖిని (తాను గెలుచుకొన్న దానిని) గర్వముగా లోకమునకు ప్రకటించుచున్నాడను అర్థమును వ్యంగ్యమగుచున్నది. ప్రథమ, చతుర్థ పాదములలో **వర్ణమైత్రి** ఉన్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున ***ప్రౌఢా*** ప్రసక్తి ఉన్నది. ఈ శ్లోకమున ప్రౌఢలైన **అమరపురీ పురంధ్రుల లాస్యము** ప్రశంసింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ పురస్తాత్కామాక్షి! ప్రచురరసమాఖణ్డలపురీ-
పురన్ధ్రీణాం లాస్యం తవ లలితమాలోక్య శనకైః।
నఖశ్రీభిః స్మేరా బహు వితనుతే నూపురరవై-
శ్చమత్కృత్యా శఙ్కే చరణయుగలీ చాటురచనాః॥ 52

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి!	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
తవ	=	నీయొక్క;
పురస్తాత్	=	ఎదుట;
లలితమ్	=	సుందరమైన;
ఆఖండలపురీపురన్ధ్రీణామ్	=	ఇంద్రనగరియందలి స్త్రీలయొక్క;
ప్రచురరసమ్	=	అధికరసముగల;
లాస్యమ్	=	లాస్యమును;
ఆలోక్య	=	చూచి;
శనకైః	=	మెల్లగా;
నఖశ్రీభిః	=	గోళ్ళ కాంతుల చేత;

పాద స్వచ్ఛత కద్దము పట్టుచున్నది. ఆమె పాదము మణి దర్పణమే యైపోయినది. నమస్కరణ ఫలముగా శచీదేవి తలకట్టు మరింత శోభించినది. ఇంద్రునికి కల్పాంతాయువు సిద్ధించినది. శచీదేవికి ముక్తి అక్కఱలేదు. ఆమెకు దేవతా రాజ్ఞీ వైభవము చాలును. లేదా ఆ వైభవమే మరింత అధికము కావలెను. లేదా అది శాశ్వతముగా నుండవలెను. రాక్షసాదులవలన ఆ వైభవము ననుభవించుటలో ఆటంకము లేర్పడకుండ అవిచ్ఛిన్నముగా ఉండవలెను. పాదరజమామె పాపటయందు, ముఖమందును సిందూరము కావలెను. అందుకే ఆమె నమస్కరించినది. కాని నమస్కరించు భక్తులు విరక్తులు. కావున వారు దేవతల కన్న అధికులు. వారు ఇంద్రాది వైభవము నాశింపరు. తృణీకరించెదరు. వారామె పాదమణి దర్పణము నందేమి చూచిరి. తమ యథార్థమైన పరమాత్మత్వమును దర్శించిరి. తాము పరమాత్ములమే అని వారికి తెలిసినది. కైవల్యము సిద్ధించినది. పరాత్మ శబ్దము పరమాత్మ అను అర్థమంతః సాక్షి పరమాత్మను జీవాత్మను రెంటిని అను అర్థమును ఇచ్చును. విచిత్రమేమనగా దర్పణమందు మిథ్యా ప్రతిబింబమే గోచరించును. అది మిథ్యయే యైనను తన (బింబము) నెట్లు సవరించుకోవలెను. తన యలంకరణము నందేమైన లోపము లున్నచో తెలుపును. దానిని చూచి సవరించుకొనుట లోక స్వభావము. దానికి విరుద్ధముగా ప్రతిబింబ జీవుని యథార్థస్వరూపము నీ మణిదర్పణము తెలుపుచున్నది. ఈశ్వరుడు బింబభూతుడని వేదాంత శాస్త్రజ్ఞులలోని యొక వర్గము వచించును. ఆ వాదము బింబప్రతిబింబవాదముగా ప్రసిద్ధము. ఓయీ! శరీరమునకు దాని ఆత్మకు భేదము బాగా గుర్తించిన వాడా! నీ శరీరమునకు నీలోని జీవాత్మ ప్రభువు. నీ శరీరము దానికి దాసభూతము కావున అది పరార్థము. అనగా ప్రభ్వర్థము. ఆ ప్రభువైన జీవుని సంతోష మావశ్యకమైనచో ఈశ్వరుని ప్రీత్యర్థము శాస్త్రోక్త పద్ధతిని జీవించును. ఆయన బింబము కావున ఆయన నవ్వినచో నీ ప్రభువైన జీవునకు సంతోషము కలుగునని అర్థమిచ్చు శ్రీశంకరుల వాక్యము లున్నవి. ఈ శంకర వాక్యములు ఈశ్వర జీవుల బింబ ప్రతిబింబ భావమునకు శాస్త్రజ్ఞుల బింబప్రతిబింబవాదమునకు ప్రమాణభూతములు. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి చరణదర్పణములో ప్రతిబింబించునది పరమాత్మ ప్రతిబింబమైన పరమాత్మను దర్శించుకొనువారు అమ్మవారికి నమస్కరించు జీవులు బింబములు. ఇది శ్లోకములోని విచిత్రత. (ఇ) అమ్మవారు పరమాత్మయైన శివునకు శరీరభూతము. ఆతడు సైతమొక్కొక్కపరి అమ్మవారి చరణములకు ప్రణమిల్లును. అప్పుడాయనకు కనిపించునది తన జీవభావమే. లేనిచో ప్రాకృతుని పగిది ప్రియురాలి చరణములకు ప్రణమిల్లునా? (ఈ). అమ్మవారికి ఆమె యొనర్చు పంచకృత్యములకు సాక్షిగా నుండు శివునకు అమ్మవారి ఈశ్వరత్వము ఆమె చరణములకు ప్రణమిల్లు జీవులు అందఱు తనకు భిన్నులుగా కన్పించెదరు. తన ఈశ్వరత్వము తనకు దృశ్యమైనందుకు తమ జీవేశ్వర (త్వములకు) భిన్నుడనియు తెలిసికొనును. అది ఆయన స్వరూపావస్థితి. అమ్మవారి చరణమణి దర్పణమున తమను చూచువారికి అదియే కన్పింపవలె ననుకొనిన

అదియే కన్పించును. కొందఱకందుండు ఈశ్వరబింబము కన్పించును. కొందఱకు జీవ ప్రతిబింబము కన్పించును. కొందఱకు జీవ ప్రతిబింబభావమే కన్పించదు. స్వస్వరూప కైవల్యమే స్వస్వరూపావస్థితియే కన్పించును. కన్పించు ననగా అది దృశ్యమనుట కాదు. దర్పణము తద్బింబ ప్రతిబింబము లేమియు లేవు. అంతయు తానే, అంతయును నదియే, ఏమియు కన్పించదు. తనకు బహిరంతస్సులు లేవు. తానే తన ఏకత్వమే. అదియే ఈ దర్పణమునందలి విచిత్రత. ఇది నమస్కరించి చూచుకొను వారి సొమ్ము. ఇట్టి శోధక దిశనే అది కల్పించుచున్నది. ఇది తత్త్వము. పదార్థశోధకత మరొక విచిత్రత ఏమనగా దోషము ఉపాధిగతము. అద్దము ఉపాధి. తద్గత దోషమే తత్ప్రతిబింబ మందున్నట్లు కన్పించును. ***ఇది వేదాంత శాస్త్ర వ్యవహార సిద్ధాంతము.*** ఇచట ఉపాధి అమ్మవారి చరణ దర్పణము. అది అత్యంత శుద్ధము. దానికి శోధనీయత లేదు. శోధనీయత ఉపాధిగతమై యుండుట వేదాంత శాస్త్ర వ్యవహారసిద్ధము. కాని ఇచట శోధనీయత అందు చూచుకొని తనను (బింబములను) దిద్దుకొనుట, సవరించుకొనుట (దోషములను తొలగించుట). ఇవి అన్నియు బింబధర్మములే. కాని వీని అవసరము లేకుండగనే అమ్మవారి చరణదర్పణము శుద్ధమైన స్వచ్ఛమైన స్వరూపమైన పరమాత్మ సాక్షాత్కరించు చుండగా ఇక వేరు శోధనమేమియు నక్కఱలేదు. చరణ దర్పణాశ్రయము చాలును. దర్పణము స్వయంశుద్ధము. కావున దానికి శోధనీయత లేదు. అపరిశుద్ధమైనను బింబముయొక్క స్వచ్ఛస్వరూపము సాక్షాత్కరించుటచే దర్పణమునందు చూచి దిద్దుకొనవలసిన దేమియు లేదు. ౨ అమ్మవారి చరణమణి దర్పణము త్రిగుణాత్మక ప్రకృతి. (మాయ) అందు శుద్ధసత్త్వము ప్రధానమైనను యత్కించి ద్రజస్తమస్సంపర్కము లేనిదే జగత్ సృష్టి స్థితి లయములు జరగవు. కావున ఆ దర్పణము రజస్సు కలదియే. ఆ రజస్సును తుడుచుటకు కుంచె కావలెను. ఆ కుంచెతనమును వహించి శచీదేవి కేశములు శోధకదశను అనగా శోధకత్వమును చేపట్టి అమ్మవారి పాదములందలి రజస్సును తుడిచివైచినవి. శచీదేవి కేశములందు లేని శోధకత్వమున్నట్లు చెప్పబడుటచే నీ శ్లోకమున అతిశయోక్తియు, శోధకత్వసంభావనముచేత ఉత్ప్రేక్షాలంకారమును ఒప్పుచున్నవి. అమ్మవారి పాద మణిదర్పణరజమును తుడిచినప్పుడది ఆ శచీదేవి పాపిటలో సిందూర మైనది. అది ఇంద్రుని కల్పాంతాయువుగా నొనరించినది అను అర్థమిట వ్యంగ్యము. పూర్వార్ధములోని రెండు పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది. అమ్మవారి పాదమణి ముకురము చిద్ఘన శుద్ధాత్మ స్వరూపము. దాని ప్రకాశము తమపై పడుటచే తమోమయములైన శచీదేవి కేశములందు చేష్టించు శక్తి కలిగినది. దానివలన శుద్ధాత్మకు మిథ్యారజస్సంపర్కము కలిగినట్లైనది. అమ్మవారి కరుణ ఆ రజమును తుడిచివేయు శక్తిని కేశములకు కలిగించినది.



అవ:– తమః ప్రతీకమైన తమోమయములగుటచే నలుపు రంగు కల కేశములు పై

శ్లోకమున ప్రస్తావింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున స్వతమఃఖండనము కవిచే అర్థింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ అవిశ్రాన్తం తిష్ఠన్నకృతకవచఃకన్దరపుటీ–
కుటీరాన్తః ప్రౌఢం నఖరుచిపటాలీమ్ప్రకటయన్।
ప్రచణ్డం ఖణ్డత్వం నయతు మమ కామాక్షి! తరసా
తమోవేతణ్డేన్ద్రం తవ చరణకణ్ఠీరవపతిః॥ 51

ప్రతిపదార్థము :–

అకృతకవచఃకందరపుటీకుటీరాన్తః	=	వేద వాక్కులనెడి గుహయను గుడిసెలోపల;
అవిశ్రాన్తమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
తిష్ఠన్	=	నివసించుచు;
ప్రౌఢమ్	=	ప్రౌఢయైన;
నఖరుచిపటాలీమ్	=	గోళ్ళ కాంతులను జడల సమూహమును;
ప్రకటయన్	=	ప్రకటించుచు;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
తవ	=	నీయొక్క;
చరణకంఠీరవపతిః	=	చరణమను సింహ ప్రభువు;
మమ	=	నాయొక్క;
ప్రచండమ్	=	తీవ్రమైన;
తమోవేతండేంద్రమ్	=	తమమను గజరాజును;
ఖండత్వమ్	=	ముక్కలగుటను;
నయతు	=	పొందించుగాక!

తాత్పర్యము :–

వేద వాక్కందరమందెల్లప్పుడు విహరించుచు గోళ్ళ కాంతులను జూలును ప్రకటించుచు అమ్మవారి చరణమను సింహప్రభువు ప్రచండమైన నా తమమను గజరాజును ముక్క లొనర్చుగాక!

వివరణము :–

అమ్మవారి గోళ్ల కాంతియే జూలు. అమ్మవారి చరణమే సింహ ప్రభువు. సింహ మేనుగును చంపును. అమ్మవారి చరణకంఠీరవమే ఏనుగును చంపును. అది చంపదగిన గజరాజమేది. ఇదిగో అది నా యెదలో నున్న తమస్సే. దాని నమ్మవారి చరణకంఠీరవ పతియే చంపగలదు అను అర్థమును తెలుపు రూపకాలంకారమున్నది. నఖరుచి అమ్మవారి పాదమునందున్నట్లు సింహమునకు కూడ నుండును. కావున నఖరుచి అను విషయము నందు జూలుయొక్క రూపణ మున్నదనియు చెప్పవచ్చును.

నః	=	మనలను;
పాయాత్	=	కాపాడుగాక.

తాత్పర్యము :-

నమస్కరించువారికొఱకు, సంపత్తి నాకర్షించుటకొఱకు, పెరుగుచున్న వారి సంసారప్రసారమును స్తంభింపజేయుట కొఱకు, శివుని మనస్సును మోహింపజేయుట కొఱకు చేయదగిన జపధ్వనివలె అమ్మవారి పాదమంజీర నాద మొప్పుచున్నది. అది మనలను కాపాడుగాక!

వివరణము :-

మాంత్రికులు ఆకర్షణముకొఱకు మంత్రజపము చేయుదురు. సంపత్తి యొక్క గాని, స్త్రీ యొక్కగాని ఆకర్షణము కొఱకు మంత్రముల జపించెదరు. అట్లే శత్రు స్తంభనము కొఱకు మంత్రముల జపించెదరు. ప్రతిపంథి విద్వాంసుల వాగ్స్తంభనము కొఱకును జపించెదరు. అట్లే శత్రువుల బుద్ధిలో మోహము కలుగుటకును జపించెదరు. (ఇచట ఇష్టుడైన శివుని మనస్సు తనపై మోహము నొందగోరిన అమ్మవారికై పాదయుగళి జపించినది.) ఇంకను భూతోచ్చాటన, శత్రుమారణము మొదలైన అనేక క్రియల సిద్ధికొఱకై మంత్రముల జపించెదరు. అమ్మవారి పాదయుగలి ఒక మాంత్రికురాలు. ఆమె నతుల సంపత్తి నాకర్షించుటకు వారి సంసారప్రసారమును స్తంభింపజేయుటకు జపించును. నతులలో జీవులతో పాటు పరమేశ్వరుడుండుట విచిత్రము. ఆ పరమేశ్వరుని మనమును తనపట్ల మోహమును పొందు నిమిత్తము జపించును. ఇంతకు పాదయుగళి జపించుట అననేమి? అందెల ధ్వనియే ఆ జపముగా సంభావింప బడినది గావున ఇట ఉత్ప్రేక్షాలంకారస్ఫూర్తి యున్నది. అమ్మవారి పాదయుగళి మాంత్రికురాలని చెప్పక పోయినను స్ఫురించుచునే యున్నది. కావున ఇందు సమాసోక్త్యలంకారము కూడ నున్నది. వాచ్యముగా అందెల ధ్వని యందు జపత్వారోపమున్నది. కావున రూపకాలంకారమున్నది. జపము **వాచికము.** వినబడకుండ నుచ్చరింపబడు జపము **ఉపాంశువు**. మనస్సులోనే మంత్రము యొక్క ఆవృత్తి **మానసికము.** అని ధర్మశాస్త్ర గ్రంథములలో ఉపాసనా గ్రంథములలో వివరింపబడినది. పాతంజలయోగసూత్రమున మంత్ర జప మంత్రార్థ భావనలు సాధకున కావశ్యకములని చెప్పబడినది. ద్వితీయ, చతుర్థ పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున శివుని ప్రణామము వ్యంజింపజేయబడినది. ఈ శ్లోకమున **బ్రహ్మవిష్ణ్వాదులప్రణామము** చెప్పబడినది.

శ్లో॥ వితన్వీథా నాథే! మమ శిరసి కామాక్షి! కృపయా
పదామ్భోజన్యాసం పశుపరివృఢప్రాణదయితే।

స్మేరా	=	చిఱునవ్వుగలదై;
చరణయుగలీ	=	పాదముల జంట;
చమత్కృత్యా	=	చమత్కారముచే;
నూపురరవైః	=	అందెల ధ్వనులచేత;
చాటురచనాః	=	ప్రశంసా రచనలను;
బహు వితనుతే	=	బహుమానించుచున్నవి (అని);
శంకే	=	ఊహించుచున్నాను.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదయుగలి తన ఎదుట ఎక్కువరసము చిప్పిలునట్లు దేవతా స్త్రీలు చేయు లాస్యమును చూచి గోళ్ళకాంతితో నవ్వుచు అందెల రవళిలో బాగున్నదను ప్రశంసావాక్యరచనల బహుమానములుగా నిచ్చుచున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదయుగళి మహారాజ్ఞివలె పీఠముపై కూర్చుని ఉన్నది. దేవతా స్త్రీలు నృత్యము చేసినారు. దాని కా పాదయుగళి మెచ్చుకొనవలె. మెచ్చుకొనుటలో మొదటిది కొంచెము నవ్వుట, నవ్వును పెదవులపై ప్రకటించుట ఉండును. ఈ చిఱునవ్వు నామె పెదవులపై చూపించినది. ఆ పని నామె గోళ్ళకాంతి చేసినది. అనగా గోళ్ళకాంతియే పాదయుగళి నవ్వుచున్నట్లు కనబడునట్లు చేసినది. మెచ్చుకొన్నట్లు తెలుపు సూచన ఏదైన బహుమతి నిచ్చుట. పాదయుగళి అందెల గలగలమనిపించినది. ఆ ధ్వని చెవులలో పడినది. దేవతా స్త్రీలకు పాదయుగళి తమను మెచ్చుకొన్నట్లు అనిపించినది. ఈ శ్లోకము నందలి ఉత్ప్రేక్షాలంకారముననే ఈ యర్థము నిష్పన్నమగుచున్నది. **'ప్రచురరసమ్, లలితమ్'** అను శబ్దములు లాస్యముయొక్క చమత్కృతికి హేతువులను తెలుపుచున్నవి. చమత్కృతి కలిగించినప్పుడే కళాకారుల కళకు సార్థకత్వము, చమత్కృతి కలిగినప్పుడే సహృదయుల రసికతకు సార్థకత. **చాటురచనా** శబ్దము సాధారణముగా నాయకుడు నాయిక కోపము తగ్గింపజేయుట కామె యందు కొంచెముగా నున్న గుణములను పెద్దజేసి చెప్పుట, ఆమె దోషములను గుణములుగా చేసి చెప్పుట మొదలగు వాగ్విన్యాసమును బోధించును. కావ్యాంతర్భాగములుగా గాక విడివిడిగా ఉబుసుపోకకో పరిహాసమునకో ఏదేదో ఊహించుకొనుచు చెప్పిన పద్య రచన అను అర్థమునందు కూడ చాటురచనా శబ్దము వర్తించును. ఈ శ్లోకమున సాధారణ ప్రశంసాపరముగా గాని దేవతా స్త్రీల కించిద్రసవల్లాస్యమును ఔదార్యముతో మెచ్చుకొనుచునే అమ్మవారి చాటు రచన చేసినది. **'బహు, వితనుతే'** అను శబ్దములు పై అంశమునే వ్యంజించు చున్నవి.



అవ:– పై శ్లోకమున రసము ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి పాదయుగళి విప్రలంభ శృంగార రసము ననుభవించు పథిక కాంతా సుదృశగా వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ సరోజం నిన్దన్తీ నఖకిరణకర్పూరశిశిరా
నిషిక్తా మారారేర్మకుటశశిరేఖాహిమజలైః।
స్ఫురన్తీ కామాక్షి! స్ఫుటరుచిమయే పల్లవచయే
తవాధత్తే మైత్రీం పథికసుదృశా పాదయుగళీ॥ 53

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి!	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
సరోజమ్	=	కమలమును;
నిన్దన్తీ	=	నిందించుచున్న;
నఖకిరణకర్పూరశిశిరా	=	గోళ్ళకాంతియనెడి కర్పూరముచే చల్లనైన;
మారారేః	=	శివునియొక్క;
ముకుటశశిరేఖాహిమజలైః	=	కిరీటమందలి చంద్రరేఖయొక్క మంచు నీళ్ళచేత;
నిషిక్తా	=	స్నానమాడిన;
స్ఫుటరుచిమయే	=	స్పష్టకాంతిమయమైన;
పల్లవచయే	=	చిగుళ్ళ గుంపునందు;
స్ఫురన్తీ	=	ప్రకాశించుచున్న;
తవ	=	నీయొక్క ;
పాదయుగళీ	=	పాదముల జంట;
పథికసుదృశా	=	విరహ కాంతితో;
మైత్రీమ్	=	స్నేహమును;
ఆధత్తే	=	చేయుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

కమలమును నిందించుచు గోళ్ళకాంతియనెడి కర్పూరమును పూసికొని శివుని కిరీట మందలి చంద్రరేఖలోని మంచుజలములలో స్నానమాడి స్పష్టమైన కాంతియనెడి చిగుళ్ళపై దొర్లాడుచున్న నీ పాదయుగళి విరహిణితో పోల్చదగియున్నది.

వివరణము :–

తుమ్మెద వ్రాలిన కమలమును చూచి తనను చుంబించు నాయకుడు దూరగతుడైనాడనే బాధతో అదృష్టవంతమైన ఆ కమలమును నిందించుట విరహిణి చేయునొక పని. విరహతాపమును బాపుకొనుట కామె ఒంటిపై కర్పూరమును పూసికొనెను. మంచునీళ్ళలో స్నానము చేయుచు చిగుళ్ళపై దొర్లును. అమ్మవారి పాదముల జంట కూడ తన సౌందర్యాధిక్యముచే కమలనింద చేయుచున్నది. పాదయుగళి గోళ్ళకాంతియనెడి కర్పూరమును బూసికొన్నది. శివుని కిరీట మందలి చంద్రరేఖలోని మంచునీట స్నానమాడినది. ఎఱ్ఱని తనకాంతి యనెడి చిగుళ్ళగుంపుపై దొర్లాడుచున్నది. విరహిణివలె నాచరించుటయే విరహిణితో మైత్రి చేయుటగా చెప్పబడినది. కమలనింద, కర్పూరపు పూత, చన్నీళ్ళ స్నానము, చిగురుటాకులపై పడుకొనుట. ఇవన్ని విరహిణు లొనరించుకొను శైత్యోపచారములు. స్నేహితురాండ్రు కూడ తమ యజమానురాండ్రైన విరహిణుల కిట్టి శైత్యోపచారముల నొనరించి వారి విరహతాపము బాప యత్నించెదరనుట కావ్యములలో సాధారణముగా దృశ్యమగు నంశము. శివుడు నమస్కరించినపుడు అమ్మవారి పాదముల జంటపై శివకిరీట గతచంద్రరేఖలో నుండి మంచు జలములు పడుటయే పాదముల జంట స్నానము చేయుటగా చెప్పబడినది. మూడవ పాదమున వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున సౌభాగ్య సంపన్నమైన అమ్మవారి పాదముల యెడ శివుని నమస్కారము వ్యంగ్యము చేయబడినది. ఈ శ్లోకమున నమస్కరించు వారి కమ్మవారి అందెల ధ్వని సంపత్తి నాకర్షింపచేయునని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నతానాం సంపత్తేరనవరతమాకర్షణజపః
ప్రరోహత్సంసారప్రసరగరిమస్తమ్భనజపః।
త్వదీయః కామాక్షి! స్మరహరమనోమోహనజపః
పటీయాన్నః పాయాత్పదనలినమఞ్జీరనినదః॥ 54

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి!	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
అనవరతమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
నతానామ్	=	నమస్కరించువారియొక్క;
సంపత్తేః	=	సంపద యొక్క;
ఆకర్షణజపః	=	ఆకర్షించు జపమైన;
ప్రరోహత్ సంసారప్రసర గరిమస్తంభనజపః	=	పెరుగుచున్న సంసార ప్రసారమును స్తంభింపజేయు జపమైన;
స్మరహరమనోమోహనజపః	=	మనస్సును మోహింపజేయు జపమైన;
త్వదీయః	=	నీకు సంబంధించిన;
పటీయాన్	=	మిక్కిలి సమర్థమైన;
పదనలినమంజీరనినదః	=	పాదపద్మముల యందలి అందెలయొక్క ధ్వని;

నొంది బాలచంద్రసదృశమైన అమ్మవారి పాదముల జంట క్షణకాలమున నా వాక్ నైపుణ్యమును పెంపొందించుగాక!

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదముతో పోటీపడు కమలము పాదమునకు శత్రువై పోయినది. అదిగాక లక్ష్మికి నిలయమునని గర్వించినది. దాని లక్ష్మీ గర్వము నణచి దానిని భిక్షువుగా జేయు సామర్థ్యమెట్లు లభించునా అని ఆలోచించినది. అమ్మవారి పాద మెఱ్ఱనిది. కమలము కూడ ఎఱ్ఱనిది. కావున ఎఱుపు రంగుతో దాని నోడించుట గొప్పకాదు. దానికి లేని తెలుపు కాంతిని సంపాదింపవలెను. తన గోళ్ళలోనే ఆ తెల్లని కాంతి యున్నది. ఆ తెల్లని కాంతితో తాను బాలచంద్ర తుల్యమై పోయినది. బాలచంద్రునికి కమలము నోడించు శక్తి గలదు. (దానిని ముడుచుకొని పోవునట్లు చేయగలదు.) బాలచంద్ర సాదృశ్యమును బొందిన తరువాత తనకును ఆ శక్తి గలిగినది. బాలచంద్రుని చూచియే ముడుచుకొని పోవు కమలమున కట్టి మరొక దానితో అనగా అమ్మవారి పాదముతో ముడుచు కొనియు నట ఉండలేక దేశాంతరము పోయి బిచ్చమెత్తుకొని జీవించుటయే మంచిది అని కమలము భావించునట్లు చేసినది. దేశాంతరములకు బోయి బిచ్చమెత్తుకొనునట్లు చేసినది ఇక దానికి అమ్మవారి పాదముతో పోటీపడు మాట అటుంచి తన ఎదుటకే వచ్చుటకు సాహసము లేదు. కమలము ఎఱ్ఱని లక్ష్మికి నిలయమే కాని వలక్షశ్రీ (తెల్లని లక్ష్మికి) నిలయము కాదు. ఆ లోపముతో సిగ్గుపడి ఇట నిలువలేక ఎక్కడనో బిచ్చమెత్తుకొని జీవింప నారంభించినది. అమ్మవారి పాదము తన ఎఱ్ఱని తెల్లని కాంతులతో ఉదయించు బాలచంద్రునితో సమానమై రాత్రి కూడ విహరించుచున్నది. పగటను దానికి లేని తన తెల్లని కాంతితో కమలమును పరిహసించుచునే యున్నది. ఇంతటి వైభవము గోళ్ళకాంతులతో అమ్మవారి పాదముల జంటకు కలిగినది. లక్ష్మీ నిలయమైన పద్మము (ఒక నిధిపేరు) యాచకులకు లక్ష్మి నొసగగలుగునేమో కాని వాక్ నైపుణ్యము నొసగజాలదు. (వాక్కులు తెల్లని వనుట కవి సమయము). తెల్లని కాంతితో నాలో వాక్ నైపుణ్యము (సరస్వతి) నొసగుమని కవి అమ్మవారి పాదయుగళిని ప్రార్థించుచున్నాడు. ***భవసంక్షోభగరిమ***ను అనగా సంసార బాధను నశింపజేయగల శక్తి కమలమునకు లేనే లేదు. లక్ష్మి చంద్రసహోదరి కావున చంద్రసాదృశ్యము పొందిన పాదయుగళి కడ బాలచంద్రుని కడ నున్నట్లే హాయిగా నుండును. ఈ అర్థమంతయు ఈ శ్లోకమున వ్యంగ్యమగుటకు ప్రధానముగ శ్రీశబ్ద ప్రయోగము దోహదపడుచున్నది. శ్రీశబ్దము లక్ష్మ్యర్థకము, కాంత్యర్థకము నగుటయే ఇందులకు కారణము. **'క్ష'** కార బహువారావృత్తిచే నిట వృత్త్యనుప్రాస మను శబ్దాలంకార మేర్పడినది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి ***పాదనఖకాంతి*** వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి ***పాదకాంతులు*** వర్ణింపబడుచున్నవి.

పిబన్తో యన్ముద్రాం ప్రకటముపకమ్పాపరిసరం
దృశా నానద్యన్తే నలినభవనారాయణముఖాః॥ 55

ప్రతిపదార్థము :-

పశుపరివృఢప్రాణదయితే	=	ఓ శివుని యిల్లాలా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీ దేవీ!
నాథే	=	యజమానురాలా!
యన్ముద్రామ్	=	దేని చిహ్నమును;
ప్రకటమ్	=	స్పష్టముగా;
ఉపకమ్పాపరిసరమ్	=	కమ్పానదీ పరిసరములకు దగ్గఱ;
దృశా	=	చూపుతో;
పిబన్తః	=	త్రాగుచున్న;
నలినభవనారాయణముఖాః	=	బ్రహ్మవిష్ణ్వాదులు,
నానద్యన్తే	=	ఆనందపారవశ్యమున ధ్వనించుచున్నారో;
(ఆ) పదాంభోజన్యాసమ్	=	పాదకమలన్యాసమును;
మమ	=	నాయొక్క;
శిరసి	=	శిరమునందు;
కృపయా	=	దయతో;
వితన్వీథాః	=	ఉంచుము.

తాత్పర్యము :-

అమ్మా, నీ పాదన్యాసమును కమ్పానదీతీరప్రాంతమున కంటితో త్రాగుచు బ్రహ్మవిష్ణ్వాదులు ఆనందోద్గారముల నొనర్చుచున్నారు. ఆ పాదన్యాసమును నా శిరముపై దయతో నుంచుము.

వివరణము :-

కమ్పానదీతీరప్రాంతములలో అమ్మవారు విహరించినది. ఆ విహార మెప్పుడు జరిగినదో ఎవ్వరును ఎఱుగరు. కాని ఆ విహారమునకు చిహ్నము అమ్మవారి పాదముద్ర ఆ ఇసుక తిన్నెలలో బ్రహ్మవిష్ణ్వాదులకు స్పష్టముగా కానవచ్చినది. దాని నాసక్తితో బ్రహ్మవిష్ణ్వాదులు చూచుటను కవి కంటితో త్రాగుటగా చెప్పినాడు. దర్శనానందముతో వారొనర్చిన ధ్వనులిప్పటికిని వినబడుచున్నవి. ***'నానద్యన్తే'*** అను క్రియలోని వర్తమానార్థకప్రత్యయ మీ అంశమునకు వ్యంజకము. అమ్మా! అట్టి నీ పాదమును నా తలపై దయతో ఉంచుము అని కవి అమ్మవారిని ప్రార్థించుచున్నాడు. అమ్మవారి పాదన్యాస ముద్ర కమ్పాతీరపులినములలో బ్రహ్మవిష్ణ్వాదులకు కనబడుట కూడ అమ్మవారి కృపకు ఫలమే. అందుకే ఆ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదులు ఆనందోద్గారము లొనర్చుట.



అవ:- పై శ్లోకమున బ్రహ్మ విష్ణ్వాదుల పాద దర్శనానందము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆదిపదగ్రాహ్యులైన దేవతల ప్రణామము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రణామోద్యద్బృన్దారకముకుటమన్దారకలికా-
విలోలల్లోలమ్బప్రకరమయధూమప్రచురిమా।
ప్రదీప్తః పాదాబ్జద్యుతివితతిపాటల్యలహరీ-
కృశానుః కామాక్ష్యా మమ దహతు సంసారవిపినమ్॥ 56

ప్రతిపదార్థము :-

ప్రణామోద్య ద్బృన్దారక ముకుట మన్దార కలికా విలోల ల్లోలమ్బ ప్రకర మయ ధూమ ప్రచురిమా	=	ప్రణామము కొఱకు సిద్ధించుచున్న దేవతల కిరీటముల మందార కలికలకై చలించు తుమ్మెదల సమూహము అనెడి పొగ యొక్క ఆధిక్యము గల;
ప్రదీప్తః	=	ప్రజ్వలించిన;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
పాదాబ్జద్యుతివితతిపాటల్య లహరీకృశానుః	=	పాదకమల కాంతుల గుంపు యొక్క ఎఱుపు ప్రవాహమనెడి అగ్ని;
మమ	=	నాయొక్క;
సంసారవిపినమ్	=	సంసారమనెడు అడవిని;
దహతు	=	కాల్చివేయును గాక!

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదముల ఎఱ్ఱని ప్రకాశము ప్రజ్వలించిన అగ్నియే. దేవత లా పాదములపై ప్రణమిల్లునప్పుడు వారి శిరస్సులలోని మన్దారముల మొగ్గలకై ఆసక్తి గొనుచున్న తుమ్మెదల సమూహము ధూమాధిక్యమా అనిపించు చున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారి చరణములపై తమ తలలు మోపుటకు పాదపీఠమునకు క్రిందుగా కూర్చొని యున్న దేవతలు ఆ లేచుచున్నప్పుడు వారి శిరస్సులలోని మన్దారముల మొగ్గలకై తిరుగాడు తుమ్మెదలు అంతకన్న బాగుగా వికసించి అధిక మరందసుగంధముల కలిగియున్న అమ్మవారి చరణముల వైపున కెగురుచున్నవి. ఆ తుమ్మెదలగుంపు చరణారుణిమ యను అగ్ని నుండి వెడలుచున్న పొగగా కనిపించుచున్నది అని కవిచే సంభావింపబడుచున్నందున ఈ శ్లోకమున గమ్యోత్ప్రేక్షాలంకారమున్నది. సంసారమునందు విపినత్వారోప మున్నందున రూపకాలంకారమున్నది. **ప్రచురిమా** శబ్దము జ్వాల వచ్చుటకు ముందు అగ్నిలో నుండి అధికమైన పొగ వచ్చునను అంశమును సూచించును. పాదముల ఎఱుపు, దానిపై దేవతల శిరస్సులలో మన్దారకలికల తెలుపు, వానిపై నున్న తుమ్మెదల నలుపు అమ్మవారి యందలి త్రిగుణాత్మక ప్రకృతి స్వభావమును తెలుపుచున్నవి. అగ్ని జ్వలించునప్పుడు అడుగుననున్న అగ్ని, దానిపై జ్వాలలు, వాని చివఱలలో పొగలు-ఈ దృశ్యము అమ్మవారి పాదములపై దేవతలు తమ తలలు మోపినప్పుడు కవి భావనా నేత్రమునకు కనిపించినది. ప్రథమ, తృతీయ పాదములలో వర్ణమైత్రి, యతి భిన్నభిన్న స్థానములలో ఉన్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున తెల్లని మన్దార కలిక ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున దానితోడి సాదృశ్యము గల అమ్మవారి తెల్లని పాదనఖ కాంతి వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ వలక్షశ్రీరృక్షాధిపశిశుసదృక్షా తవ నఖై-
ర్జిఘృక్షుర్దక్షత్వం సరసిరుహభిక్షుత్వకరణే।
క్షణాన్మే కామాక్షి! క్షపితభవసంక్షోభగరిమా
వచోవైచక్షణ్యం చరణయుగలీ పక్ష్మలయతాత్॥ 57

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
సరసిరుహభిక్షుత్వకరణే	=	కమలమును భిక్షువుగా చేయుటయందు;
దక్షత్వమ్	=	సామర్థ్యమును;
జిఘృక్షుః	=	గ్రహింపగోరినదై;
నఖైః	=	గోళ్ళతో;
వలక్షశ్రీః	=	తెల్లనికాంతిగలదై;
ఋక్షాధిపశిశుసదృక్షా	=	బాలచంద్రునితో సామ్యము నొందిన;
క్షపితభవసంక్షోభగరిమా	=	శమింపజేయబడిన సంసార సంక్షోభము యొక్క గొప్పతనము గల;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణయుగలీ	=	పాదముల జంట;
మే	=	నాకు;
క్షణాత్	=	క్షణ కాలమున;
వచోవైచక్షణ్యమ్	=	మాటలలో నేర్పును;
పక్ష్మలయతాత్	=	పెంపొందించు గాక!

తాత్పర్యము :-

కమలమును భిక్షువుగా చేయు సామర్థ్యమును పొందగోరి గోళ్ళతో తెల్లనికాంతి

శనైశ్చర గ్రహబోధకము. శనైశ్చరుడు మెల్లగా నడుచు గ్రహము. కావున అమ్మవారి పాదము శనైశ్చరుడని చెప్పబడినది. మందశబ్దము అర్థశ్లేషబలమున శనైశ్చరుడు అను అర్థము నిచ్చును. తమః శబ్దము అజ్ఞానమును రాహుగ్రహమును బోధించును. కేతు శబ్దము అగ్ని యను అర్థమును, కేతు గ్రహమును బోధించును. కావున తమఃకేతు శబ్దములు శ్లేషబలమున అమ్మవారి పాదము **రాహువును, కేతువును** బోధించును. ఇట్లు అమ్మవారి పాదము ***నవగ్రహ*** రూపమని ఈ శ్లోకమున చెప్పబడినది. నవగ్రహములవలె అమ్మవారి చరణము ఐహిక క్లేశముల నివారించి ఐహిక సుఖముల గలిగించుననుట నవగ్రహ రూపమని చెప్పుటకు ప్రయోజనము. తృతీయ చతుర్థ పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదము నవగ్రహరూపమున ఐహిక సుఖముల ననుగ్రహించుట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున పారలౌకికసుఖముల ననుగ్రహించు బ్రహ్మాదులకన్నను, కల్పవృక్షమునకన్నను అమ్మవారి పాదము **మోక్షప్రదాన హేతువు**న అధికమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నయన్తీం దాసత్వం నలినభవముఖ్యానసులభ–
ప్రదానాద్దీనానామమరతరుదౌర్భాగ్యజననీమ్।
జగజ్జన్మక్షేమక్షయవిధిషు కామాక్షి! పదయో–
ర్ధురీణామీష్టే కస్తవ భణితుమాహోపురుషికామ్॥ 60

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీ దేవీ!
దీనానామ్	=	దీనులకు;
అసులభప్రదానాత్	=	దుర్లభమైన దాని (మోక్షము) నొసగుట వలన;
నలినభవముఖ్యాన్	=	బ్రహ్మాదులను;
దాసత్వమ్	=	దాసభావమును;
నయన్తీమ్	=	పొందించుచున్న;
అమరతరుదౌర్భాగ్యజననీమ్	=	కల్పవృక్షమునకు దౌర్భాగ్యము కలిగించు;
జగజ్జన్మక్షేమక్షయవిధిషు	=	జగముల సృష్టి స్థితి లయ కృత్యములందు;
ధురీణామ్	=	నేర్పరియైన;
తవ	=	నీయొక్క;
పదయోః	=	పాదములయొక్క;
ఆహోపురుషికామ్	=	మహిమను;
కః	=	ఎవడు;

శ్లో॥ సమన్తాత్కామాక్షి! క్షతతిమిరసన్తానసుభగా–
ననన్తాభిః భాభిర్దినమను దిగన్తాన్విరచయన్।
అహన్తాయా హన్తా మమ జడిమదన్తావలరిపు–
ర్విభిన్తాం సన్తాపం తవ చరణచిన్తామణిరసౌ॥ 58

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
దినమ్ అను	=	ప్రతిదినమందు;
అనంతాభిః	=	అంతులేని;
భాభిః	=	కాంతులతో;
సమంతాత్	=	అంతట;
దిగంతాన్	=	దిగంతములను;
క్షతతిమిరసంతానసుభగాన్	=	కొట్టబడిన చీకట్ల గుంపులతో సుందరములైన వానినిగా;
విరచయన్	=	చేయుచు;
అహంతాయాః	=	అహంతయొక్క;
హన్తా	=	నశింపజేయు;
జడిమదన్తావలరిపుః	=	జాడ్యమను ఏనుగుకు శత్రువైన;
తవ	=	నీయొక్క;
అసౌ	=	ఈ;
చరణచింతామణిః	=	పాదమను చిన్తామణి;
మమ	=	నాయొక్క;
సన్తాపమ్	=	సంతాపమును;
విభిన్తామ్	=	ఛేదింపజేయుగాక!

తాత్పర్యము :–

ప్రతిదినము తన అనంత కాంతులతో దిగన్తముల నున్న అన్ని చీకట్లను తొలగించి కాంతులతో నింపి సుందరములుగా చేయుచు, అహంతను చంపు జాడ్యమను ఏనుగుకు శత్రువైన నీ చరణచింతామణి నా సన్తాపమును తొలగించుగాక.

వివరణము :–

ఇంద్రుడు పాలసముద్రమును మథించునప్పుడు పుట్టిన మణిని స్వీకరించెను. దానిపేరు **చిన్తామణి.** అది చీకటుల తొలగించుటతో కోరిన కోర్కెల దీర్చును. చిన్తామణి స్వర్గమును వెలిగించునేమో కాని భూలోకము దాక దాని కాంతులు ప్రసరింపవు. అమ్మవారి చరణచిన్తామణియొక్క (జ్ఞాన) కాంతులు సర్వలోకములలోని అన్ని దిగంతములలోని

చీకట్లను నశింపజేయును. అజ్ఞానమను ఏనుగునకు ఆమె పాదచిన్తామణి శత్రువు. అహంత అనగా అహంకారము. దానిని ఆ చిన్తామణి చంపి వైచును. ఇంద్రుని చిన్తామణి యీ పనులను చేయలేదు. వాచ్యమైన పాదమునందు చింతామణియొక్క రూపణము చేత పైన వివరించిన వ్యతిరేకాలంకారము స్ఫురించుచున్నది. అన్ని పాదముల ఆరంభమున రెండవ మూడవ అక్షరముల ప్రాస అనగా ద్విప్రాసమున్నది. పాద మధ్యమున 13వ అక్షరము ప్రాసముగా నున్నది. అహన్తా హన్తా అను చోట ఛేకానుప్రాసమున్నది. వీటన్నిట నకార, తకారావృత్తి ఉండుటచే వృత్త్యనుప్రాసము కూడ నున్నది. ఇవి శబ్దాలంకారములు.

విభిన్తామ్ – ఆత్మనేపది, లోట్ ప్రథమపురుషైకవచనము.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణము చింతిత ఫలదాతృ చిన్తామణిగా రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున చింతిత ఫలదాన ప్రతిబంధ తన్నిరాస హేతువులైన నవగ్రహరూప మమ్మవారి చరణమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ దధానో భాస్వత్తామమృతనిలయో లోహితవపు–
ర్వినమ్రాణాం సౌమ్యో గురురపి కవిత్వం చ కలయన్।
గతౌ మన్దో గఙ్గాధరమహిషి! కామాక్షి! భజతాం
తమః కేతుర్మాతస్తవ చరణపద్మో విజయతే॥ 59

ప్రతిపదార్థము :–

మాతః	=	అమ్మా!
గంగాధరమహిషి	=	శివుని యిల్లాలా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీ దేవీ!
వినమ్రాణామ్	=	నమస్కరించువారికిని;
భజతామ్	=	సేవించువారికిని;
భాస్వత్తామ్	=	ప్రకాశత్వమును (సూర్యుడు);
దధానః	=	ధరించునది;
అమృతనిలయః	=	అమృతమునకు నిలయము (చంద్రుడు);
లోహితవపుః	=	ఎఱ్ఱని ఆకృతి గలది (అంగారకుడు);
సౌమ్యః	=	శాంతమైనది (బుధుడు);
గురుః	=	గొప్పది (బృహస్పతి);
కవిత్వమ్ కలయన్	=	కవితను చేయునది (శుక్రుడు);
అపి చ	=	మరియు;
గతౌ	=	నడకయందు;
మన్దః	=	మాన్ద్యము గలది (శనైశ్చరుడు);
తమః	=	చీకటిని;
కేతుః	=	పోగొట్టునది (రాహువు కేతువు)యునైన;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణపద్మః	=	పాదకమలము;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

అమ్మా! శివుని యిల్లాలా! కామాక్షీ! నీ పాదకమలము ప్రకాశకత్వమును ధరించునది, మోక్షమును ఇచ్చునది, ఎఱ్ఱని ఆకృతి గలది, శాంతమైనది, గురువైనది, కవిత్వము నొనర్చునది, నడకయందు మాంద్యము కలది, తమస్సును బోగొట్టునది.

వివరణము :–

భాస్వాన్ అనగా సూర్యుడు అని ఒక అర్థము. ప్రకాశము గలవాడు అని మరొక అర్థము. అమ్మవారి చరణమునందు భాస్వత్త ఉన్నందున శ్లేషబలమున సూర్యత్వమున్నట్లు చెప్పబడినది. అమ్మవారి చరణము తన నాశ్రయించిన వారికి అమృత మనగా మరణరాహిత్యము ప్రసాదించును. అమృత మనగా దేవతల ఆహారము. చంద్రుడు దేవతల కమృత నిలయమైన భోజనపాత్రమన వచ్చును. అందుచేత శ్లేషబలమున అమ్మవారి పాదము చంద్రుడని చెప్పబడినది. అమ్మవారి పాద మెఱ్ఱనిది. కావున అది లోహితవపువు. అంగారక శరీరము కూడ ఎఱ్ఱనిదే. కావున లోహితవపు శ్శబ్దము అమ్మవారి పాదము అంగారకుడని కూడ అర్థశ్లేషబలమున చెప్పుచున్నది. సౌమ్య శబ్దము క్రూర శబ్దమునకు ప్రతిద్వంద్వి. అమ్మవారి చరణము శాంతమని బోధించును. బుధుడు సోముని పుత్రుడు. గావున సౌమ్యుడనబడును. శబ్దశ్లేషచే అమ్మవారి పాదము బుధుడను అర్థమేర్పడినది. అమ్మవారి చరణము భక్తుల అజ్ఞానమును నిరసించి వారికి జ్ఞానమును కలుగజేయును. (గు అనగా అంధకారము, రు అనగా తొలగించునది) గురు వనగా అజ్ఞానాంధకారమును తొలగించువాడు. అందువలన అమ్మవారి చరణము **గురువు** అని చెప్పబడినది. గురు శబ్దము రూఢి బలమున **బృహస్పతి**ని బోధించును. కావున శబ్ద శ్లేషబలమున అమ్మవారి చరణము బృహస్పతి అను అర్థమేర్పడును. గురువునకు శుక్రుడు శత్రువు. ఆతనికి కవి యను పేరున్నది. అందువలన కవిత్వమనగా శుక్రత్వము. అది కలది పాదము కావున 'కవిత్వమ్ కలయన్' అను శబ్దములు అమ్మవారి పాదము **శుక్రుని** చెప్పును. ఒకే పాదము ఒకవైపు గురువుయగుచు మరొకవైపు కవిత్వము కలది (శుక్రుడు) అనుట విరోధము గదా! దానిని 'అపి' అను శబ్దము సూచించును. ప్రకృతార్థము అమ్మవారి పాదము అజ్ఞానమును తొలగించి కవిత్వమును ప్రసాదించు ననియే కావున విరోధము పరిహృత మగును. కావున ఇట విరోధాభాసా లంకారమున్నది. అమ్మవారి పాదము గతియందు మందము అనగా మాంద్యము (సోమరితనము) కలది. కావున

అవ:– పై శ్లోకమున చండాంశు కిరణములు ప్రస్తావింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి పాదములందలి ***నఖకిరణప్రశంస*** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ జయత్యమ్బ! శ్రీమన్నఖకిరణచీనాంశుకమయం
వితానం బిభ్రాణే సురమకుటసఙ్ఘట్టమసృణే।
నిజారుణ్యక్షౌమాస్తరణవతి కామాక్షి! సులభా
బుధైః సంవిన్నారీ తవ చరణమాణిక్యభవనే॥ 62

ప్రతిపదార్థము :–

అమ్బ!	=	అమ్మా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
శ్రీమన్నఖకిరణచీనాంశుక మయమ్	=	పూజనీయమైన గోళ్ళకాంతియనెడి చీనాంశుకమయమైన;
వితానమ్	=	చాందినిని;
బిభ్రాణే	=	ధరించిన;
సురమకుటసంఘట్టమసృణే	=	దేవతా కిరీటము లందలి మణుల రాపిడిచే నునుపెక్కిన;
నిజారుణ్యక్షౌమాస్తరణవతి	=	తన ఎఱుపు అనెడి నారగుడ్డ పఱచుటగల;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణమాణిక్యభవనే	=	పాదమణి హర్మ్యమున;
సంవిన్నారీ	=	జ్ఞానకాంత;
బుధైః	=	పండితులచేత;
సులభా	=	సుఖముగా పొందదగినదై;
జయతి	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

గోళ్ళ కాంతియను పట్టుబట్ట అంచుల చాందినిని ధరించు దేవతల కిరీటముల మణుల రాపిడిచే నునుపెక్కిన శాగమట్ట పఱచబడిన అమ్మవారి పాదమణి భవనమున నున్న జ్ఞానకాంతి పండితులకు సుఖముగా లభించును.

వివరణము :–

చరణమున మణిభవనముయొక్క ఆరోపము, సంవిత్తు (జ్ఞానము) నందు నారీరూపణము చేయబడినందున ఈ శ్లోకమున రూపకాలంకార మున్నది. బిభ్రాణే, మసృణౌ, స్తరణ, కిరణ, చరణ, శబ్దముల రేఫణ కారముల బహువారావృత్తి ఉండుటచే నిట వృత్త్యనుప్రాసమను శబ్దాలంకార మేర్పడి యున్నది. అమ్మవారి చరణముల నాశ్రయించిన వారికి జ్ఞానము లభించుననుట సారాంశము.



భణితుమ్	=	చెప్పుటకు;
ఈష్టే	=	చాలును.

తాత్పర్యము :–

దీనులకు దుర్లభమైన మోక్షము నిచ్చుటవలన బ్రహ్మాదులకు దాసత్వమును, కల్పవృక్షమునకు దౌర్భాగ్యమును కలిగించు జగముల సృష్టి స్థితి లయ కృత్యములందు నిపుణమైన నీ పాదముల మహిమ నెవడు వర్ణింపగలడు.

వివరణము :–

పరలోకములని చెప్పదగిన స్వర్గ సత్యాది లోకముల సుఖములను తా మనుభవించుచు తమ భక్తులకు నీయగల బ్రహ్మాదులును నీ చరణదాసులై ఆశ్రయించెదరు. బ్రహ్మాదులు తామే మోక్షమును పొందలేరు. తమ భక్తుల కెట్లీయగలరు. వారే కల్పాంతరమున మరణించెదరు. అమరణ ధర్మమైన మోక్షమును వారెట్లు లీయగలరు. వారికిని మృత్యుభయము కలదు. దానిని తొలగించుకొనగోరియే వారు నీ చరణముల నాశ్రయించి యున్నారు. నీవేమో వారి కడకు పోక ఎక్కడనో భూలోకమున నక్కియున్న దీనులకు గూడ బ్రహ్మాది దుర్లభమైన మోక్షము ననుగ్రహించెదవు. నీ దీనదయాళుత్వమును చూచి బ్రహ్మాదులును దీనభావము నొంది నీ చరణములను వీడక సేవించుచున్నారు. అమరతరువులు, పారిజాతాదులు నీ వితరణశీలమును చూచి తమ దౌర్భాగ్యమును తలపోసికొనుచున్నవి. నీ వితరణములో కోట్యంశమును కూడ తామీయలేక పోవుచున్నామని తమ దైన్యమును తలచుకొని యేడ్చుచున్నవి. అవి ఒకవేళ చచ్చి స్వర్గమున కేగు వారికేమైనా ఇచ్చునేమో. అది మోక్షమునకు భిన్నమైన అల్పమైనదే కాని మోక్షము మాత్రము కాదు. అవి బ్రహ్మాదులవలె స్వయముగా అమ్మవారి పాదముల కడకు చేరలేని చేరనీయని తమ స్థావరత్వ దౌర్భాగ్యమును గూర్చి దుఃఖించుచున్నవి. బ్రహ్మ జగముల సృష్టించుట, విష్ణువు పాలించుట, రుద్రుడు సంహరించుట అను కృత్యముల నొనరించెదరని పురాణములు చెప్పుచున్నవి. అమ్మవారి పాదరజముచేతనే బ్రహ్మ సృష్టించునని, దానినే తన వేయి తలలపై శేష రూపమున విష్ణువు మోయుచు, కాపాడునని, రుద్రుడు దానినే చిదిమి బూదిగా తన శరీరమున నంతట రాచుకొనునని సౌందర్యలహరిలో శ్రీశంకరులు చెప్పినారు. వారమ్మవారి పాదరజమును సృష్టించలేదు, పాలించలేదు, సంహరించలేదు. ఆ రజము నమ్మవారి పాదకమలములే బహిర్గత మొనరించుకొన్నవి. దానిలోని అల్పాంశమే త్రిజగదుపాదనము త్రిజగన్మూలద్రవ్యము. అమ్మవారి ఆజ్ఞానుసారమే ఆమె అనుగ్రహించిన శక్తితోడనే వారా రజముతో సృష్టిస్థితిలయముల నొనర్చుచున్నారు. అనగా జగజ్జన్మ క్షేమక్షయము లమ్మవారి పాదరజము యొక్క కృత్యములే. బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులు పురుషులు. అమ్మవారి అనుగ్రహమున లభించిన పాదరజః శక్తితోడనే జగజ్జన్మ క్షేమ క్షయముల నొనర్చు పురుషులు. దానిలో నేమి యాశ్చర్య మున్నది? ఆహోపురుషికత ఏమున్నది. అది అమ్మవారి పాదము లందే ఉన్నది. అట్టి

అమ్మవారి మహిమ సగుణమైనను గుణముల అనంతత్వహేతువున మనోవాచ్యము. నిర్గుణమైనచో అది మనోవాచామగోచర మని చెప్పబనియే లేదు. చరణవాచకమైన పదశబ్దము పుంలింగము. పురుషవ్యక్తి బోధకము. అమ్మవారనుగ్రహించనిచో అసమర్థులైన అశక్తులైన బ్రహ్మాదుల పురుషత్వ మేమి పురుషత్వము? నపుంసకత్వమే దానికన్న నయము. అమ్మవారి పాదములందలి పురుషత్వమే పురుషత్వము. అదే ఆహోపురుషిక. ఆహోపురుషికా శబ్దము స్త్రీ లింగము. ఆహోపురుషికత పరదేవతా (స్త్రీ) గతమే. అని ఆ శబ్దము వ్యంజించుచున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున ఛాయనిచ్చు అమరతరువులు ప్రస్తావింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి **పాదామ్భోజచ్ఛాయాన్వేషణము** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ జనోఽయం సన్తప్తో జనని! భవచణ్డాంశుకిరణై-
రలబ్ధ్వైకం శీతం కణమపి పరజ్ఞానపయసః।
తమోమార్గే పాన్థస్తవ ఝటితి కామాక్షి! శిశిరాం
పదామ్భోజచ్ఛాయామ్పరమశివజాయే! మృగయతే॥ 61

ప్రతిపదార్థము :-

పరజ్ఞానపయసః	=	గొప్ప జ్ఞానమనెడి జలముయొక్క;
ఏకమ్	=	ఒక్క;
కణమ్ అపి	=	చుక్కను కూడ;
అలబ్ధ్వా	=	పొందక;
భవచండాంశుకిరణైః	=	సంసారమనెడి సూర్య కిరణములచేత;
సంతప్తః	=	బాగుగా తపింపబడిన;
అయమ్	=	ఈ;
జనః	=	జనుడు;
తమోమార్గే	=	చీకటి మార్గమున;
పాన్థః	=	బాటసారియై;
పరమశివజాయే!	=	శివుని యిల్లాలా!
జనని!	=	అమ్మా!
కామాక్షి!	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
శిశిరామ్	=	చల్లనైన;
తే	=	నీయొక్క;
పదామ్భోజచ్ఛాయామ్	=	పాదకమలచ్ఛాయను;
మృగయతే	=	వెదకుచున్నాడు.

తాత్పర్యము :-

తమోమార్గమున త్రాగుటకు జ్ఞానజలముయొక్క ఒక్క చుక్కైనను లేదు. పైగా సూర్య కిరణముల సంతాపమున్నది. దానిచే స్రుక్కిన యీ బాటసారి అమ్మవారి కమలచ్ఛాయకై వెదకుచున్నాడు.

వివరణము :-

ఒక విచిత్రమైన తమోమార్గమున్నది. సంసార సూర్యకిరణ తాపమక్కడ తీవ్రముగా నున్నది. కాని అక్కడ వెలుగే మాత్రము లేదు. సాధారణముగా ఎండ తీవ్రత సంతాప హేతువై ఉండును. ఈ విచిత్ర తమోమార్గమున త్రాగుట కొక్క నీటి చుక్కైన లభించదు. పరజ్ఞానమే జలము. దానియొక్క ఒక్క చుక్క సంతాపమును పోగొట్టగలదు. కాని ఆ ఒక్క చుక్కయే లభింపని దా తమో మార్గము. అందు సంసారసూర్యకిరణముల ప్రసారమున్నది. కాని వెలుగు లేదు. ఎండలో నున్నవాడు సాధారణముగా నీడకై పరితపించును. కాని ఈ మార్గమున ఎండలోనున్న వానివలె నీడకై వెదకుట విచిత్రము. అది ఏదో నీడయైన సరిపోదు. అది వృక్షచ్ఛాయ కాదు. అమ్మవారి చల్లని పాద కమలచ్ఛాయ. ఛాయా శబ్దమునకు కాంతియను నర్థము కూడ నున్నది. కాంతి కొఱకే ఈ తమోమార్గ పాంథుడు వెదకుచున్నాడు. సంతప్తునకు అమ్మవారి పదాంభోజగతనఖచంద్రకాంతి సంతాపహరము. ఇట ప్రయాణించువాని వలె నీడకై వెదకుట విరుద్ధము. అట్లే ఆ బాటసారి సూర్యకిరణతప్తుడై యుండియు తమోమార్గమున ప్రయాణించుటయు విరుద్ధము. ఈ విరోధములు తమ శ్శబ్దమునకు అజ్ఞానము అను అర్థము చెప్పిన పరిహృతములగును. చీకటికి సూర్యునికి విరోధము. కాని అజ్ఞానసూర్యులకు విరోధము లేదు. ఇచట నున్నది సంసారసూర్యుడు. సంసారసూర్యతప్తునకు జ్ఞానామృతముయొక్క ఒక్క చుక్కయు లభించుట లేదు. కావున తాపము మఱింత అధికమైనది. అమ్మవారి చల్లని పాదపద్మమందలి మరందము అను అమృతము లభించిన సర్వతాపములు హృతములగును. సూర్యకిరణతీవ్రతచేత జలము ఆవిరిగా మారి ఇగిరిపోవును. ఇచట భవసూర్యకిరణతీవ్రతచేత జ్ఞానజలమంతయు నింకిపోగా ఒక్క చుక్క జ్ఞానజలముకూడ తమోమార్గప్రయాణ మొనరించు వానికి లభించలేదు. అమ్మవారి పాదపద్మమునుండి జ్ఞానమకరందామృత మూరుచునే ఉండును. అచటకు చేరిన వారెంత జ్ఞానామృతమైనను ద్రావవచ్చును. సంతాపము నా పద్మచ్ఛాయలో తీర్చుకొనవచ్చును. అమ్మవారి పాదపద్మముల చెంత చేరిన వానికి సంతాపము నశించుట, జ్ఞానప్రాప్తి, తద్వారా బ్రహ్మానందప్రాప్తి లభించుననుట సారాంశము. ప్రథమ తృతీయ చతుర్థ పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది. పరజ్ఞానపయసః, పాన్థః, పరమశివ, పదామ్భోజ, అను పదములలో ఆద్యనుప్రాసమున్నది. చాయా జాయే అను పదముల అంత్యనుప్రాసమున్నది.



మహాభాష్యమని వాసికెక్కినది. శాస్త్ర వాఙ్మయమున పతంజలి రచించిన ఆ గ్రంథమునకున్న ప్రశస్తి అటువంటిది. సాధారణమానవులెంత విద్వాంసులైనను ఇట్టి గ్రంథములు వ్రాయలేరని ఆదిశేషుడు పతంజలిమహర్షిగా భూలోకమున నవతరించి ఈ మహాభాష్యమును రచించాడని సంస్కృతవిద్వాంసులలో పెక్కురు విశ్వసించెదరు. ఆదిశేషుడు పతంజలిమహర్షిగా నవతరించి అమ్మవారి చరణములకు ప్రణామ మొనరించిన పిమ్మటనే ఆయనకు ఆ మహాగ్రంథము రచించు శక్తి కలిగినది అని ఈ శ్లోక ప్రథమ పాదము సూచించుచున్నది. ఆదిశేషుడు విష్ణువుయొక్క శయనముగా పురాణ ప్రసిద్ధుడు. ఆయన మహాభాష్యవ్యాఖ్యాపటువు అని చెప్పుటచే ఆయన పతంజలిమహర్షిగా అవతరించాడను కవి విశ్వాసము స్పష్టమగుచున్నది. శైవశాక్తాది మతములలో పీఠాధిపతులైన గురువులకు 'వ్యాఖ్యాన సింహాసనాధీశ్వర' అను బిరుదము కనిపించును. అదేమి వ్యాఖ్యానమో ఆ పదము వెనుక పేర్కొనబడును. మతభేదమును బట్టి సిద్ధాంతములు పేర్కొనబడును. వ్యాకరణాదిశాస్త్రములు సర్వమతసిద్ధాంతోపకారములు. వీనిలో పైన పేర్కొనబడిన బిరుదములు అరుదే. కాని ఈ శ్లోకమున **మహాభాష్యవ్యాఖ్యాపటు శయనారోపణ** అను బిరుదును సూచించు వాక్యమున్నది. వ్యాకరణశాస్త్ర నిష్ణాతున కీయబడదగిన బిరుదము ఆ వాక్యము. మహాభాష్యవ్యాఖ్యానపటువైన శేషుని శయనమెక్కిన విష్ణువును బోధించును. కావున అమ్మవారిపాదము సేవించిన వానిని విష్ణువు నొనరించునను అర్థము వచ్చును. ఈ రెండు అర్థములు ప్రకృతములే కావున ఇది ప్రకృత శ్లేష. శేషుని మహాభాష్య వ్యాఖ్యాపటువని భంగ్యంతరముగా చెప్పుటగాని, విష్ణువును చేయుననుటకు బదులుగా మహాభాష్యవ్యాఖ్యా పటుశయన మారోపయతి అని భంగ్యంతరముగా చెప్పుట పర్యాయోక్త్య లంకారము అగుచున్నది. అట్లే రెండవ పాదమున శివుని చేయుననుటకు బదులు స్మరవ్యాపారేర్ష్యాపిశుననిటలుడని భంగ్యంతరముగా చెప్పుట గూడ పర్యాయోక్త్యలంకారమే. మన్మథవ్యాపారమునం దీర్ష్యను సూచించు నిటలము గలవాడు. కామ వ్యాపారమునెడ అనిష్టతను చూపుటకు నొసలును చిట్లించు విరక్తుడని ఒక అర్థము. మన్మథుని వ్యాపారమునం దీర్ష్యను చూపుట అనగా మన్మథుని దహించు నొసలు గలవాడని మరో అర్థముండుటచే నిట కూడ ప్రకృతి శ్లేష ఉన్నది. అట్లే మూడవపాదమున పద్మాసనస్థ (యోగి) నొనరించును అని ఒక అర్థము. పద్మాసనస్థ (బ్రహ్మను) నొనరించును అని మరొక అర్థము చెప్పుటచేత ప్రకృత శ్లేష మున్నది. జగత్సృష్టి స్థితి లయముల నొనర్చు బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రత్వ ప్రాప్తి నే సాధకుడైన కోరుకొనవచ్చును. బ్రహ్మత్వ విష్ణుత్వ రుద్రత్వము లింద్రత్వము కన్న గొప్పవి. కావున ఇంద్రుడు కూడ బ్రహ్మత్వమునో విష్ణుత్వమునో రుద్రత్వమునో కోరి అమ్మవారి పాదములందు ప్రణమ్రుడు కాదగును. ఈ పదవులను కోరక వ్యాకరణశాస్త్రమునో లేక సన్యాసమునో, యోగమునో పొందదలచిన వానికి అమ్మవారి చరణగతి దానిని ప్రసాదించు ననుట సారాంశము. ద్విరేఫ మనగా రెండు రేఫలు గల భ్రమర శబ్దము అని అర్థము. భ్రమరశబ్ద వాచ్యమును

అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణము లందు సురమకుట సంఘట్టనము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున **సురేంద్రాశాపూరణము** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రతీమః కామాక్షి! స్ఫురితతరుణాదిత్యకిరణ–
శ్రియో మూలద్రవ్యం తవ చరణమద్రీన్ద్రతనయే!।
సురేన్ద్రాశామాపూరయతి యదసౌ ధ్వాన్తమఖిలం
ధునీతే దిగ్భాగానపి చ మహసా పాటలయతే॥ 63

ప్రతిపదార్థము :–

అద్రీంద్రతనయే	=	పర్వతరాజపుత్రివైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ;
యత్	=	ఏ కారణమున;
అసౌ	=	ఇది (చరణము);
అఖిలమ్	=	మొత్తము;
ధ్వాన్తమ్	=	చీకటిని;
ధునీతే	=	తొలగించునో;
దిగ్భాగాన్	=	దిక్కుల భాగములను;
అపి చ	=	మఱియు;
మహసా	=	కాంతితో;
పాటలయతే	=	ఎఱ్ఱగా జేయుచున్నదో;
సురేంద్రాశామ్	=	తూర్పును;
ఆపూరయతి	=	నింపునో;
తత్	=	ఆ కారణమున;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణమ్	=	పాదమును;
స్ఫురితతరుణాదిత్యకిరణ శ్రియః	=	ప్రకాశించిన బాలసూర్యుని కిరణముల కాంతికి;
మూలద్రవ్యమ్	=	మూలద్రవ్యముగా;
ప్రతీమః	=	నమ్ముచున్నాము.

తాత్పర్యము :–

లేత సూర్యుని కిరణకాంతికి మూలద్రవ్యము అమ్మవారి చరణమే. ఏలననగ అమ్మవారి చరణములోని సురేంద్రాశాపూరణమే (ఇంద్రుని ఆశ నెరవేర్చుటయే) బాలసూర్యుని కిరణశ్రీలో సురేంద్రాశాపూరణము (తూర్పు దిక్కున నింపుట)గా ఉన్నది. అమ్మవారి చరణము ధ్వాన్తమును పోద్రోలుటయే లేత సూర్యుని కిరణశ్రీ ధ్వాన్తమును

పోఁద్రోలుటగా నున్నది. అమ్మవారి చరణము నందు, బాల సూర్యకిరణ శ్రీ యందును దిగ్భాగముల నెల్లబఱచుట సమానము గానే యున్నది.

వివరణము :–

కారణ గుణముల కార్యము సంగ్రహించుట ఒక శాస్త్రీయ సత్యము. బాలసూర్యకిరణశ్రీ కార్యము. కార్యము అనగా కారణమునుండి పుట్టినది. కారణము లెన్ని ఉన్నను మూలద్రవ్యము అనగా ఉపాదానకారణముయొక్క గుణములే కార్యమునందు సంక్రమించును. కాని ఇతర కారణములయొక్క గుణములు కార్యమున సంక్రమించవు. ఉదాహరణమునకు మూలద్రవ్యమైన మట్టియొక్క వాసన మొదలైన గుణములు ఆ మట్టితో చేయబడిన కుండయందు సంక్రమించును. ఏలననగా కుండయొక్క ఉపాదాన కారణము (మూలద్రవ్యము) ఐన మట్టి కార్యదశలో కూడ అనుగమించుటచే కుండయందు సంక్రమించును. కాని కుండకు నిమిత్తకారణమైన కుమ్మరివాని గుణములు కుండయందు సంక్రమించవు గదా! బాలసూర్యుని కిరణశ్రీకి మూలద్రవ్యముగా అమ్మవారి చరణమును సంభావించుటచేత నీ శ్లోకమున ఉత్ప్రేక్షాలంకార మొప్పుచున్నది. సురేంద్రాశాపూరణము ధ్వాన్తనివారణమును దిగ్భాగములందు వ్యాపింపజేసిన ఎల్లదనము అను గుణములు అమ్మవారి చరణములనుండి దాని కార్యమైన బాలసూర్యకిరణశ్రీయందు సిద్ధమైనదే. ***'దివి సూర్య సహస్రస్య భవే ద్యుగపదుత్థితా యది భా స్సదృశీ సా స్యాద్భాసస్తస్య మహాత్మనః'*** (11–12) (ఆకాశము నందొక వేళ వేయి సూర్యుల కాంతి ఒకేసారి పైకి లేచినచో ఆ మహాత్ముని కాంతితో సరితూగగలదేమో) అను గీతావచనము ననుసరించి అమ్మవారి చరణమునందు ధ్వాన్తనివారణము అను గుణమున్నదనుటలో సందేహింప బనిలేదు. సూర్యుని యందు గుణమున్నదనుట ప్రసిద్ధము కావున సందేహమే లేదు. కాంతిలో దిగంతములందు వ్యాపింపజేసిన ఎల్లదనము కార్యకారణములలో సమానమే. అయినను బాలసూర్యకిరణశ్రీ హృదయములలోని ధ్వాన్తమును గాని అనంతాకాశములలో సుదూర ప్రాంతములలోని ధ్వాన్తమునుగాని నివారించు శక్తి లేదు. అమ్మవారి చరణమునకే ఆ శక్తి ఉన్నది అని ***'అఖిలమ్'*** అను విశేషణము వ్యంజింపజేయుటచే వ్యతిరేకాలంకారము యొక్క స్ఫురణము కూడ నున్నది. ***'ప్రతీమః'*** అను క్రియకు విశ్వసించుచున్న యను అర్థమున్నను ఇచట దానిని సంభావనాస్ఫోరకముగానే గ్రహింపవలయును. స్ఫురిత, తరుణ, కిరణ, చరణ, ప్రతీమః, శ్రియమ్, అద్రీంద్ర, ద్రవ్యమ్, సురేంద్రాశామ్, ఆపూరయతి అను శబ్దములలో రేఫణకారముల బహురావృత్తి చేత వృత్త్యనుప్రాస మను శబ్దాలంకార మున్నదనుట స్పష్టము.



అవ:– పై శ్లోకమున సురేంద్రుని ఆశ యొక్క పూరణమును అమ్మవారి చరణ మొనర్చునని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున సురేంద్రుని వంటి ప్రణమ్రుల కెట్టి ఆశలున్నను వాని పూరణము నది యొనర్చునని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మహాభాష్యవ్యాఖ్యాపటుశయనమారోపయతి వా
స్మరవ్యాపారేర్ష్యాపిశుననిటలం కారయతి వా।
ద్విరేఫాణామధ్యాసయతి సతతం వాధివసతిం
ప్రణమ్రాన్కామాక్ష్యాః పదనలినమాహాత్మ్యగరిమా॥ 64

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవీయొక్క;
పదనలినమాహాత్మ్యగరిమా	=	పాదకమల ప్రభావాతిశయము;
ప్రణమ్రాన్	=	నమస్కరించువారిని;
మహాభాష్యవ్యాఖ్యాపటుశయనమ్	=	మహాభాష్యమను వ్యాఖ్యానమునందు నిష్ణాతృశయము (శేషశయ్యను);
వా	=	కాని;
ఆరోపయతి	=	ఎక్కించును;
స్మరవ్యాపారేర్ష్యా	=	మన్మథచేష్టయెడ ఈర్ష్యను;
పిశుననిటలమ్	=	సూచించు నిటలఫాలముగల వానినిగా;
వా	=	కాని;
కారయతి	=	చేయించును;
సతతమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
ద్విరేఫాణామ్	=	తుమ్మెదలయొక్క;
అధివసతిమ్	=	నివాసమును;
వా	=	కాని;
అధ్యాసయతి	=	అధిష్ఠింపఁజేయును.

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారి పాదకమలము మహిమాతిశయము. ప్రణమ్రులను మహాభాష్యముయొక్కవ్యాఖ్యయందు సమర్థమైన శయ్య నెక్కించుట గాని, మన్మథుని వ్యాపారమునం దీర్ష్యను సూచించు ఫాలముగల వానిగా చేయుటగాని, తుమ్మెదల వసతియైన కమలము నధిష్ఠింపజేయుట గాని, చేయును.

వివరణము :–

మహాభాష్యమని వ్యవహరింపబడు వ్యాఖ్య ఒకటి వ్యాకరణశాస్త్రమున ప్రసిద్ధమై ఉన్నది. దానిని పతంజలి మహర్షి రచించాడు. ఆ పతంజలి మహర్షి పాణిని ఎనిమిదధ్యాయములుగా రచించిన సూత్రగ్రంథముపై రచించిన వ్యాఖ్యకు మహాభాష్యమను పేరు ప్రసిద్ధము. ఇతర శాస్త్రములందును భాష్యము లున్నవి. కాని దేనికిని మహాభాష్యమను పేరు లేదు. పాణిని రచించిన అష్టాధ్యాయిపై పతంజలి వ్రాసిన వ్యాఖ్య ఒక్కటే

స్ఫుటచరణపాటల్యకపటః	=	స్పష్టమైన పాదముల ఎఱుపు అనెడి;
శోణాభిఖ్యః	=	శోణ అను పేరుగల;
నదః	=	నదము;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

గోళ్ళకాంతి ప్రసారము హంసల తెలుపుగల అందెలలోని మరకత మణుల కాంతి అనెడి నాచుతో కూడిన అమ్మవారి పాదముల ఎఱుపు అను శోణ నదము సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :–

నఖాంశు ప్రాచుర్యమునందు హంస ధావల్యము ఆరోపింపబడినందున మంజీరములందలి మరకతముల మహస్సునందు శైవల మారోపింపబడినందున ప్రథమ ద్వితీయ పాదములందు రూపకములు అంగములుగా, స్ఫుటచరణపాటల్య కపట అని ఉత్తరార్ధమున కపట శబ్ద ప్రయోగముచేత అపహ్నవాలంకారము అంగిగా ఉన్నది. ఈ శ్లోకమున ఎఱుపు, తెలుపు, నలుపు అను మూడు వర్ణములు వర్ణింపబడినందున అమ్మవారి చరణము ప్రకృతిరూపము అని వ్యంజింపబడినది. **ప్రసృమరమరాల** అను సమాసము నందు ఛేకానుప్రాసమను శబ్దాలంకార మున్నది.



అవ॥:– శోణనద మెఱ్ఱనిది. దానిలో నల్లని నాచు ఉన్నట్లు మంజీర మహస్సు ఉన్నదని తెల్లని హంసలున్నట్లు ఎఱ్ఱని గోళ్ళ కాంతులున్నందున అమ్మవారి పాదము శోణనదము వలె ఉన్నదని శోణనదముతోడి సాదృశ్యము అమ్మవారి పాదమున స్ఫురింపజేయబడినదని పై శ్లోకమున చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున కమలముతో సాదృశ్యముతో పాటు అసామాన్యము అనగా వైషమ్యము ఆ పాదము నందున్నట్లు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ధునానం పఙ్కౌఘం పరమసులభం కణ్టకకులై–
ర్వికాసవ్యాసఙ్గం విదధదపరాధీనమనిశమ్।
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిర్విశదరుచి కామాక్షి! నితరా–
మసామాన్యం మన్యే సరసిజమిదం తే పదయుగమ్॥ 68

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
పంకౌఘమ్	=	బురద సమూహమును;
ధునానమ్	=	విదిలించుచు;
కణ్టకకులైః	=	ముండ్ల (దుష్టుల) చే;

తుమ్మెదను బోధించుట లక్షితలక్షణావృత్తి చేతనని ఆలంకారకులు చెప్పెదరు.



అవ:– పై శ్లోకమున వ్యాకరణశాస్త్రమున ప్రామాణికగ్రంథమైన **మహాభాష్యము** ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున సామాన్యముగా శాస్త్రముయొక్క స్మరణ చేత సమభావము కల్గుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ వివేకామ్భఃస్రోతఃస్నపనపరిపాటీశిశిరితే
సమీభూతే శాస్త్రస్మరణహలసఙ్కర్షణవశాత్।
సతాం చేతఃక్షేత్రే వపతి తవ కామాక్షి! చరణో
మహాసంవిత్సస్యప్రకరవరబీజం గిరిసుతే!॥ 65

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
గిరిసుతే	=	పార్వతీ!
వివేకామ్భఃస్రోతఃస్నపన పరిపాటీశిశిరితే	=	వివేక జనుల ప్రవాహమున స్నాన విధిచే చల్లబడిన;
శాస్త్రస్మరణహలసంకర్షణవశాత్	=	శాస్త్రముల తలచుట అను నాగలి యొక్క దున్నుట వలన;
సమీభూతే	=	సమభావము నొందిన;
సతామ్	=	సజ్జనులయొక్క;
చేతఃక్షేత్రే	=	మనస్సను పొలమున;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణః	=	పాదము;
మహాసంవిత్సస్యప్రకర వరబీజమ్	=	గొప్ప జ్ఞానమనెడి పంటయొక్క ఉత్తమమైన విత్తనమును;
వపతి	=	నాటుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

వివేక జలౌఘ స్నానముచే చల్లబడిన శాస్త్రచింతన అను నాగలిచే దున్నుటవలన సమభావము నొందిన సత్పురుషుల చిత్త క్షేత్రమున అమ్మవారి చరణము గొప్ప జ్ఞానమను పంట పండుటకొఱకు ఉత్తమమైన విత్తనమును నాటుచున్నది.

వివరణము :–

విత్తనమును నాటుటకు ముందు రైతు పొలమును నీటితో బాగుగా తడుపును. ఆ తరువాత నాగలితో దున్ని చదును చేయును. ఆ తరువాత మంచి విత్తనమును

నాటును. అట్లే ఇక్కడ అమ్మవారి పాదము అను రైతు ఎప్పుడు సత్పురుషుల చిత్తము అను క్షేత్రమున విత్తనము వేయును. వివేక జల ప్రవాహముచే ముందుగా నది బాగుగా చేయవలెను. ఎగుడు దిగుడులు లేకుండ సమముగా నొనర్పవలెను. చిత్త క్షేత్రమున ఎగుడు దిగుడు లనగా కొందఱి యందు రాగము, మఱికొందఱి యందు ద్వేషము కలిగియుండుట. దానిని సమానముగా చేయుట యనగా అందఱ యందు బ్రహ్మము అను ఏక (అద్వైత) బుద్ధిచే సమభావము నొంది యుండవలెను. అట్టి పొలమున అమ్మవారి పదము జ్ఞానమును పండించుటకు కావలసిన మంచి బీజమును అనగా ఉత్తమ భక్తిని నాటును.



అవ॥:- పై శ్లోకమున బీజావాపము ప్రస్తావింపబడినది. ఈ శ్లోకమున తత్పూర్వ కాలికము అయిన వసన్త కాలము వంటి దమ్మవారి చరణమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ దధానో మన్దారస్తబకపరిపాటీం నఖరుచా
వహన్దీప్తాం శోణాఙ్గులిపటలచామ్పేయకలికామ్।
అశోకోల్లాసం నః ప్రచురయతు కామాక్షి! చరణో
వికాసీ వాసన్తస్సమయ ఇవ తే శర్వదయితే!॥ 66

ప్రతిపదార్థము :-

శర్వదయితే	= శివుని ప్రియురాలవైన
కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ!
నఖరుచా	= గోళ్ళకాంతిచేత;
మన్దారస్తబకపరిపాటీమ్	= మందారవృక్షము లందలి పూగుత్తుల పద్ధతిని;
దధానః	= ధరించు;
దీప్తామ్	= ప్రకాశించిన;
శోణాంగులిపటలచామ్పేయకలికామ్	= ఎఱ్ఱని వ్రేళ్ళ సమూహమను సంపెంగ మొగ్గను;
వహన్	= ధరించుచు;
వికాసీ	= వికాసము గల;
వాసన్తః	= వసన్తర్తువునకు సంబంధించిన;
సమయ ఇవ	= కాలమువలె;
తే	= నీయొక్క;
చరణః	= పాదము;
నః	= మాకు;
అశోకోల్లాసమ్	= అశోకోల్లాసమును;
ప్రచురయతు	= అధికమొనరించుగాక!

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి గోళ్ళకాంతి మందారపుష్పస్తబకమువలె, అమ్మవారి వ్రేళ్ళ కాంతి సంపెంగ మొగ్గవలె నుండుట చేత ఆమె చరణము వసన్తకాలము వలె నున్నది. ఆ చరణము మాలో అశోకోల్లాసము కలిగించు గాక!

వివరణము :-

వసన్తఋతువున అశోకవృక్షముల కుల్లాసము కలుగును. మందారములు పూచును. సంపెంగలు మొగ్గ దొడుగును. ఈ వసన్త ఋతు లక్షణము లన్నియు అమ్మవారి చరణములో సమానముగా నున్నవి. కావున అమ్మవారి చరణమునకు వసన్తకాలముతో ఔపమ్యము చెప్పబడినందున ఈ శ్లోకమున ఉపమాలంకారమున్నది. అశోక శబ్దము ఆనందమును బోధించును. అశోకోల్లాసమనగా ఆనందోల్లాసము. వసన్తఋతువునందు ప్రకృతి తన అందమును బహిర్గత మొనరించును. వృక్షములు చిగురించి పుష్పించును. అంతకు ముందు శిశిరమున గోల్పోయిన శోభను వసన్తఋతువున మరల పొందును. వసన్తకాలమున జీవరాశి యంతయు అశోకోల్లాసమును పొందును. వసన్త సమయము వలె అమ్మవారి చరణము మన అందఱకు ఆనందోల్లాసమును అధిక మొనర్చుగాక!



అవ:- పై శ్లోకమున చరణనఖకాంతికి మన్దారస్తబకముతో సాదృశ్యము స్ఫురింపజేయబడినది. ఈ శ్లోకమున దానికి హంసలతో సాదృశ్యము స్ఫురింపజేయ బడుచున్నది.

శ్లో॥ నఖాంశుప్రాచుర్యప్రసృమరమరాలాభిధవలః
స్ఫురన్మఞ్జీరోద్యన్మరకతమహఃశైవలయుతః।
భవత్యాః కామాక్షి! స్ఫుటచరణపాటల్యకపటో
నదః శోణాభిఖ్యో నగపతితనూజే! విజయతే॥ 67

ప్రతిపదార్థము :-

నగపతితనూజే	= పర్వతపుత్రివైన;
కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీదేవీ!
నఖాంశుప్రాచుర్యప్రసృమర మరాలాభిధవలః	= గోళ్ళకాంతియొక్క ఆధిక్యమును ప్రసరింప జేయు హంసలతో మిక్కిలి తెల్లనైన;
స్ఫురన్మంజీరోద్యన్మరకత మహఃశైవలయుతః	= ప్రకాశించు అందెలనుండి ఉదయించు మరకతమణికాంతి యనెడి నాచుతో కూడిన;
భవత్యాః	= నీయొక్క;

శివునికి కామాదర లక్షణ మబ్బినది. కావున మోక్షకామము నాదరించుటకై శివ రూప కామాక్షీచరణయుగమును మునుల మనస్సు కోరుచున్నది. ఈ శ్లోకమున ఈ అర్థము లన్నియు ధ్వనించుచున్నవి.



అవ:- పై శ్లోకమున కమల మాత్సర్యము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ప్రతిదిన **కమల ముకులనము** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ నిరస్తా శోణిమ్నా చరణకిరణానాం తవ శివే!
సమిన్ధానా సన్ధ్యారుచిరచలరాజన్యతనయే!।
అసామర్థ్యాదేవం పరిభవితుమేతత్సమరుచాం
సరోజానాం జానే ముకులయతి శోభాం ప్రతిదినమ్॥ 70

ప్రతిపదార్థము :-

ప్రతిదినమ్	=	ప్రతిదినము
అచలరాజన్యతనయే	=	పర్వతరాజపుత్రీ!
శివే	=	ఓ మంగళస్వరూపురాలా!
తవ	=	నీయొక్క;
చరణకిరణానామ్	=	చరణ కిరణములయొక్క;
శోణిమ్నా	=	ఎఱుపుచేత;
నిరస్తా	=	తిరస్కరించబడిన;
సమిన్ధానా	=	మండుచున్న;
సంధ్యారుచిః	=	సంధ్యాకాంతి;
ఏవమ్	=	ఇట్లు (ఈ పాదమును);
పరిభవితుమ్	=	తిరస్కరించుటకు;
అసామర్థ్యాత్	=	చేతకాకపోవుటవలన;
ఏతత్+సమరుచామ్	=	ఈ పాదముతో సమానమైన కాంతిగల;
సరోజానామ్	=	కమలముయొక్క;
శోభామ్	=	కాంతిని;
ముకులయతి	=	ముకులింపజేయుచున్నది (అని);
జానే	=	ఎఱుగుదును.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదముల ఎఱుపుచేత తిరస్కరింపబడిన సాయంసంధ్యా కాంతి తిరిగి అమ్మవారి పాదమును తిరస్కరించుట చేతకాకపోవుటవలన ఆ ఎఱ్ఱగానున్న కమలములను ముకుళించుకొనునట్లు చేయుచున్నది.

అసులభమ్	=	సుఖముగా చేరరానిది;
అనిశమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
అపరాధీనమ్	=	పరాధీనము కాని;
వికాసవ్యాసంగమ్	=	వికాసముయొక్క సంబంధమును;
విదధత్	=	చేయుచున్న;
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిః	=	నఖ చంద్రకాంతులచేత;
నితరామ్	=	మిక్కిలి;
విశదరుచి	=	స్వచ్ఛమైనకాంతిగల;
తే	=	నీయొక్క;
పదయుగమ్	=	పాదముల జంట;
ఇదమ్	=	ఈ;
అసామాన్యమ్	=	అసాధారణమైన;
సరసిజమ్	=	కమలముగా;
మన్యే	=	తలచెదను.

తాత్పర్యము :-

బురదను వెదజల్లుచు, ముండ్లకు దూరమై ఎల్లప్పుడు స్వప్రకాశమై నఖచంద్రకాంతులచే మిక్కిలి స్వచ్ఛముగా ప్రకాశించు నీ ఈ పాదముల జంట అను కమలము నసాధారణ కమలముగా తలచెదను.

వివరణము :-

కమలము బురదలో పుట్టును. కాని బురదను వెదజల్లదు. అమ్మవారి పాదకమలము బురదలో పుట్టలేదు. కాని బురదను అనగా పాపమును దూర మొనర్చును. కమల నాళమున చిన్నచిన్న ముండ్లుండును. కాని అమ్మవారి పాదము ముండ్లకు మిక్కిలి దూరమై ఉండును. అనగా జగత్తునకు ముండ్లవలె బాధ కల్గించు దుర్మార్గులకు అమ్మవారి పాదము సులభము కాదు. కమలము పరాధీన (సూర్యాధీన) ముగా వికాసము పొందును. సూర్యుడు లేనప్పుడు ముడుచుకొని యుండును. అమ్మవారి పాదమట్లుగాక సూర్యుడు లేనప్పుడు ఉన్నప్పుడును అనగా సూర్య సంబంధములేకయే ఎల్లప్పుడు వికాసము కలిగియుండును. పైగా సూర్యునికే వికాసమును కలిగించును. అమ్మవారి అనుగ్రహములేనిచో సూర్యుడు ప్రకాశింపజాలడు. సూర్యుడు స్వప్రకాశకుడని చెప్పుటయే కాని పరాశక్తియైన అమ్మవారికి అధీనమైనదే ఆతని ప్రకాశము. అమ్మవారి పాదము ఎవరికీ అధీనము కాక స్వయముగా వికాసము కలిగి యుండును. కమలము చంద్రుని ప్రకాశమున అనగా వెన్నెలలో ముడుచుకొని పోవును. కాని అమ్మవారి పాదము నఖేన్దుకాంతులచే మిక్కిలి స్వచ్ఛముగా ప్రకాశించుచుండును. అందుచేత అనగా

కమలముయొక్క లక్షణములకు భిన్నములైన లక్షణములు గల కమలము సామాన్య కమలమని కాక అసామాన్య కమలమనియే సంభావించుచున్నాను అను అర్థము **'మన్యే'** అను క్రియ ప్రయోగించుట చేత ఉత్ప్రేక్షాలంకార మొప్పుచున్నది. రెండవపాదము వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదము **అసామాన్య కమల**మని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అది కమలములతో మాత్సర్యమును ప్రకటించుట చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కరీన్ద్రాయ ద్రుహ్యత్యలసగతిలీలాసు విమలైః
పయోజైర్మాత్సర్యం ప్రకటయతి కామం కలయతే।
పదామ్భోజద్వన్ద్వం తవ తదపి కామాక్షి! హృదయం
మునీనాం శాన్తానాం కథమనిశమస్మై స్పృహయతే॥ 69

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
తవ	=	నీయొక్క
అలసగతిలీలాసు	=	మెల్లని నడకయొక్క విలాసములందు;
పదామ్భోజద్వంద్వమ్	=	పాదముల జంట ;
కరీంద్రాయ	=	గజేన్ద్రునికొఱకు;
ద్రుహ్యతి	=	ద్రోహమొనర్చుచున్నది;
విమలైః	=	స్వచ్ఛములైన;
పయోజైః	=	కమలములతో;
మాత్సర్యమ్	=	మత్సరతను;
ప్రకటయతి	=	ప్రకటించుచున్నది;
కామమ్	=	కామమును;
కలయతే	=	ఆదరించుచున్నది;
శాన్తానామ్	=	శాన్తులైన;
మునీనామ్	=	మునులయొక్క;
తద్	=	ఆ;
హృదయమ్	=	మనస్సు;
అపి	=	కూడ;
అస్మై	=	దీని (పాదముల జంట) కొఱకు;
స్పృహయతే	=	కోరుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

మందగతితో ఏనుగుకు ద్రోహము చేయు, విమలములైన కమలము లతో మాత్సర్యమును బూను, కామము నాదరించు అమ్మవారి పాదకమల ద్వంద్వముకొఱకు శాన్తులైన మునుల హృదయముకూడ కోరుచున్నది.

వివరణము :–

ఒకరికి ద్రోహము చేయుటను శాన్తులైన మునులు హర్షించరు. అట్టివారు తమకు సన్నిహితముగా నుండవలెనని కోరుకొనరు. కాని మందగతి విషయమున గజేన్ద్ర ద్రోహమొనరించు అమ్మవారి పాదకమలము తమ హృదయమున నుండవలెనని కోరుకొనుచున్నారు. మునుల హృదయము స్వచ్ఛమైనది. అది స్వచ్ఛులతో స్నేహభావమునే కనబఱచవలసి యుండగా స్వచ్ఛుల యెడ మాత్సర్యమును పూనుకొను వానికి దూరముగా ఉండవలసి యుండగా స్వచ్ఛకమలములతో మత్సరించు అమ్మవారి పాదముల జంటను కోరుకొనుట వింతగా నున్నది. మునుల హృదయమున కామమునకు చోటుండదు. కామమునకు తమ హృదయములలో చోటిచ్చు వారికి కూడ మునులు దూరముగానే యుందురు. కాని కామము (కాము)నాదరించిన అమ్మవారి పాదయుగము సన్నిహితము గావలెనని కోరుకొనుచున్నారు. అది విచిత్రముగా నున్నది అను అర్థమును ప్రకటించు నీ శ్లోకమున విరోధాభాసా లంకారమున్నది. అమ్మవారి నడక గజేంద్రగతికన్న సుందరమని, అమ్మవారి పాదయుగము కమలయుగముకన్న మృదువైనదని ఆమె శివునిచే శిక్షింపబడిన మన్మథు నాదరించినదనియు దాని వలన వ్యంగ్యమగుచున్నది. కరీంద్ర ద్రోహము సింహ లక్షణము. సింహము గుహ యందుండును. సింహములేని గుహ శోభించదు. అందుకే మునీంద్రహృదయము గుహ. అమ్మవారి పాదయుగమను సింహము యొక్క ఆగమనమును కోరుకొనుచున్నది అని ప్రథమపాదములోని మొదటి రెండు పదములు ***'కరీంద్రాయ, ద్రుహ్యతి'*** అనునవి సూచించుచున్నవి. ***పయోజమాత్సర్యము, చంద్రలక్షణము.*** మనస్సు చంద్రరూపము. మునుల మనస్సునందు భక్తిసుధ ఉన్నది. వారి మనస్సు తనలోని అజ్ఞానాంధకారమును తొలగించుకొనుటకు అమ్మవారి పాదయుగము సోమనామధేయ చంద్రా (హంసా) గమనమును కోరుకొనుచున్నది అని రెండవ పాదములోని మొదటి మూడు పదములు ***పయోజైర్మాత్సర్యమ్ ప్రకటయతి*** అనునవి సూచించుచున్నవి. అమ్మ వారి పాదయుగము మోక్షకామమును ఆదరించును. కావున మోక్షకామియైన మునిహృదయము మోక్షకామము నాదరించు అమ్మవారి పాదయుగమును కోరుకొనుచున్నది అని రెండవ పాదములోని చివరి రెండు పదములు ***కామం, కలయతే*** అనునవి సూచించుచున్నవి. ***కరీంద్రద్రోహము*** శివ లక్షణము. తనలోని మమతాపహారము కొఱకై శివరూపమైన అమ్మవారి పాదయుగమును మునుల మనస్సు కోరుకొనుచున్నది. శివుడు సోముడు, సోమశేఖరుడు. కావున పయోజమాత్సర్యము సోమరూపశివలక్షణము. అమ్మవారిని పెండ్లాడిన పిదప

ద్విజ అనగా (చకోర) పక్షులు. వానికి ప్రభువు చంద్రుడు. కావున ఆయన కూడ ద్విజాధీశుడే. ద్విజాధీశ ప్రశంసకు కమలములు విరోధములు. చంద్రుని రాకతో కమలములు ముకుళించు కొనుటయే ద్విజాధీశ ప్రశంసావైముఖ్యముగా ఇట చెప్పబడినది. ద్విజాధీశుని (చంద్రుని) మెచ్చుకొనుటను కమలములు చేయకపోవుట అనగా పుణ్యము చేయక పోవుటయు, కమలముతో అమ్మవారి పాదము విరోధించుటకు మరో కారణము. కొందఱు పాపము చేసియు పుణ్యము కూడ చేయుచుందురు. పుణ్యముచే పాపము నశించుటచేత వారు పాపులు అనబడకూడదు. అట్టి వానితో స్నేహము చేసినను చేయవచ్చునేమో గాని పాపులతో (తుమ్మెదలతో) సంబంధము పెట్టుకొని పాపకర్మ చేయుచు ద్విజాధీశ ప్రశంస అను పుణ్యకర్మ యెడల వైముఖ్యమును చూపుట అనగా పుణ్యము చేయకపోవుటచే వారి కేర్పడిన పాపము తొలగుట కవకాశము లేదు. కావున వారు పాపుల క్రింద లెక్క. వారితో స్నేహము చేయుట పాపమనియే అమ్మవారి పాదము కమలముతో స్నేహము చేయకపోవుట యుక్తమే మరి విరోధించుట యేల? పాపులు సాధారణముగా తమవంటి పాపుల సంఖ్య హెచ్చవలెనని కోరుచుందురు. ఊరిలో కొద్దిమంది మద్యపులున్నారను కొందము. అప్పుడాయూరి వారు వారు కనబడినప్పుడు వీరు మద్యపులని వ్రేలెత్తిచూపి పరిహసించెదరు. అందుచేత ఆ మద్యపులు తమవలె మద్యము త్రాగువారి సంఖ్య హెచ్చుటకు ఉచితముగా మద్యమును వారి నోళ్ళలో పోయుచు వారిని మద్యమునకు దాసులగునట్లు చేసి తమలో కలిపికొందురు. ఆ యూరి వారందఱు కాకపోయినను చాలామంది మద్యపులుగా మారినప్పుడు కొద్దిమంది మద్యపానదూరు లున్నను వారు వీరిని వ్రేలెత్తి చూపలేరు. వీరికి మద్యము త్రాగుట చేతగాదేమో అని ఆ మద్యపులే వీరిని వ్రేలెత్తి చూపుదురు. కొద్దిమంది మద్యపు లున్నప్పుడు అప్రతిష్ఠ వారికుండెడిది. అవమానముల పాలు కావలసి వచ్చెడిది. కాని తమ ప్రయత్నముల వలన ఊరిలో ఎక్కువమంది మద్యపులు కాగా ఇప్పుడా అప్రతిష్ఠ చేయువారు తగ్గుటచే వారికిప్పుడవమానమే కలుగుట లేదు. అందుచేతనే పాపులు పాపుల సంఖ్య వృద్ధికే పాటుపడుచుందురు. తాము (పుణ్యాత్ములు) పాపులు పెరిగిపోయిన తమను కూడ పాపులుగా పాపులు మార్చెదరేమో అని పుణ్యాత్ములు పాపుల పట్ల విరోధము ప్రకటించెదరు. అట్లే అమ్మవారిపాదము మాలిన్యము (నలుపు, పాపము)గల తుమ్మెదలతో విరోధించుట యుక్తమే. పాపులవలె పుణ్యాత్ములు పుణ్యాత్ముల సంఖ్య హెచ్చవలెనని కోరుకొనరు. ఏల? ఊరిలో కొద్దిమంది పుణ్యాత్ములున్న వారికి ప్రతిష్ఠ గౌరవము కలుగు చుండును. ఆ ఊరిలో అందఱు పుణ్యాత్ములుగా మారినచో ఇక తమకు ప్రతిష్ఠ గౌరవ మెట్లుండును. వారితో సమానులుగానే ఉండిపోవలసి వచ్చును. అందుచేత పుణ్యాత్ములు పుణ్యాత్ముల సంఖ్య పెఱుగుటకు కృషి చేయరు. ఇది సాధారణ అనగా కీర్తికాముకులైన పుణ్యాత్ముల లక్షణము, స్వభావము. ఇది కాక దుష్కృతులు అనగా పాపుల వినాశము కొఱకు భగవంతుడవతరించునని 'గీత' చెప్పుచున్నది. అనగా పాపులతో విరోధించుట

వివరణము :-

తనకొక బలవంతుడు అపకారము చేసినప్పుడు ఆ బలవంతు నేమియు చేయజాలని, చేతకానివాడు, ఆ బలవంతునియొక్క బలహీన సంబంధి కపకారము చేసి తన అశక్తదుర్జనత్వమును ప్రకటించుకొనుట లోకమున అచ్చటచ్చట కనబడును. ఈ శ్లోకమున సంధ్యారుచి ఆ పని చేసినది. అమ్మవారి పాదము నేమి జేయజాలక ఆమె పాదకాంతితో సమానమైన కాంతిగల కమలములు ముకులించుకొనునట్లు చేసినది. (పిల్లి కాలిని బఱ్ఱె తొక్కిన ఆ పిల్లి ఎలుకపై మీసముల దిప్పినది, కారణమేమి? ఎలుక రంగు ఆ బఱ్ఱెరంగుతో సమానముగా నుండుటయే) కమలములు ఉపమానములు. అవి అమ్మవారి పాదములతో సమరుచి గలవి అని చెప్పుట వాని కుపమేయత్వమును కలిగించుట కావున అట్లు ఉపమేయత్వమును కల్పించి ఉపమానముయొక్క తిరస్కారము చేయబడుటచే నీ శ్లోకమున ***ప్రతీపాలంకార*** మున్నది. ***'నిరస్తా చరణ కిరణ సన్ధ్యారుచి రచల రాజన్య సమిన్ధానా సన్ధ్యా అసామర్థ్యాత్ పరిభవితుమ్*** అను పదములలో చకారరేఫ సకారములు బహువారావృత్తము లగుటచే వృత్త్యనుప్రాస మను శబ్దాలంకార మేర్పడియున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున కమలముకులము అమ్మవారి చరణరుచి సన్ధ్యాకృత్యముగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి పాదమునకు **కమల సఖ్యము** ప్రస్తావింప బడుచున్నది.

శ్లో॥ ఉపాదిక్షద్దాక్ష్యం తవ చరణనామా గురురసౌ
మరాలానాం శఙ్కే మసృణగతిలాలిత్యసరణౌ।
అతస్తే నిస్తన్ద్రం నియతమమునా సఖ్యపదవీమ్
ప్రసన్నం పాథోజం ప్రతి దధతి కామాక్షి! కుతుకమ్॥ 71

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీ దేవీ!
తవ	=	నీయొక్క;
చరణనామా	=	పాదమనెడి;
అసౌ	=	ఈ;
గురుః	=	గురువు;
మసృణగతిలాలిత్య సరణౌ	=	సవిలాస మందగమన సౌందర్యమార్గమునందు;
మరాలానామ్	=	హంసలకు;
దాక్ష్యమ్	=	దక్షతను;
ఉపాదిక్షత్	=	ఉపదేశించెను (అని);
శంకే	=	భావించుచున్నాను;

అతః	=	అందువలన;
తే	=	అవి;
నిస్తంద్రమ్	=	సోమరితనము లేకుండ;
నియతమ్	=	నియతముగా;
అమునా	=	దీని (పాదము)తో;
సఖ్యపదవీమ్	=	స్నేహ మార్గమును;
ప్రసన్నమ్	=	పొందిన;
పాథోజమ్ ప్రతి	=	కమలమును గూర్చి;
కుతుకమ్	=	కుతూహలమును;
దధతి	=	ధరించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

హంసలు అమ్మవారి పాదముతో సఖ్యము చేయు కమలమును గూర్చి కుతూహలపడుటచేత వాని కమ్మవారి పాదము గురువై నడకలో సామర్థ్యము నుపదేశించినదని భావించుచున్నాను.

వివరణము :-

అమ్మవారి చరణములందు గురుత్వము చెప్పబడుటచే హంస శిష్యత్వము స్ఫురించుచున్నది. నడకను నేర్చుకొనుటకు హంస లమ్మవారి నాశ్రయించి ఎట్లు నడచిన బాగుండునో ఆ నేర్పు నామె పాదము గురువై వాని కుపదేశించినదని భావించుచున్నానని చెప్పుటచే ఈ శ్లోకమున నుత్ప్రేక్షాలంకార మొప్పుచున్నది. అమ్మవారి పాదముపై గౌరవముతో ఆ పాదమే కమలముతో స్నేహము చేయుచున్నదో ఆ కమలమునందును సోమరితనము లేకుండ నియతముగా కౌతుకమును పొందుచున్నవను హేతువు కాని హేతువు ఆ ఉత్ప్రేక్షణమునందు చెప్పబడినది. అమ్మవారు గతి సౌందర్యమున హంసలను మించినది. కమలముతో సమానమైన ఎఱుపును కలిగిన పాదములు గలిగియున్న దనుట వ్యంజితమైన అంశము. ద్వితీయ, తృతీయ చతుర్థ పాదములందు వర్ణమైత్రి పాటించబడినది.



అవ:- పై శ్లోకమున కమలసఖ్యము అమ్మవారి పాదములందు చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున కమల విరోధము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ దధానైస్సంసర్గం ప్రకృతిమలినైః షట్పదకులై-
ర్ద్విజాధీశశ్లాఘావిధిషు విదధద్భిర్ముకులతామ్।
రజోమిశ్రైః పద్మైర్నియతమపి కామాక్షి! పదయో-
ర్విరోధస్తే యుక్తో విషమశరవైరిప్రియతమే॥ 72

ప్రతిపదార్థము :-

విషమశరవైరిప్రియతమే	= శివుని ఇల్లాలా!
కామాక్షి	= ఓ కామాక్షీ దేవీ!,
ప్రకృతిమలినైః	= స్వాభావిక మాలిన్యముగల;
షట్పదకులైః	= తుమ్మెదల గుంపులతో;
సంసర్గమ్	= సంబంధమును;
దధానైః	= ధరించుచున్న;
ద్విజాధీశశ్లాఘావిధిషు	= బ్రాహ్మణప్రభువు మెచ్చుకొను విధానములందు;
నియతమ్	= నియతముగా;
ముకులతామ్	= ముడుచుకొనిపోవుటను;
విదధద్భిః	= చేయుచున్న;
రజోమిశ్రైః	= రజస్సుతో కూడిన;
పద్మైః	= పద్మములతో;
తే	= నీయొక్క;
పదయోః	= పాదములకు;
విరోధః	= విరోధము;
యుక్తః	= తగినది.

తాత్పర్యము :- స్వాభావిక మాలిన్యము (నలుపు)గల తుమ్మెదలతో సంబంధమును పెట్టుకొను, ద్విజాధీశు (బ్రాహ్మణ-చంద్రు)ని మెచ్చుకొనుటలో ముకులత్వమును (వైముఖ్యమును) ప్రకటించు, రజో మిశ్రకమలములతో అమ్మవారి పాదము విరోధము పెట్టుకొనుట యుక్తమే.

వివరణము :- మాలిన్య మనగా పాపము లేక నలుపు. (పాపము నల్లదనుట కవి సమయము) నల్లగా నుండు తుమ్మెదలు పాపము గలవైనవి. అట్టి తుమ్మెదలతో సంబంధమును పెట్టుకొనుట పాపము కాదా? పాపాత్ములతో కలసియుండుట కూడ పాపమని ధర్మశాస్త్రములలో చెప్పబడినది. ***మద్యపానము, స్వర్ణస్తేయము, బ్రహ్మహత్య, గురుతల్పగమనము*** మహాపాపములు. ***వీనిని చేసిన వారితో కూడియుండుట*** ఐదవ మహాపాపము. ***పంచమహాపాతకము***లని వీనిని పేర్కొందురు. తుమ్మెదలు మధువును త్రావును. కావున మహా పాతకములలో నొక పాపము చేసిన వారిక్రింద లెక్క. అట్టి తుమ్మెదల రాకకై ఎదురు చూచుచు అవి వచ్చినప్పుడు తమలోని మద్యము నిచ్చి సంతృప్తిపరచు సంబంధము పెట్టుకొన్నందున కమలములకును పాపము వచ్చినందున వానితోడను మైత్రి చేయరాదు. పైగా విరోధింపవలె. సజ్జనులు పాపులతో విరోధించుట మనమెఱుగుదుము. బ్రాహ్మణ ప్రశంస పుణ్యకర్మ. ద్విజాధీశుడనగా బ్రాహ్మణ ప్రభువు.

అంతఃకరణమే దిక్కు. మునీంద్రుల అంతఃకరణమునకు అమ్మవారి పాదముల వంటి ఇష్టమైన రక్షకమైన మరొక పదార్థము లేకపోవుట చేత మునీంద్రాంతఃకరణ చరణముల పరస్పరశరణత్వ మీ విశేషణము చేత వ్యంగ్యమగుచున్నది. సప్తమ విశేషణ మమ్మవారి గతిమాన్ద్యమును చెప్పుచున్నది. మన్దసరణమున ఉపమానములైన గజాదులను పేర్కొనకపోవుట వలన అవి యేవియును అమ్మవారి చరణములకు గతిమాంద్యమున సాటిరావు అను అర్థము భావుకుల హృదయములలో మెదలును. ఎనిమిదవ విశేషణము కూడ అమ్మవారి పాదముల అట్టి మనోజ్ఞతనే స్ఫురింపజేయును. తొమ్మిదవ విశేషణము కూడ అట్టి దురితహరణమునే వ్యంజింపజేయును. అట్టి చరణములు తప్ప నమస్కార్య మన్యము లేదని చివటి ప్రధానవాక్యమున స్ఫురించుచున్నది. బహుళముగా ఉపమానములు ప్రయోగించు మూకకవి ఉపమానముల ప్రయోగింపకపోవుటయే ఈ అనితర సాధారణత్వస్ఫూర్తికి హేతువు. రేఫావృత్తి అధికసంఖ్యగల (కరణ, శరణ, సరణ, హరణ) పదములలో నుండుటచే పదాంత వృత్త్యనుప్రాసమను శబ్దాలంకారము ఈ శ్లోకమున నేర్పడియున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదములందలి **నలిన మసృణత** చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ పాదములచేత చేయబడిన **నలినమదనిరాసము** చెప్పబడినది.

శ్లో॥ పరస్మాత్సర్వస్మాదపి చ పరయోర్ముక్తికరయో-
ర్నఖశ్రీభిర్జ్యోత్స్నాకలితతులయోస్తామ్రతలయోః।
నిలీయే కామాక్ష్యా నిగమనుతయోర్నాకినతయో-
ర్నిరస్తప్రోన్మీలన్నలినమదయోరేవ పదయోః॥ 74

ప్రతిపదార్థము :-

పరస్మాత్	=	పరమైన;
సర్వస్మాత్ అపి	=	సమస్తమున కంటెను;
పరయోః	=	పరములైన;
ముక్తికరయోః	=	ముక్తిని కలిగించు;
నఖశ్రీభిః	=	గోళ్ళకాంతులచేత;
జ్యోత్స్నాకలితతులయోః	=	వెన్నెలతో ఏర్పడిన పోలిక గల;
తామ్రతలయోః	=	ఎఱ్ఱనితలములు గల;
నిగమనుతయోః	=	వేదములచే స్తుతింపబడిన;
నాకినతయోః	=	దేవతల చేత నమస్కరింపదగిన;
నిరస్తప్రోన్మీలన్నలినమదయోః	=	నిరసింపబడిన వికసించుచున్న కమలముల మదము గల;

భగవల్లక్షణము. అందుచేతనే బ్రాహ్మణత్వ రక్షణమను భగవల్లక్షణము అమ్మవారి పాదమునకు తగినదే. శ్రీ శంకరులు తమ భగవద్గీతా భాష్యారంభమున ***'భౌమస్య బ్రహ్మణో బ్రాహ్మణత్వస్య చ రక్షణార్థమ్ దేవక్యాం వసుదేవాదంశేన.. కిల సంబభూవ॰'*** అని పేర్కొనుట పైన చెప్పబడిన దానికి ప్రమాణము. కావున బ్రాహ్మణ శ్లాఘ ద్వారా బ్రాహ్మణత్వ రక్షణము చేయగోరిన అమ్మవారి పాదమునకు బ్రాహ్మణ ప్రశంసా (ద్విజాధీశ శ్లాఘా) విముఖములైన కమలములతో విరోధము యుక్తమే. పైగా పద్మములు రజో మిశ్రములు. అమ్మవారి చరణము శుద్ధ సత్త్వ ప్రధానము. శుద్ధ సత్త్వ ప్రధానులు రజోమిశ్రులతో సహవాసము చేయరు. రజస్వలలైన స్త్రీలు రజోదర్శన పర్యంత మస్పృశ్యలు. రజోదర్శనము గల కమలముల నమ్మవారి పాదమెట్లు స్పృశించి, కరచాలనము చేసి స్నేహము చేయగలదు? సత్త్వము జ్ఞాన ప్రధానము. రజస్సు అజ్ఞానజన్యకర్మ ప్రధానము. అజ్ఞానజన్యకర్మ ప్రధానులతో జ్ఞాన ప్రధానులు సహవాసము చేయరు. జ్ఞానాజ్ఞానములు విరోధ స్వభావములు గదా! అందుచేతనే అమ్మవారి పాదము కమలముతో విరోధించుట యుక్తమే. విరోధించనిచో కర్మఠులు జ్ఞానుల కడకు వచ్చి జ్ఞానమును నైష్కర్మ్య స్వభావమును పరిహసించెదరు. అందుచేత రజో మిశ్రులకు అమ్మవారి పాదము దూరముగనే యుండవలసి వచ్చినది. విరోధించవలసి వచ్చినది. అమ్మవారి భర్తయైన శివుడు విషమశరుడైన మన్మథునకు వైరి, విరోధి. ఆ శివుడు విషమశరునితో నేల విరోధించెను? రజోమిశ్రములైన అరవిందములతో అనగా బాణములతో శివుని కొట్టెను. శివున కమ్మవారు ప్రియతమ యగునట్లు అనగా శివుని సంసారి యగునట్లు చేయుటకు యత్నించెను. ఆ సందర్భమున విషమశరునితో శివుడు విరోధించెను. కాని విషమశరుని ప్రయత్నమున లోకమునకు మేలే కలిగినది. అమ్మవారికి సంతోషమే కలిగినది. కావున ఓ అమ్మవారి పాదమా! నీకు కమలములతో విరోధించుట యుక్తము కాదు. తే అయుక్తః అని విభజించి నీకు విరోధము యుక్తము కాదు. శుద్ధసత్త్వులకు విరోధము యుక్తమే కాదు. పాప సహవాసము నిన్ను పాపిగా చేయునని భయపడెదవా-అట్లగుచో నేనును పాపిని కదా, నాయందును విరోధించెదవా! అది నీకే మాత్రము యుక్తము కాదు అను అర్థాంతరము కూడ ధ్వనించుచున్నది. ఇక ద్విజాధీశ శ్లాఘా వైముఖ్యము కూడ కమలములకు లేదు. ఎట్లు? ద్విజాధీశములనగా హంసలు వానితో స్నేహమే కాని తత్ప్రశంసకు కమలములకు వైముఖ్యమే లేదు. కావున వానితో నీకు విరోధము యుక్తము కాదు. ఇక రజోమిశ్రణము మాట యొకటున్నది. నీకు మాత్రము రజోమిశ్రణము లేదా! అదిలేనిచో ఈ జగము నెట్లు సృజింతివి? విషమశరవైరి అని శివునికి పేరు వచ్చినది. ఆ వైరము నెన్నడో ఆతడు మఱచినాడు. లేనిచో తానై అమ్మవారిని పెండ్లాడుటకు సప్తర్షుల నరుంధతీ సహితముగా నెట్లు హిమవంతుని కడకు రాయబార మంపినాడు. ఆయన మఱచిన విరోధము నాయన ప్రియతమమైన అమ్మవారికి అవయవముగా నున్న నీకు (పాదమునకు) పాపులతో నావంటివారితో (కమలములతో)

విరోధము యుక్తమే గాదు. ఈ యర్థమంతయు విషమశరవైరి అను సంభోధనము వలన, **తే+అయుక్తః** అను పదముల విభజించుట కవకాశమును కల్పించు **తే యుక్తః** అను పదములను ప్రయోగించి నందువలన వ్యంగ్యమగుచున్నది. ద్వితీయ, తృతీయ పాదముల ఆదిప్రాసము, ద్వితీయ చతుర్థ పాదముల వర్ణమైత్రి దాక్షిణాత్య పద్యలక్షణములు (శబ్దాలంకారములు) ఇందున్నవి.



అవ:– పై శ్లోకమున కమలములందు ***దోషరూపరజోమిశ్రణము*** అమ్మవారి చరణములకును యుక్తమే అని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున కమల మసృణములైన ఆ చరణములందు గుణమైన ***కవిత్వ శ్రీ మిశ్రీకరణము*** చెప్పబడు చున్నది.

శ్లో॥ కవిత్వశ్రీమిశ్రీకరణనిపుణౌ రక్షణచణౌ
విపన్నానాం శ్రీమన్నలినమసృణౌ శోణకిరణౌ।
మునీన్ద్రాణామన్తఃకరణశరణౌ మన్దసరణౌ
మనోజ్ఞౌ కామాక్ష్యా దురితహరణౌ నౌమి చరణౌ॥ 73

ప్రతిపదార్థము :–

కవిత్వశ్రీమిశ్రీకరణనిపుణౌ = కవిత్వ శ్రీలను కలుపుటలో సమర్థములైన;
విపన్నానామ్ = ఆపదలనొందిన వారియొక్క;
రక్షణచణౌ = రక్షణమునందు నిపుణములైన;
శ్రీమన్నలినమసృణౌ = కాంతిగల కమలముల నునుపుగల;
శోణకిరణౌ = ఎఱ్ఱని కిరణములుగల;
మునీన్ద్రాణామ్ = మునీశ్వరులయొక్క;
అంతఃకరణశరణౌ = అంతఃకరణమే ఇల్లుగాగల;
మన్దసరణౌ = మందగమనముగల;
మనోజ్ఞౌ = సుందరములైన;
కామాక్ష్యాః = కామాక్షీదేవియొక్క;
చరణౌ = పాదములనుగూర్చి;
నౌమి = నమస్కరించుచున్నాను.

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారి చరణములు కవిత్వ శ్రీలను కలుపుటలో నిపుణములైనవి. ఆపన్నులను రక్షించుటకు సమర్థత గలవి. ఎఱ్ఱని కిరణములు గలవి. మునీంద్రుల అంతఃకరణమున నివసించునట్టివి. మన్దగమనము గలవి. అట్టివానికి నమస్కరించుచున్నాను.

వివరణము :–

కవిత్వము సరస్వతీ స్వరూపము. శ్రీ లక్ష్మీ స్వరూపము. సరస్వతీ లక్ష్ములు అత్తకోడండ్రని, వారికి విరోధమని, ఒకచోట ఉండరని లోక ప్రసిద్ధి ఉన్నది. అది చాలాచోట్ల సత్యమైనను అమ్మవారి పాదముల నారాధించు వారి యెడ అసత్యము. వారికి సరస్వతీ లక్ష్ములు కలసి సేవ చేయుదురు. వారికి విద్యతో పాటు ధనము పుష్కలముగా నుండుటచే వారిరువురొక చోట విరోధము విడచి యున్నట్లే అగుచున్నది. విరోధులైన ఇద్దఱిలోని విరోధము అమ్మవారి పాదములయొక్క సత్త్వగుణమహిమచే తొలగిపోవునను అంశ మీ మొదటి సమాసముచే వ్యంగ్యమగుచున్నది. కవులకడ సాధారణముగా సంపద ఉండదు. కాని అమ్మవారి చరణముల నారాధించు కవులు బహు ధనసంపన్నులై ఉందురు. ఆపన్నులను రక్షించుట కితర దేవతలవలె అవతరించనక్కఱలే దమ్మవారికి. ఆమె చరణములే వారిని రక్షింప సమర్థములై ఉండగా ఆమెకు అవతరించు శ్రమ ఉండదు. అయినను భక్తులకు తన దర్శనచరణస్పర్శనాద్యవకాశము కలిగించుట కమ్మవారు మహాకాళీ, మహాలక్ష్మి, మహా సరస్వత్యాది విభవావతారములనే కాక విగ్రహరూపమున కాంచ్యాది నగరములందు కామాక్ష్యాద్యర్చావతారముల ధరించుచునే ఉండును. ఇది రెండవ విశేషముచేత వ్యంగ్యమగు నర్థము. నలినమునందు లక్ష్మి నివసించుటచే నలినము ***శ్రీమత్*** అని చెప్పబడినది. నలినమనగా కమలము. నలినము నునుపుగా ఉండును. అట్టి నునుపే అమ్మవారి పాదమున నున్నదని చెప్పుటచే మూడవ విశేషణమున లుప్తోపమాలంకార మున్నది. శ్రీమంతుడనగా విష్ణువు. ఆయన సిరిగలవాడు గదా! ఆయన చేతను ఒక కమలమున్నది. ఆయన హస్తముకూడ సుకుమారమే యై యున్నది. ఆయన అమ్మవారికి పుత్ర సదృశ్యుడు. కాదు పుత్రుడే. ప్రలయ సముద్రమున నొక మఱ్ఱిచెట్టును కల్పించి దాని ఆకులను వేనవేల ఊయలలుగా చేసి వానిలో వేనవేల బ్రహ్మాండముల రక్షించు వేనవేల బాల విష్ణువు (ముకుంద) ల నుంచుచు పోషించినది. వారు వినయముతో ప్రతిదిన మమ్మపాదములు పట్టగా పట్టగా అనగా కమలపూజ చేయగా చేయగా వారి చేతులలోని కమలముల నునుపు అమ్మవారి పాదముల కంటినది. లేదా వారమ్మవారి పాదములు పట్టగా పట్టగా ఒత్తగా ఒత్తగా ఆమె పాదములలోని రజము తొలగిపోగా అమ్మవారి పాదములకు కమల సదృశ మసృణత కలిగినది. అమ్మవారి ఆ చరణారాధనము చేతనే విష్ణువు శ్రీమంతుడైనాడు అని నాలుగవ విశేషణముచే వ్యంజింపజేయ బడును. ఐదవవిశేషణ మమ్మవారి పాదము ఉదయసూర్యునివలె ఎఱ్ఱని కిరణముల విరజిమ్ముటను వ్యంజించును. ఆఱవ విశేషణము ***శరణ*** శబ్దము యొక్క గృహరక్షకార్థముల ననుసరించి అమ్మవారికి మణిద్వీపమందు నివసించుట కంటె మునీంద్రుల హృదయములందు నివసించుటకే అధికమైన ఇష్టము కలిగియున్నదని వ్యంజింపజేయును. అమ్మవారి చరణములకు మునుల అంతఃకరణమునకంటె వేఱు నివాసము మిక్కిలి ఇష్టమైనది లేకపోవుటచే అమ్మవారు నివసించుటకు మునీంద్రుల

సాధారణ స్థితి ఇట్లుండగా మాటకారియైన నీ పాదము మౌనులను ఆనందింపజేయుట విరోధము. అట్లే ఎఱ్ఱని అమ్మవారి పాదము బుద్ధిలో రజమును కలిగింపవలెను. కాని నిర్మలతను కలిగించుటయు విరోధము. మహామహిమగల అమ్మవారి పాదమట్లు చేయుటలో విరోధమేమి లేదని విరోధమును పరిహరించుకొన వచ్చును. కావున ఈ శ్లోకమున విరోధాభాసా లంకారమున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున జలసాధ్యములైన ఆర్ద్రత నైర్మల్యములు ప్రస్తావింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి చరణము కర్మ జలరాశికి హేతువుగా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ చలత్తృష్ణావీచీపరిచలనపర్యాకులతయా
ముహుర్భ్రాన్త్వా తాన్తః పరమశివవామాక్షి! పరవాన్।
తితీర్షుః కామాక్షి! ప్రచురతరకర్మామ్బుధిమముం
కదాహం లప్స్యే తే చరణమణిసేతుం గిరిసుతే!॥ 77

ప్రతిపదార్థము :-

చలత్ తృష్ణావీచీపరిచలన పర్యాకులతయా	=	కదులుచున్న ఆశలనెడి తరంగముల చలనము చేత మిక్కిలి వ్యాకులత కలుగుట చేత;
ముహుః	=	మాటిమాటికి;
భ్రాన్త్వా	=	భ్రమించి;
తాన్తః	=	అలసిన;
పరవాన్	=	పరవశుడైన;
అముమ్	=	ఈ;
ప్రచురతరకర్మాంబుధిమ్	=	అధికమైన కర్మయనెడి సముద్రమును;
తితీర్షుః	=	దాటదలచిన;
అహమ్	=	నేను;
గిరిసుతే	=	పార్వతివైన;
పరమశివవామాక్షి	=	పరమశివుని కాంతవైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ;
తే	=	నీయొక్క;
చరణమణిసేతుమ్	=	పాదమను మణియను వారధిని;
కదా	=	ఎప్పుడు;
లప్స్యే	=	పొందగలను.

కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
పదయోః+ఏవ	=	పాదములందే;
నిలీయే	=	దాగియుందును.

తాత్పర్యము :-

పరములైన అన్నింటికన్న పరములైనవి అమ్మవారి పాదములు. అవి ముక్తిని కలిగించునట్టివి. గోళ్ళకాంతుల హేతువున వెన్నెలతో తులతూగునట్టివి. వేదములచే పొగడబడినవి. దేవతలచే నమస్కరింపబడినవి. వికసించుచున్న కమలముల మదమును పోగొట్టునట్టివి. అట్టి ఆ పాదములలోనే తలదాచు కొందును.

వివరణము :-

అమ్మవారు పరాత్పర. కావున ఆమె పాదములును పరాత్పరములు. అవి సంసార దుఃఖమునుండి ముక్తిని కలిగించునట్టివి. ఆమె గోళ్ళ తెల్లదనము వెన్నెలతో పోలిక గలిగియున్నది అని తెలియజేయుటచేత ఉపమాలంకారము ద్వితీయపాదమున నేర్పడియున్నది. నాల్గవపాదమున ఉపమాన నలిన మదనిరాసము చెప్పబడుటచే ప్రతీపాలంకారము నేర్పడియున్నది. ప్రథమ తృతీయ పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి కాళ్ళగోళ్ళ కాంతిని వెన్నెలతో పోల్చుట చెప్పబడినది. చరణముల తామ్రతలత చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి చరణమును చిగురుటాకుతో పోల్చుట ద్వారా ఆ తామ్రతలత సమర్థింపబడు చున్నది.

శ్లో॥ స్వభావాదన్యోన్యం కిసలయమపీదం తవ పదం
మ్రదిమ్నా శోణిమ్నా భగవతి! దధాతే సదృశతామ్।
వనే పూర్వస్యేచ్ఛా సతతమవనే కిం తు జగతాం
పరస్యేత్థం భేదః స్ఫురతి హృది కామాక్షి! సుధియామ్॥ 75

ప్రతిపదార్థము :-

భగవతి	=	షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నురాలైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!;
కిసలయమ్	=	చిగురుటాకు;
ఇదమ్	=	ఈ;
తే	=	నీయొక్క;
పదమ్ అపి	=	పాదమును;
స్వభావాత్	=	స్వభావమువలన;
మ్రదిమ్నా	=	మృదుత్వముతో;
శోణిమ్నా	=	ఎఱుపుతో;

అన్యోన్యమ్	=	పరస్పరము;
సదృశతామ్	=	పోలికను;
దధాతే	=	ధరించుచున్నవి;
పూర్వస్య	=	మొదటిదానికి (చిగురాకున);
వనే	=	వనమునందు;
అవనే	=	వనముకాని దానియందు;
ఇచ్ఛా	=	కోరిక (అస్తి);
కిం తు	=	కాని;
జగతామ్	=	జగములయొక్క;
అవనే	=	రక్షణమునందు;
పరస్య	=	తరువాతి దానికి (పాదమున);
సుధియామ్	=	విద్వాంసులయొక్క;
హృది	=	హృదయమున;
ఇత్థమ్	=	ఇట్లు;
భేదః	=	భేదము;
స్ఫురతి	=	స్ఫురించుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారి పాదము చిగురుటాకు స్వభావముతోడనే మృదుత్వముతో, ఎఱుపుతో పరస్పరము పోలికను కలిగియున్నవి. చిగురుటాకునకు వనము నందు, అమ్మవారి పాదమునకు అవనము (వనేతరము) నందు అనగా (జగముల) రక్షణమునందు కోరిక భిన్నభిన్నముగా ఉండుట అను భేదము ఆలోచించు విద్వాంసుల హృదయమున తోచును.

వివరణము :–

శ్రీ కామాక్షి పాద కిసలయమునకు మృదుత్వ శోణత్వ సాధారణ ధర్మములతో పోలిక, దానితో పాటు ఒక దానికి వనేతర జగదవనము (రక్షణము) నందు, మరొక దానికి వనమునందు ఇచ్ఛ ఉన్నదని భేదము అనగా విశేషము చెప్పబడుటచే నీ శ్లోకమున వ్యతిరేకాలంకార మేర్పడియున్నది. అమ్మవారి పాదము వనమున ఉండదు. చిగురుటాకు వనమున ఉండును. వనమున ఉండుట, వనమున ఉండకపోవుట కిసలయ శ్రీ కామాక్షీపాదముల భేదము (విరోధము) శ్లేషబలమున అవన శబ్దమునకు రక్షణమునందు అర్థమును చెప్పి పరిహరింపవచ్చును. సమానశీలవ్యసనులకు సఖ్యముకూడ ఉండుట సాధారణముగా ఉత్తములలో కన్పించును. అధములలో సాదృశ్యము ఈర్ష్యా ద్వేషనిరోధములకు హేతువగును. అందుచేతనే ఉత్తమశ్రీకామాక్షీపాద కిసలయముల **కిం తు** శబ్దములచే నేర్పడిన విరోధము శ్లేషబలమున పరిహరింపబడినది.



అవ:– పై శ్లోకమున శ్లేషబలమున శ్రీ కామాక్షీ పాద కిసలయముల విరోధము యొక్క పరిహార్యత చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆమె పాదముల యందు పరిహార్య విరోధము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ కథం వాచాలోఽపి ప్రకటమణిమఞ్జీరనినదైః
సదైవానన్దార్ద్రాన్విరచయతి వాచంయమజనాన్।
ప్రకృత్యా తే శోణచ్ఛవిరపి చ కామాక్షి! చరణో
మనీషానైర్మల్యం కథమివ నృణాం మాంసలయతే॥ 76

ప్రతిపదార్థము :–

ప్రకటమణిమంజీరనినదైః	=	స్పష్టములైన మణిమంజీరముల ధ్వనులచేత
వాచాలః+అపి	=	మాటకారియైనను;
వాచంయమజనాన్	=	మౌని జనములను;
సదా	=	ఎల్లప్పుడు;
ఆనందార్ద్రాన్ ఏవ	=	ఆనందముతో తడిసిన వారినిగానే;
విరచయతి	=	చేయును;
ప్రకృత్యా	=	సహజముగా;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ;
శోణచ్ఛవిః	=	ఎఱుపుకాంతిగల;
తే	=	నీయొక్క;
చరణః అపి	=	పాదము కూడ;
కథమ్ ఇవ	=	ఎట్లు;
నృణామ్	=	నరులయొక్క;
మనీషానైర్మల్యమ్	=	బుద్ధియొక్క నిర్మలతను;
మాంసలయతే	=	పెంచుచున్నది గదా!

తాత్పర్యము :–

మంజీరనాదములచే మాట్లాడు అమ్మవారి చరణము మౌనులను ఆనందార్ద్రులను చేయుచున్నది. అంతేకాక ఎఱ్ఱనిరంగు కలదైనను అది బుద్ధి యందు నిర్మలతను పెంచుచున్నది గదా! ఇది ఎట్లు?

వివరణము :–

మౌనులు మాట్లాడువారి నీసడించుకొందురు. మాట్లాడువారు మౌనులను వెక్కిరించెదరు. మౌనులు మౌనులను, మాట్లాడువారు మాట్లాడువారిని ఆనందింపజేయు చుందురు. దీనికి కారణము ఏకస్వభావముగల వారొకరొకరిని అభినందించుటయే.

ప్రతిపదార్థము :-

నఖకిరణముక్తామణితతేః	=	గోళ్ళ కాంతులనెడి ముత్తెముల గుంపునకు;
శుక్తిః	=	ముత్యపు చిప్పయైన;
విరాజన్తీ	=	ప్రకాశించుచున్న;
ప్రణమతామ్	=	నమస్కరించుచున్న;
నరాణామ్	=	నరులయొక్క;
విపత్పాథోరాశౌ	=	ఆపద యనెడి సముద్రముయొక్క;
తరిః	=	నావయైన;
అపి	=	మరియు;
భవవనే	=	సంసారమను అడవియందు;
అలఘువహ్నిః	=	గొప్పనైన అగ్నియైన;
మునీనామ్	=	మునులయొక్క;
జ్ఞానాగ్నేః	=	జ్ఞానమనెడి అగ్నికి;
అరణిః	=	దారువైన;
త్వదీయః	=	నీ;
అయమ్	=	ఈ;
అంఘ్రిః	=	పాదము;
ధ్రువమ్	=	నిశ్చయముగా;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

గోళ్ళ కాంతులనెడి ముత్తెముల సమూహమునకు ముత్తెపు చిప్ప, నమస్కరించు నరుల ఆపదలనెడి సముద్రమునకు నావ, సంసారమను అడవి యందు అగ్ని, మునుల జ్ఞానమనెడి అగ్నికి అరణియునైన అమ్మవారి పాదము వర్ధిల్లుచున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారి చరణము ముత్తెపుచిప్పగా, ఓడగా, అగ్నిగా, అరణిగా సంభావింపబడినందున ఇందు ఉత్ప్రేక్షాలంకార మేర్పడినది. ముత్తెములు ముత్తెపు చిప్పలు ప్రథమ పాదమున, వాని కధిష్ఠానమైన సముద్రము ద్వితీయ పాదమున ప్రస్తావింపబడినవి. అమ్మవారి పాదము సముద్రములోని ముత్తెపుచిప్పగా, సముద్రమును దాటించు నావగా ఉత్ప్రేక్షింపబడినది. సముద్రముయొక్క ఉద్ధృతిని అణచునట్టి అనగా సముద్రము పొంగకుండచేయు అగ్ని, ఆ అగ్నికి ఆహారమైన వనము మూడవ పాదమున ప్రస్తావింపబడినవి. అమ్మవారి పాదము భవవననాశకవహ్నిగా, ఆ వహ్నికి జన్మస్థానమైన అరణిని మథించి (అగ్నిని చిలికి) వెలికిదీయు ప్రయత్నమునకు ముఖ్యాధారమైన అరణిగా

తాత్పర్యము :-

ఆశల తరంగములతో వ్యాకులుడనైన మాటిమాటికి భ్రమించి అలసిన పరవశుడనైన నేను కర్మ సముద్రమును దాట గోరితిని. తత్సాధనమైన అమ్మవారి పాదమనెడి మణిమయసేతువు నెప్పుడు పొందగలుగుదునో.

వివరణము :-

కర్మయందు, తృష్ణలందు వీచులయొక్క సముద్రముయొక్క పాదమణు లందు సేతువుయొక్క రూపణముండుటచే నీ శ్లోకమున రూపకాలంకార మున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున కర్మ సముద్రముగా రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ప్రజ్ఞ **సరిత్తుగా** రూపింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ విశుష్యన్త్యాం ప్రజ్ఞాసరితి దురితగ్రీష్మసమయ-
ప్రభావేణ క్షీణే సతి మమ మనఃకేకిని శుచా।
త్వదీయః కామాక్షి! స్ఫురితచరణామ్భోదమహిమా
నభోమాసాటోపం నగపతిసుతే! కిం న కురుతే॥ 78

ప్రతిపదార్థము :-

దురితగ్రీష్మసమయప్రభావేణ	=	పాపమను గ్రీష్మకాలముయొక్క ప్రభావముచేత
ప్రజ్ఞాసరితి	=	ప్రజ్ఞయనెడి నది;
విశుష్యన్త్యామ్	=	ఎండిపోవుచుండగా!
మమ	=	నాయొక్క;
మనః కేకిని	=	మనస్సనెడి నెమలి;
శుచా	=	దుఃఖముచేత;
క్షీణే సతి	=	క్షీణించినది కాగా;
నగపతిసుతే	=	పర్వతరాజకుమారివైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
త్వదీయః	=	నీ;
స్ఫురితచరణాంభోదమహిమా	=	ప్రకాశించిన పాదమనెడి మేఘముయొక్క మహిమ;
నభోమాసాటోపమ్	=	శ్రావణమాసగర్వమును;
కిమ్ న కురుతే	=	చేయుట లేదా!

తాత్పర్యము :-

పాపమను గ్రీష్మకాలముయొక్క ప్రభావముచే ప్రజ్ఞానది ఎండిపోవు చుండగా కవి మనస్సనెడి నెమలి దుఃఖముతో క్షీణించినది, కాగా అమ్మవారి పాదమనెడి మేఘము శ్రావణమాస మగుచున్నది.

వివరణము :-

ప్రజ్ఞయందు సరిదారోపము, మనస్సునందు నెమలియొక్క ఆరోపము, చరణమునందు మేఘముయొక్క ఆరోపము చేయబడినందున నేర్పడిన రూపకము నభోమాసాటోపకరణసంభావనమునకు అంగముగా సహకరించుటచేత రూపకానుప్రాణితోత్ప్రేక్షాలంకార మీ శ్లోకమున నున్నది. ఎండకాలమున నదులెండి పోవును. కవియొక్క ప్రజ్ఞయను నది పాపమను గ్రీష్మముచేత ఎండిపోయినది. ఒక వ్యక్తికి ప్రజ్ఞ తక్కువైన అది ఆయన పూర్వజన్మపాపముననే అట్లున్నదని తెలియవలెను. నెమళ్ళకు ఎండకాలమున దుఃఖము, వర్షాకాలమున ఆనందము కలుగును. వర్షాకాలమున నెమలి పురివిప్పి ఆడును. ఆ వర్షాకాలము శ్రావణమాసము నెమలికి ఆనందజనకమైనట్లు కవి మనస్సునకు అమ్మవారి పాద మానందజనక మగునను ఉపమాలంకార ధ్వని ఈ శ్లోకమున నున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున లోకోపకారకమైనను తమస్సును విస్తరింపజేయు మేఘముతో అమ్మవారి పాదము రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి చరణము **తమస్సును పోగొట్టు ప్రదీపము**గా రూపింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ వినమ్రాణాం చేతోభవనవలభీసీమ్ని చరణ-
ప్రదీపే ప్రాకాశ్యం దధతి తవ నిర్ధూతతమసి।
అసీమా కామాక్షి! స్వయమలఘుదుష్కర్మలహరీ
విఘూర్ణన్తీ శాన్తిం శలభపరిపాటీవ భజతే॥ 79

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
వినమ్రాణామ్	=	నమస్కరించువారియొక్క;
చేతోభవనవలభీసీమ్ని	=	మనస్సనెడి భవనము యొక్క పిట్టగోడ ప్రాంతమునందు;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణప్రదీపే	=	పాదమను ప్రదీపము;
ప్రాకాశ్యమ్	=	వెలుగును;
దధతి	=	ధరించుచుండగా;
నిర్ధూతతమసి	=	చీకటులు నశించగా;
అసీమా	=	హద్దులు లేని;
అలఘుదుష్కర్మలహరీ	=	గొప్ప పాప ప్రవాహము;

స్వయమ్	=	స్వయముగా;
విఘూర్ణంతీ	=	పరిగెత్తుకొని వచ్చి;
శలభపరిపాటీ+ఇవ	=	మిడుతల పద్ధతివలె;
శాన్తిమ్	=	శాన్తిని;
భజతే	=	పొందుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

నమస్కరించువారి మనోభవనమున అమ్మవారి పాదము దీపమై ప్రకాశించుచుండగా, దానియందు పాప ప్రవాహము మిడుతల దండులా వచ్చిపడి నశిస్తున్నాయి.

వివరణము :-

చేతమునందు భవనవలభీసీమత్వము, చరణమునందు ప్రదీపత్వము ఆరోపింపబడినందున, దుష్కర్మలహరియందు శలభపరిపాటియొక్క ఔపమ్యము చెప్పబడినందున రూపకోపమాలంకారముల సంసృష్టి ఇందున్నది. నమస్కరించు వారి మనస్సను భవనమున అమ్మవారి చరణము దీపమువలె ప్రకాశించుచున్నది. దీపరూపమోహముచేత మిడతలు దీపమునబడి నశించుచుండును. పాపకర్మ సమూహప్రవాహము మిడుతలదండువలె అమ్మవారి చరణమను దీపముయొక్క జ్వాలలో స్వయముగా వచ్చి పడి శమించుచున్నది. స్వయముగా అనుటచేత అమ్మవారి చరణము నాశ్రయించిన జాలు నా పాపకర్మ సమూహము తనంత తానే నశించునని పాపకర్మములను తొలగించుకొనుటకు వేఱు ప్రయత్న మక్కఱ లేదను నర్థము వ్యంగ్యమగుచున్నది. సీమ (ప్రాంతము) గల మనస్సున సీమలేని దుష్కర్మలహరి ఉన్నదని చెప్పుటచే తన పాపములకును హద్దు లేకున్నను అమ్మవారి చరణదీపప్రకాశమున అవి అన్నియు తప్పక నశించునను విశ్వాసము వ్యక్తమగుచున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున హేతువైన అవయవమైన దుష్కర్మలహరులు ప్రస్తావింప బడినవి. ఈ శ్లోకమున తత్ఫలమైన తదవయవియైన విపత్సముద్రములు ప్రస్తావింపబడుచున్నవి. పై శ్లోకమున వహ్న్యవయవమైన దీపము ప్రస్తావింప బడినది. ఈ శ్లోకమున అవయవియైన **వహ్ని.** దానికి హేతువైన **అరణి** ప్రస్తావింపబడుచున్నవి.

శ్లో॥ విరాజన్తీ శుక్తిర్నఖకిరణముక్తామణితతే-
ర్విపత్పాథోరాశౌ తరిరపి నరాణాం ప్రణమతామ్।
త్వదీయః కామాక్షి! ధ్రువమలఘువహ్నిర్భవవనే
మునీనాం జ్ఞానాగ్నేరరణిరయమంఘ్రిర్విజయతే॥ 80

ఋతువుల అనంతరము వచ్చును కావున వసన్త మేఘ కాలముల సంధియు లేదు. మధ్యమున శుచి అనగా గ్రీష్మమున్నది. అమ్మవారి పాదము వసన్తమైనను వర్షర్తువువలె మేఘచ్ఛాయతో అనగా దట్టమైనకాంతితో నిండియున్నది అని అర్థము చెప్పి విరోధము పరిహరించుకొనవచ్చును. కొందరిట్లనవచ్చును. వసన్తమున మేఘములు రావచ్చును. వర్షములు పడవచ్చును. కావున వసన్తమేఘకాలములకు విరోధము లేదు అని అన్నప్పుడు మేఘములు వచ్చినను అవి వసన్త ఋతువంతయు నిండియుండవు. కావున విరోధ ముండనే ఉన్నది అని పూర్ణశబ్దముపై ప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పుచున్నది. శుచి యనగా గ్రీష్మర్తువు ఆ సమయమున సూర్యుడగ్నివలె మండును. అమ్మవారి పాదమగ్ని వలె పవిత్రము. అగ్ని కంటెను పవిత్రము. అసలు ఆ పాదమగ్నియే. శుచి శబ్దమగ్ని వాచకము. అమ్మవారే అగ్ని స్వరూపిణి. అగ్నిలో నుండియే ఆమె ఆవిర్భవించినది. ఆమె శీర్షాది చరణాన్తావయవము లన్నియు రూపుదిద్దుకొన్నవి. అయినను అగ్ని ఆమె అనిన భయపడును. ***'భీషాస్మాదగ్నిశ్చ'*** తై.2.8.1 అను ఉపనిషద్వాక్యము దానికి ప్రమాణము. అగ్నియందు అమ్మవారు ఉపాస్యయైనను అనగా అమ్మవారి ఉపాసనమునకు అగ్ని ప్రతీకమైనను అమ్మవారగ్ని కాదు. అమ్మవారి పాదము అగ్ని కాదు. అది పవిత్రమని శుచి శబ్దమునకు అర్థము చెప్పి అగ్నియైన అమ్మవారి పాదమెట్లు పరతాపమును శమింపజేయగలుగుట అను విరోధమును పరిహరింపవచ్చును. శుచి యనగా గ్రీష్మర్తువు. అది పాపతాప పంకమును హరించును. రెండవ పాదమునందు గ్రీష్మమని, అగ్నియని చెప్పబడిన అమ్మవారి పాదము శిశిరమని మూడవ పాదమున చెప్పబడినది. ఇదియు విరోధమే. శిశిరమువలె జగమ్మునకు ప్రలయకాలమునకు నాశకమని అర్థము చెప్పి విరోధమును పరిహరించుకొన వచ్చును. అమ్మవారి పాదము శిశిరము. శిశిరమున పద్మముల కుదయ ముండదు. శిశిరము పద్మోదయకరము కాదు. పద్మ ముకులన హేతువు. అది పద్మోదయకరమ్మని అనగా శరదృతువని చెప్పుట విరోధము. శిశిర శబ్దమునకు విశేష్యమైన అమ్మవారి పాదము చల్లనిది అను అర్థమును చెప్పిగాని లేక పద్మ అనగా సంపద (లక్ష్మి) యొక్క ఉదయమును కలిగించును అని చెప్పిగాని విరోధమును పరిహరించుకొనవచ్చును. విరుద్ధ ధర్మముల కేకాశ్రయమై యుండుటచే అమ్మవారి పాద మాశ్చర్యకరణము. అనగా ఆశ్చర్యమును కలిగించును. విరుద్ధ ధర్మము లొకచోట ఉండవు. అట్లుండని వానిని తన యందుంచుకొనుటయే అమ్మవారి ఆశ్చర్యకరమైన మహిమ. ఈ శ్లోకమున విరోధాభాసాలంకార మున్నదని నిరూపింపబడినది. అమ్మవారి పాదము **వసన్తము. వర్షర్తువు, గ్రీష్మము, శిశిరము, శరదృతువు** అను అన్ని ఋతువుల స్వరూపము నొక్క అమ్మవారి పాదమే ధరించినదనుట ఈ శ్లోకమునందలి ముఖ్యమైన భావార్థము. శ్లోకమున పేర్కొనబడని **హేమంతర్తువు** శిశిరమునందే గతార్థమని భావింపవలెను. భక్తుల మనస్సునందు అమ్మవారి పాదము వసన్తర్తువని చెప్పబడుటచే వారి మనసులో అహింసా సత్యాది పుష్పములు వికసించునని వ్యంగ్యమగుచున్నది.

నాల్గవ పాదమున అమ్మవారి పాద ముత్ప్రేక్షింపబడినది. అరణినుండి పుట్టిన అగ్ని, అరణినే దహింపజేయుటయు గలదు. అగ్ని నుండి జనించిన జలము, అగ్ని నార్పుటయు కలదు. అగ్నిచే ఉధృతి అణచి వేయబడు లక్షణము గల సముద్రము, అగ్నికి దారు నిర్మితమైన నావ ఇంధనముగా దగియుండుట స్పష్టమే. మొత్తము మీద ఈ శ్లోకమున నున్న విషయ విషయి ద్రవ్యములన్నియు పరస్పరోపమర్ద్యోపమర్ధక భావ సంబంధములు కలవై సంసారస్వభావమును తెలియజేయుచున్నవి. దానికి సాక్షిణియైన అమ్మవారి శాశ్వతత్వము వ్యంజింపజేయుచున్నవి. ముత్తెములు తెల్లనివి. ముత్తెపుచిప్పయు తెల్లనైనదే. అయినను నఖకిరణముక్తామణులకు జన్మహేతువైనందున ఎఱ్ఱని చరణము శుక్తిగా ఉత్ప్రేక్షింపబడినది. మూడవ పాదము భవవనోచ్ఛేద హేతువుగా ఉత్ప్రేక్షింపబడిన అమ్మవారి చరణము నాల్గవ పాదమున అగ్ని మంథానదారువై అగ్ని జననహేతువైన అగ్ని దాహ్యతగల అరణిగా ఉత్ప్రేక్షింపబడి ఒక విధమున శృంఖలాబంధము నీ శ్లోకమున స్ఫురింపజేయు చున్నది. **అలఘువహ్నిః** అను సమాసమును **అలఘు రగ్నిః** అని న్యసించినచో ఈ శ్లోకమున నొక విధమైన ***ముక్తపదగ్రస్తత*** ఏర్పడును.



అవ:- పై శ్లోకమున భవవనోచ్ఛేదహేత్వగ్నిగా అమ్మవారి చరణ ముత్ప్రేక్షింప బడినది. ఈ శ్లోకమున వనములలోనుండి వనముల కాధారములైన గిరుల నుచ్ఛేదించు నింద్రుడుగా అమ్మవారి చరణము సంభావింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ సమస్తైస్సంసేవ్యస్సతతమపి కామాక్షి! విబుధైః
స్తుతో గన్ధర్వస్త్రీసులలితవిపఞ్చీకలరవైః।
భవత్యా భిన్దానో భవగిరికులం జృమ్భితతమో-
బలద్రోహీ మాతశ్చరణపురుహూతో విజయతే॥ 81

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీ దేవీ!
సమస్తైః	=	అందఱి;
విబుధైః	=	దేవతల చేత;
సతతమ్ అపి	=	ఎల్లప్పుడును;
సంసేవ్యః	=	బాగుగా సేవింపదగిన;
గంధర్వ స్త్రీసులలితవిపంచీ	=	గంధర్వ స్త్రీల మిక్కిలి అందములైన వీణల
కలరవైః		అవ్యక్త మధురములైన ధ్వనులచేత ;
స్తుతః	=	పొగడబడిన;
భవగిరికులమ్	=	సంసారపర్వతసమూహమును;
ఛిందానః	=	ఛేదించునట్టి;

జృమ్భితతమోబలద్రోహీ	=	విజృంభించిన తమస్సుగల బలుని (రాక్షసుని)కి ద్రోహమొనర్చిన;
భవత్యాః	=	నీయొక్క;
చరణపురుహూతః	=	పాదమను ఇంద్రుడు, ;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నాడు.

తాత్పర్యము :-

ఎల్లప్పుడును దేవతలందఱచే బాగుగా సేవింపదగిన, గంధర్వ స్త్రీల మనోహరవీణాధ్వనులచేత పొగడబడిన సంసారపర్వతసమూహమును ఛేదించు, తమస్సు పెరిగిన బలుడను రాక్షసుని ఛేదించిన నీ చరణమను ఇంద్రుడు సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నాడు.

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదమునందు పురుహూతత్వారోపము చేయబడుటచేత ఈ శ్లోకమున రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. ఇంద్రుడు దేవతల రాజు కావున దేవతలందఱాతని సేవించి నట్లే అమ్మవారి పాదమును సేవించెదరు. గంధర్వస్త్రీల వీణానాదములచే ఇంద్రుని స్తుతించినట్లే అమ్మవారి చరణమును స్తుతించబడును. ఆ రెండు విశేషణముల అర్థము ఇంద్ర-చరణములకు సమానముగా సరిపోవుటచే నిట అర్థశ్లేష ఉన్నది. ***భవగిరికులమ్ ఛిందానః*** అను విశేషణము సంసారమునకు పర్వత సమూహమునకు రూపకబలముచే అభేదమును కూర్చుచు, చరణేంద్రమయమైన ఏకత్వమును సమర్థించుచున్నది. ***జృమ్భితతమోబలద్రోహీ*** అను విశేషణము పాదపక్షమున తమోబలమును అనగా అజ్ఞానబలమును నశింపజేయునను అర్థమును ఇచ్చుటచేత శబ్ద శ్లేష ఏర్పడియున్నది. మొదటి మూడు పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది. మొదటి పాదమున మొదటి మూడు పదముల సకారాదిత్వము సులలిత, కలరవ, గిరికుల, బల, చరణ పురుహూత శబ్దములందలి లకార రేఫావృత్తి అక్షరరమ్యతను, వృత్త్యనుప్రాసమును, శయ్యా సౌభాగ్యమును చేకూర్చుచున్నవి. రెండవ పాదమున వీణల వాయించుచు గంధర్వ స్త్రీలు చేసిన స్తుతి గానములు చెప్పబడినవి. వాద్యముతో కూడిన గానము ఏకాగ్రతను కలిగించుటలో సాయపడునను నంశము సూచింపబడినది. ఇట్టి స్తుతి మొదటి పాదమునకు హేతువైన అజ్ఞానమును తొలగించుననుట ఈ శ్లోకములోని ముఖ్యముగా వ్యంజింపజేయ బడిన భావార్థము.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణము ***తమోబలద్రోహి*** యని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున తమోజన్యతాపశమనము నది కలిగించునని చెప్పబడుచున్నది. పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణముయొక్క సేవాస్తుతులు ప్రతిపాదింపబడినవి. ఈ శ్లోకమున తత్ఫలమైన ***తాపోపశమనము*** నమ్మవారి పాదము కలిగించునని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ వసన్తం భక్తానామపి మనసి నిత్యం పరిలస-
ద్ఘనచ్ఛాయాపూర్ణం శుచిమపి నృణాం తాపశమనమ్।
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిః శిశిరమపి పద్మోదయకరం
నమామః కామాక్ష్యాశ్చరణమధికాశ్చర్యకరణమ్॥ 82

ప్రతిపదార్థము :-

భక్తానామ్	=	భక్తులయొక్క;
మనసి	=	మనసునందు;
నిత్యమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
వసన్తమ్ అపి (వసన్తమైనను)	=	నివసించుచున్నను;
పరిలసద్ఘనచ్ఛాయాపూర్ణమ్	=	ప్రకాశించుచున్న మేఘము యొక్క కాంతితో నిండియున్న (వర్షర్తువైన);
శుచిమ్ అపి	=	పవిత్రము (అగ్ని గ్రీష్మము) ఐనను,
తాపశమనమ్	=	తాపమును శమింపజేయు;
నఖేన్దుజ్యోత్స్నాభిః	=	గోళ్ళ కాంతులనెడి వెన్నెలతో;
శిశిరమ్ అపి	=	చల్లనిదైనను (శిశిరర్తువైనను);
పద్మోదయకరమ్	=	పద్మయనెడి లక్ష్మిని పెంచులేక పద్మముల వికాసమును కలిగించు (శరదృతువైన);
అధికాశ్చర్యకరణమ్	=	మిక్కిలి వింతను కలిగించునట్టి;
నమామః	=	నమస్కరించుచున్నాము.

తాత్పర్యము :-

భక్తుల మనసునందు వసన్తమై నివసించుచున్నను, మేఘ కాంతితోడి (దట్టమైన కాంతిలో) నిండియున్న అగ్నియైనను (పవిత్రమైనను) తాపమును తొలగించు గోళ్ళకాంతులనెడి వెన్నెలలతో చల్లనైనను, పద్మను (లక్ష్మిని) ఉదయింప జేయు మిక్కిలి వింతగొలుపు అమ్మవారి పాదమునకు ప్రణమిల్లుచున్నాము.

వివరణము :-

ఆకాశమున మేఘకాంతి నిండియుండును. భక్తుల మనస్సున అట్టి అమ్మ వారి ఘనచ్ఛాయ నిండిన పాదమున్నది. అమ్మవారి పాద మెట్టినిది. దానికి ఘనచ్ఛాయ యెక్కడిది? దానికి లేదు. అయినను అది ఘనచ్ఛాయతో అనగా దట్టమైనకాంతితో గూడియున్నది అని అర్థము చెప్పి విరోధము పరిహరింప వచ్చును. ఈ పాదముననే మరొక విధముగా విరోధమును తత్పరిహారమును చెప్పవచ్చును. అమ్మవారి పాదము వసన్తము అయినచో అది ఘనచ్ఛాయతో అనగా మేఘచ్ఛాయతో నిండియుండుట యెట్లు? వసన్తమున మేఘముండదు గదా. మేఘముల కాలము వర్షాకాలము. అది వసన్త గ్రీష్మ

గోచరముకానిదేదియు నుండదు. ఈ అర్థమంతయు నుత్తరార్ధమున వ్యంగ్యమగుచున్నది. విచిత్రమేమనగా అమ్మవారి పాదకమలపరాగము పరిహృతకలంకవ్యతికరమట. ***'చంద్రమా మనసో జాతః'*** అని శ్రుతి ననుసరించి అమ్మవారి మనస్సునుండి చంద్రుడుద యించును. జన్యజనకముల యభేదసంబంధమును పురస్కరించుకొని మనసే చంద్రుడని పెక్కు ఆధ్యాత్మిక గ్రంథములలో చెప్పబడినది. చంద్రునకు కలంక మున్నట్లు మనస్సునకు రాగద్వేషరూపకలంక ముండును. ఆ కలంకము నమ్మవారి పాద కమలపరాగము తొలగించును. ఇది ఉత్తరార్ధ వ్యంగ్యార్థము. అమ్మవారి పాదము కమలము. చంద్రుడు కమల విరోధి. అయినను నఖ రూపమున చంద్రుడు దశ విధముల అమ్మవారి పాదము నాశ్రయించినాడు. అందుచేత విరోధియయిన వాని కలంకమును పరిహరించినది. అనగా నఖములలో కలంకము జాడ కూడ లేదు. ఇది పరిహృతకలంకవ్యతికరైః అను సమాసమున వ్యంగ్యార్థము. నతుల మనశ్చంద్రుని యందలి రాగరూప కలంకమును తొలగించిన దమ్మవారి పాదకమలపరాగము. ***'నిశ్వాసాంధ ఇవాదర్శశ్చంద్రమానప్రకాశతే'*** అని వాల్మీకి మబ్బులతో మసక బారిన చంద్రుని నిశ్వాసాంధమైన ఆదర్శము (అద్దము) వలె నున్నాడని వర్ణించినాడు. స్త్రీలు అద్దము చూచుచు బొట్టు పెట్టుకొనునప్పుడు కడిగికొని స్వచ్ఛమైన అద్దమును మరల ఉపయోగించుకొందురు. భక్తుల మనోముకురము నందలి రాగము తొలగి పోగా వారి మనస్సు స్వచ్ఛమైనది. దానిలో పరమేశ్వర మాయావిక్షిప్త మిథ్యాప్రతిబింబవిశ్వము ప్రతిబింబించినది. ఆ ప్రతిబింబమునకు అమ్మవారి సత్త తప్ప స్వీయ సత్తలేదు. ఈ అర్థము మనోముకురరూపక వ్యంగ్యము. ప్రథమ ద్వితీయ తృతీయ పాదములందు వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదమున నతమనశ్చంద్రాదర్శస్థితి వ్యంజింపజేయబడినది. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి పాదమున జితమైన కమలము నకు శరణాగతిరూప నతియే యుక్తమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ తవ త్రస్తం పాదాత్కిసలయమరణ్యాంతరమగా–
త్పరం రేఖారూపం కమలమముమేవాశ్రితమభూత్।
జితానాం కామాక్షి! ద్వితయమపి యుక్తం పరిభవే
విదేశే వాసో వా శరణగమనం వా నిజరిపోః॥ **85**

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ;
తవ	=	నీయొక్క;
పాదాత్	=	పాదమువలన;
త్రస్తమ్	=	భయపడిన;

పరిలసద్ఘనచ్ఛాయాపూర్ణ మని చెప్పుటచే అమ్మవారి పాదము భక్తుల తాపోపశమన మొనరించుటయే గాక వారికి జీవనదాన మొనర్చునని వ్యంగ్యమగుచున్నది. ఘనమనగా మేఘము. తాపమును తొలగించుటయే గాక జీవనమును (జలమును) ఒసగుట లోక ప్రసిద్ధమే. ఇచట జీవన మాధ్యాత్మికము. జీవ పరైక్యజ్ఞాన పరిపాకానుకూల కాలమని గమనింపవలెను. వెన్నెలల విరియింపజేయుట **శరదృతు** లక్షణము. శిశిరఋతువుతో పాటు జ్యోత్స్న కూడ కమలముల ముకుళింపజేయును. శిశిరర్తువున మంచు ఎక్కువగా కురియుటచే శరదృతువున నున్నంత స్వచ్ఛముగా వెన్నెల ఉండదు. శరదృతువు నందు నవరాత్రి దీపావళ్యాదులలో లక్ష్మీపూజ (పద్మోదయము) అధికముగా జరుగును. ఆ లక్ష్మిని అమ్మవారి పాదము ప్రసాదించును అని శిశిరర్తువుతో పాటు శరదృతు లక్షణము (జ్యోత్స్నాధిక్యము) ను మూడవ పాదము వ్యంజింప జేయుచున్నది. వర్షర్తువు తాపశమనమే అయినను అది పద్మముల ముకుళనమునకే సూర్యకిరణనిరోధక మేఘాచ్ఛాదనము ద్వారా సాయపడును. అయినను అది సస్యవృద్ధి ద్వారా పద్మోదయమును అనగా సంపద్వృద్ధిని కలిగించుటచే పద్మోదయకరమని చెప్పవచ్చును. ఇట్లీ విస్తరణముయొక్క ప్రయోజన మేమనగా ప్రతి ఋతువునకు మరొక ఋతువునందలి లక్షణముల విరోధించు లక్షణమున్నదని చెప్పుచునే అమ్మవారి పాదమహిమను విస్తరించుట. **తాపశమనమ్** అను శబ్దము అమ్మవారి పాదము ఆధ్యాత్మికాధిదైవిక ఆధిభౌతిక తాపత్రయనివారణమును బోధించును.



అవ:– పూర్వ శ్లోకమున అమ్మవారి పాదమునందు ఇంద్రత్వ మారోపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ పాదమునందు పరమేష్ఠి (బ్రహ్మ) త్వ మారోపింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ కవీన్ద్రాణాం నానాభణితిగుణచిత్రీకృతవచః–
ప్రపఞ్చవ్యాపారప్రకటనకలాకౌశలనిధిః।
అధఃకుర్వన్నబ్జం సనకభృగుముఖ్యైర్మునిజనై–
ర్నమస్యః కామాక్ష్యాశ్చరణపరమేష్ఠీ విజయతే॥ **83**

ప్రతిపదార్థము :–

కవీన్ద్రాణామ్	=	కవీంద్రులయొక్క ;
నానాభణితిగుణచిత్రీకృతవచః	=	అనేకములైన భణితుల గుణములు చిత్రీక
ప్రపంచవ్యాపారప్రకటన		రించబడిన వాక్ప్రపంచవ్యాపారమును
కలాకౌశలనిధిః		ప్రకటించు కలాకౌశలమునకు నిధియైన;
అబ్జమ్	=	కమలమును;
అధఃకుర్వన్	=	క్రిందు చేయుచు;
సనకభృగుముఖ్యైః మునిజనైః	=	సనకుడు, భృగువు మొదలైన ముని జనములచే;

నమస్యః	=	నమస్కరింపదగిన;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవి యొక్క;
చరణపరమేష్ఠీ	=	పాదమను బ్రహ్మ;
విజయతే	=	సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నాడు.

తాత్పర్యము :-

కవుల అనేక విధములైన వాగ్విన్యాసరీతి గుణముల ప్రకటించు కలా కౌశలమునకు నిధియైన, కమలమును క్రిందుగా చేయు, సనకాది భృగ్వాది మునులచే నమస్కరింపదగిన కామాక్షీదేవియొక్క పాదమనుబ్రహ్మ సర్వోత్కర్షముగా వర్ధిల్లుచున్నాడు.

వివరణము :-

ఒక్కొక్క కవియొక్క కవితాఫణితి వేరువేరుగా నుండును. అట్లు తన ముద్రను ప్రదర్శించగల కవికే అధిక గౌరవ ముండును. ఆదికవియైన వాల్మీకి మహాకవి మధుమయఫణితులమార్గదర్శి. ఆయన వివిధములైన ఫణితుల వివిధ కవులు పుణికి పుచ్చుకొన్నారు. ఆదికవి వాల్మీకి కవియొక్క అట్టి ఫణితుల ప్రకటింపజేయు కలాకౌశలము బ్రహ్మదే. అమ్మవారి పాదము నారాధించని వారి కా కౌశలమలవడదు. ఆరాధించు వారి కా కౌశలమలవడుట ప్రసిద్ధ విషయము. బ్రహ్మ అట్లారాధించి ఆ కౌశలమునకు నిధియైనాడు. అందుచేతనే బ్రహ్మను కవియని చెప్పుట వైదికశిష్టవ్యవహారసిద్ధము. బ్రహ్మ కా కౌశల మమ్మవారి పాదమునుండియే కలిగినది. కావున పాదసామ్యమును పొందినాడు. దానిని వ్యంజించుటకే పాదమున బ్రహ్మతోడి అభేద ప్రధాన ఆరోపణము చెప్పబడినందున ఇట రూపకాలంకార మేర్పడినది. అబ్జము అనగా కమలము. దాని నధఃకరించుట చరణ (పక్ష) మున కమలాధికారుణ్యము కలిగియుండుట హేతువు. బ్రహ్మపక్షమున ఆసనమైన కమలము క్రిందుగా నుండుట హేతువు, అర్థశ్లేష ద్వారా అభేదము చెప్పుటకు కావలసిన సమాన ధర్మమును **'అధః కుర్వన్నబ్జమ్'** అను పదములు సంపాదించుచున్నవి. **'సనకభృగుముఖ్యై ర్మునిజనై ర్నమస్యః'** అను పదములు కూడ సనకభృగ్వాది మునివంద్యత్వమను సమాన ధర్మమును చెప్పుచున్నవి. సనకసనందసనత్కుమార సనత్సుజాతులు బ్రహ్మమానస పుత్రులు. బ్రహ్మ వారిని మనస్సుతో సృష్టించినాడు. వారెల్లప్పుడు అనగా ప్రలయకాలము వరకును కుమారులుగా అనగా ఎనిమిది వత్సరముల లోపు వయసు కలవారుగానే ఉన్నట్లు పురాణములలో వర్ణింపబడినారు. సనాతనుడను నొకడు ఈ నలుగురిలో చేరి ఉండుట పురాణములలో కొన్ని చోట్ల, ఔత్తరాహపాఠమున సనందనునకు బదులుగా కాననగును. కావున సనకాదులు నల్వురు. భృగ్వాదులు కౌమారసర్గములోని వారు కారు. భృగుమహర్షికి నవబ్రహ్మలలోను, సప్తర్షులలోను స్థానము కానవచ్చును. ఆయన ఒక మహర్షి, శ్రీవత్సాదిగోత్రములకు గోత్రఋషి. **సనకభృగుముఖ్యైః** అను సమాసమును సనకముఖ్యైః , భృగుముఖ్యైః అను ద్వంద్వాంత మందలి ముఖ్య శబ్దమునకు సనక శబ్దమునకు, భృగు శబ్దమునకు అన్వయించి చెప్పుట సముచితము.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదము **నమస్యః** అనగా **నమన యోగ్య**మని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున నమనము చేసిన వారికి కలుగు **ప్రయోజనము** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ భవత్యాః కామాక్షి! స్ఫురితపదపఙ్కేరుహభువాం
పరాగాణాం పూరైః పరిహృతకలఙ్కవ్యతికరైః।
నతానామామృష్టే హృదయముకురే నిర్మలరుచి-
ప్రసన్నే నిశ్శేషం ప్రతిఫలతి విశ్వం గిరిసుతే॥ 84

ప్రతిపదార్థము :-

గిరిసుతే	=	పర్వతపుత్రివైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
భవత్యాః	=	నీయొక్క;
స్ఫురితపదపంకేరుహభువామ్	=	ప్రకాశించిన పాద కమలములందు పుట్టిన;
పరాగాణామ్	=	పాంసువుల యొక్క;
పరిహృతకలంకవ్యతికరైః	=	తొలగింపబడిన కలంక సంబంధము గల;
పూరైః	=	సమూహముల చేత;
నతానామ్	=	నమస్కరించువారియొక్క;
హృదయముకురే	=	ఎదయను అద్దము;
ఆమృష్టే	=	పూర్తిగా శుద్ధము చేయబడి;
నిర్మలరుచిప్రసన్నే	=	నిర్మలమైనకాంతిచేత స్వచ్ఛముకాగా;
నిశ్శేషమ్ విశ్వమ్	=	యావత్ ప్రపంచము;
ప్రతిఫలతి	=	ప్రతిబింబించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదమందు పుట్టిన పుప్పొడిచే నమస్కరించిన వారి హృదయము శుద్ధము చేయబడి నిర్మలమైన కాంతిచే స్వచ్ఛముకాగా దానియందు విశ్వము ప్రతిబింబించుచున్నది.

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదములు పద్మములు కావున వానియందు పుప్పొడి యుండును. పాదధూళియే పాదారవిందపరాగము. పరాగమునకు రజస్సు అనియు పేరు. ముల్లుతో ముల్లును తీయునట్లు శారీరధూళి నివారించు కొఱకు చణక పరాగ (సెనగపిండి) ముపయోగపడునట్లు, నమస్కరించు వారి మనస్సను అద్దమునకు పట్టిన మురికిని అమ్మవారి పాదపరాగము నివారించును. అద్దము నందు మురికి ఉన్నంత వఱకు ప్రతిబింబము స్పష్టముగా కనబడదు. అమ్మవారి పాదకమలములకు నమస్కరించు వారి మనోదర్పణమలమును పాదకమలముల లోని పరాగము తొలగించివేయగా విశ్వమందు ప్రతిఫలించును. వారికి సర్వము కరతలామలక మగును. వారి మనోదృష్టికి

పాదమున ఉన్నది. గురువు తనను శరణుజొచ్చిన సుజనులైన శిష్యులకు శరణ్యమైన అమ్మవారి పాదమును జూపును. ఆ సుజన శిష్యులు వేదవాక్కులన్నియు అమ్మవారి పాదము యొక్కశరణ్యతనే చెప్పునని గ్రహించి ఆ పాదమునే తమ మనసులలో దృఢముగా నిలుపుకొన యత్నించెదరు. **'శమిత మమతాబన్ధతమసః'** అను సమాసభాగమున తకార మకారావృత్తి చేత వృత్త్యనుప్రాసరూప శబ్దాలంకారమేర్పడి యున్నది. **'యతన్తే కామాక్షి ప్రతిదివసమ్'** అని వర్ణమైత్రికి బదులు ప్రాసయతి మూడవపాదమున ప్రయోగింపబడినది. **'త్వదీయమ్ పాదాబ్జమ్ సుకృతపరిపాకేన సుజనాః'** అను చతుర్థపాదమున శయ్యా సౌభాగ్యమున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున సుజనులు అమ్మవారి పాదమును మనసులలో నిలుపుకొను ప్రయత్నము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున జడులును తత్స్మరణముచేత తమ ముఖములనుండి వాగ్విన్యాసముల ప్రవహింపజేయ గలుగుదురని చెప్పబడు చున్నది.

శ్లో॥ జడానామప్యమ్బ! స్మరణసమయే త్వచ్చరణయో–
ర్భ్రమన్మన్థక్ష్మాభృద్ధుమఘుమితసిన్ధుప్రతిభటాః।
ప్రసన్నాః కామాక్షి! ప్రసభమధరస్పన్దనకలా
విభాన్తి స్వచ్ఛన్దం ప్రకృతిపరిపక్వా భణితయః॥ 87

ప్రతిపదార్థము :-

అమ్బ	=	అమ్మా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
త్వచ్చరణయోః	=	నీ పాదములయొక్క;
స్మరణసమయే	=	స్మరణ సమయమున;
జడానామ్	=	జడులకు కూడ;
భ్రమన్మంథక్ష్మాభృద్ధుమఘుమిత సింధుప్రతిభటాః	=	తిరుగుచున్న మంథరపర్వతము చేత ఘూర్ణిల్లిన సముద్రముతో పోటీపడు;
ప్రసన్నాః	=	ప్రసన్నములైన;
అధరస్పన్దనకలాః	=	పెదవుల కదలికల కళలుగల;
ప్రకృతిపరిపక్వాః	=	సహజముగా పరిపక్వములైన;
భణితయః	=	వాగ్విన్యాసములు;
స్వచ్ఛన్దమ్	=	స్వేచ్ఛగా;
విభాన్తి	=	ప్రకాశించును.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదముల స్మరించు జడుల ముఖములనుండియు మన్థర

కిసలయమ్	=	చిగురుటాకు;
అరణ్యాంతరమ్	=	అరణ్యములోనికి;
అగాత్	=	పోయెను;
పరమ్	=	కాని;
రేఖారూపమ్	=	రేఖారూపమైన;
కమలమ్	=	కమలము;
అముమ్	=	దీని (పాదము)నే;
ఆశ్రితమ్	=	ఆశ్రయించినది;
అభూత్	=	ఆయెను;
నిజరిపోః	=	తన శత్రువునుండి;
పరిభవే	=	అవమానమునందు;
జితానామ్	=	ఓడిన వారికి;
విదేశే	=	విదేశమున;
వాసః వా	=	ఉనికి గాని;
శరణగమనమ్ వా	=	శరణాగతి కాని;
ద్వితయమ్ అపి	=	రెండును;
యుక్తమ్	=	తగినదే (వే).

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదముయొక్క మార్దవమున కోడిన చిగురుటాకు సిగ్గుతో అరణ్యములోనికి వెడలినది. ఆరుణ్యమున కోడిన కమలము రేఖారూపమున ఆ పాదమునే ఆశ్రయించినది. ఓడిపోయిన వారికి దేశాంతరమేగుట కాని, శరణాగతిగాని రెండును యుక్తములే.

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదమున కమలరేఖ ఉన్నది. ఆ కమలరేఖయే ఇట రేఖారూపకమలముగా చెప్పబడినది. అమ్మవారి పాదమున రేఖారూపమున కమలమేల యున్నది? అది ***ఉత్తమ స్త్రీ సాముద్రిక లక్షణము.*** కాని కవి దానిని కమలముయొక్క శరణాగతిగా సంభావించుచున్నాడు. కమలమునకు శరణాగతి యేల చేయవలసివచ్చినది? ఆరుణ్యమున పోటీపడి ఓడినందున శరణాగతి చేయవలసి వచ్చినది అని వ్యంజింపజేయు ఉత్ప్రేక్షాలంకార మిట ద్వితీయ పాదమున ఉన్నది. ప్రథమపాదమున సహజముగా అడవిలోని చెట్లలో నుండు చిగురుటాకు అమ్మవారి పాదారుణ్యమున కోడియే అరణ్యములోనికి వెడలినదని సంభావింపబడుటచే ఉత్ప్రేక్షాలంకారమే ఉన్నది. ఈ రెండుత్ప్రేక్ష్యార్థముల సమర్థించుటకొఱకు ఉత్తరార్ధమున అర్థాంతరము న్యసింపజేయబడినందున శ్లోకము మొత్తము అర్థాంతరన్యాసాలంకారముగా రూపొందినది.

శరణాగతుల రక్షించుట సాధారణవీరులకే కర్తవ్యమై ఉండగా అచిన్త్యమహిమకలిగిన అమ్మవారి పాద మాపని చేయుటలో వింత యేమున్నది అను అర్థాంతరము కూడ ఈ శ్లోకమున వ్యంగ్యమగుచున్నది. **'ఆనుకూల్యస్య సంకల్పః ప్రాతికూల్యస్య వర్జనమ్ రక్షిష్యతీతి విశ్వాసో స్వగోప్తృత్వ వరణం తథా ఆత్మ నిక్షేపకారుణ్యే షడ్విధా శరణాగతిః'** శరణ్యమునకు

1. అనుకూలముగానే ఉండవలెను. సంకల్పము
2. ప్రతికూల భావమును విడుచుట
3. ఆ శరణ్యమే రక్షించునను విశ్వాసము
4. ఆ శరణ్యమే స్వగోప్తగా వరించుట
5. తన బరువును ఆ శరణ్యమందే ఉంచుట.
6. ఆ శరణ్యము నెదుట తన దైన్యమును ప్రకటించుట

అను ఆఱు విధములు గల శరణాగతి చెప్పబడినది. లేక ఈ ఆఱింటిని శరణాగతి కంగములని చెప్పుట కలదు. కర్మజ్ఞానములను రెండుఱెక్కలతో గూడిన భక్తి అను పక్షినెక్కి వైకుంఠాది పరమపదమును చేరుట యొక మార్గము అని పరమేశ్వరుని చేరు మార్గములు వేఱువేఱుగా విశిష్టాద్వైతులచే చెప్పబడినవి. భగవద్రామానుజులు **'భవతు మమ పరస్మిన్ శేముషీ భక్తిరూపా'** అని బ్రహ్మ సూత్రభాష్య మంగళాచరణ శ్లోకమున చెప్పుటచే భక్తియు జ్ఞానరూపమే అని తెలియుచున్నది. నారద శాండిల్యులు పరమప్రేమ లేక అనురక్తియే భక్తియని చెప్పినారు. వైదిక వర్ణాశ్రమాచార ధర్మావలంబనము భక్తి మార్గమున ఆవశ్యకమని ప్రపత్తికి దాని అవసరము లేదని, బ్రహ్మసూత్రములందు అర్చిరాదిగతిహేతు (భక్తిమార్గము) చెప్పబడగా గీతాభాష్యమున చరమ శ్లోకమున రెండవది (శరణాగతి) చెప్పబడినది అని ఇత్యాది మతభేదము లెన్నియో తన్మతానుయాయులలో కలవు. శ్రీ శంకరుల దృష్టిలో ఆత్మనిష్ఠను సర్వధర్మ (కర్మ) పరిత్యాగపూర్వకముగా కలిగియుండుటయే సర్వదుఃఖనివృత్తి (మోక్ష) హేతు మార్గము.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదమును కమలము శరణుజొచ్చుట యుక్తము అను అర్థాంతరన్యాసముచే శరణాగతిరూప **మోక్షమార్గము** సూచింపబడినది. ఈ శ్లోకమున మోక్షమార్గమున ముందుగా దేశికుని కటాక్షమును పొందిన వారికే మోక్ష ప్రతిబంధకమైన **మమతాబన్ధము తొలగునని** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ గృహీత్వా యాథార్థ్యం నిగమవచసాం దేశికకృపా-
కటాక్షార్కజ్యోతిశ్శమితమమతాబన్ధతమసః।
యతన్తే కామాక్షి! ప్రతిదివసమన్తర్ద్రఢయితుం
త్వదీయం పాదాబ్జం సుకృతపరిపాకేన సుజనాః॥ 86

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
దేశికకృపాకటాక్షార్కజ్యోతి శ్శమితమమతాబన్ధతమసః	=	గురుకృపాకటాక్షమనెడి సూర్యకాంతిచే శమింపజేయబడిన మమతా బన్ధమను తమస్సు గల;
సుజనాః	=	సుజనులు;
నిగమవచసామ్	=	వేదవాక్కుల యొక్క;
యాథార్థ్యమ్	=	సత్యత్వమును;
గృహీత్వా	=	గ్రహించి;
సుకృతపరిపాకేన	=	పుణ్యముయొక్క పరిపాకముచే;
ప్రతిదివసమ్	=	ప్రతిదినము;
త్వదీయమ్	=	నీ;
పాదాబ్జమ్	=	పాదకమలమును;
అన్తః	=	మనస్సులోన;
ద్రఢయితుమ్	=	దృఢపఱచుటకు;
యతన్తే	=	ప్రయత్నించెదరు.

తాత్పర్యము :-

పుణ్యము పండిన సుజనులు గురుకృపాకటాక్షమున మమకారము వీడిన వారై ప్రతిదిన మమ్మవారి పాదకమలమును తమ మదిలో దృఢముగా నిలుపుకొనుటకు యత్నించెదరు.

వివరణము :-

'న గురోరధికమ్' అను సూక్తి గురువుయొక్క సర్వోత్కృష్టతను తెలుపును. ***'శివేరుష్టే గురుస్త్రాతా గురౌరుష్టే న కశ్చన'*** (శివుడు కోపించినను గురువు ఆ శివుని కోపమును మానిపించి ఆతని దయ కలుగునట్లు చేసి శిష్యుని కాపాడును. కాని గురువు కోపించిన ఆ శిష్యుని రక్షించుటకు శివుడు కూడ పూనుకొనడు) అను సూక్తి శివుని కృపకంటె ముందుగా ప్రధానముగా గురుకృపయే సంపాదింపదగినదని తెలుపును. దేశికుని కృపాకటాక్షము సూర్యజ్యోతి. దానిచేత సుజనులైన శిష్యుల మనసులలోని మమకారము అను అన్ధకారము శమించును. ఆ జ్యోతిచేత వేదవాక్కుల యథా తథార్థ మవగతమగును. గురుకృపలేని వారికి వేదవాక్కుల తాత్పర్యమవగతము కాదు. అందుచేత వేదబోధితమైన పరమాత్మ తత్త్వ మవగతము కాదు. అది అవగతము కానిదే మోక్షము సిద్ధించదు. కావున మోక్షము పొందగోరిన సుజనుడు ముందుగా గురుకృపను పొందవలెను. ఆతని కృపాకటాక్షము సూర్యజ్యోతి అన్ధకారమును వలె శిష్యునిలోని మమకారమును తొలగించునని ఔపమ్యమును వ్యంజింపజేయు రూపకాలంకారము రెండవ

తే = నీయొక్క;
యత్ = ఏ;
ప్రకృతిమృదులమ్ = సహజముగా మృదువైన;
పదయుగమ్ = పాదయుగళము;
అలసగతివార్తాసు అపి = మన్దగతి ముచ్చటలలో కూడ;
అత్యన్తమ్ = మిక్కిలి;
తామ్యతి = బాధనొందునో;
తత్ = ఆ;
ఏతత్ = ఇది;
సురౌఘస్య = దేవతా సమూహముయొక్క;
కిరీటైః = కిరీటములతో;
సంఘట్టమ్ = రాపిడిని;
కథమివ = ఎట్లు;
సహతే = సహించును;
మునీన్ద్రాణామ్ = మునీంద్రులయొక్క;
సూచినిశితే = సూదివలె వాడియైన;
మనసి చ = మనస్సునందును;
కథమ్ = ఎట్లు;
ఆస్తే = కూర్చొనియున్నది.

తాత్పర్యము :-

ఏ అమ్మవారి మెత్తని పాదముల జంట మెల్లగా నడచుటకు సంబంధించిన ముచ్చటలలోను బాధనొందునో, ఆ పాదముల జంట దేవతా సమూహముయొక్క కిరీటముల రాపిడి నెట్లు సహించును? సూదివలె వాడియైన మునీంద్రుల మనస్సులలో నెట్లు కూర్చొనియున్నది?

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదయుగళ మెంత మృదువైన దనగా మెల్లగా నడుచు ముచ్చటలో గూడ కందిపోవును. అట్టి మృదువైన పాదముల జంట దేవతల కిరీటముల రాపిడి నోర్చుట, సూదివలె సూక్ష్మమైన మునీంద్రుల మనసులలో కూర్చొనుట విచిత్రము అని చెప్పుటచే అమ్మవారి పాదములు కుసుమముల కన్న మృదువైనను అవసరమైనప్పుడు వజ్రకాఠిన్యము నొందు మహిమ గలవని వ్యంగ్యమగును. అమ్మవారి చరణముల సర్వదేవతా నమ్యత, మునిహృదయ స్థితి ఈ శ్లోకమున సూచించబడినది. ఆస (కూర్చొను) ధాతువు యొక్క వర్తమాన క్రియారూపము ప్రయోగింపబడుటచే నిశ్చింతగానున్న దనుట వ్యంగ్యమగును. మణికాంచనమయదేవతాకిరీటముల కాఠిన్యము వ్యంగ్యమగుచు వాని

పర్వతముతో మథించునప్పటి మధురప్రసన్నామృతప్రవాహమువంటి వాగ్విన్యాసములు స్వేచ్ఛగా సహజముగా దుముకుచుండును.

వివరణము :-

అమృతమును సముద్రమునుండి చిలుకగోరిన దేవతలు మంథర పర్వతమును మన్థాన దండముగా చేసికొనిరి. అందుచేత ఆ మన్థర పర్వతము 'మన్థక్ష్మాభృత్తు' అని పిలువబడినది. ఆ పర్వతముతో సముద్రమును మథించునప్పుడు ఘుమఘుమ ధ్వనులతో గుమగుమ వాసనలతో సముద్రమున ప్రవాహము లేర్పడినవి. ఆ ప్రవాహములలో అమృతము పుట్టబోవు చున్నందుననే ఆ మధురములైన గుమగుమ వాసనలు వచ్చినవి. అప్పుడు చిలుకుట ఆపబడినది. అప్పుడు అమృతము నవనీతమువలె సముద్రోపరితలమున తేలియాడినది. అప్పటి సముద్రప్రవాహములకు భణితులు అనగా వాగ్విన్యాసములు ప్రతిభటములైనవని చెప్పుటచే భణితులకు సముద్ర ప్రవాహములతోడి ఔపమ్యము ప్రతిపాదింప బడినది. ఆ వాగ్విన్యాసభణితులు అధరస్పందనకలా రూపమున గనబడుటచే చెవులకు తద్ధ్వనులు మధురముగా వినబడును. గురుముఖాధ్యయనలబ్ధ పాండిత్యసముపేతులైన కవుల ముఖములనుండి ప్రవహించు వాగ్విన్యాసములు ప్రౌఢగంభీరములై ఉండును. అమ్మవారి కరుణచే గురుముఖాధ్యయనము లేకుండగానే జడుల ముఖముల నుండి వాగ్విన్యాసములు స్వతంత్రములై సహజధారగలవై ప్రసన్న మధురములై ఉండును. స్మరణసమయముననే వాగ్విన్యాసములు జడుల ముఖములనుండి వెలువడి ప్రకాశించునని కార్యకారణముల ఏకకాలికత చెప్పబడుటచే నీ శ్లోకమున అతిశయోక్త్యలంకార మేర్పడియున్నది. బేసి పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది. రెండవ పాదమున ప్రాసయతి, మూడవ పాదమున వర్ణమైత్రితో పాటు ప్రాసయతి ప్రయోగింప బడినది. ***'స్మరణసమయే త్వచ్చరణయోః, భ్రమన్మన్థక్ష్మాభృద్ఘుమఘుమిత'*** అను శబ్దములలో సకార మకార రేఫ ణకారముల ఆవృత్తి ఉండుటచే వృత్త్యనుప్రాసాలంకార మేర్పడియున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదస్మరణము జడుల వాగ్విన్యాస కలా హేతువుగా చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ చరణమే హంసనాదము వహించు నని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ వహన్నప్యశ్రాన్తం మధురనినదం హంసకమసౌ
తమేవాధఃకర్తుం కిమివ యతతే కేలిగమనే।
భవస్యైవానన్దం విదధదపి కామాక్షి! చరణో
భవత్యాస్తద్ద్రోహం భగవతి! కిమేవం వితనుతే॥ 88

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి = ఓ కామాక్షీదేవీ!
భగవతి = పూజ్యురాలా;

అశ్రాన్తమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
మధురనినదమ్	=	తీయని ధ్వనిగల;
హంసకమ్	=	అందెను;
వహన్ అపి	=	ధరించుచున్నను;
అసౌ	=	ఈ;
భవత్యాః	=	నీయొక్క;
చరణః	=	పాదము;
తమ్ ఏవ	=	దానినే;
కేలిగమనే	=	విలాసయానమున;
కిమ్ ఇవ	=	ఎందుకు;
అధః కర్తుమ్	=	క్రిందు చేయుటకు;
యతతే	=	ప్రయత్నించుచున్నది,
భవస్య	=	శివునకు;
ఆనన్దమ్	=	ఆనందమును;
విదధత్ అపి	=	చేయుచున్నను;
ఏవమ్	=	ఇట్లు;
కిమ్	=	ఎందుకు;
ద్రోహమ్	=	ద్రోహమును;
వితనుతే	=	చేయుచున్నది.

తాత్పర్యము :–

అమ్మవారి పాదము మధురధ్వనిగల హంస(క)మును అనగా అందెను ధరించుచునే, మాసయానమున దానినెందుకు క్రిందు చేయుచున్నది? భవునకు అనగా శివునకు ఆనందమును కలిగించుచునే దీనికి (ఆ భవమునకే) అనగా సంసారమునకే ద్రోహమెందుకు చేయుచున్నది?

వివరణము :–

హంస శబ్దమునకు స్వార్థమున క ప్రత్యయము వచ్చినప్పుడు హంసక శబ్దమేర్పడును. అప్పుడు హంసక శబ్దమునకు హంస శబ్దమువలె అంచ అనియే అర్థము. దానికి అందెయను మరొక యర్థము కలదు. అమ్మవారి పాదమునకు హంసక శబ్దమనబడు అందె యున్నది. కావున అది హంసకమును ధరించుచున్నది. దాని ధ్వని మధురమైనది. అమ్మవారి పాదము అంచయొక్క నడకలోని ఒయ్యారమును మించిన ఒయ్యారము కలిగియున్నది. కావున ఆ పాదము అంచను ఆ విషయమున మించుటచే అంచ అధః కరింపబడినట్లైనది. అందె చప్పుడుగూడ అంచ చేయు ధ్వనియొక్క మాధుర్యమును మించిన మాధుర్యము కలిగియున్నది. అందుచేత ఆ విషయమునకు అనగా పాదమునం

దందెను ధరించి మధురధ్వని కలిగియుండుటచేతను అమ్మవారి పాదము అంచను అధః కరించినది. హంసక శబ్దముయొక్క శ్లేషచేత హంసకమున ధ్వనించిన అమ్మవారి పాదము నడక యొయ్యారమునందును మధురధ్వనిని కలిగించుట యందును అంచను మించి దాని నధఃకరించుటకు యత్నించినది కావున పాదము హంసకమును తన పాదమున ధరించుచునే హంసకము నధఃకరించుటకు యత్నించినది. భవ శబ్దమునకు శివుడను నొక యర్థము, సంసారమను మరొక యర్థము ఉన్నది. భవున కనగా శివున కానందము కలిగించుచునే భవమునకు అనగా సంసారమునకు ద్రోహము చేయుచున్న దమ్మవారి పాదమని ఉత్తరార్ధమున భవానంద మొనర్చుచునే భవద్రోహము చేయుట అను విరోధములు శ్లేషబలమున పరిహరింపబడుటచే విరోధాభాసాలంకారములున్నవి. **కిమివ** శబ్దముచే పూర్వార్ధమున హంసకము నధఃకరించు యత్నముయొక్క సంభావనము, ఉత్తరార్ధమున కిమ్ శబ్దముచే ఆనందము నొనరించిన భవనామధారికే (పాదకృత)ద్రోహము సంభావింపబడినందునను ఉత్ప్రేక్షాలంకారములున్నవి. మూడవ నాల్గవ పాదములలో (అను)ప్రాసము, నాల్గవ పాదమున వర్ణమైత్రి కూర్చబడినవి. అమ్మవారి పాదముల క్రింద తమతమ తలలను మోపవలెనని అప్పుడా పాదముచే అధఃకరణమను బహుమానమును పొందగలమను హంసలనబడు సన్యాసులైన జ్ఞానిభక్తులయొక్క ఇచ్ఛ ఈ పూర్వార్ధమున వ్యంగ్యమగుచున్నది. ఉత్తరార్ధమున అమ్మవారిచే ఆనందింపజేయబడుటకు భవిత్వమును అనగా సంసారిత్వమును వదలి శివత్వమును, ఆ పాదముచే ద్రోహమును అనగా పాదముచే రాచబడుటను కోరి శివత్వమును వదలి భవిత్వమును పొందగోరుట వ్యంజింపజేయబడుచున్నవి. భవ శబ్దమునకు **అర్శాద్యచ్** ప్రత్యయమును చేర్చి భవ శబ్దమునకు భవము కలవాడు (భవి) అను అర్థమును చెప్పుట కవకాశముండుట చేత పై వ్యంగ్యము ననుసంధించుట సమంజసమగుచున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదమున కేలిగమనము వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ***అలసగతి*** లేక ***గతి మాంద్యము*** వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ యదత్యన్తం తామ్యత్యలసగతివార్తాస్వపి శివే!
తదేతత్కామాక్షి! ప్రకృతిమృదులం తే పదయుగమ్।
కిరీటైః సంఘట్టం కథమివ సురౌఘస్య సహతే
మునీన్ద్రాణామాస్తే మనసి చ కథం సూచినిశితే॥ 89

ప్రతిపదార్థము :–

శివే	=	మంగళస్వరూపురాలా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!

అవ:- పై శ్లోకమున ***పశుపతి జటాజూట (కేశపాశ) సమ్పర్కము*** అమ్మవారి పాదమున వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ***దేవతా స్త్రీ కుంతల (కేశపాశ) గత పుష్పసమ్పర్కము*** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రసూనైః సమ్పర్కాదమరతరుణీకున్తలభవై-
రభీష్టానాం దానాదనిశమపి కామాక్షి! నమతామ్।
స్వసఙ్గాత్కఙ్కేలిప్రసవజనకత్వేన చ తవ
త్రిధా ధత్తే వార్తాం సురభిరితి పాదో గిరిసుతే॥ 92

ప్రతిపదార్థము :-

గిరిసుతే	=	పర్వతపుత్రివైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
అమరతరుణీకుంతలభవైః	=	దేవతా స్త్రీ కేశపాశము లందున్న;
ప్రసూనైః	=	పూవులతో;
నమతామ్	=	నమస్కరించువారికి;
అనిశమ్ అపి	=	ఎల్లప్పుడు;
అభీష్టానామ్	=	కోరికలయొక్క;
దానాత్	=	దానమువలన;
స్వసంగాత్	=	తన కలయికవలన;
కంకేళిప్రసవజనకత్వేన చ	=	అశోకవృక్షమున పూలను కలిగించుట చేతను;
త్రిధా	=	మూడు విధములుగా;
తవ	=	నీయొక్క;
పాదః	=	పాదము;
సురభిః ఇతి	=	సురభి అని;
వార్తామ్	=	వార్తను (ప్రసిద్ధిని);
ధత్తే	=	ధరించుచున్నది.

తాత్పర్యము :-

దేవతా స్త్రీల తలకొప్పులలోని పూవుల సమ్పర్కమువలన, నమస్కరించు వారి కోరిక నీడేర్చుటవలన, తన స్పర్శతో అశోకవృక్షమును పూయించుట వలనను, ఈ మూడు విధములుగా అమ్మవారి పాదము **సురభి** యని ప్రసిద్ధి నొందినది.

వివరణము :-

దేవతాస్త్రీ లమ్మవారి పాదముపై తమ తలల మోపినప్పుడా పాదమునకు పుష్పములతో సమ్పర్కము కలుగును. సాధారణముగా పూజించినపుడు అమ్మవారి పాదములపై పూవులుంచబడును. దేవతాస్త్రీలు నందనవనములలోని పూవులను ధరించి

మనస్సు మిక్కిలి సూక్ష్మమై అత్యన్తసూక్ష్మములైన (సాధారణులచే గ్రహింపరాని) విషయముల గ్రహింపగలదని స్పష్టమగును. పూర్వార్ధపాదములలో పాదాది ప్రాసయున్నది. ప్రథమపాదమున వర్ణమైత్రియునున్నది.

అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదముల ***గతి మాంద్యము*** చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున వాని ***మృదుసంచార సౌభాగ్యము*** చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మనోరఙ్గే మత్కే విబుధజనసమ్మోదజననీ
పరాగవ్యాసఙ్గా సరసమృదుసఞ్చారసుభగా।
మనోజ్ఞా కామాక్షి! ప్రకటయతు లాస్యప్రకరణం
రణన్మఞ్జీరా తే చరణయుగలీనర్తకవధూః॥ 90

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
విబుధజనసమ్మోదజననీ	=	విద్వజ్జనములకు సమ్మోదమును కలిగించు;
పరాగవ్యాసంగా	=	పరాగముతో సంబంధముగల;
సరసమృదుసంచారసుభగా	=	సరసమైన మృదువైన సంచారముతో అందమైన;
మనోజ్ఞా	=	మనోహరమైన;
రణన్మంజీరా	=	మ్రోయుచున్న అందెలుగల;
తే	=	నీయొక్క;
చరణయుగలీనర్తకవధూః	=	పాదముల జంటయనెడి నట్టువగత్తె;
లాస్యప్రకరణమ్	=	లాస్య ప్రధానమైన యొక రూపక భేదమును;
మత్కే	=	నా;
మనోరంగే	=	మనస్సను రంగస్థలమున;
ప్రకటయతు	=	ప్రకటించుగాక!

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదముల జంట విద్వజ్జనులకు సంతోషమును కలిగించునది. పరాగముతో సంపర్కము గలది. సరసముగా మృదువుగా సంచారము చేయునప్పుడు ఎంతో అందముగా కనబడును. మనస్సును హరించి వేయునది. మ్రోయుచున్న అందెలు గలది. అట్టి ఆ పాదముల జంట నా మనస్సనెడి రంగస్థలమున లాస్య మొనరించుగాక!

వివరణము :-

స్త్రీ లొనర్చు నృత్తము **లాస్య** మనబడును. ఇది నాట్యముయొక్క భేదము. ప్రతి కదలికకు అర్థముండదు కాని మొత్తమేదో యొక రసమును సహృదయులైన విద్వజ్జనుల హృదయములలో స్ఫురింపజేయును. అట్లు చేయుట కళాతపస్విల

కళాప్రదర్శన పరమార్థము. కళాతపస్వు లెంత కాలమో తమలో దాగియుండిన కళాసంపద నెంత కాలమో దాచి యుంచలేరు. దాచియుంచుట యుచితము కూడ కాదు. అమ్మవారి పాదము దర్శనమాత్రము చేతనే విద్వజ్జన సమ్మోదమును కలిగించును. అమ్మవారు భూలోకమున సంచరించుట మొదలిడినప్పటినుండి ఆమె పాదములకు పరాగముతోడి వ్యాసంగము కలిగినది. తొలుతనే ఎఱ్ఱనైన అమ్మవారి పాదములు సంచారము చేయుట నారంభింపగానే మఱింత యెఱ్ఱనై లోని రక్తము బయటకు చిమ్మునేమో యన్నట్లు సరసముగా కనబడును. అంతేకాదు ఆమె అందెలు గల్లుగల్లు మనును. అప్పుడామె నడచుచున్నట్లుగాక నాట్యమొనరించుచున్నట్లు కనబడును. ఆ నడకను చూచి వారి కామె లాస్య కుశల అని స్పష్టమగును. రూపకములలో నాటకము తరువాత ప్రకరణమున కున్నతస్థానము కలదు. సాధకుని శరీరమున విబుధగణములు మేల్కొని యుండును. వారికి మనోరంగమున అమ్మవారి లాస్య ప్రకరణమును ప్రయోగించగా సంతోషము కలుగుననుటయు నీ శ్లోకమున వ్యంగ్యము. **'రణ'** అను హల్లుల జంట అవ్యవధానముగా ఆవృత్తమగుటచే నిందు ఛేకానుప్రాసమను శబ్దాలంకార మేర్పడియున్నది. రణన్ చరణ శబ్దములలో యమకమను శబ్దాలంకార మున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున కవిచే తన మనమున అమ్మవారి పాదముయొక్క **లాస్యప్రకటన** మర్థింపబడినది. ఈ శ్లోకమున **స్వమమతాపరిహార** మర్థింపబడు చున్నది.

శ్లో॥ పరిష్కుర్వన్మాతః పశుపతికపర్దం చ విషయే
పరాచాం హృత్పద్మం పరమభణితీనాం చ మకుటమ్।
పరస్తే పాదోఽయం పరిహరతు కామాక్షి! మమతా-
పరాధీనత్వమ్మే పరిముషితపాథోజమహిమా॥ 91

ప్రతిపదార్థము :-

మాతః	=	అమ్మా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
పశుపతికపర్దమ్	=	శివుని జటాజూటమును;
విషయే	=	విషయమునందు;
పరాచామ్	=	పరాకు వహించువారియొక్క;
హృత్పద్మమ్	=	హృదయకమలమును;
చ	=	మరియు;
పరమభణితీనామ్	=	వేదవాక్కులయొక్క;
మకుటమ్	=	కిరీటమును;
పరిష్కుర్వన్	=	సవరించుచున్న;
పరః	=	ఉత్కృష్టమైన;
తే	=	నీయొక్క;
అయమ్	=	ఈ;
పరిముషితపాథోజమహిమా	=	కమలమహిమ నావహించిన;
పాదః	=	పాదము;
మే	=	నాయొక్క;
మమతాపరాధీనత్వమ్	=	మమతాపరాధీనతను;
పరిహరతు	=	పరిహరించుగాక!

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాద మా శివుని జటాజూటమును, విషయపరాఙ్ముఖుల హృదయ కమలమును, వేదవాక్కుల శిరస్సును అలంకరించుచున్నది. అది కమల మహిమను పరిహరించియున్నది. మిక్కిలి ఉత్కృష్టమైనది. అది నా మమతాపరాధీనతను పరిహరించుగాక!

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదమేకకాలమున శివుని జటాజూటమును, విరక్తుల హృదయ కమలమును, వేదశిరస్సైన ఉపనిషత్తును పరిష్కరించుచున్నది. సహోక్త్యలంకారము వ్యంజింపజేయబడినది. ఏకకాలమున పై మూడు కృత్యములు నిర్వహించగల నీ పాదమునకు నా మమతాపరాధీనతను తొలగించుటలో శ్రమ యేమియు లేదను వస్తువు వ్యంగ్యమగుచున్నది. శివుడు అమ్మవారిపాదమున తన తలను మోపినప్పుడు ఆయన శిరస్సున కది అలంకారమైనది. ఉదయించు చంద్రరేఖయేయైనది. శివుడు చంద్రకలాధరుడు గదా! విరక్తులమ్మవారిని తమ హృదయమున ధ్యానించునప్పుడు వారి హృదయ పద్మము అమ్మవారి పాదమునకు పీఠమైనది. వేదవాక్కులను సతీమణులు శిరమున నలంకరించుకొను మణియైనది. చన్ద్రశేఖరునకు చన్ద్రశేఖరత్వమును (గంగాధరత్వమును) సంపాదించుటచే పాదమున పార్వతీ (గంగా) త్వమును విరక్తవిష్ణువు నెద వహించుటచే లక్ష్మీత్వము, వేదమాతృశిరోరూపోపనిషద్వి హారముచే సరస్వతీత్వము వ్యంగ్యములగు చున్నవి. తన కాంతిధారాజలముచే శివుని జటాజూటములోని మలినతను తొలగించి పరిష్కరించును. నల్లని విరక్త విష్ణువు నెద వసించి తత్కాలిమను తొలగించి పరిష్కరించుచు ఉపనిషత్తులలో భేదప్రతిపాదకవాక్కుల తాత్పర్య మద్వైతమే యని జీవేశ్వరభేదభావమును తొలగించి దానియందు తాత్పర్యము లేదని దానికి కిరీటము పెట్టినట్లు అద్వైత దర్శనమే సర్వదర్శనశిరోమణి యని వ్యక్తీకరించుట యను పరిష్కారమొనరించు చున్నదని వ్యంగ్యమగుచున్నది. మమతయే సంసారబంధహేతువు. దానిని తొలగించుట అమ్మవారి పాదము నాశ్రయించిననే కలుగునని వ్యంగ్యమగుచున్నది. ప్రథమ ద్వితీయ చతుర్థ పాదములలో ప్రాసము, అన్ని పాదములలో వర్ణమైత్రియు ప్రయోగింపబడినది.



కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
సదా	=	ఎల్లప్పుడు;
స్వాదుంకారమ్	=	రుచి యనిపించు;
విషయలహరీశాలికణికామ్	=	విషయప్రవాహమనెడి వరిగింజ ముక్కను;
సమాస్వాద్య	=	బాగుగా ఆస్వాదించి;
శ్రాన్తమ్	=	అలసిన;
మే	=	నాయొక్క;
హృదయశుకపోతమ్	=	మనస్సనెడి చిలుక పిల్లను;
కృపాజాలే	=	దయయను వలయందు;
రభసాత్	=	శీఘ్రముగా;
గృహీత్వా	=	పట్టుకొని;
చరణయుగలీపంజరపుటే	=	పాదముల జంటయను పంజరమునందు;
రున్ధీథాః	=	బంధింపుము.

తాత్పర్యము :-

విషయమను బియ్యపుగింజను బాగుగా తిని అలసిన నా మనస్సు అను చిలుకకూనను నీ పాదమను పంజరమునందు దయయను వలను విసరి పట్టుకొని బంధింపుము.

వివరణము :-

శబ్దస్పర్శరసరూపగంధముల విషయములు ధాన్యపుగింజలో నున్న రసమను విషయమును చిలుక ముక్కులోని నాలుక ఆస్వాదించి ఆస్వాదించి అలసిపోయినది. దానికి తినుట తప్ప మఱియొక పని యేమున్నది? కూయుట అను మఱియొక పని యున్నది గదా! అది నాలుకలోని వాగింద్రియముయొక్క పని. నాలుకలోని రసేంద్రియము రసమను విషయము నాస్వాదించును. అది రసము గ్రహించు జ్ఞానేంద్రియమే కాని నాలుకలోని మాట్లాడు వాగింద్రియము కాదు. అదిగాక భుక్తాయాసమున నున్న చిలుక నిద్రపోవునేమో గాని కూత కూయునా? వేటకాండ్రు వలవేసి దానిలో నూకలు చల్లిన వానిపై నాసతో చిలుక లందు జిక్కుకొనును. ఆ తరువాత వారు ఆ వలలో పడిన చిలుకల తమ పంజరములందు బంధించెదరు. అమ్మా! నీవును దయయను వలతో పట్టుకొని బంధింపుము. అని దయయందు జాలత్వారోపము, చరణయుగలియందు పంజరత్వారోపము నుండుటచే రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. ప్రథమ ద్వితీయ పాదములందు ప్రథమ తృతీయాక్షర ప్రాసయున్నది. **'కృపాజాలే ఫాలే'** అను పదములలో వృత్త్యనుప్రాసమున్నది.



అమ్మవారి పాదములపై తలలను మోపుటతో వారు తలలతో పూలపూజ చేసినట్లైనది. అందుచేత అమ్మవారి పాదమునకు సుగంధము అబ్బినది. సురభి అనగా సుగంధము గలది అని అర్థము కలదు. సురభి శబ్దము దేవతల గోవు అని మరియొక అర్థము. అది అడిగిన వారికి కోరికల నిచ్చుటచే కామధేనువని ప్రసిద్ధిని పొందినది. అమ్మవారి పాదము కూడ అడిగిన వారికి కోర్కెల నిచ్చుటచే ఆ పాదమునకు సురభియని ప్రసిద్ధి కలిగినది. ఉత్తమస్త్రీ తన్నినచో అశోకవృక్షము పుష్పించుననుట కవి సమయము. అమ్మవారి పాదము సోకినంతనే అశోకవృక్షము పుష్పించుటచే ఆ పుష్పముల వాసన ఆ పాదమునకును వచ్చుటచే సురభి అనగా సుగంధము గలది అను ప్రసిద్ధి కలిగినది. ఈ మూడు విధములలో మొదటి మూడవ విధములు పుష్పములవలన అమ్మవారి పాదమునకు **సురభి** అను ప్రసిద్ధి కలుగుటకు సంబంధించినవి, రెండవ విధము కోరిన వారికి కోరిన కోర్కెలిచ్చుటచే సురభి అను ప్రసిద్ధి వచ్చినది అనుట ఈ మూడు విధములలోని భేదము. నమస్కరించిన కొద్దిసేపే సురవనితాశిరములందలి సురభిపుష్పముల సంబంధముండును. ఆ కొద్దికాలపు సమ్పర్కముచే అమ్మవారి పాదము కూడ తాత్కాలికముగానే సురభి యగును గదా అను ప్రశ్న మొకటి కలుగును. వరుసగా దేవతా స్త్రీలు ఎప్పుడును నమస్కరించుచునే యుండుటచే ఆ పాదమునకు సురభి పుష్పసమ్పర్కము చిరకాలికమే. అందుచేత పాదము సురభి అగుటలో వింత లేదు. తనయందు భక్తిగల దేవతాస్త్రీల మూర్ధముల మార్కొను పాదము యొక్క వాత్సల్యము కూడ ఇచట వ్యంగ్యమగుచున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున **ప్రసూనసమ్పర్కము** అమ్మవారి చిగురుటాకువంటి పాదమున కున్నట్లు చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున పుష్పములు చిగుళ్ళలో నుండును కావున అమ్మవారి పాదము చిగురుటాకు కాంతిని ధరించి యున్నట్లు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మహామోహస్తేనవ్యతికరభయాత్పాలయతి యో
వినిక్షిప్తం స్వస్మిన్మునిజనమనోరత్నమనిశమ్।
స రాగస్యోద్రేకాత్సతతమపి కామాక్షి! తరసా
కిమేవం పాదోఽసౌ కిసలయరుచిం రోచయతి తే॥ 93

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
మహామోహస్తేన వ్యతికరభయాత్	=	మహామోహమను దొంగయొక్క సంబంధము గల భయమునుండి;
అనిశమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
యః	=	ఏ పాదము;

స్వస్మిన్	=	తనయందు;
వినిక్షిప్తమ్	=	దాచిపెట్టబడిన;
మునిజనమనోరత్నమ్	=	మనుజనుల మనస్సనెడి రత్నమును;
పాలయతి	=	కాపాడునో;
సః	=	ఆ;
అసౌ	=	ఈ;
తే పాదః	=	నీ పాదము;
రాగస్య	=	రాగముయొక్క;
ఉద్రేకాత్	=	ఉద్రేకము వలన;
తరసా	=	శీఘ్రముగా;
ఏవమ్	=	ఇట్లు;
కిసలయరుచిమ్	=	చిగురుటాకు కాంతిని;
సతతమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
రోచయతి కిమ్	=	ఇష్టపడుచున్నదా యేమి?

తాత్పర్యము :-

మహామోహమును దొంగ యెత్తుకొని పోవునను భయముతో మునులు తమ మనస్సు అను రత్నమును ఎప్పుడు అమ్మవారి పాదము కడ దాచగా దాని నామె కాపాడుచుండుటవలన కలిగిన రాగముయొక్క ఉద్రేకమువలన ఆ పాదము ఎల్లప్పుడు చిగురాకుకాంతి నిష్టపడుచున్నట్లున్నది.

వివరణము :-

చిరకాలసహవాసమువలన ఒకరి గుణము లొకరికి సంక్రమించును. ***'సంసర్గతో దోషగుణా భవన్తి'*** అను పెద్దల సూక్తి ఈ విషయమునే చెప్పుచున్నది. మునిజననములు తమ మనశ్శ్రీరత్నముల నమ్మవారి పాదముల కడ దాచి పెట్టినారు. అనగా వారి మనములలో సాంసారిక విషయము లుండవు. ఒకవేళ వారామె పాదముల కడ దాచి యుంచనిచో వారి ఆ మనోరత్నముల నే మహామోహచోరుడో (మహామోహమందు చోరత్వారోపము చేయుటచే నిట రూపకాలంకారము) అపహరించి యుండును. లేక జ్ఞానులమని విఱ్ఱవీగు మహామునుల మనములను అమ్మవారే ఆ మహామోహమున కప్పగించి యుండును. అట్లు జరుగకుండ వారమ్మవారి పాదముల కడ తమ మనోరత్నముల దాచియుంచిరి. ఇచట మనసునందు రత్నారోప ముండుటచే రూపకాలంకార మున్నది. పాదముల కా రత్నములనెడ రాగము పెఱిగినది. అది చిరసహవాసఫలితము. లేదా రత్నము లెఱ్ఱనివి. కావున చిరసహవాసమున ఆ రత్నముల యెఱుపే పాదముల కేర్పడియుండవచ్చును. ఏమైన నేమి పాదమున రాగోద్రేకము కలిగినది. అమ్మవారి కెఱ్ఱని రత్నముల సహవాసమువలన ఆమె పాదము చిగురాకు

కాంతిని కోరుచున్నది, అను సంభావన ముండుటచే నీ శ్లోకమున నుత్ప్రేక్షాలంకారము **కిమివ** శబ్దములచే వాచ్యమగుచున్నది. దానివలన పాదమునకు చిగురాకుతోడి ఔపమ్యము వ్యంగ్యమగును. పత్రపుష్ప ఫలతోయములలో దేని నైనను భక్తితో సమర్పించిన దానిని భగవానుడు ప్రేమతో స్వీకరించి యనుభవించును. ఇక మునులిచ్చిన మనోరత్నమును ప్రేమతో సమర్పించిన స్వీకరించుటలో వింతలేదు. రత్నస్పర్శచే సుకుమారమైన అమ్మవారి పాద మెఱ్ఱబడినది. పాదము రత్నము రెండును ఒకచోట యెఱ్ఱగా నుండుటచే పాదమువలె రత్నమును చిగురాకువలె కన్పడుచున్నది. లేదా రత్నము మృదువైన అమ్మవారి పాదముయొక్క చిరకాల సహవాసముచే కాఠిన్యము కోల్పోయినది. భక్తుల హృదయము మృదువుగా కొద్దికాలముననే మారిపోవును. ఇప్పుడా రత్నముపై మోహపడుట అమ్మవారి పాదము వంతైనది. మహామోహచోరునకు భయపడి మహామునులు తమ మనోరత్నముల నమ్మవారి పాదమున దాచి యుంచిరి కదా! ఇప్పుడామె పాదమే వాని నపహరించినది. ఇప్పటి వఱకును వారి మనోరత్నములను వారికి తిరిగి యీయనే లేదు. వీరును తిరిగి పొందవలెనను మాటయే మఱచినారు. అమ్మవారి పాదముల కడ రత్నమైనను చిగురుటాకైనను ఒక్కటే. దానినొక ఆకువంటి అమూల్యవస్తువుగా నెంచి తిరిగి యీయవలెనని ఆ పాదమే యనుకొనలేదు. వారును కఠినత్వమును వీడి మృదుత్వము నొందిన తమ మనమును తిరిగి తీసికొనవలెనని కోరుకొనలేదు. కోరుకొన్నను వారి మనస్సు వారి కడకు తిరిగి వచ్చుట కిష్టపడలేదేమో. ఏమయిన నేమి? ఆ మనోరత్నము లమ్మవారి కడనే ఉండిపోయినవని ***వినిక్షిప్త*** శబ్దములోని ***'వి'*** అను ఉపసర్గ మీ యర్థమును వ్యంగ్యమొనర్చుచున్నది. చిగురాకు కాంతిని కోరుకొను అమ్మవారి పాదమునకు మృదువైన ఆ మునిమనోరత్నమే ఆ కాంతి నమ్మవారి కొసగినది అను అర్థమిట వ్యంగ్యము. ద్వితీయపాదమున యతి స్థానాంతరములలో ప్రాసములున్నవి. మూడవ పాదమున నాల్గవ పాదమున వర్ణమైత్రి ఉన్నది. ***'మునిజనమనోరత్నమనిశమ్'*** అను పాదభాగమున వృత్త్యను ప్రాస శబ్దాలంకార మున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున మునిజనమనస్సు రత్నముగా రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ రత్నము వంటి యెఱ్ఱని ముక్కుగల **శుకపోతము**గా రూపింపబడు చున్నది.

శ్లో॥ సదా స్వాదుంకారం విషయలహరీశాలికణికాం
సమాస్వాద్య శ్రాన్తం హృదయశుకపోతం జనని మే।
కృపాజాలే ఫాలేక్షణమహిషి! కామాక్షి! రభసా
గృహీత్వా రున్ధీథాశ్చరణయుగలీపఞ్జరపుటే॥ 94

ప్రతిపదార్థము :-

ఫాలేక్షణమహిషి = శివుని యిల్లాలైన;

నిధేయాభ్యామ్	=	ఉంచదగినట్టి;
నలినమృదులాభ్యామ్	=	కమలములవలె మృదువులైన;
తే	=	నీయొక్క;
పాదాభ్యామ్	=	పాదముల కొఱకు;
నమః	=	నమస్కారము.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదములు ధ్వనించు నందెలు గలవి. వాని గమనము అందమైనది. పుణ్యాత్ముల మనములందే అవి నివసించునట్టివి. గోళ్ళకాంతులచే చీకట్లు చీల్చునట్టివి. భర్తయైన శివునిచే నెల్లప్పుడు తన శిరస్సున నుంచుకొన దగినట్టివి. కమలములవలె కోమలములైనవి. అట్టి పాదములకు మా నమస్సు.

వివరణము :-

రణన్మంజీరాభ్యామ్ అనుటచే అమ్మవారి పాదములందు మణికింకిణు లున్న వనుట వ్యంగ్యము. ***లలితగమనాభ్యామ్*** అనుటచే మంచి నడక గల వారికే లభించునవి అని వ్యంగ్యము. ***సుకృతినామ్ మనోవాస్తవ్యాభ్యామ్*** అనుటచే అనేక జన్మల పుణ్యముచేతనే అమ్మవారి చరణముల ధ్యానించు భాగ్యము కలుగునని వ్యంగ్యము. ***నఖరుచా మథితతిమిరాభ్యామ్*** అనుటచే ఆ పాదముల గోళ్ళు అజ్ఞానాంధకారమును జీల్చుననుట వ్యంగ్యము. ***పత్యా నిజశిరసి నిధేయాభ్యామ్*** అనుటచే అమ్మవారు స్వాధీనపతిక యనుట వ్యంగ్యము. ***నలిన మృదులాభ్యామ్*** అనుటచే నేలమీద మోపినచో కందిపోవునను భయము చేతనే శివుడు ఆమె పాదముల శిరమున నుంచుకొనుచున్నాడని వ్యంగ్యము. ఐదవ విశేషణముయొక్క అర్థమును సమర్థించుటచే నీ వ్యంగ్యము గుణీభూతవ్యంగ్యము. విశేషణములన్నియు శ్లాఘ్యములుగా నుండుటచే స్వభావోక్త్యలంకార మున్నది. ***నలినమృదులాభ్యామ్*** అను విశేషణమున లుప్తోపమాలంకార మున్నది. దాదాపు అన్ని పాదములలో వర్ణమైత్రి ఉన్నది. పూర్వార్ధమునందలి పాదాది విశేషణములు ఆఱు అక్షరములతో పాదమధ్య విశేషణము లేదు. ఆ అక్షరములు కలిగియుండుటచే నేర్పడిన సమత్వము ***శయ్యాసౌభాగ్యమును*** ప్రకటించుచున్నవి. ఆ శయ్య ఊయల మంచము నందలి శయ్యవలె ఊగుచున్నది, తూగుచున్నది. మొదటి విశేషణముచే ఒక వైపునకు పోయి మరొక దానిచే తిరిగి వచ్చుచున్నట్లున్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి పాదములు **కమలమృదులములు** అని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున **కమలములే** అని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సరాగే రాకేన్దుప్రతినిధిముఖే! పర్వతసుతే!
చిరాల్లభ్యే భక్త్యా శమధనజనానామ్ పరిషదా।

అవ:- పై శ్లోకమున **విషయ సమాస్వాదము** చెప్పబడినది. భోగే రోగభయమ్ అని కదా పెద్దల సూక్తి. ఈ శ్లోకమున అమ్మవారి పాదము **సిద్ధౌషధము**గా చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ధునానం కామాక్షి! స్మరణలవమాత్రేణ జడిమ-
జ్వరప్రౌఢిం గూఢస్థితి నిగమనైకుఞ్జకుహరే।
అలభ్యం సర్వేషాం కతిచన లభన్తే సుకృతిన-
శ్చిరాదన్విష్యాన్తస్తవ చరణసిద్ధౌషధమిదమ్॥ **95**

ప్రతిపదార్థము :-

కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
స్మరణలవమాత్రే	=	అత్యల్పస్మరణమాత్రముచేత;
జడిమజ్వరప్రౌఢిమ్	=	జాడ్యజ్వరాతిశయమును;
ధునానమ్	=	పోగొట్టుచున్న;
నిగమనైకుంజకుహరే	=	వేదమను పొదరింటిలోని భాగమున;
గూఢస్థితి	=	రహస్యముగా నిలుచు;
సర్వేషామ్	=	అందఱకు;
అలభ్యమ్	=	లభించని ;
ఇదమ్	=	ఈ;
తవ	=	నీయొక్క;
చరణసిద్ధౌషధమ్	=	చరణమను సిద్ధౌషధమును;
చిరాత్	=	చాలకాలము;
అన్తః	=	లోపల;
అన్విష్య	=	వెదకి;
కతిచన	=	కొందఱు;
సుకృతినః	=	పుణ్యాత్ములు;
లభన్తే	=	పొందెదరు.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదమను సిద్ధౌషధము కొద్దిసేపు స్మరించిన మాత్రమున జాడ్యజ్వరమును తొలగించును. వేదమను పొదలోపలి భాగమున గూఢముగా నుండునట్టిది, అందఱకు లభించనిది, చాలా కాలము వెదకు కొందఱు పుణ్యాత్ములే పొందెదరు.

వివరణము :-

సంసారులైన జీవులు జాడ్యజ్వరముతో బాధ పడుచుందురు. జాడ్య జ్వర మనగా శరీరము కదలలేని స్థితి అని ఒక అర్థము. అజ్ఞానజ్వరమని మరొక అర్థము.

సాధారణముగా ఔషధము సేవించిన వారికే జాడ్యజ్వరము తొలగును. కాని ఔషధము స్మరించిన జాడ్యజ్వరము తొలగదు. అమ్మవారి చరణౌషధము స్మరించిన మాత్రముననే వారి జాడ్యజ్వరము (అజ్ఞానము)ను తొలగించునని చెప్పుటచే నిచట వ్యతిరేకాలంకార మున్నది. కొన్ని ఔషధములు గుహలలో లభించును. ఔషధములనగా మొక్కలలోని ఆకు కాండము వేరు మొదలగునవి. కొన్ని ఔషధములు సూర్యరశ్మి సోకినచో పనిచేయవు. అవే ఓషధులు గుహలలోనే సూర్యరశ్మి అధికముగా సోకకుండుటచే పనిచేయును. అమ్మ చరణౌషధము సూర్యరశ్మి సోకని వేదమను పొదలోపలిభాగమున నున్నది. (ఇట నిగమము నందు నికుంజత్వారోప ముండుటచే రూపకాలంకార మేర్పడి యున్నది) పైగా అది సిద్ధౌషధము. అమ్మవారి చరణము కడకు పోగలుగుటయే సిద్ధి. అట్లు పోయిన వారే సిద్ధులు. వారే ఏ పొదలో లభించునో వేదము అను పెద్ద పొదలో ఏ మూల లభించునో వారు చెప్పగలరు. కొందఱు పొదలలోనే వెదకుచుందురు. వారికి కనిపించదు. కాని చూచి వచ్చినవారు చూపించినప్పుడు అది యున్నచోట చూచి దానిని పొందవచ్చును. కేవల శాస్త్రజ్ఞులు వేదమంత్రము లన్నింటి అర్థము చెప్పగలరు. కాని ఏ మంత్రములో స్పష్టముగా నా చరణము ప్రకాశించునో ఆ మంత్రమునే సిద్ధులుపదేశించెదరు. మంత్రము లన్నింటిలో దాని ప్రకాశమున్నప్పుడు అన్ని మంత్రములలో వెదకవలసి వచ్చును. ద్వైత ప్రతిపాదకములలో నా చరణము స్పష్టముగా ప్రకాశింపదు. అస్పష్టముగానే ప్రకాశించును. వేదములు అనెడి పొదలో ఆ సిద్ధౌషధముతో పాటు మఱెన్నియో ఔషధము లుండును. సిద్ధులుకాని అన్యులచే నుపదేశింపబడిన వారా యౌషధమును గానక భ్రాన్తులై తిరుగుచుందురు. కొన్ని ఔషధములు ఓషధుల నుండి కొన్ని ప్రక్రియల ద్వారా సాధ్యములై యుండును. అనగా ఆ ఔషధము సిద్ధము కాదు. కొన్ని కర్మల ద్వారా (అపూర్వ స్వర్గాది రూపమున) సాధ్యమగును. కాని ఈ చరణౌషధము నెవఱు సాధ్యము చేయనక్కఱలేదు. అది సిద్ధమే. కావున వెదకినచో ఔషధమే లభించును. కాని ఓషధులను తీసుకొని వానిని దంచియో, ఎండబెట్టియో, ఆఱబెట్టియో ఇటువంటి యేవో ప్రక్రియల ద్వారా సాధ్యమగునది కాదు. ఈ ఔషధము లభించవలెనన్న వెదకువారు పుణ్యాత్ములు కావలెను. అనగా యజ్ఞతపోదానజపధ్యానాదులతో పుణ్యమును పొంది యుండవలెను. ఆ తరువాతనే సిద్ధగురుదర్శనము. ఆ తరువాత సిద్ధమైన చరణౌషధముయొక్క లాభము. ఇది వేద నికుంజకుహరములలో నున్నను అచట వెదకవలసిన అవసరము లేదు. సిద్ధగురువులు దానిని నీ హృదయము నందే సాక్షాత్కరింపజేయుదురు. గురువులు నీ హృదయములోనే ఆ ఔషధమున్నదని చెప్పెదరు. కాని వెదకగా మాత్రమే లభించును. సిద్ధగురువుల అనుగ్రహమువలన అది ప్రకాశించును. అప్పుడే దానిని మనము పొందినట్లగును. వాస్తవమున కది నూతనౌషధలాభము కాదు. సిద్ధౌషధలాభమే ఉన్నది. ప్రకాశింపనంత వఱకు లేనట్లే ఉన్న ఆ ఔషధము సిద్ధగురువుల అనుగ్రహముచే వెదకమన్న విధముగా వెదకుటలోనే అది ప్రకాశించును. చూచుటలో నేదేని లోపమున్నను సిద్ధగురువులు తమ శక్తిపాతముతో దానిని సరిచేయుదురు. అప్పుడది ప్రకాశించును. పూర్వజన్మ

సిద్ధులు కొందఱు ఇప్పుడీ జన్మమున గురువుల నాశ్రయింపకున్నను లోన వెదకినచో ఆ సిద్ధౌషధము ప్రకాశించును. ఈ సిద్ధౌషధ మీ విధముగా వేదమను పొద లోపలి భాగమున గూఢముగా నున్నది. అయినను అది హృదయముననే ప్రకాశించును. ఆ వేదనికుంజమును హృదయమున నుంచి వెదుకవలెను. జ్ఞానరూపమైన ఆ ఔషధమును వెదకుట ఇట్లే ఉండవలెను. వేదమంత్రముల అర్థము విచారింపవలెను. సిద్ధగురూపదిష్ట మంత్రముయొక్క అర్థము గురుముఖమున ఉపదేశింపబడి చెవి ద్వారా హృదయమున నిలుపుకొని అచట వెదకవలెను. ఆ సిద్ధగుర్వనుగ్రహమున ఆ సిద్ధౌషధము తనకు తానే పుణ్యాత్ములకు హృదయముననే లభించును. అందుచేతనే **సర్వేషామలభ్యమ్** అని చెప్పబడినది. గూఢస్థితి అను సమాస మీ యంశమును దృఢపఱచుచున్నది. వెదకుటలో సంభవించు భ్రమప్రమాదాది విఘ్నములు ఆ పాదముయొక్క స్మరణముచేతనే తొలగును. దానిని తలచుచునే జాడ్యమును తొలగించుకొనవలెను. అనగా ఆ ఔషధము ప్రకాశింపవలెననిన జాడ్యము అనగా అజ్ఞానము తొలగవలెను. ఇవి రెండు దాదాపు ఏకకాలికములే. కొందఱకు (పుణ్యాత్ములకు) అల్పస్మరణము చేతనే జాడ్యము తొలగును.



అవ:- పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణముయొక్క లాభము కలుగు విధము చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆ చరణముల యొక్క లక్షణము తన్నమస్కరణము చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ రణన్మఞ్జీరాభ్యాం లలితగమనాభ్యాం సుకృతినాం
మనోవాస్తవ్యాభ్యాం మథితతిమిరాభ్యాం నఖరుచా।
నిధేయాభ్యాం పత్యా నిజశిరసి కామాక్షి! సతతం
నమస్తే పాదాభ్యాం నలినమృదులాభ్యాం గిరిసుతే॥ 96

ప్రతిపదార్థము :-

గిరిసుతే	=	పర్వతపుత్రివైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
రణన్మంజీరాభ్యామ్	=	ధ్వనించు అందెలు గల;
లలితగమనాభ్యామ్	=	అందమైన నడకగల;
సుకృతినామ్	=	పుణ్యాత్ములయొక్క;
మనోవాస్తవ్యాభ్యామ్	=	మనస్సు నందు నివసించునట్టి;
సతతమ్	=	ఎల్లప్పుడు;
నఖరుచా	=	గోళ్ళకాంతిచే;
మథితతిమిరాభ్యామ్	=	నశింపజేయబడిన చీకట్లుగల;
పత్యా	=	భర్తచేత;
నిజశిరసి	=	తన శిరసునందు;

చరణయోః	=	పాదములందలి;
ప్రణతిపరిపాటీ	=	ప్రణామ ప్రవణత;
ప్రపన్నే	=	శరణాగతుని యందు;
యశః	=	కీర్తిని;
సూతే	=	కలిగించును;
మధురకవితామ్	=	తీయని కవితను;
పక్ష్మలయతే	=	పెంచును;
శ్రియమ్	=	సంపత్తిని;
ధత్తే	=	ధరించును;
చిత్తే	=	చిత్తమున;
కమ్ అపి	=	ఏదో ఒక;
పరిపాకమ్	=	పరిపాకమును;
ప్రథయతే	=	విస్తరింపజేయును;
సతామ్	=	సత్పురుషులయొక్క;
పాశగ్రన్థిమ్	=	పాశబంధమును;
శిథిలయతి	=	వదులుచేయును;
కిమ్ కిమ్	=	దేనిని దేనిని;
న కురుతే	=	కలిగించదు;
మాతః	=	అమ్మా!

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాదములందొనర్చిన ప్రణామము శరణాగతుని యందు కీర్తిని కలిగించును. మధురకవితను వికసింపజేయును. సంపదను కలిగించును. చిత్తమున పరిపాకమును కలిగించును. సత్పురుషుల పాశబంధమును వదిలించును. ఇంకేమేమి చేయదు?

వివరణము :-

ఈ శ్లోకమున చెప్పబడిన యశఃకీర్తి మధుర కవితా మనః పరిపాక పాశ గ్రంథి శైథిల్యములనే కాక చెప్పబడని కోరిన దానిని దేనినైన అమ్మవారి పాదములందు చేయబడిన ప్రణామము ప్రసాదించును. ప్రపత్తి అనగా శరణాగతి. తనకు వేరు ఆశ్రయము, ఆధారము, ఆలంబనము ఏదియు లేదని ఆమె పాదములపై పడు ప్రణతి పరిపాటి. ప్రపత్తి ఒకసారి చేయదగినదని కొందఱు చెప్పెదరు. ఒక్కసారి చేయబడిన ప్రణామము పునర్జన్మరాహిత్యము కలిగించునని కులశేఖరాళ్వారులు చెప్పినారు. ఇటువంటి ప్రణామము శరణాగతియే ప్రపత్తియే. ఇతర సాధారణ నమస్కారమునకు ఈ

మనోభృంగో మత్కః పదకమలయుగ్మే జనని! తే
ప్రకామం కామాక్షి! త్రిపురహరవామాక్షి! రమతామ్॥ 97

ప్రతిపదార్థము :-

పర్వతసుతే	=	పర్వత పుత్రికవైన;
త్రిపురహరవామాక్షి	=	శివుని ఇల్లాలవైన;
జనని	=	అమ్మా!
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
రాకేందుప్రతినిధిముఖే	=	పున్నమి చంద్రుని వంటి ముఖము కలదానా!
సరాగే	=	ఎఱుపుతో కూడిన;
శమధనజనానామ్	=	మనోనిగ్రహము ధనముగా గలవారియొక్క;
పరిషదా	=	సమూహముచేత;
భక్త్యా	=	భక్తితో;
చిరాత్	=	చాలా కాలమునకు;
లభ్యే	=	లభింపదగిన;
తే	=	నీయొక్క;
పదకమలయుగ్మే	=	పాదకమల ద్వంద్వమునందు;
మత్కః	=	నా;
మనోభృంగః	=	మనస్సను తుమ్మెద;
ప్రకామమ్	=	మిక్కిలి;
రమతామ్	=	రమించు గాక!

తాత్పర్యము :-

రాగముతో కూడిన మనోనిగ్రహము కలవారియొక్క సమూహముచే భక్తితో చాలా కాలమునకు పొందదగిన అమ్మవారి పాదకమలద్వంద్వము నందు నా మనస్సను తుమ్మెద రమించు గాక!

వివరణము :-

ప్రతినిధి శబ్దము సదృశ వాచకము. కావున **రాకేన్దుప్రతినిధిముఖే** అను సమాసమున లుప్తోపమాలంకార మున్నది. **పదకమలయుగ్మే** అను సమాసమున పాదము లందు కమలత్వారోపము, **మనోభృంగే** అను సమాసమున మనస్సునందు భృంగత్వారోప ముండుటచే రూపకాలంకారములున్నవి. **'ప్రకామం కామాక్షి'** అనుచోట యమకాలంకార మను శబ్దాలంకార మున్నది. రెండవ పాదము మనో నిగ్రహముతో ఎంతో కాలము భక్తితో సేవించిన కాని అమ్మవారి పాదములు లభింపవని తెలుపుచున్నది. సరాగే అను విశేషణము అమ్మవారి పాదయుగ్మమునకు గాని అమ్మవారికి గాని అన్వయింపవచ్చును.

అమ్మవారి కన్వయించినపుడు అమ్మవారికి శివునందు రాగమున్నదని, పదకమల యుగ్మమున కన్వయించినప్పుడు ఎఱుపుగల అను అర్థము నిచ్చును.



అవ:– మనస్సు **తుమ్మెద**గా పై శ్లోకమున రూపింపబడినది. ఈ శ్లోకమున చిత్తము **మదించినగజముగా** రూపింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ శివే! సంవిత్పాశైః శశిశకలచూడప్రియతమే!
శనైర్గత్యాగత్యా జితసురవరేభే! గిరిసుతే!౹
యతన్తే సన్తస్తే చరణనలినాలానయుగలే
సదా బద్ధుం చిత్తప్రమదకరియూథం దృఢతరమ్॥ 98

ప్రతిపదార్థము :–

శివే	=	మంగళ స్వరూపురాలవైన;
శశిశకలచూడప్రియతమే	=	శివుని కత్యంత ప్రియురాలా!
గిరిసుతే	=	పర్వతపుత్రీ!
శనైర్గత్యా	=	మన్దగమనముతో;
జితసురవరేభే	=	ఓడించిన ఐరావతము గలదానా!
అగత్యా	=	వేరు మార్గము లేకపోవుటచే;
తే	=	నీ;
చరణనలినాలానయుగలే	=	పాదకమలమను జంట కొయ్యలయందు;
సంవిత్పాశైః	=	జ్ఞాన పాశములతో;
సదా	=	ఎల్లప్పుడు;
చిత్తప్రమదకరియూథమ్	=	మనస్సను మదించిన గజమును;
బద్ధుమ్	=	బంధించుటకు;
సంతః	=	సత్పురుషులు;
యతన్తే	=	యత్నించెదరు.

తాత్పర్యము :–

తన మన్దగమనముతో ఐరావతమును జయించిన పర్వతపుత్రి, శివుని యిల్లాలునునైన అమ్మవారి చరణయుగము అనెడి ఆలానస్తంభ యుగ్మమున తమ మనస్సులను గజముల సమూహమును జ్ఞానపాశములతో బంధించుట కెల్లప్పుడు సత్పురుషులు యత్నించుచుందురు.

వివరణము :–

అమ్మవారి పాదములందు ఆలానత్వారోపము, మనసులందు గజత్వారోప ముండుటచే రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. ***శనైర్గత్యా జితసుర వరేభే*** అను సంబోధనమున ఉపమానమైన ఐరావతము అమ్మవారిచేత జయింప బడినట్లు చెప్పుటచే ప్రతీపాలంకారమేర్పడి యున్నది. ఐరావతము ఇంద్రుని యేనుగు. అది తెల్లగా నుండును. అది పాలసముద్రమున జన్మించినది. అన్ని గజములకు ప్రభువగుటచే నది గజేంద్రము. దేవతల కింద్రుడు ప్రభువు. ఆతని వాహనమైన ఐరావతము గజములకు ప్రభువు. దానినే తన యందనురాగముతో నమ్మవారి పాదమోడించిన దనగా లోకములోని గజము లన్నింటి నోడించినట్లే. శనైర్గత్యా జితసురవరేభే అను సమాసమును అమ్మవారికి విశేషణముగా లేక ఆమె చరణనలినాలానయుగలమునకు విశేషణముగా చేయవచ్చును. అప్పుడేనుగు బంధింపబడినందున దాని గతి సౌందర్య గర్వము అణచివేయబడిన దగును. దానికప్పుడు గతి అనగా గతిలేకపోవుటయే సంభవించును. సత్పురుష లిదివఱకు విష్ణ్వాది దేవతా చరణముల నాశ్రయించి తమ మనస్సుయొక్క మదము నణచగోరి యుండిరి. కాని వారాయత్నమున సఫలతనొందలేక పోయిరి. అగతికముగా నిప్పు డమ్మవారి చరణముల నాశ్రయించిరి. సత్పురుషుల మనస్సులకు ఏనుగు లనేకములు. వారి సమూహము లన్నింటిని అమ్మవారి చరణములను కట్టుకొయ్యలకే కట్టి వాని మదము నణచుటలో సత్పురుషులు సఫలత నొందిరి. సఫలత నొందుటకు వారికింకోగతి లేక (అగత్యా) అమ్మవారి చరణాలానస్తంభములకే తమ మనో గజసమూహములను కట్టివైచిరి. ఏనుగులను బంధించు కట్టుకొయ్యకు **ఆలాన** మను పేరు ప్రసిద్ధము. సంవిత్తులందు పాశత్వారోపముచేత రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. ***సంవిత్పాశము*** లనగా జ్ఞానరజ్జువులు. ***'శివే, సంవిత్పాశై, శశిశకల, శనైః'*** అను పదములలో శకారావృత్తి ఉండుటచే, ***సురవరేభే, గిరిసుతే*** పదములలో రకారావృత్తి ఉండుటచే, ***యతన్తే, సన్తస్తే*** అను పదములలో నకార తకారవృత్తి ఉండుటచే వృత్త్యనుప్రాసాలంకార మేర్పడియున్నది. గత్యాగత్యా–పోకచేతను, రాకచేతను అనియు అర్థము చెప్పవచ్చును. స్వర్గమునకు వచ్చునప్పుడు, పోవునప్పుడు ఇంద్రుని యేనుగు నడక సౌందర్యము అమ్మవారిచే జయింపబడును అనియు చమత్కరింపవచ్చును.



అవ:– పై శ్లోకమున ముక్తి హేతువున అమ్మవారి చరణాలానమున మనస్సను ఏనుగుయొక్క ***సంవిత్పాశబంధము*** చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున బంధ రూపమైన పాశముల శైథిల్యము నమ్మవారి పాద మొనర్చునని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ యశస్స్రోతే మాతర్మధురకవితాం పక్ష్మలయతే
శ్రియం ధత్తే చిత్తే కమపి పరిపాకం ప్రథయతే౹
సతాం పాశగ్రన్థిం శిథిలయతి కిం కిం న కురుతే
ప్రపన్నే కామాక్ష్యాః ప్రణతిపరిపాటీ చరణయోః॥ 99

ప్రతిపదార్థము :–

కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;

శ్లో॥ పదద్వన్ద్వం మన్దం గతిషు నివసన్తం హృది సతాం
గిరామన్తే భ్రాన్తం కృతకరహితానాం పరివృఢే।
జనానామానన్దం జనని జనయన్తం ప్రణమతాం
త్వదీయం కామాక్షి! ప్రతిదినమహం నౌమి విమలమ్॥ **102**

ప్రతిపదార్థము :-

పరివృఢే	=	యజమానురాలవైన;
కామాక్షి	=	ఓ కామాక్షీదేవీ!
జనని	=	అమ్మా!
గతిషు	=	నడకలయందు;
మన్దమ్	=	మాన్ద్యముగల;
సతామ్	=	సత్పురుషులయొక్క;
హృది	=	మనస్సున;
నివసన్తమ్	=	నివసించుచున్నట్టి;
కృతకరహితానామ్	=	వ్యాజ రహితములైన;
గిరామ్	=	వాక్కులయొక్క;
అన్తే	=	అంతమున;
భ్రాన్తమ్	=	తిరుగుచున్నట్టి;
ప్రణమతమ్	=	నమస్కరించు;
జనానామ్	=	జనులకు;
ఆనన్దమ్	=	ఆనందమును;
జనయన్తమ్	=	కలిగించుచున్నట్టి;
విమలమ్	=	స్వచ్ఛమైన;
త్వదీయమ్	=	నీ;
పదద్వన్ద్వమ్	=	పాదముల జంటను;
ప్రతిదినమ్	=	ప్రతిరోజు;
అహమ్	=	నేను;
నౌమి	=	నమస్కరించెదను.

తాత్పర్యము :-

మెల్లని నడకగల, సత్పురుషుల హృదయముల నివసించు, వేదాన్తముల యందు తిరుగుచున్న నమస్కరించు వారి కానందమును కలిగించుచున్న అమ్మవారి స్వచ్ఛమైన పాదద్వంద్వమును ప్రతిదినము నేను నమస్కరించెదను.

వివరణము :-

అమ్మవారి పాదద్వంద్వము సత్పురుషుల మనస్సులలో నివసించు చున్నదని

నమస్కారమునకు (శరణాగతికి) భేదము చెప్పవచ్చును. కాని నమే (నా దేమియు లేదు), నమః (నా దేమియు లేదు) అను భావమును తెలుపు ప్రణతికి శరణాగతికి భేదము చెప్పుట అసాధ్యము. **సూతే మాతః ధత్తే చిత్తే** అను పద ద్వంద్వములలో వృత్త్యనుప్రాస మున్నది. 4వ పాదమున వర్ణమైత్రి ఉన్నది.



అవ:- పై శ్లోకమున **మధుర కవిత** నమ్మవారి చరణము ప్రణామ మొనర్చు వారికి కలిగించునని చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున కవితా మధురత కమల మరందరసతుల్యమని ప్రతిపాదింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ మనీషాం మాహేన్ద్రీం కకుభమివ తే కామపి దశాం
ప్రధత్తే కామాక్ష్యాశ్చరణతరుణాదిత్యకిరణః।
యదీయే సమ్పర్కే ధృతరసమరన్దా కవయతాం
పరీపాకం ధత్తే పరిమలవతీ సూక్తినలినీ॥ **100**

ప్రతిపదార్థము :-

యదీయే చరణతరుణాదిత్య	=	ఏ చరణ తరుణాదిత్య కిరణ సంబంధియైన; కిరణః
సమ్పర్కే	=	కలయికయందు;
కవయతామ్	=	కవులయొక్క;
ధృతరసమరన్దా	=	ధరింపబడిన మకరన్ద రసముగల;
పరిమలవతీ	=	సుగంధముగల;
సూక్తినలినీ	=	మంచి మాటయనెడి కమలపు తీగ;
పరీపాకమ్	=	పరిపాకమును;
ధత్తే	=	ధరించునో (సః=అ);
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీ దేవియొక్క;
మాహేన్ద్రీమ్	=	మహేన్ద్రునికి సంబంధించిన;
కకుభమ్ ఇవ	=	దిక్కునువలె;
తే	=	నీకు;
మనీషామ్	=	బుద్ధిని;
కామ్ అపి	=	ఏదో ఒక;
దశామ్	=	దశను;
ప్రధత్తే	=	ధరించును.

తాత్పర్యము :-

అమ్మవారి పాద సూర్య సమ్పర్కమున కవులు మకరన్దరసము నిండిన

సుగంధయుతమైన సూక్తియను కమలపుతీగ పరిపాకము నొందునో తూర్పు దిక్కునువలె బుద్ధి నేదో యొక దశను పొందును.

వివరణము :–

చరణమునందు తరుణాదిత్యారోప ముండుటవలన, సూక్తి యందు నలినీత్వారోపము నుండుటచేత రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. మనీషకు తూర్పు దిక్కుతోడి ఔపమ్యము చెప్పబడుటచే ఉపమాలంకార మేర్పడి యున్నది. లేత సూర్యుని కిరణ సంబంధము తూర్పు దిక్కునం దొక వింత దశను కలిగించు నట్లు అమ్మవారి చరణము బుద్ధికొక వింత దశను కలిగించును. అట్టి కవుల బుద్ధి కమలపు తీవ మకరన్ద పరిమళముల విరజిమ్మునట్లు మాధుర్యసౌరభ్యములు గల వాక్కులను అర్థములును గల గొప్ప కవితను విరజిమ్మును. వారి మాటయే కవిత్వమట్లు మాధుర్యసౌరభ్యముల గల్గియుండును. ఈ శ్లోకమునందలి రూపకానుప్రాణితోపమాలంకారమువలన సూర్యసమ్పర్కమున కమలపుతీవ కమలముల పూచును. పరిమలముతో దిక్కులు సురభిలము లగును. అమ్మవారి పాదసంపర్కమువలన బుద్ధి సూక్తిమయమధురరసపూర్ణ కవితాసుమములు వికసించును. కవి యశస్సు దిగంతవ్యాప్తమగును అని వ్యంగ్యమగును. 4వ పాదమున వర్ణమైత్రి యున్నది. **చరణతరుణాదిత్యకిరణ** అనుచోట రకార ణకారముల ఆవృత్తిచే వృత్త్యనుప్రాస శబ్దాలంకార మేర్పడియున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున అమ్మవారి చరణము **లేత సూర్యుని**తో ఉపమింపబడినది. ఈ శ్లోకమున **అబ్జము**తో రూపింపబడినది.

శ్లో॥ పురా మారారాతిః పురమజయదమ్బ! స్తవశతైః
ప్రసన్నాయాం సత్యాం త్వయి తుహినశైలేన్ద్రతనయే!॥
అతస్తే కామాక్షి! స్ఫురతు తరసా కాలసమయే
సమాయాతే మాతర్మమ మనసి పాదాబ్జయుగలమ్॥ **101**

ప్రతిపదార్థము :–

తుహినశైలేన్ద్రతనయే	=	పర్వతరాజకుమారివైన;
మాతః	=	జ్ఞానస్వరూపురాలవైన;
కామాక్షి అంబ!	=	ఓ కామాక్ష్యమ్మా!
పురా	=	పూర్వము;
మారారాతిః	=	మన్మథుని శత్రువు (శివుడు);
స్తవశతైః	=	వందల స్తోత్రములచేత;
త్వయి	=	నీవు;
ప్రసన్నాయాం సత్యామ్	=	ప్రసన్నురాలివికాగా;
పురమ్	=	త్రిపురాలను;
అజయత్	=	జయించెను;
అతః	=	అందువలన;
తే	=	నీయొక్క;
పాదాబ్జయుగలమ్	=	పాదకమలముల జంట;
కాలసమయే	=	మృత్యు సమయము;
సమాయాతే	=	రాగా;
మమ	=	నాయొక్క;
మనసి	=	మనసునందు;
తరసా	=	వేగముగా;
స్ఫురతు	=	స్ఫురించుగాక!

తాత్పర్యము :–

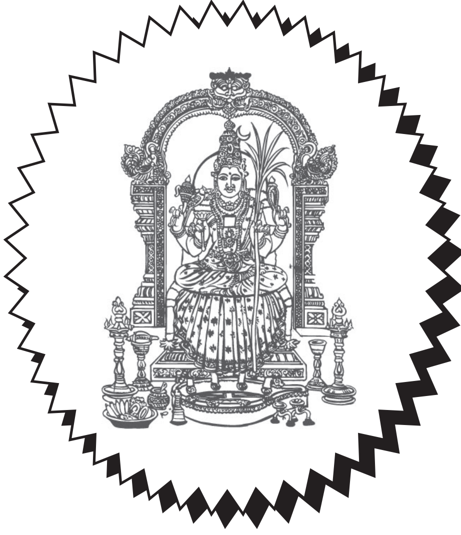
పూర్వము శివుడు త్రిపురాసురసంహారసమయమున అమ్మవారిని వందల స్తోత్రములచే స్తుతించి వారి త్రిపురములను వారిని జయించెను. అందువలన మృత్యుసమయము రాగా నా మనస్సున వేగముగా అమ్మవారి పాదము స్ఫురించుగాక!

వివరణము :–

ఈ శ్లోకమున పాదములం దబ్జారోప ముండుటచే రూపకాలంకార మేర్పడియున్నది. మూకమహాకవి తన పంచశతిని రచించుటకు శివుడే ఆదర్శమని చెప్పుచున్నారు. త్రిపురాసురసంహారమునకు కావలసిన శక్తిని అంబకు స్తవశతములు సమర్పించి పొందెను. **పురమ్** అను శబ్దము త్రిపురములను అర్థమున జాత్యేకవచనముగా ప్రయోగింపబడినది. ఆ శివునే తన ఆదర్శముగా గ్రహించి స్తవ శతకములను (ఐదింటిని) రచించినానని మూకమహాకవి వ్యంజింప జేయుచున్నాడు. **'కాలసమయే'** అనుచోట ఏకార్థముల వలె భాసించు శబ్దముల ప్రయోగముచే పునరుక్తవదాభాసాలంకార మేర్పడియున్నది. అంతకాలము రాగానే అమ్మవారే తన మనమున స్ఫురించవలెనని కవి యేల కోరుచున్నాడు? శివునంతవాడు తన కోరిక తీర్చుకొనుటకు అమ్మవారినే స్తుతించగా ఆమె అనుగ్రహించినందున అది **అతః** శబ్దముచే వ్యంగ్యమగు నర్థము. **అతస్తే కామాక్షి స్ఫురతు తరసా, పురా మారారాతిః, పుర మజయ దంబ స్తవశతైః సమాయాతే మాతర్మమ మనసి** అను చోట్ల **రేఫ మకార తకారావృత్తి**చే వృత్త్యనుప్రాస మేర్పడియున్నది.



అవ:– పై శ్లోకమున కవిచేత తన హృదయమున అమ్మవారి పాదముల స్ఫురణము కోరబడుటకు కారణముగా నీ శ్లోకమున సత్పురుష హృదయ నివాసమే అని చెప్పబడుచున్నది. తనను సత్పురుషునిగా భావించి తనలో స్ఫురింపవలెనని వ్యంజింపజేయ బడుచున్నది.



స్తుతిశతకమ్

చెప్పబడినది. ఆ సత్పురుషుల హృదయముననను ఆ పాద ద్వంద్వము నివసించును. కాని వారు తమ హృదయముననున్న ఆ పాదద్వంద్వమును గుర్తింపక పోవుట వలన వారి దృష్టిలో అది లేనట్లే అగును. వర్తమాన కాలముననే గాక భూతకాలముననను అది నివసించియే యున్నది. భవిష్యకాలమున నివసించగలదు కూడ. అంతటా ఉన్న ఆ చరణ ద్వంద్వము హృదయమున నివసించు ననగా అది అక్కడ మనస్సునకు గోచరమగు ననియే అర్థము. మనస్సునకు కూడ గోచరము కాని నిర్గుణ స్వరూపముననను అది ఉండును. నమస్కరించు వారికి ఆనందమును కలుగజేయు చున్న దా పాదమని చెప్పుట వారికా దర్శనానందము కలుగునని చెప్పుటయే. వారే ఆ పాదద్వంద్వ దర్శనమున ఆనందమును పొందుదురు. ఇతరుల కది ఆనందింపజేయు దర్శనముగా ఉండదు. ప్రణామము చేయుచున్నారనగా ఆ పాదద్వంద్వము త్కృష్టము. ఇంతేగాక అది రక్షకము. దుఃఖనివర్తకము. ప్రేమప్రవర్ధకము అని భావించుచున్నారని యర్థము. అమ్మవారి పాదద్వంద్వము విమలము అని చెప్పబడినది. అజ్ఞానమే ప్రధానముగా మలము. అజ్ఞానజన్యములైన కామక్రోధలోభాదులన్నియు మలములే. అట్టి మలములేవియు లేని దమ్మవారి పాదద్వంద్వము. కావుననే భక్తుల ఆ మాలిన్యము తొలగించుటకు సమర్థము కావుననే నమస్కార్యమైనది. ప్రతిదినము నమస్కరించెదనని కవి చెప్పుచున్నాడు. ఒకసారి నమస్కారము చేసిననే ముక్తి కలుగును గదా. కలుగును. జీవేశ్వరైక్యజ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున కలుగును. జీవేశ్వరైక్యజ్ఞానము కలుగు వఱకు నమస్కరించవలసినదే. ఒకసారి త్రికరణశుద్ధిగా నమస్కరించిన వాడికేమియు చేయుట కిష్టపడడు. నమస్కరించుట ఒకటియే చేయగలడు. అమ్మవారి పాదద్వంద్వమునందలి ఉత్కృష్టజ్ఞానము, తన యందు నికృష్టత్వాజ్ఞానము కలసియున్నందున ఆతడే కర్మ చేసినను నమస్కరించుటయే అగును. హస్తపాదాది స్థూలశరీరాంగములతో నమస్కరించుట సార్వకాలికము కాజాలదు. పై జ్ఞానమును పొందుటయే నమస్కారము. అది కలిగిన పిమ్మట నిరంతరాయము గానే హృదయమున నమస్క్రియ జరుగుచునే యుండును. నోటితో నామ సంకీర్తనాదుల నొనర్చు సమయముననను అది హృదయమున జరుగుచుండును. స్థూలదేహక్రియ యేదియు దానికి అంతరాయము కాదు. సూక్ష్మదేహములోని ఉచ్ఛ్వాస నిఃశ్వాసములు దాని కంతరాయము కాజాలవు. నిద్రాస్వప్నముల రాకపోకలకు తన ప్రయత్నమేదియు తన కృతియేదియు ఉండదు గనుక అప్పుడు నమస్కరణము లేకుండుట దోషము కాదు. పూర్వజన్మకర్మవశమున జరుగు ఉన్మాదవిస్మృత్యాదుల సమయమున నమస్కరణము లేకుండుటయు దోషము కాదు. ఈ జ్ఞానము మానసవ్యాపారము. క్షణికము అని భావించినప్పుడు దాని నైర్మల్యముకొఱకు మఱల మఱల నమస్కారము చేయవలెను. ఆ పక్షమున చరమనమస్కారమొక్కటియే జీవేశ్వరైక్యజ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున ముక్తి హేతువగును. ఆ చరణనమస్కారమునకు పూర్వపూర్వ నమస్కారములు హేతువులగును. ప్రథమ నమస్కారమునకు పూర్వజన్మసుకృతము కారణము. నమస్కారము ప్రపత్తి కభిన్నమని భావించినపుడొక నమస్కారమే జీవేశ్వరైక్యజ్ఞానహేతువగును. అసకృత్ప్రపత్తివలె

అసకృన్నమస్కారము కూడ ప్రీతివర్ధనద్వారమున సహకారి యగును. కావున ప్రియమైన కర్మ కావున ముక్తికి జీవేశ్వరైక్యజ్ఞానమునకు దాని ఆవశ్యకత అంగీకరింపకున్నను ప్రతిదినము కవి నమస్కరించెద ననుచున్నాడు. అట్టి కర్మయందు ప్రీతి కలుగుట జన్మాంతరసుకృతపరిపాకము. మోక్షమార్గమున నా గతియు మన్దమే. ఆ మన్దగతి పాదములు కలిసియున్నందున తన గతిమాన్ద్యము అపరాధముగా స్వీకరింపరాదని '***గతిషు మన్దమ్***' అను విశేషణము వ్యంజింపజేయుచున్నది. ***జనానామానన్దమ్, జనని జనయన్తమ్*** అను తృతీయ పాదమున ***జకార నకార*** ఆవృత్తిచే వృత్త్యనుప్రాస నామక శబ్దాలంకారము వర్ణమైత్రియు నున్నవి. ***నివసన్తమ్ గిరామన్తే భ్రాన్తమ్ జనయన్తమ్*** అను విశేషణములలో అంత్యప్రాస మున్నది. నౌమి అను నమస్కరణవాచి క్రియ స్తోత్ర సమాప్తి ద్యోతకము.



అవ:– పూర్వశ్లోకమున పాదారవిన్ద శతక సమాప్తి చతుర్థ పాదోపాన్త్యనౌమి పదముతో సూచింపబడినది. ఈ శ్లోకమున నీ శతక జపము యొక్క ఫలము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఇదం యః కామాక్ష్యాశ్చరణనలినస్తోత్రశతకం
జపేన్నిత్యం భక్త్యా నిఖిలజగదాహ్లాదజనకమ్।
స విశ్వేషాం వన్ద్యస్సకలకవిలోకైకతిలక–
శ్చిరం భుక్త్వా భోగాన్పరిణమతి చిద్రూపకలయా॥ 103

ప్రతిపదార్థము :–

నిఖిలజగదాహ్లాదజనకమ్	=	సర్వలోకములకు సంతోషమును కలిగించు;
ఇదమ్	=	ఈ;
కామాక్ష్యాః	=	కామాక్షీదేవియొక్క;
చరణనలినస్తోత్రశతకమ్	=	పాదారవిన్ద శతకముగా ప్రసిద్ధమైన స్తోత్రమును;
యః	=	ఎవడు;
భక్త్యా	=	భక్తిచేత;
నిత్యమ్	=	ప్రతిదినము;
జపేత్	=	జపించునో;
సః	=	ఆ భక్తుడు;
విశ్వేషామ్ వంద్యః	=	విశ్వవంద్యుడు అగును.
సకలకవిలోకైకతిలకః	=	కవి మూర్ధన్యుడు అగును;
భోగాన్	=	భోగాలను;
చిరమ్	=	చిరకాలము;
భుక్త్వా	=	అనుభవించి;
చిద్రూపకలయా	=	చిద్రూపకలగా;
పరిణమతి	=	పరిణమించును.

తాత్పర్యము :–

సర్వలోకములకు ఆనందము కలిగించు పాదారవిన్ద శతకమని ప్రసిద్ధిని పొందిన స్తోత్రరూపమైన ఒక్కొక్క శ్లోకము గల నూరు శ్లోకముల గ్రంథము ఎవడు జపించునో వాడు సర్వలోకనమస్కార్యుడు. సకలకవిలోకశ్రేష్ఠుడునునై చిరకాలము భోగముల ననుభవించుచు జీవించి చివఱకు చిత్కలారూపమున పరిణమించును.

వివరణము :–

జపేత్ అనుట వలన ఈ స్తోత్రమంతయు మాలామన్త్రరూప మని వ్యంగ్యమగుచున్నది. దీనిని కవి ఛందస్సున నిముడునట్లుగా చరణ నలిన స్తోత్ర శతకమని ప్రసిద్ధిని పొందినది. నిఖిలజగదాహ్లాదజనకమ్ అనుటచే సంస్కృతభాష నెఱిగిన వారి కందఱకు ప్రత్యక్షముగా ప్రత్యక్షరపఠనసమయమున పఠనసమాప్తివఱకు ఆహ్లాదము కలిగించు ఉత్తమకవిత్వతత్త్వజ్ఞానభక్తిపరిపూర్ణ శతకమని శతకమును స్తుతించుట పరంపరగా ఆత్మస్తుతి వలె కనబడుచున్నను ఇది ఇందలి ప్రతిపాద్యము దేవీమాహాత్మ్యమగుట వలననే కవి అట్లనినాడు. కాని స్వస్తుతియందు కవికి తాత్పర్యము లేదు అని తన కంతటి భక్తి జ్ఞాన కవిత్వవైశారద్యము అమ్మవారికి తనయందనుగ్రహము కలుగుట చేతనే అని ఆతడు భావించినాడు అని గమనింపవలసియున్నది. ప్రతిదినము ఈ ***మాలామన్త్రరూపస్తోత్రము***యొక్క బహువారావృత్తి సాధ్యము కాకపోయినను త్రివారావృత్తి, దశవారావృత్తి, అష్టావింశతి వారావృత్తి, పంచాశద్వారావృత్తి, శతావారావృత్తి, సహస్రవారావృత్తి యథో చితముగా యథాశక్తి ఆవృత్తి నొనరింపవచ్చును. వాచ్య లక్ష్య వ్యంగ్యార్థాలంకార రసాదులను ప్రతిపాద్య తత్త్వవిచారమును అనుసంధించుచు సాధ్యమైనన్ని పర్యాయములు జపించుట శ్రేష్ఠము. కావున జప సంఖ్యను కవి పేర్కొనలేదు. ***నిత్యమ్*** అను పదముచే సర్వకాలసర్వావస్థలయందు దీని ననుసంధించుటకు వీలుగా కంఠస్థమై యుండదగి యుండుట వ్యంగ్యమగుచున్నది. ***భక్త్యా*** అనుటచే కేవలరసాస్వాద చతురసహృదయత చాలదని భావుకుని చిత్తము భక్తి పూర్ణమైనప్పుడు సంపూర్ణ ఫలము కలుగునని వ్యంగ్యమగుచున్నది. సర్వలోకైకవంద్యత, కవిలోకైకశ్రేష్ఠత, బహుభోగానుభవము అను ఈ స్తోత్రజపముయొక్క ఐహికాముష్మిక ఫలములు. ***చిర*** శబ్దముచే మరణానంతరయశస్సు వ్యంజింపజేయబడుచున్నది. చిద్రూపకలా పరిణతి రూపముక్తి అలౌకిక ఫలము. ***నిత్యమ్ భక్త్యా నిఖిలజగదాహ్లాదజనకమ్*** అనుచోట నిత్య నిఖిల పదాది యందు పదాదిమైత్రి ప్రాసము, మూడవ పాదమున వర్ణమైత్రి ప్రయోగింపబడినవి.

మూకమహాకవి ప్రణీతంబైన పాదారవిన్ద శతకము, దానికి దోర్బల విశ్వనాథశర్మచే వ్రాయబడిన సారోల్లాసినీ వ్యాఖ్యా సర్వమూ సమ్పూర్ణము.

శ్రీః